

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANİ VE DİPLOMAT
SELİM RAUF SARPER'İN HAYATI (1899-1968)

Fatih ALBAYRAK

İstanbul - 2025

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANİ VE DİPLOMAT SELİM RAUF
SARPER'İN HAYATI (1899-1968)

Hazırlayan
Fatih ALBAYRAK

Doktora Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman
Doç. Dr. Furkan KAYA

Jüri Üyeleri
Dr. Suat Eren ÖZYİĞİT
Dr. Sinan KAYA
Prof. Dr. Arzu AL
Dr. Murat ARSLAN

İstanbul- 2025

ETİK BEYANNAMESİ

Doktora tezinin kendi çalışmam olduğunu ve bu tezde yer alan tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde toplandığını ve sunulduğunu beyan ederim. Bu kuralların gerektirdiği şekilde tüm materyal ve sonuçları tam olarak atıfta bulundum ve referans gösterdim. Tezde kullanılan materyallerin telif hakkı gerektirmesi halinde gerekli izinler alınmış olup, bu tez çalışması herhangi bir intihal içermemektedir. Bu tezin daha önce başka bir kişi tarafından yazılmış ya da yayımlanmış hiçbir materyali ya da metnini gerekli bilgilendirmenin yapıldığı durumlar dışında hiçbir bölümünü bu üniversitede ya da başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim. Bu durumların aksi halinde ortaya çıkabilecek her türlü yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

Fatih ALBAYRAK

ÖZET

TÜRKİYE CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANİ VE DİPLOMAT SELİM RAUF SARPİR'İN HAYATI (1899-1968)

Doktora tezi, 1960-1962 yılları arasında Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı olarak görev yapmış olan Selim Rauf Sarper'in hayatını konu almaktadır. Bu çalışma ile Selim Rauf Sarper'in hayatına dair bilinmeyen noktalar aydınlatılacaktır. Selim Rauf Sarper, 1899 yılında İstanbul'da doğmuş, diplomatlık görevi öncesinde çeşitli görevlerde hizmet vermiştir. Selim Rauf Sarper, Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı görevinden önce de devlete diplomat olarak hizmet etmiştir. Selim Sarper, uzun yıllar devlete hizmet ettikten sonra 1968 yılında hayatını kaybetmiştir. Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinin önemli bir aktörü olan Selim Sarper'in hayatı anlatılırken Türkiye Cumhuriyeti tarihine de ışık tutulacaktır. Kendisinin dışışleri bakanı olduğu dönem Türk dış politikasında kendine has özellikleri olan bir dönemdir, bu yönüyle de incelenmesi gereken bir kişidir. Çalışmada, Selim Sarper'in hayatına ve aile üyelerine dair bilgiler yer alacaktır; ayrıca Selim Sarper'in mesleki hayatının aşamaları adım adım incelenerek kendisinin Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihi içerisindeki yeri daha da belirgin hâle getirilecektir.

Anahtar kelimeler: Selim Sarper, Türk Dış Politikası, Türk-Sovyet İlişkileri, 27 Mayıs Darbesi, Dışışleri Bakanlığı.

ABSTRACT

THE LIFE OF SELIM RAUF SARPER, MINISTER OF FOREIGN AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF TÜRKİYE AND DIPLOMAT (1899-1968)

The subject of this doctoral thesis is biography of Selim Rauf Sarper who was the Minister of Foreign Affairs of Republic of Türkiye. With this study, unknown points about the life of Selim Sarper will be enlightened. Selim Rauf Sarper was born in 1899 in Istanbul. Before working as diplomat, he served for other various missions. Selim Rauf Sarper worked as the Minister of Foreign Affairs of Republic of Türkiye before this job he served in the government as diplomat. After serving in the government for long years, he died in 1968. While telling the biography of Selim Sarper who was one of the important actors of Turkish political history, history of Republic of Türkiye will be crystallized. His ministry of foreign affairs period takes an important place with its specific sides. In the study, information's about the life of Selim Sarper and his family will be given; also, his political career will be analyzed step by step. With this analysis, Selim Sarper's place in the history of Republic of Türkiye will be better understood.

Keywords: Selim Sarper, Turkish Foreign Policy, Turkish-Soviet Relationships, 1960 Turkish Coup d'Etat, Ministry of Foreign Affairs.

TEŞEKKÜR SAYFASI

Doktora tezinin hazırlanma sürecinde bana desteklerini esirgemeyenlere bu sayfada teşekkür etmek istiyorum.

En başta, doktora tezimin yazılma sürecinde bana olan güvenlerini her daim belli eden, maddi ve manevi anlamda beni destekleyen aileme teşekkür ederim. Tez konusunun belirlendiği ilk günden tezin tamamlandığı son güne kadar beni motive eden ve tez yazma sürecinde işimi kolaylaştıran tez danışmanım Doç. Dr. Furkan Kaya'ya teşekkür ederim.

Tez konusuyla ilgili önemli detaylara ulaşmamı sağlayan Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın torunu Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali'ye, emekli büyükelçi Güner Öztekin'e, Selim Sarper'in kız kardeşinin torunu Ahmet Sarper'e ve TRT muhabiri Hüseyin Günay'a da ayrıca teşekkür etmek istiyorum.

ÖNSÖZ

Tez çalışmasında, uzun yıllar boyunca Türkiye Cumhuriyeti'ne diplomat, milletvekili ve Dışişleri Bakanı olarak hizmet etmiş olan Selim Sarper'in hayatı anlatılmaktadır. Selim Sarper'in hayatı anlatılırken Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış politika tarihinin detaylarına ışık tutulacaktır. Hayatının büyük bölümünde, Türkiye Cumhuriyeti için önemli görevleri ifa eden, Selim Sarper'in hayatını konu edinen eserlerin sayısı çok azdır. Selim Sarper'in ismine Türk dış politikasının önemli zamanlarında sıkça tesadüf edilirken kendisi hakkında bu kadar az eserin yazılmış olması, bu doktora tezinin yazılmasında büyük rol oynamış ve motivasyon kaynağı olmuştur. Selim Sarper'in hayatına ve faaliyetlerine odaklanan az sayıdaki eserlerden biri 2022 yılında Cemal Ege Özkan tarafından yazılmış olan “Türk Siyasi Hayatında Selim Rauf Sarper ve Faaliyetleri” adlı yüksek lisans tezidir. Yine Cüneyt Akalın tarafından yazılan “Tarihin Dönemecinde Bir Diplomat: Selim Sarper” adlı makale de bu az sayıdaki eserlerden biridir.

Doktora tezinin birinci bölümünde Selim Sarper'in hayatı, ailesi ve erken meslek hayatı üzerinde durulmuştur. Eserin ikinci bölümünde, Selim Sarper'in ilk yurtdışı görevleri ve erken diplomatlığı ele alınmıştır. Tezin üçüncü bölümünde Selim Sarper'in büyükelçilik görevleri, faaliyetleri ve bu dönemlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin Sarper'in büyükelçilik görevi yürüttüğü devletlerle ilişkileri anlatılmıştır. Dördüncü bölümde Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'ndaki faaliyetleri, beşinci ve son bölümde ise Sarper'in milletvekilliği dönemi ve faaliyetleri incelenmiştir.

Çalışmada, arşiv kaynaklarından, kitaplardan, internet kaynaklarından, süreli yayınlardan ve makalelerden yararlanılmıştır. Arşiv kaynakları; Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi, Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi ve Amerikan arşivlerinden elde edilmiştir. Süreli yayınlar noktasında özellikle gazetelerden yararlanılmıştır.

Eseri yazma sürecinde bana desteklerini esirgemeyen Doç. Dr. Furkan Kaya'ya teşekkür ediyorum. Aynı zamanda arşivlerinden yararlanma kolaylığı sağlayan Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivlerine de teşekkür ederim. Araştırmalarımı yaparken bana kolaylık sağlayan İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesine de teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANNAMESİ	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR SAYFASI.....	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GÖRSEL TABLOSU	ix
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	7
1.1. Selim Rauf Sarper'in Hayatı	8
1.2. Selim Rauf Sarper'in Erken Meslek Hayatı ve Dönemin Türk Dış Politik	20
1.3. Selim Rauf Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'ndaki İlk Görevleri.....	22
1.3.1. Selim Rauf Sarper'in SSCB'deki Görevleri ve Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri	23
1.4. Selim Rauf Sarper'in Konsolosluk Görevleri	29
1.4.1. Gümülcine Konsolosluğu ve Türkiye Cumhuriyeti-Yunanistan İlişkileri	29
1.4.2. Odesa Konsolosluğu ve Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri.....	33
1.4.3. Berlin Konsolosluğu ve Türkiye Cumhuriyeti-Almanya İlişkileri.....	38
1.4.4. Bükreş Elçiliği Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyeti-Romanya İlişkileri	41
1.5. Selim Rauf Sarper'in Basın Yayın Genel Müdürlüğü	44
İKİNCİ BÖLÜM.....	56
2.1. Moskova Büyükelçiliği ve Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri.....	56
2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri	57
2.1.2. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri	60
2.1.3. Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in Faaliyetleri.....	66

2.1.4. Sarper'in Vyaçeslav Molotov ve Sergey Vinogradov Görüşmelerine Yönelik Eleştiriler	78
2.1.5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri	79
2.1.6. Boraltan Köprüsü Olayı.....	83
2.2. Roma Büyükelçiliği ve Türkiye Cumhuriyeti-İtalya İlişkileri.....	85
2.3. Selim Sarper'in Birleşmiş Milletler Büyükelçi Daimî Temsilciliği ve Birleşmiş Milletlerdeki Faaliyetleri.....	94
2.3.1 SSCB BM Delegesi Andrey Vişinski'nin Türkiye'yi Suçlayıcı İfadeleri ve Veto Hakkının Tadili.....	97
2.3.2. Kore Savaşı.....	102
2.3.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya Üyeliği.....	106
2.3.4. BM İçindeki Faaliyetleri.....	110
2.3.5. Kıbrıs Sorunu.....	122
2.4. NATO Daimî Konseyi Nezdinde Türkiye Daimî Delegeliği.....	128
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	138
3.1. Selim Rauf Sarper'in Dışişleri Bakanlığı.....	138
3.2. Türkiye Cumhuriyeti-ABD İlişkileri.....	152
3.3. Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri	163
3.4. Türkiye Cumhuriyeti-Yunanistan İlişkileri.....	168
3.5. Türkiye Cumhuriyeti-Orta Doğu İlişkileri	175
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	182
4.1. Selim Rauf Sarper'in Milletvekilliği.....	182
4.2. On İkinci Dönem Milletvekilliği.....	186
4.3. On Üçüncü Dönem Milletvekilliği.....	195
SONUÇ.....	203
KAYNAKLAR	210
EKLER.....	227

GÖRSEL TABLOSU

Görsel 1. Selim Sarper'in Gençliği (Akis Dergisi 5 Haziran 1961, s. 23).	9
Görsel 2. Selim Sarper, eşi ve çocuklarıyla, Akis dergisi 5 Haziran 1961, s. 24).	15
Görsel 3. Moskova Büyükelçiliği 3. kâtibi Selim Sarper'in harcadığı parayla ilgili verdiği bilgiler (Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi 3 Ekim 1929).	25
Görsel 4. 6 Eylül 1935 tarihli Selim Sarper'in Odesa Konsoloslukuna onay verildiğini gösteren belge (Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi)	28
Görsel 5. Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel, Maliye Bakanı Ekrem Alican ve diğer bakanlarla birlikte (Anadolu Ajansı)	149
Görsel 6. . Dışişleri Bakanı Selim Sarper(solda), Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel (sol 2)'in NATO Avrupa Güneydoğu Müttefik Kuvvetler Komutanı General Harry P. Storke (sol 3) onuruna verdiği yemekte, Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay(sağda).	151
Görsel 7. Dışişleri Bakanı Selim Sarper(ayakta gözlüklü), Demokrat Parti iktidarında sıkıyönetimce yasaklanan ve 27 Mayıs darbesi sonrası 26 Haziranda gerçekleşen 19 Mayıs gösterilerinde protokolde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Org. Cemal Gürsel ile birlikte.	153
Görsel 8. 4 Haziran 1960 New York Times gazetesi Selim Sarper hakkında “A Symbol of Continuity” yazısı.	154
Görsel 9. Dışişleri Bakanı Selim Sarper(solda), Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel (sol 2)'in NATO Avrupa Güneydoğu Müttefik Kuvvetler Komutanı General Harry P. Storke (sol 3) onuruna verdiği yemekte, Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay(sağda)	158
Görsel 10. Devlet Başkanı, Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel (bastonlu), Türkiye'ye resmi ziyarette bulunacak olan Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han'ı karşılamak için Esenboğa Havaalanı'nda. Dışişleri Bakanı Selim Sarper (sağ 2).....	179
Görsel 11. Türkiye'ye gelen İngiltere Kraliçesi 2. Elizabeht (solda), Esenboğa Havalimanı'nda Milli Birlik Komitesi Başkanı, Devlet ve Hükümet Başkanı, Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Org. Cemal Gürsel (sağda) tarafından törenle karşılandı. Dışişleri Bakanı Selim Sarper (sağ arkada).....	183

Görsel 12. 13 Ekim 1964 Cumhuriyet gazetesinde Yılmaz Çetiner'in Milletvekili Selim Sarper ile dış politika hakkında röportajı.....	193
Görsel 13. 12 Ekim 1968 Milliyet gazetesi Selim Sarper'in ölüm ilanı.	202

KISALTMALAR

ABC	American Broadcasting Company
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKEL	Anorthotiko Komma Ergazomenou Laou (Emekçi Halkın İlerici Partisi)
AP	Adalet Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Central Treaty Organization (Merkezi Antlaşma Teşkilatı)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CIA	Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
D.C.	District of Columbia (Kolumbiya Bölgesi)
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
DP	Demokrat Parti
EOKA	Ethniki Organosis Kiprion Agoniston (Kıbrıslı Savaşçıların Milli Örgütü)
FRUS	Foreign Relations of United States
MBK	Milli Birlik Komitesi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü)
NAZİ	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei (Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi)
NKVD	Narodnyy komissariyat vnutrennih del (SSCB İçişleri Halk Komiserliği)
Org.	Orgeneral
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TRT	Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
U.P.I	United Press International
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Erken cumhuriyet döneminin önemli siyasi figür ve bürokratlarından Selim Rauf Sarper'in hayatı, Türkiye'nin modern tarihinde önemli kırılma anlarına tanıklık barındırmaktadır. Uzun yıllar boyunca devlete hizmet etmiş olan Sarper, Atatürk döneminden başlayarak 1968 yılına kadar çeşitli görevlerde bulunmuş, önemli diplomatik ve siyasi roller üstlenmiştir. Konsolosluk, büyükelçilik ve dışişleri bakanlığı gibi görevlerin yanı sıra Basın Yayın Genel Müdürlüğü ve Şark İstiklal Mahkemesi zabıt kâtipliği gibi farklı alanlarda da görev yapmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Özellikle 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Millî Birlik Komitesi tarafından Dışişleri Bakanı olarak atanması, kariyerinin en önemli dönemlerinden birini oluşturmuştur. Dışişleri Bakanlığı görevinin ardından siyasi yaşamına milletvekili olarak devam etmiştir. Selim Rauf Sarper'in yaşamı, Türkiye'nin dış ilişkilerinde ve siyasi arenada önemli bir iz bırakmıştır.

Doktora tezi, ‘‘Selim Sarper’in Türk siyasi hayatındaki ve Türk dış politikasındaki yeri ve önemi nedir?’’ sorusuna cevap vermektedir. Bu cevabı verirken Türk siyasi hayatına ve Türk dış politikası tarihine de ışık tutulmuş olacaktır. Selim Sarper, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri tarihinde çok öne çıkmayan bir şahsiyet olmasına rağmen hep en kritik zamanlarda önemli görevlerde bulunmuş birisidir. Bu nedenle bu doktora tezinde kendisine gereken önem verilmemiş bir şahsiyetin hayatına dair gerçekler anlatılacak ve bu konudaki önyargılar kırılacaktır. Selim Sarper'in Türkiye'nin dışişleri tarihinde çok da önemli olmayan bir şahsiyet olduğuna dair fikir, Sarper'in hayatının anlatılmasıyla ortadan kaldırılmaya çalışılacaktır.

Selim Rauf Sarper, Türkiye'nin dış politikasında etkili bir rol oynamış önemli bir figürdür. Ancak Sarper'in ismi, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde gerçekleşen Sarper-Vyaçeslav Molotov görüşmesiyle sıkça anılır. Bu görüşme, Türkiye-Sovyetler Birliği ilişkileri açısından büyük önem taşıırken, ilişkilerin seyrini köklü bir şekilde değiştirmiştir. Sarper-Vyaçeslav Molotov görüşmesinde Sovyetler Birliği'nin 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı sona erdirmeye isteği, Kars ve Ardahan'ı Türkiye'den geri almak istemesi ve Boğazlarda iki devletin savunma ve ortak üs kurma fikri gibi unsurlar, ilişkilerin seyrini belirlemiştir (Aydın, 2020, s. 472-473). Bu görüşme, Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne yönelik bakışını temelden değiştirmiş ve ilişkilerin olumsuz yönde ilerlemesine

yol açmıştır. Ancak Selim Rauf Sarper'in diplomatik faaliyetleri sadece bu olayla sınırlı değildir. Sarper'in hayatı, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihinde önemli bir yer tutar ve daha geniş bir çerçevede ele alınmalıdır.

Selim Sarper'in siyasi yaşamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminden 1968 yılına kadar olan süreci derinlemesine anlamamıza ışık tutacak niteliktedir. Sarper, bu dönemin önemli olaylarının ve politikalarının bizzat tanığı ve katılımcısı olmuştur. Ancak, Sarper yaşadıklarını yazılı bir esere dökmemiş, ama anılarını yazmaya başlamasına rağmen tamamlamasına ömrü vefa etmemiştir. Bu bakımdan, Sarper gibi Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı Bloğuna entegre olmaya doğru ilerlediği bir yol ayrımına bizzat tanık olan, hatta bu süreçte önemli bir pozisyon ifa eden bir diplomatın anılarının eksikliği, bu süreci tam manasıyla anlayabilmemiz için önemli bir eksikliktir. Cüneyt Akalın, Selim Sarper'i konu alan nadir çalışmalardan biri olan makalesinde, Sarper'in dikkate değer bir dışişleri bakanı olduğunu belirtilmiş ve Vyacheslav Molotov ile yaptığı görüşmeyi ve dışişleri bakanlığını Türkiye Cumhuriyeti tarihinin önemli dönemleri olarak nitelendirmiştir (Akalın, 2000, s. 7). Akalın'a göre (2000) Bakanlar, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihindeki değişim ve kırılma dönemlerinin temsilcisidirler. Onların dönemleri, politikaları ve kararları, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri'nin bir bulmaca gibi olduğunu ve bu bulmacayı çözmek için bakanların temsil ettiği değişim ve dönüşüm noktalarının incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Akalın, 2000, s. 6). Bu nedenle, bakanların siyasi yaşamlarını anlamak, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi tarihini derinlemesine incelemek ve anlamak için önemli bir adımdır.

Değişim ve dönüşümün yaşandığı kritik dönemler, insanların ilgisini çeken ve merak uyandıran zaman dilimleridir. Bu dönemlerde, insanlar değişimlerin nedenlerini ve amaçlarını merak ederler. Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir yer tutan 27 Mayıs Darbesi, dönemi yaşayan insanların hayatları için bir dizi değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu değişiklikler, iç ve dış politikayı etkilemiş ve şekillendirmiştir. Selim Sarper'in dışişleri bakanı olduğu Millî Birlik Komitesi yönetimi döneminde, dış politikada bazı önemli değişiklikler göze çarpmaktaydı. Millî Birlik Komitesi'nin izlediği dış politika, öncelikle Demokrat Parti iktidarının izlediği dış politikadan üç temel noktada ayrılmaktaydı. İlk olarak, Türkiye Cumhuriyeti, ABD ve NATO ile ilişkilerini eşitlik ve egemenlik kavramları üzerinden şekillendirmeye karar vermiştir. Bu, Demokrat Parti'nin Batı ile ilişkilerde eşitlik ve egemenlik kavramlarına aykırı davrandığı düşünülmekteydi. İkinci

olarak, MBK, DP iktidarından farklı olarak SSCB'ye NATO penceresinden değil, iyi ilişkiler geliştirilmesi gereken bir komşu olarak bakmaktaydı. DP'den farklılaşan konulardan bir diğeri de DP'nin ihmal ettiği düşünülen Bağılantısız Devletlerle olan ilişkilerle ilgiliydi. MBK, Asya, Güney Amerika, Uzakdoğu ve Afrika'daki bağılantısız devletlerle ilişkilerini güçlendirmeye karar vermişti (Tuncer, 2014, s. 20-21).

Selim Sarper, dış politikada böylesine önemli bir değişim ve dönüşüm döneminde dışişleri bakanlığı yapmıştır. Bu sebeple, bu değişim ve dönüşüm dönemi, onun bakanlığını daha da önemli kılmakta ve aynı zamanda Selim Sarper'in rolünün ne derecede etkili olduğunu incelemek gereken bir konu haline getirmektedir. Baskın Oran, 1960 senesinin Türk dış politikasında kararlı bir siyaset izlenen bir dönemi başlattığını ifade etmektedir. Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti, dış koşullardan bağımsız ve daha özerk bir dış politika izlemiş ve dış politikacılar, DP dış politikasının antitezini oluşturmayı amaçlamışlardır (Oran, 2020, s.673-674).

Tez çalışmasında, Selim Sarper'in neden konu olarak seçildiği önemli bir sorusuna verilebilecek ilk yanıt, Selim Sarper'in içinde bulunduğu olaylar, dünya ve Türkiye siyasetinde değişim dönemlerine denk gelmesi, onun yaşamını irdelememize götüren bir etkidir. 1945 yılında tarihi öneme sahip olan Sarper-Vyaçeslav Molotov görüşmesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında henüz yeni yeni kendini hissettirmeye başlayan Soğuk Savaşın, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerin nasıl bir anda uzaklaşmaya gittiğini göstermektedir. Bu görüşme, Soğuk Savaş sürecinde Türkiye-SSCB ilişkilerinde üzerinde durulması gereken bir mesele olarak öne çıkmaktadır. Öte taraftan, Sarper'in dışişleri bakanlığı yaptığı 1960-1962 dönemi, dünya siyasetinde Soğuk Savaş körükleyen ve aynı zamanda yumuşama dönemine geçişi kolaylaştıran bir zaman dilimi olmuştur. Sarper'in hayatının konu olarak seçilmesinde, içinde bulunduğu olayların kritik dönemlerde yaşanması ve değişimi getirmesi etkili olmuştur. Ancak, asıl önemli sebep, böylesine önemli bir devlet adamı hakkında yeterli akademik çalışma yapılmamış olmasıdır. Türk dış politikasıyla ilgili herhangi bir çalışmada birden fazla dönemde adı geçen bir devlet adamı hakkında onu öznel olarak ele alıp, odaklanan çalışmaların bulunmaması literatürdeki önemli bir eksikliği göstermektedir. Sarper üzerine akademik çalışmaların yetersizliği, bu doktora tezinin neden yazılması konusundaki en önemli etkenlerden biri olmuştur.

Cüneyt Akalın'ın "Tarihin Dönemecinde Bir Diplomat: Selim Sarper" makalesi ile 2022 yılında Cemal Ege Özkan tarafından kaleme alınmış "Türk Siyasi Hayatında Selim

Rauf Sarper ve Faaliyetleri” başlıklı yüksek lisans tezi, Selim Sarper’i doğrudan konu alan önemli akademik çalışmaların bazılarındandır. Bu çalışmaların dışında, İsmet İnönü’nün kızı Özden Toker tarafından 1961 yılında Akis dergisinde yayımlanan Selim Sarper ve ailesi hakkındaki yazı ile New York Times gazetesinde yer alan kısa bir yazı da dikkat çekmektedir. Ancak, doğrudan Selim Sarper’i konu alan eserlerin sayısının çok az olduğu görülmektedir. Bu bakımdan, tez kapsamında arşiv ve kütüphane kaynaklarından yararlanılmış, Sarper hakkında yapılan röportajlarla önemli bilgiler edinilmiştir. Yararlanılan arşivler arasında Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, TBMM Arşivi ve Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi yer almaktadır. İkincil kaynak teşkil etmesi bakımından Sarper ve dönemiyle ilgili kitaplardan, makalelerden ve gazete-dergi gibi süreli yayınlar taranmış, konu hakkındaki bilgilerden yararlanılmıştır.

Selim Sarper’in hayatı irdelenirken, aile üyeleriyle ilgili bilgilere de yer verilmesi gerekmektedir. Zira Sarper ailesinin diğer üyeleri de Selim Sarper gibi devlete hizmet etmişlerdir. Örneğin, Selim Sarper’in babası Esad Rauf Bey, 1909 yılında Adana’da yaşanan Ermeni olaylarının meydana geldiği dönemde Mersin mutasarrıfı olarak görev yapmıştır (Asaf, 1986, s. 5). Ayrıca, başka akrabalarının da devlet görevlerinde bulundukları bilinmektedir. Selim Sarper, içinde bulunduğu olayların detaylarına ışık tutabilecek nitelikte bir hayata sahiptir. Selim Sarper’in hayatı anlatılırken, çalışmada ayrıca Türkiye Cumhuriyeti’nin diğer devletlerle ilişkilerine Selim Sarper’in hayatına paralel biçimde bakılmıştır. Sarper’in BM ve NATO’da çalışması, Türkiye’nin BM ve NATO ile ilişkilerinin nasıl geliştiğinin anlaşılması adına önemli bir katkı sunmaktadır.

Selim Sarper, uzun yıllar boyunca devlete hizmet etmiş ve bu süreçte önemli olayların tanığı olmasına vesile olmuştur. İlk görevine iki savaş arası dönemde başlayan Sarper, bu dönemde yaşanan büyük sıkıntıları bizzat deneyimlemiştir. 1919-1939 arası dönem, o süreçte yaşayanlar için büyük bir zorluk olmuş ve bu nesil, Birinci Dünya Savaşı’nın ardından İkinci Dünya Savaşı’nı da yaşayarak savaşın getirdiği olumsuz etkilerden etkilenmiştir (Sander, 2014, s. 13). Türkiye ise bu dönemde yeni kurulmuş bir devlet olarak dış politikasını yeniden şekillendirme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmıştır. Türkiye, büyük güçlerin dikkatini çeken bir konumda bulunmuş ve bu büyük devletler Türkiye’ye karşı emperyalist amaçlarını sürdürmekteydiler. Ancak Türkiye, bu dönemde diğer devletlerle barış içinde yaşama temelinde bir dış politika benimseyerek bu zorlu süreci

aşmaya çalışmıştır (Al, 2014, s. 62). Selim Sarper'in devlet içindeki görevine başladığı iki savaş arası dönem hakkında daha detaylı bilgiler, ilerleyen bölümlerde sunulmaktadır.

Sarper'in büyükelçilik görevlerine başladığı dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarına denk gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı ile Birinci Dünya Savaşı'nın bir bütün olarak ele alınması gerektiğine dair görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlerin temelinde İkinci Dünya Savaşı'nın temel sebebinin Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan barış antlaşmaları olduğu iddiası yer almaktadır (Tekeli ve İlkin, 2018, s. 16). Böylesine önemli bir dönemde büyükelçilik görevinde bulunan Sarper, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan bu yana ilk defa karşılaştığı savaş tehdidi karşısında devletin izlediği dış politikanın önemli aktörlerinden biri olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya girdiği 1952 senesinden beş sene sonra Sarper, Türkiye'nin NATO daimî temsilciliği görevini üstlenmiş ve bu görevi iki yıl boyunca sürdürmüştür (Akalin, 2000, s. 8). Türkiye'nin NATO üyeliğinin ilk yıllarında Selim Sarper'e verilen bu görev, devletin Selim Sarper'e güveninin de önemli bir göstergesiydi. Sarper'in Türkiye'nin NATO politikasının şekillenmesinde de önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Erkmen, 2020, s. 1026-1027).

Sarper'in kariyeri, 1960 yılında başlayan Dışişleri Bakanlığı göreviyle doruğa çıkmıştır. 1960 senesi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi için önemli bir değişimi beraberinde getirmiştir. 27 Mayıs Darbesiyle DP'nin siyasi etkinliğine son verilmiş ve DP'nin yerine Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi gibi yeni siyasi oluşumlar kurulmuştur (Akşin, 2021, s. 266).

Sarper'in dışişleri bakanlığı döneminde, dış politikada önemli olaylardan biri U-2 casus uçağı olayıdır. İncirlik Üssü'nden havalanan ABD casus uçağının SSCB toprakları üzerinde düşürülmesi sonrasında Türkiye-SSCB ilişkilerinde kısa süreli ancak etkili bir gerginlik yaşanmıştır (Aydın ve Taşkın, 2020, s. 74-75). Ayrıca, 1962 yılında yaşanan Küba Füze Krizi'nin temeli, Selim Sarper dışişleri bakanıyken atılmıştır. Küba Füze Krizi sırasında Sarper dışişleri bakanı değildi ve istifa etmişti, ancak ABD tarafından Türkiye'ye Jüpiter füzelerinin yerleştirilmesi sürecinde dışişleri bakanıydı. 1960'ın sonunda Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye tamamen yerleştirilmesi, Türkiye-SSCB ilişkilerinde gerginliğe yol açan bir unsur olarak öne çıkmıştır (Erhan, 2020, s. 682).

Doktora tezi, Selim Sarper'in hayatına birçok farklı yönden odaklanarak mevcut konuyu üç bölümde ele almaktadır. İlk bölümde, Selim Sarper'in yaşamı hakkında genel

bilgiler ele alınmakta, ayrıca aile üyeleriyle ilgili bilgilere de yer verilmektedir. Selim Sarper'in doğup büyüdüğü döneme dair önemli olaylara ve bilgilere mümkün olduğunca yer verilmiştir. İkinci bölümde, Selim Sarper'in Dışişleri personeli olmadan önceki erken meslek hayatı anlatılmaktadır. Bu tezin üçüncü bölümünde, Selim Sarper'in Moskova Büyükelçisi olmadan önceki çeşitli görevleri ele alınmıştır. Çünkü Selim Sarper, Moskova Büyükelçisi olmadan önce çeşitli görevlerde bulunmuştur ve bu dönemdeki deneyimlerin anlatılması uygun görülmüştür. Dördüncü bölümde, Selim Sarper'in Moskova ve Roma'daki büyükelçilik görevleri ile BM ve NATO'daki görevleri ele alınacaktır. Beşinci bölümde, Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı dönemi ve bu süreçte Türkiye Cumhuriyeti'nin ABD, SSCB, Yunanistan ve Orta Doğu devletleriyle olan ikili ilişkileri incelemektedir. Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı görevinde iki yıl kalmış ve 15 Mart 1962'de istifa etmiştir. Altıncı ve son bölümde ise, Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı görevinden istifa ettikten sonra milletvekili olarak devam ettiği siyasi yaşamına odaklanılmaktadır. Bu tez, akademik literatürde Selim Sarper gibi önemli bir hariciyecinin hayatından yola çıkarak, Türk siyasal hayatının önemli bir dönemini aydınlatmayı amaçlamaktadır.

Doktora teziyle Selim Sarper'e dair tartışmaların bilimsel bir zeminde yapılması amaçlanmaktadır. Selim Sarper'in Batıcı bir devlet adamı olduğuna dair fikirler bulunmaktadır, bunu iddia eden yazarlar bu fikir üzerinden Selim Sarper'in kritik zamanlarda Moskova Büyükelçiliği gibi önemli görevlere getirilmesinin yanlış olduğunu belirtmektedir. Fakat unutulmamalıdır ki, Selim Sarper bir Dışişleri Bakanı ve diplomat olarak Soğuk Savaş'ın devletleri taraf olmaya zorlayan iki kutuplu atmosferinde hükûmetin kendisinden istediklerini yerini getirmeye çalışmış bir görev adamıdır, kendisinin bu yönü devlet tarafından güvenilir bir isim olarak görülmesini sağlamıştır. Vyaçeslav Molotov ile görüşmesinde olduğu gibi inisiyatif alarak katı ve cesur tutumlar gösterebilmiş bir devlet adamıdır, inisiyatif alarak benimsediği tutumları hükûmetin kendisi için belirlediği hareket alanı içinde kalmaya özen göstererek uygulamaya çalışmıştır. Soğuk Savaş bağlamında kendisi için söylenen Batıcı tarafın dönemin koşullarının yarattığı bir devlet politikası olduğu söylenebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SELİM RAUF SARPER'İN HAYATI VE BÜYÜKELÇİLİK ÖNCESİ GÖREVLERİ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında üstlenmiş olduğu önemli vazifelerle Türk siyasal hayatında anılarına, siyasi ve bürokrat kişiliğine atıfta bulunulan Selim R. Sarper şahsi yaşamı ve mesleki yaşamındaki serüveni ele alan bu bölümde bir Türk bürokratinin karşılaştığı zorluklar, tecrübeler ve içinden çıktığı şartlara odaklanılmaktadır. Selim Rauf Sarper'in hayatı, eğitim durumu, mesleki kariyeri ve dışişlerindeki görev yılları incelenmektedir. Selim Sarper, Türk diplomasi geleneğinde önemli bir yere sahip olan bir isimdir. 1899 yılında İstanbul'da doğmuş ve eğitimine öncelikle Türkiye'nin köklü eğitim kurumlarında başlamıştır. İlköğrenimini tamamladıktan sonra, lise öğrenimine devam etmek amacıyla yurt dışına gitmiştir. Eğitimine Almanya'da devam etmiş ve uluslararası ilişkiler, siyaset bilimi veya benzeri bir alanda lisans ve/veya yüksek lisans dereceleri almıştır. Bu dönemde aldığı eğitim, onun diplomatik kariyerine temel oluşturmuştur. Mesleki hayatına adım attıktan sonra, Selim Sarper çeşitli diplomasi görevlerinde bulunmuştur. Türkiye'nin farklı dış temsilciliklerinde görev alarak, uluslararası ilişkilerde deneyim kazanmış ve ülkesinin çıkarlarını temsil etmiştir. Bu süreçte, Türkiye'nin diğer devletlerle olan ikili ilişkilerine de doğrudan katkı sağlamıştır.

Selim Sarper'in aile hayatına gelindiğinde, genellikle ailesiyle olan ilişkileri sıkı ve samimidir. Ailesi, onun diplomatik kariyerine ve kamu hizmetine olan bağlılığını ve başarısını her zaman desteklemiştir. Selim Sarper'in karakteristik özellikleri arasında disiplin, etik değerlere bağlılık, iletişim becerileri ve analitik düşünme ön plandadır. Yakınları, onun çalışkanlığı ve sadakati konusunda olumlu şeyler söylemektedirler. Ayrıca, insan ilişkilerindeki başarısı ve empati yeteneği de sıkça vurgulanmaktadır. Bu bölümde, Selim R. Sarper'in kişisel ve profesyonel hayatı hakkında temel bilgiler sunulmuş, diplomatik kariyeri ve aile yaşamı, ilerleyen bölümlerde daha detaylı bir şekilde incelenmektedir.

1.1. Selim Rauf Sarper'in Hayatı

Selim Sarper, 1899 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiş, babası Esad Rauf Bey ve annesi Macide İclal Hanım tarafından büyütülmüştür (Nebioğlu, 1961-1962, s. 538). Selim Sarper'in doğduğu dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu, imparatorluğun kuruluşundan itibaren topraklarını genişleterek büyümesini takiben, 1699'dan sonra gerilemeye ardından yıkılma sürecine tekabül etmektedir. Bu dönemde, Osmanlı İmparatorluğu, dış düşmanlarla yaşadığı savaşlarda mağlubiyetler yaşamış ve topraklarını kaybetmiştir. 19. yüzyıla gelindiğinde ise, Osmanlı toprak kayıpları, içinde bulunduğu coğrafyada yaşayan farklı etnik ve dini grupların bağımsızlık talepleriyle yer değiştirmiştir. Osmanlı yöneticileri, devleti ayakta tutmayı ve Müslüman nüfusun güvenliğini sağlamayı hedeflemişlerdir. Bu amaçlar doğrultusunda, yönetim ve askeri alanlarda çeşitli reform ve ıslahat programları başlatılmıştır (Hale, 2003, s. 5).

Selim Sarper, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmaya doğru hızla ilerlediği bir süreçte, Osmanlı toplumunun son jenerasyonu olarak dünyaya gelmiştir. Sarper eğitim hayatına Sivas'ta başlamış ve ilköğretimi bu şehirde tamamlamıştır. Ardından bir süre Robert Koleji'nde eğitim görmüş ancak lise öğrenimini 1918'de Almanya'da Magdeburg Lisesi'nde tamamlamıştır (Nebioğlu, 1961-1962, s. 538; T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Üniversite hayatına bakıldığında Berlin ve Ankara Hukuk Fakülteleri'nde okuduğu görülmektedir (Nebioğlu, 1961-1962, s. 538). Ailesinden edinilen bilgilere göre, başlangıçta Tıp Fakültesi'ne gitmeyi düşünmüş, ancak daha sonra bu kararından vazgeçerek Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. Sarper'in eğitimi, dönemin dışişleri personelinden farklılık göstermektedir, çünkü o dönemde dışişleri çalışanlarının genellikle eğitimlerini Galatasaray Lisesi ve Mülkiye (bugünkü Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) gibi okullarda tamamladığı bilinmektedir (Akalin, 2000, s. 7-8). Sarper'in üniversite eğitimi Türk Kurtuluş Savaşı sırasında kesintiye uğramış ve savaşa yedek teğmen olarak katılmıştır (New York Times, 4 Haziran 1960, s. 3).

Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal tabakaları arasındaki en önemli fark, eğitim düzeyi açısından belirginleşmektedir. Bu konuda birçok yazarın fikir birliği içinde olduğu görülmektedir. Toplumsal ayrım yapıldığında, eğitimsiz çoğunluğun oluşturduğu bir kesim ile az sayıdaki eğitilmiş insanların yer aldığı bir grup arasında ayrım görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluşundan beri, az sayıdaki eğitilmiş grup ülkenin yönetiminde etkin

olmuştur (Frey, 1965, s. 29-30). Osmanlı döneminde reform yıllarında, modern askeri okullar kurulmuş ve bu okullarda geleneksel dini eğitim yerine laik bir anlayışla eğitim verilmiştir. Bu okullar, geleceğin Batıcı ve ilerlemeci kadrolarının oluşumunda önemli bir rol oynamıştır (Frey, 1965, s. 37). Türkiye Cumhuriyeti'nin dışişleri bakanlarının tamamı üniversite eğitimi almış olup, bu bakanların yarısı hukuk fakültesi mezunudur (Frey, 1965, s. 290). Sarper, üniversite eğitimi tamamlayabilmiş az sayıdaki gençten biri olarak kariyerinin bürokrasi kademelerinde ilerlemesi kaçınılmazdı ve modernleşmeci/ilerlemeci devrimler döneminin izlerini taşıyan bir genç devlet adamıydı.

Görsel 1.

Selim Sarper'in Gençliği (Akis Dergisi 5 Haziran 1961, s. 23).

Selim Sarper'in İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dilleri bilmesi, meslek hayatında ona büyük avantajlar sağlamıştır. Adana'da bulunduğu dönemde, Fransızların işlettiği demiryolu şirketinde çevirmen olarak görev yapmıştır (Nebioğlu, 1961-1962, s. 538). Ayrıca, 1923 yılında Adana Lisesi'nde Fransızca öğretmeni olarak da görev yapmıştır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, Selim Sarper, uzun eğitim sürecini tamamladıktan sonra meslek hayatının ilk aşamasında Adana'da bulunmuş ve çeşitli görevler üstlenmiştir. Sarper'in meslek hayatına Fransızca öğretmeni olarak başladığı Adana Erkek Lisesi, Türkiye'nin en köklü okullarından biri konumundadır. Okul,

1883 yılında Mekteb-i Rüştîye-i Askeri adıyla kurulmuş olup, 1924 yılında Adana Lisesi adını almıştır. Bundan sekiz yıl sonra ise Adana Erkek Lisesi olarak ismi değiştirilmiştir (Habora, 2013).

Selim Sarper, Adana’da çevirmenlik ve Fransızca öğretmenliği yaptıktan sonra, Şark İstiklal Mahkemesi’nde görev almıştır. Bu sebeple, İstiklal Mahkemeleri konusuna kısaca değinmek faydalı olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan hemen sonra ciddi tehdit ve tehlikelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu tehlikelerden biri, belki de en önemlisi Şeyh Sait isyanı olup, bu isyan Türkiye’nin Musul sorununu çözmeye çalıştığı dönemde patlak vermiştir (Eraslan, 2015, s. 182). Türkiye Cumhuriyeti’nin dış politikasında öne çıkan konulardan biri, Lozan Antlaşması’nda çözüme kavuşturulamayan meselelerdir ve bunlardan biri de Musul sorunudur. Mustafa Kemal Atatürk, Musul’u Türkiye’nin Misak-ı Millî sınırları içinde görmekte ve bu bölgenin önemine vurgu yapmaktadır. Ancak Musul meselesi Lozan’da çözülememiş ve Türkiye-İngiltere ilişkilerine bırakılmıştır (Armaoğlu, 2020, s. 52). Şeyh Sait isyanı, bu önemli mesele üzerinde çözüm arandığı bir zamanda ortaya çıkmıştır. Şeyh Sait, isyanı çıkardığı bölgedeki halkı etkilemeye çalışmış ve hem dini hem etnik kimlik vurgusu yaparak destek toplamaya çalışmıştır. Kendisini Allah tarafından görevlendirilmiş olarak göstermiş ve bölgede yeni bir devlet kurarak saltanat ve hilafeti yeniden ihya edeceğini savunmuştur. Şeyh Sait’in isyanını destekleyenler, Türkiye’yi dış politikada zor durumda bırakmak isteyen devletlerdir. Türkiye devleti, isyanı bastırmak için gerekli adımları atmış ve aynı zamanda bölgede İstiklal Mahkemeleri kurulmuştur (Eraslan, 2015, s. 182).

İlk olarak Kurtuluş Savaşı sırasında oluşturulan İstiklal Mahkemeleri, firari askerleri yargılama amacıyla kurulmuştur. Ancak Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra, İstiklal Mahkemeleri devrim karşıtı kişileri yargılama işlevi görmüş ve devrim karşıtı faaliyetlerde bulunanlar bu mahkemelerde yargılanmıştır (Akyürekli, 2013, s. 13). Şark İstiklal Mahkemesi de bölgede oluşturulan bir mahkeme olup, yargılama işlemlerini Elâzığ, Malatya, Urfa ve Diyarbakır gibi illerde gerçekleştirmiştir. Bölgede 1925 yılında çıkan Şeyh Sait İsyanı, Şark İstiklal Mahkemesi’nin kurulmasında önemli bir etken olmuştur (Akyürekli, 2013, s. 22). Sarper, 1925 yılında Şeyh Sait isyanı sebebiyle kurulan Şark İstiklal Mahkemesi’nde zabıt kâtabi olarak görev yapmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

1927 yılında Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı’nda çevirmen olarak göreve başlamıştır. Bu görevinden sonra, Dışişleri içinde önemli bir isim haline gelerek çeşitli

görevlerde bulunmuştur. 1928 yılında Sovyetler Birliği sınırları içindeki Odesa'da konsolos muavini olarak görev almıştır. Odesa, ticari açıdan önemli bir bölge olup, coğrafi konumu itibarıyla avantajlı bir konumda bulunmaktadır. Karadeniz'in kuzeyinde yer alan Odesa, Boğazları Akdeniz'e bağlaması sebebiyle stratejik bir öneme sahiptir. Ayrıca, 19. yüzyılın sonlarında Rusya İmparatorluğu'nun en ilerici ve kozmopolit şehirlerinden biri olarak öne çıkmıştır (Herlihy, 1986, s. 1, 281).

Odesa konsolos muavinliği görevinden bir yıl sonra, 1929'da Moskova Büyükelçiliği III. kâtibi olmuş, ardından aynı elçiliğin II. kâtibi olarak görev yapmıştır. 1931 yılında, Özel Kalem Müdürlüğü'nde II. kâtiplik görevine atanmıştır. 1933 yılında ise Gümülcine Konsolosu olarak görevlendirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Sarper'in konsolosluk yaptığı Gümülcine, Ege Denizi ile çevrili olup, Avrupa'da Türklerin yaşadığı bölgelerden biridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalandığı dönemde kaybedilen son topraklardan biridir. Bir süre Bulgaristan'ın yönetiminde kalan Gümülcine, daha sonra Yunanistan'ın eline geçmiştir. Bölgede Türklerin yoğun bir şekilde yaşadığı bilinmekteydi. 1928'de "Gümülcine Türk Gençler Birliği"nin kurulması ve 1936'da "Gümülcine-Dedeoğlu Türk İlkokul Öğretmenler Birliği"nin kurulması da bu Türk varlığının bir göstergesidir (Cin, 2009, s. 89).

Selim Sarper, daha önce 1928 yılında konsolos muavini olarak görev yaptığı Odesa'da 1935 yılında konsolos olarak atanmıştır. İki yıl sonra ise Berlin Konsolosu olarak göreve başlamıştır (T. C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Dönemin Türkiye-Almanya ilişkilerine daha sonraki bölümlerde detaylı olarak bakılacaktır. Ancak, burada kısaca değinmek yerinde olacaktır. Almanya'da Hitler iktidarı başladıktan sonra, Hitler, Türkiye ile ilgili konuşmalarında Mustafa Kemal Atatürk'ün öneminden ve büyüklüğünden bahsetmiş ve hatta Atatürk'ü içinde bulundukları asrın en önemli insanı olarak nitelemiştir. Bununla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasına rağmen, Almanya'nın emperyalist hedeflerinde bir değişiklik olmamıştır. Almanya, Türkiye'yi bir ham madde kaynağı olarak görmüştür. Türkiye, Alman etkisi altına girmesi muhtemel bir devlet olarak kabul edilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti yöneticileri, Almanya'nın bu hedeflerinin farkında olmalarına rağmen, 1933-1938 döneminde Türkiye ekonomisinin Almanya'ya bağımlılığını engelleyememişlerdir. Türkiye, Almanya'ya ham madde satmış ve karşılığında Almanya'dan işlenmiş ürünler ve teknolojik malzemeler almıştır (Kılıç, 2005, s. 126-127).

Selim Sarper, Berlin Konsolosluğu görevinden sonra 1938 yılında İkinci Daire'de şube müdürü olarak görevlendirildi. 1939 yılına gelindiğinde ise Bükreş Elçiliği'nde müsteşar olarak görev aldı (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Sarper'in görev yaptığı Bükreş, Romanya Cumhuriyeti'nin başkentidir. Anayasasına göre bir cumhuriyet olan Romanya'nın Balkanlar'da bulunan ve Karadeniz'e kıyısı olan bir ülke olduğu bilinmektedir (Gürsoy ve Gençalp, 2014, s. 95-96). İki savaş arası dönemde Romanya, dış politikasını şekillendirirken anti-revizyonist bir tutum benimsemiş, yani topraklarını korumak için herhangi bir değişikliğe karşı çıkmıştır. Ancak, bu dönemde Romanya'daki hükümetlerin istikrarsızlığı ve 1929 Dünya Ekonomik Buhranının etkisiyle ülke ciddi şekilde etkilenmiştir. Faşizmin yükseldiği ve milliyetçi sloganların benimsendiği 1930'larda, Romanya da bu akımlardan etkilenmiştir (Gürsoy ve Gençalp, 2014, s. 99-100).

Bükreş'teki görevinden sonra Selim Sarper, 1939'da Dışişleri Bakanı Özel Kalem Müdürü olmuştur. Bir sene sonra ise Basın Yayın Genel Müdürü olarak atanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Selim Sarper, Basın Yayın Genel Müdürü olmadan önce 1931-1938 arası dönemde basın özgürlüğü kısıtlanmıştır. Zamanın tek partisi CHP'nin basın üzerindeki kontrolü oldukça güçlüydü ve muhalefetin az olması sebebiyle basında muhalif görüşlerin yer alması nadirdi. Bu nedenle, bu dönemde basın özgürlüğü oldukça sınırlıydı (Topuz, 1973, s. 152-153). Öne çıkan gazeteler arasında Tan, Cumhuriyet, Ulus, Son Posta ve Akşam bulunmaktaydı (Topuz, 1973, s. 155).

Selim Sarper, 1944 yılında Moskova Büyükelçisi olarak atandı ve bu görevi iki yıl boyunca sürdürdü (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Bu dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın tam ortasına denk gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın temel nedenleri arasında Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan barış antlaşmalarının yetersizliği, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası ekonomik milliyetçiliğin yükselişi, Milletler Cemiyeti'nin etkisizliği, ABD'nin izlediği pasif politika, Hitler'in agresif tutumu ve Japonya'nın doğudaki genişleme politikaları yer almaktadır (Aydın, 2020, s. 400-404).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Türkiye, SSCB ile iyi ilişkiler sürdürmeye çalışırken, agresif politikalar izleyen İtalya ve Almanya'dan uzak durmaya özen göstermiştir. 1938'de Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, Türkiye'nin hiçbir zaman SSCB'ye karşı olmayacağını ve SSCB karşıtı bir ittifakın içinde yer almayacağını belirtmiştir (Hasanlı, 2011, s. 34). 1939'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Türkiye'nin Alman ve İtalyan saldırganlığına karşı SSCB, İngiltere ve Balkan devletleriyle işbirliği yapması gerektiğini

vurgulamıştır. Dışışleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ise İngiltere, SSCB ve Türkiye arasında ikili anlaşmaların imzalanmasının doğru olacağını savunmuştur (Hasanlı, 2011, s. 36-37). Ancak, 1939'da SSCB ile Almanya arasında imzalanan Saldırmazlık Paktı, savaşın kaçınılmaz hale gelmesine neden olmuştur (Hasanlı, 2011, s. 38-39).

Sarper'in Moskova Büyükelçiliği döneminin en önemli olayı, Vyacheslav Molotov-Sarper görüşmesidir. Bu görüşmenin detayları sonraki bölümde ele alınacaktır. Ancak burada kısaca değinmek gerekirse, İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye'nin politikası, savaşa katılmamak üzerine şekillenmiştir. Türkiye'yi savaşa katılmaya çağıran devletler arasında SSCB de yer almaktadır. Ancak Türkiye'nin savaşa katılmayacağını anlayan SSCB, 1943'ten itibaren Türkiye'ye olumsuz bir tutum sergilemeye başlamıştır. Bu tutumun amacı, Türkiye'yi uluslararası arenada yalnızlaştırmaktır (Burçak, 1983, s. 171). SSCB için Türkiye'nin savaş sonunda Japonya ve Almanya'ya savaş ilan etmesi ve BM'ye girmek istemesi olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, 19 Mart 1945'te SSCB Dışışleri Bakanı Vyacheslav Molotov, Selim Sarper ile görüşmüş ve SSCB'nin 1925 Türkiye-Sovyet Antlaşması'nı feshetmeyi planladığını bildirmiştir (Burçak, 1983, s. 172-173).

Sarper, Moskova Büyükelçiliği görevinden sonra 1946 yılında Roma Büyükelçisi olarak atandı (Nebioğlu, 1961-1962, s. 538). Bu dönemde Türkiye-İtalya ilişkilerinin bir özetine bakmak faydalı olacaktır. Türkiye için önemli olan konulardan biri olan Hatay Sorunu sırasında İtalya'nın Türkiye'nin yanında yer aldığı bilinmektedir. 1937'de Dışışleri Bakanı Tefik Rüştü Aras ile İtalya Dışışleri Bakanı Kont Ciano arasında Milano'da gerçekleşen görüşme, iki ülkenin dostluk ilişkilerini güçlendirmiştir (Mengeş, 2018, s. 155). Bu görüşmeye dair Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi'nin 1937 tarihli yazısında, Milano görüşmesinin iki ülkenin ilişkilerine olumlu katkı sağladığı belirtilmiştir (Nadi, 4 Şubat 1937). Ahmet Emin Yalman ise Tan gazetesindeki yazısında bu görüşmelerin ilişkilerin normalleşmesine yardımcı olduğunu vurgulamıştır (Yalman, 5 Şubat 1937). Ancak, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'nın İtalya'nın korsan faaliyetlerini engellemek için düzenlediği Nyon Konferansı'na katılması, ilişkileri olumsuz etkilemiştir (Mengeş, 2018, s. 160-161).

Selim Sarper'in Roma Büyükelçiliği dönemi öncesinde, İtalya 1943'te ateşkes antlaşması ile savaştan çekilmiş ve mağlup devletler arasında yer almıştır. İtalya'nın savaştaki yenilgisinden sonra, faşist yapılar üzerine gidilmiş ve bu yapılar ortadan

kaldırılmıştır (Mengeş, 2018, s. 271). Ancak, savaş sonrasında ekonomik problemlerle karşı karşıya kalan İtalya, işsizlik ve ülkenin sanayisinin büyük bir kısmının yok olması gibi sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır (Mengeş, 2018, s. 274). 1946'da ülkenin geleceğini belirleyecek önemli bir referandum düzenlenmiş ve halktan krallık ile cumhuriyet arasında tercih yapması istenmiştir. Referandum sonucunda İtalya'da monarşi kaldırılmış ve devlet bir cumhuriyet haline gelmiştir (Mengeş, 2018, s. 276).

Selim Sarper, 1947 yılında Türkiye'nin BM Büyükelçi Daimî Temsilcisi oldu ve aynı yıl içinde düzenlenen BM Ticaret İşbirliği Konferansı sırasında Türkiye'nin Delegasyon Başkanı olarak görev yaptı. 1957 yılına gelindiğinde NATO'da Türkiye Daimî Delegesi olarak atanmıştır. 20 Kasım 1960 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı olarak görevlendirilen Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı görevi 16 Mart 1962'de sona ermiştir.

Selim Sarper, 1961 yılında Kurucu Meclis Bakanlar Kurulu üyesi olmuş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) XII. dönem İstanbul milletvekili olarak 1961-1965 yılları arasında görev almıştır. Sarper, 1961-1965 döneminde hem bağımsız hem de CHP milletvekili olarak TBMM'de yer almıştır. 1965-1969 döneminde de TBMM'nin XIII. döneminde CHP milletvekili olarak görev yapmıştır. Ancak, milletvekilliği görevi sırasında, 11 Ekim 1968 tarihinde vefat etmiştir.

Selim Sarper gibi babası Esat Rauf Bey de Osmanlı İmparatorluğu'nda önemli görevlerde bulunmuştur. Adı en çok 1909 yılında Adana'da gerçekleşen Ermeni olaylarıyla anılmaktadır. Bu olaylarla ilgili önemli bilgiler, Mehmed Asaf'ın anılarında yer almaktadır. Mehmed Asaf, olayların tanığı olarak yaşadıklarını aktarmıştır. 1908 yılında Mehmed Asaf, Cebel-i Bereket Mutasarrıfı olarak atanmıştır. Bu dönemde İstanbul'da büyük bir kargaşa ve anarşi hâkimdi, bunun temel sebebi 2. Meşrutiyet'in etkilerinin devam etmesiydi. Mehmed Asaf, Mersin'e gittiğinde kendisini karşılayan kişinin Esat Rauf Bey olduğunu belirtir. Esat Rauf Bey, o dönemde Mersin Mutasarrıfıydı. Mehmed Asaf, 1909 Adana olaylarını anlatırken bölgede bulunan Ermeni delegesi Muşeg'i sıkça anmaktadır. Asaf'a göre Muşeg, olayların çıkışında etkin bir rol oynamış, Ermenileri Osmanlı'ya karşı kışkırtmış ve Kilikya'da bir isyan hareketi planlamıştır. Ermeniler, bölgede eşitlik adına yeni kazanımlar elde etmişler, ancak bu kazanımlar onları Osmanlı'ya karşı harekete geçirmişti. Bölgedeki Ermenilerin bu kazanımları sebebiyle kibirli bir tutum içine girdiği ve Adana'da yeni bir devlet kurma hayali kurdukları belirtilmektedir. 1909 yılında Adana'daki olaylar öylesine şiddetlenmişti ki Türkler ve Ermeniler arasında neredeyse savaş haline gelmişlerdi. Bu

durumun üzerine Osmanlı İmparatorluğu, Adana'da sıkıyönetim ilan etmiş ve bölgeye asker göndermiştir. Olaylar sadece Adana'da değil, Mersin, Maraş ve Antakya gibi diğer bölgelere de yayılmış, Türkler ve Ermeniler arasındaki çatışmalar buralarda da devam etmiştir.

Görsel 2.

Selim Sarper, eşi ve çocuklarıyla, Akis dergisi 5 Haziran 1961, s. 24).

Esat Rauf Bey, 1909 Adana olayları sırasında övgüyle söz edilen girişimlerde bulunmuştur. Tarsus'ta yaşanan olaylarda 50 Ermeni'nin öldürülmesinin daha az sayıda kalmasında Esad Rauf Bey'in büyük rolü olduğu ifade edilmektedir. Adana'daki olaylar Mersin'e sıçradığında, bölgedeki Ermeniler Amerikan konsoloslugu ve elçiliğine sığınmışlardı. Bu durumda bölgenin önemli isimleri ve konsoloslar, Mersin Mutasarrıfı Esad Rauf Bey'e başvurarak Mersin'in korunmasını ve bölgeye dışarıdan Ermenileri öldürmek için gelenlerin bölgeye alınmamasını talep ettiler. Esad Rauf Bey, Mersin girişine birlikler yerleştirerek Mersin'in korunmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu cesur hareketiyle, kendisi Mersin'in ve bölgenin insanların korunmasında kilit bir rol üstlenmiştir. Esat Rauf Bey'in Osmanlı İmparatorluğu'ndaki görevi sadece Mersin Mutasarrıflığı ile sınırlı değildi. 1911-1912 yılları arasında günümüzde Tunceli olarak bilinen Dersim'in yöneticiliğini yapmıştır. Bununla birlikte, Dersim yöneticiliğinin yanı sıra Urfa'da da yöneticilik yapmıştır.

Selim Sarper, Kâmuran Uralman ile evliydi ve bu evlilikten Ülker ve Ayşe adında iki kızı oldu. İsmet İnönü'nün kızı Özden Toker, Selim Sarper'in eşi Kamuran Hanım ile yaptığı bir konuşmayı Akis dergisinde yazmıştır ve bu yazı önemli bilgiler içermektedir. Özden Toker, Kamuran Hanım'ı nazik biri olarak tasvir eder. Kamuran Hanım, evlendiklerinde ailelerinin birbirlerini seksen yıldır tanıdıklarını belirtmiştir. Kamuran Hanım'ın babası Fuat Paşa idi. Fuat Paşa, Kamuran Hanım bir yaşındayken vefat etmiş, annesi ise İstanbul Haydarpaşa'ya yerleşmişti. Kamuran Hanım'ın babası Fuat Paşa, Selim Sarper'in babası Esad Rauf Bey'in yakın dostuydu. Esad Rauf Bey, İstanbul'dayken mutlaka Fuat Paşa'nın ailesini ziyaret ederdi. Bir dönem Haydarpaşa'da çıkan bir yangında Kamuran Hanım'ın evi de yanmıştı, bu nedenle annesiyle birlikte Göztepe'ye taşındılar. Selim Sarper ile Kamuran Hanım, 1924 yılında Adana'da evlendiler. Evlendiklerinde Kamuran Hanım 17 yaşındayken, Selim Sarper ise 26 yaşındaydı. Ayrıca, Selim Sarper'in dedesi Osmanlı İmparatorluğu'nda Rumeli Beylerbeyliği yapmış olan Mustafa Rauf Bey'di.

Kamuran Hanım, Müşir Zeki Paşa'nın yeğenidir. Müşir Mehmed Zeki Paşa, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşlarına Miralay olarak katılmış ve bu savaştan önce İstanbul, Yemen ve Karadağ'da ordu içinde görev almıştır. Trablusgarp Müstakil Fırkası Komutanlığı'nı 1886 Ekim ayına kadar yürütmüştür. Osmanlı tarafından müşir unvanı verilmiş ve 1912 yılında Bağdat Valisi olarak atanmıştır. 16 Ocak 1929 tarihinde vefat etmiştir. Müşirlik, günümüzdeki mareşal rütbesine denk gelmektedir, bu da onun orduda oldukça önemli biri olduğunu göstermektedir. Selim Sarper'in amcalarından biri olan Said Rauf Sarper, 1953 yılında Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Bonn şehrinde Türkiye Cumhuriyeti'nin Ticaret Müşaviri olarak görev almıştır. 23 Eylül 1965 tarihinde de Said Rauf Sarper, Ticaret Bakanı Müşavirliği'ne atanmıştır. Diğer amcası Hikmet Rauf Sarper ise Etibank Genel Müdür Yardımcılığı yapmış, görevi sırasında Zonguldak'taki maden direği ihtiyacını karşılama görevini üstlenmiş ve maden direği satın almak için İskandinav ülkelerine giderek Etibank adına görüşmelerde bulunmuştur (Cumhuriyet, 8 Temmuz 1949, s. 2). Hikmet Sarper'in Etibank Genel Müdür Yardımcısı olduğu dönemde Finlandiya'dan maden direği alınacağı sırada Etibank hakkında yolsuzluk ve suistimal iddiaları ortaya çıkmış, Etibank Genel Müdürü'nün ve yakın arkadaşının da bu işe karışması sebebiyle Hikmet Sarper ile genel müdürün arası bozulmuştur (Cumhuriyet, 23 Temmuz 1953, s. 6).

Selim Sarper, Rumeli Beylerbeyi Mustafa Rauf Paşa ve eşi Seher Hanım'ın torunudur. Kardeşleri Nilüfer Sarper ve Suzan Tarhan'dır. Selim Sarper, Hamide Solak ve

Lamia Gerede'nin yeğenlerindendir ve Haluk Tarhan, Mehmet Sarper, Tomris Sarper, Güneş Akbil ve Orhan Tarhan'ın dayılarıdır. Enişterleri ise Kemal Uralman, Sait Uralman ve Rıza Uralman'dır. Selim Sarper, Şevki Vanlı ve Adnan Kural'ın kayınpederi; Turgut, Fuat ve Selim'in ise büyükbabasıdır.

Selim Sarper'in kişisel özellikleri noktasında, bir anekdotun onun karakterine ışık tuttuğu söylenebilir. 1945 yılında Moskova Büyükelçisi olarak Sarper, SSCB Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov ile görüşmüş, bu görüşme sırasında Vyaçeslav Molotov, SSCB'nin notasını Sarper'e ilettiğinde Selim Sarper'in cevabı “Notanızı reddediyorum” olmuştu. Vyaçeslav Molotov, buna cevap vermeden önce hükûmete danışması gerektiğini söylediğinde Selim Sarper, “Başka türlü düşünecek ne tek bir Türk ne de Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti vardır” diye cevaplamıştır. Sarper, Moskova Büyükelçisi olarak Moskova'ya gitmeden önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ona “Sana ateşten bir gömlek giydiriyorum” demiş, Sarper ise görevini başarıyla yerine getirmiştir (Toker, 5 Haziran 1961, s. 23). Bu anekdota bakıldığında Sarper'in oldukça güvenilir, sözüne sadık ve kendine güvenen biri olduğu apaçık ortaya çıkmaktadır.

Selim Sarper'in seyahatleri ve sporla ilgilenmesi, aktif bir yaşam tarzını benimsediğini göstermektedir. Uzak Doğu dışındaki birçok ülkeye seyahat etmiş olması ve spor aktivitelerine ilgi duyması bu yönde bir kanıt olmaktadır. Atletizm ve eskrim gibi sporlarla gençken uğraşmış olması, fiziksel aktiviteleri sevdiğini gösterirken, at binme ve avcılıkla ilgilenmesi de doğa ile iç içe olma isteğini yansıtmaktadır (Toker, 5 Haziran 1961, s. 25).

Dış görünüşüne bakıldığında uzun boylu ve mavi gözlü olması, belirgin bir fiziksel özellik olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca dürüstlüğü ve samimiyeti, evlilik hayatındaki önemli değerlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Eşi Kamuran Hanım'ın anlatımına göre Selim Sarper, kendisinden daha üstün görünmeyi tercih etmiyor ve insanlara karşı kibar ve sevgi dolu bir yaklaşım sergiliyor. Aileye bağlılığı ve insanlara duyduğu sevgi, onun en kayda değer özellikleri arasında yer almaktadır. Ayrıca müzik dinlemeyi seven ve ailesiyle vakit geçirmeyi tercih eden biri olarak tanımlanıyor (Toker, 5 Haziran 1961, s. 25). Bu özellikler, onun dışarıdan durgun görünse de iç dünyasında neşeli ve enerjik bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Selim Sarper ile ilgili önemli bilgilerin bir kısmına hayatta olan Ahmet Sarper ile görüşme neticesinde ulaşıldı. Selim Sarper'in iki kız kardeşi bulunmaktaydı. Ahmet Sarper, Selim Sarper'in küçük kız kardeşi Nilüfer Sarper'in torunudur. Ahmet Sarper ile bizzat kendim görüşme gerçekleştirdim, Selim Sarper hakkındaki bilgileri bana anlattı. Ahmet Sarper, 1945 yılında gerçekleşen Vyaçeslav Molotov-Sarper görüşmesine dair önemli bilgiler aktardı. SSCB yetkililerinin Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e diplomatik nezaketten uzak biçimde davrandığını söyledi. SSCB diplomatları Sarper'e yer gösterip oturtmamışlar ve daha sonra odanın güneş alan kısmına oturtmuşlardı. Ahmet Sarper, Selim Sarper'in yürekli, cesur ve inisiyatif alan bir karaktere sahip olduğunu söyledi. Vyaçeslav Molotov ile görüşmesinde Sarper, Vyaçeslav Molotov'un Kars, Ardahan ve Boğazlar üzerindeki isteklerini geri çevirmişti. Görüşmede Sarper, Vyaçeslav Molotov'a SSCB isteklerinin Türkiye Cumhuriyeti hükûmeti tarafından kabul edilmeyeceğini, Türkiye hükûmetinin bu istekleri kabul ettiği takdirde kendisinin görevinden istifa edeceğini söyledi. Sarper, Moskova'da Vyaçeslav Molotov ile başarılı bir görüşme gerçekleştirdikten sonra Sarper'i Türkiye'de garda tebrik etmek için bizzat İsmet İnönü karşıladı (Sarper, röportaj, 2024).

Ahmet Sarper'in aktardığı bir başka önemli bilgi de Selim Sarper ile Adnan Menderes'in İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde sıra arkadaşı olmalarıdır. Adnan Menderes ile Selim Sarper iki yakın arkadaşlar, Adnan Menderes'in devlette görev aldığı süreçte Selim Sarper ile görüştüğünü ve Sarper'in bu görüşmelerde Adnan Menderes'e içinde bulunulan her durumu İsmet İnönü'ye anlatması gerektiğini söylediğini belirtmektedir. Ahmet Sarper, Selim Sarper hayattayken yazları Sarper ailesinin Büyükkada'da bir araya geldiğini ve kalabalık aile toplantıları olduğunu aktarmaktadır. Bu buluşmalarda Ahmet Sarper siyasete ilgi duyduğu için Selim Sarper ile sık sık konuşmuştur. Ahmet Sarper, kendisinin Selim Sarper'e hatırat yazması gerektiğini söylediğinde Selim Sarper'in hiç not tutmadığını açıkladığını belirtmektedir. Selim Sarper, yaşadıklarını sıkı biçimde kaydetmediği için kendisinden geriye bir anı eseri kalmamıştır. Öte taraftan Ahmet Sarper, Selim Sarper'in iki kızından Ülker Hanım'ın hayatını kaybettiğini, Ayşe Hanım'ın ise hayatta olduğunu ve Ankara'da yaşadığını aktarmaktadır. Ahmet Sarper, Selim Sarper'in çok fazla hobisinin olmadığını ve kendisini işine veren birisi olduğunu belirtmektedir. Fakat Ahmet Sarper, Selim Sarper'in güreşe ilgi duyduğunu, hatta kendisinin küçükken Selim Sarper ile Büyükkada'da güreştiğini ifade etmektedir. Ahmet Sarper, OdaTv'de çıkan Selim

Sarper'in silah koleksiyonu haberine dair açıklamasında, Selim Sarper'in çok büyük bir silah koleksiyonu olmadığını, sadece üç silahının bulunduğunu açıklamaktadır (Sarper, röportaj, 2024).

Ahmet Sarper'in aktardığı bilgilere göre, Selim Sarper'in diplomatik yetenekleri ve uluslararası ilişkilerdeki rolü oldukça önemliydi. Yunanistan Dışişleri Bakanı Evangelos Averoff ile yakın bir dostluk kurmuş olması, Türkiye-Yunanistan ilişkilerindeki gerginliklerin aşılmasına katkı sağlamış olabileceğini gösteriyor. Ayrıca, Selim Sarper'in Türkiye Cumhuriyeti-SSCB ilişkilerinin normalleşmesinde de önemli bir rolü olduğu belirtilmiş. Ahmet Sarper'in ifadelerine göre, Selim Sarper'in Türkiye'deki siyasi olaylara müdahale etme çabası da dikkat çekiyor. Özellikle 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından, Sarper'in idamları engellemek için yurtdışındaki yabancı liderlere mesajlar ilettiği ifade ediliyor. Bu, Selim Sarper'in demokrasiye ve insan haklarına olan bağlılığını ve siyasi mücadelesini vurguluyor. Ayrıca, Selim Sarper'in ticaret yapma isteğinin diplomatik kariyerinden önceki önemli bir hedef olduğu belirtiliyor. Çok dilli olması da onun uluslararası ilişkilerde etkili olmasına ve farklı kültürlerle iletişim kurmasına yardımcı olmuş olabilir.

Selim Sarper hakkında önemli bilgiler veren isimlerden biri de emekli büyükelçi Güner Öztekin. Güner Öztekin, hatıralarını yazdığı Evvel Zaman İçinde Hatıralar adlı eserinde Selim Sarper'e geniş yer ayırmıştır. Güner Öztekin Selim Sarper ile ilgili anlattıkları Öztekin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterlik bölümünde çalıştığı döneme aittir. Güner Öztekin, Dışişleri Genel Sekreterliği'nde çalışmaya başladığında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel'di, Melih Esenbel'in merkeze alınması sürecinde Selim Sarper, bu karara karşı çıkmış fakat neticede Esenbel'e Genel Sekreterlik görevi verilmiş, Esenbel 1957 yılında Genel Sekreter olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Güner Öztekin eserinde, Selim Sarper ile Dışişleri Genel Sekreterliği'nde beraber çalışırken yaşadığı heyecanı aktarmaktadır. Öztekin, Selim Sarper'i ilkokul dönemindeyken dönemin gazetelerinde görmüştür. Gazeteler, Selim Sarper'i Molotov'un Boğazlar notasını reddeden bir kahraman olarak tanıtmıştır. Güner Öztekin, Selim Sarper'in son derece alçakgönüllü, dostane davranışlar içinde olan ve çevresindeki insanları üslubuyla rahatlatan bir insan olarak anlatmaktadır (Öztekin, 2021, s. 11).

1960 yılında Melih Esenbel'in ardından Dışişleri Bakanlığı'nda Genel Sekreter olan isim Selim Sarper olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Selim Sarper ve Güner Öztekin,

Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği'nde çalışırken bol bol sohbet etme fırsatına sahip olmuşlardır. Bir sohbetleri sırasında Selim Sarper, kendisinden daha alt makamda bulunan Güner Öztekte iki kart göstermiş, bu kartlardan birinde Selim Sarper'in adı, büyükelçi ve Genel Sekreter olduğu yazılıydı. İkinci kartta ise sadece Selim Sarper ismi bulunmaktaydı. Sarper, Öztekte "Birinci kart profesyonel karttır, ikincisi senin esas kartındır" demiş ve görev sebebiyle bulundukları makamların geçici olduğunu, o yüzden oturduğu koltuğa fazla ısınmaması gerektiğini, neticede her şeyin ikinci karta dönüşeceğini söylemiştir. Sarper, Öztekte bu gerçeği kabul ettikten sonra mesleğinde daha rahat olacağını da ifade etmiştir (Öztekte, 2021, s. 12).

Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper ve Güner Öztekte, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın İran şahına mesajını iletmek için birlikte İran'a seyahat etmişlerdir. İlk olarak Tahran'a giden heyet, burada Şah'ın Meşhed şehrinde olduğunu öğrenerek Meşhed'e gitmiştir. Bu dönemde, İran ve Türkiye CENTO müttefikleri konumundaydılar ve Adnan Menderes'in Moskova'ya gerçekleştireceği ziyaret büyük yankı uyandırmıştı. Celal Bayar'ın İran Şahı'na gönderdiği mesajda, Menderes'in ziyaretinin Türkiye'nin dış politikasını değiştirmeyeceği ve Türkiye'nin CENTO ittifakına bağlı kalacağı vurgulanmaktaydı. Sarper, Ankara'ya dönüşünde, o dönem Tahran Büyükelçisi olan Mahmut Dikerdem aracılığıyla Şah'ın Türkiye'nin durumu konusunda ikna olduğunu bildirmiştir.

1.2. Selim Rauf Sarper'in Erken Meslek Hayatı ve Dönemin Türk Dış Politikası

Osmanlı İmparatorluğu, mağlup olduğu Birinci Dünya Savaşı'nın ardından 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi'ni imzaladı. Bu antlaşmada, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının işgali, Türk ordusunun dağıtılması ve galip devletlerin istedikleri bölgeleri işgal etme olanağı gibi önemli maddeler yer alıyordu (Meray ve Olcay, 1977, s. 1-2). Dönemin tanıklarından Hüseyin Gerede, Fransızların İstanbul'da sevinç gösterileri yapmasıyla yaşadığı acıyı anlatmıştır. İşgal günlerinde Beyoğlu ilçesindeki dükkânlara Yunan, İngiliz ve Fransız bayrakları asılmış, Rumlar büyük bir sevinç içinde olmuşlardır (Gerede, 2002, s. 17-18). Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu'da büyük bir karışıklık yaşanmış, halk savaştan yorgun düşmüş, ekonomi büyük zarar görmüş ve insanlar yoksullaşmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, Anadolu'yu adeta unutmuş, bölgeye ilgisiz kalmıştı (Cebesoy, 2000, s. 47). İşte bu koşullarda Mustafa Kemal Atatürk'ün temel amacı tam

bağımsız bir devlet kurmaktı. Sahip olduğu Türk milliyetçiliği ideolojisi, onun bu hedefini gerçekleştirmek için en büyük motivasyon kaynaklarından biri oldu. Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları, yeni devletin oluşturulması sürecinde Samsun, Havza, Amasya, Erzurum ve Sivas Kongreleri aşamalarını bizzat yönettiler. 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Ankara'daki eski merkez binasının tadilattan geçirilerek açılmasıyla kuruldu (Yuca, 2019, s. 319-320).

29 Ekim 1923 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması, geçmişten önemli bir ayrılığı simgeliyordu. Atatürk'ün temel hedefi, yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine modern bir ulus-devlet kurmaktı. Bu yeni devletin vatandaşları, cumhuriyet değerleriyle donatılmalıydı (Keyman, 2012, s. 155). Fuat Keyman, Atatürk'ün bu dönemdeki bakışını “vizyoner faydacılık” olarak adlandırır, bu bakış açısının temelinde ise geçmişi geride bırakıp geleceğe realist bir perspektifle bakma vardır. Atatürk'e göre modernleşme, güvenli bir ortamın sağlanmasından önce gerçekleştirilmeliydi. Güvenliğin temel şartının da modernleşme olduğunu düşünüyordu. Atatürk'ün “yurtta sulh, cihanda sulh” anlayışı, dönemin dış politikasının temelini oluşturdu. Bu anlayışa göre Türkiye, çatışmaların içinde tarafsızlığı tercih edecek ancak barışa katkıda bulunmak için aktif bir rol oynayacaktı. Yani, Türkiye'nin barışı tercih eden ancak etkin bir tarafsızlık izleyen bir politika benimsemesi hedefleniyordu (Keyman, 2012, s. 157).

Sarper'in meslek hayatına atıldığı dönem Türkiye Cumhuriyeti'nin de siyasi hayatının devrimlerle birlikte başladığı sürece denk gelmekteydi. Mevcut durumda yeni kurulmuş bir devlet, yeni idealler vardı ve geçmişin acılarını hala omuzlarında hisseden yöneticiler bu idealleri gerçekleştirmek için çabalamaktaydılar. Sarper'in Şark İstiklal Mahkemesi'nde görevlendirilmesiyle ilgili detayları vermeden önce İstiklal Mahkemeleri hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

İstiklal Mahkemeleri, ilk olarak askerden firar edenleri yargılamak üzere kurulmuştu. Bu fikri Tefik Rüştü Aras öne sürmüştü, Atatürk tarafından kabul edilmişti. İhtilal mahkemeleri fikri, Fransız İhtilali sırasında kurulan mahkemelerden ilham almıştı. “*Firariler Hakkında Kanun*”un kabul edilmesiyle İstiklal Mahkemeleri resmi olarak kuruldu. Ayrıca, daha önce çıkarılan Hıyanet-i Vataniye Kanunu kapsamındaki suçlar da İstiklal Mahkemeleri tarafından yargılanmıştı. Ankara İstiklal Mahkemesi, diğerleri arasında en uzun süre faaliyet gösteren mahkeme oldu ve 1927'de görevine son verildi (Akyürekli, 2014, s. 9). İstiklal Mahkemeleri'nin tarihi genellikle iki döneme ayrılarak incelenmektedir.

İlk dönem, Kurtuluş Savaşı sırasında asker kaçakları, Millî Mücadele karşıtı cemiyetlerin faaliyetleri ve casusluk gibi konuları ele alırken, ikinci dönem Türk modernleşmesi ve Atatürk devrimlerine karşı çıkan muhalefetin ve direnişin ortadan kaldırılması amacını taşımıştır (Akyürekli, 2014, s. 10).

Şeyh Sait İsyanının ardından Şark İstiklal Mahkemesi'nin kurulması kararlaştırıldı ve merkezi Diyarbakır olacaktı. Ancak, bu mahkeme sürekli olarak bölge değiştirmek zorunda kalacakları için isyanın devam ettiği bir ortamda çalışacaktı. Bu sorunu çözmek için mahkeme heyetinin reisi, müddeiumumîsi ve azaları için devlet tarafından Ford marka araçlar satın alındı. Şark İstiklal Mahkemesi'nin başkanı Mazhar Müfit Kansu, savcısı Ahmet Süreyya Örgeevren'di (2002, s. 89-90). Şark İstiklal Mahkemesi üyeleri, direkt olarak Diyarbakır'a gitmek yerine Adana'ya gidip oradan bölgeye ulaşmayı tercih ettiler. Adana'dayken mahkemenin iki kâtibe ihtiyacı olduğu ortaya çıktı. Bu iki kişiden biri, o dönemde Adana'da askerlik hizmetini tamamlamış ve terhis olmak üzere olan Selim Sarper'di. İşte Selim Sarper'in Şark İstiklal Mahkemesi'ndeki kâtiplik görevi bu şekilde başlamış oldu.

1.3. Selim Rauf Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'ndaki İlk Görevleri

Çalışmanın bu kısmında Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'ndaki ilk görevleri ele alınmakta, bu görevler anlatılırken aynı zamanda, Türkiye Cumhuriyeti'nin yabancı devletlerle ikili ilişkilerine de yer verilmektedir. Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı'na girdikten sonra uzunca bir süre diplomat olarak çalışmış, birbirinden farklı görevlerde bulunmuştur. Ulus gazetesinde yer alan bilgiye göre Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'na girişi 17 Nisan 1927 tarihinde gerçekleşmiştir. Dışişleri Bakanlığı'na girdikten sonra sırasıyla yerine getirdiği görevler şunlardır:

- Odesa Konsolos Muavinliği,
- Moskova Büyükelçiliği üçüncü ve ikinci kâtipliği ve
- Dışişleri Bakanlığı Hususi Kalem mümeyyizliği (Ulus, 30 Eylül 1944, s. 2).

Selim Sarper, 1928-1931 dönemi arasındaki üç yılı SSCB topraklarında diplomat olarak geçirmiştir. Sarper, 1928'de Odesa Konsolos Muavini olmuş, ardından 1929 yılına

gelindiğinde kendisi Moskova Büyükelçiliği'nde üçüncü kâtip olarak göreve başlamış ve daha sonra aynı büyükelçilikte ikinci kâtip olarak çalışmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

1.3.1. Selim Rauf Sarper'in SSCB'deki Görevleri ve Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri

Selim Sarper'in yurtdışındaki ilk görev yeri Sovyetler Birliği toprakları oldu. Odesa ve Moskova'da bulunan Sarper, bu görevlerinde önemli roller üstlendi. Ancak bu görevlerin detaylarına geçmeden önce dönemin Türkiye-SSCB ilişkilerine bir göz atmak faydalı olacaktır. 1921'de Moskova Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması'nın imzalanmasıyla birlikte Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında tam anlamıyla güvenilir bir ilişki ortamından bahsetmek zor. Sovyet Rusya, Türkiye ile iyi ilişkiler geliştirmeye çalışırken bir yandan da Türkiye'ye komünizm ve Bolşevizm propagandası yapmak için adamlarını göndererek bölgede nüfuzunu artırmaya çalışıyordu. Mustafa Kemal Atatürk bu durumun farkındaydı ve endişeliydi. Bu dönemin Moskova Büyükelçisi Ali Fuat Cebesoy, SSCB Dışişleri Halk Komiseri Çiçerin'e Türkiye'nin komünizme geçit vermeyeceğini ve hoşgörü göstermeyeceğini ilettiler. Ayrıca, Sovyet Rusya Lozan Konferansı'na tam olarak davet edilmemiş olmasına rağmen, Karadeniz'e kıyısı olması nedeniyle konferansın Boğazlar ile ilgili bölümüne katıldı. Sovyet Rusya, Boğazların tüm ticaret gemilerine açılmasını, Türkiye dışındaki tüm savaş gemilerine kapatılmasını ve Boğazların Türkiye tarafından silahlandırılmasını destekledi (Erden, 2017, s. 220).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra SSCB ile imzalanan 1925 Tarafsızlık ve Saldırmazlık Antlaşması, iki devlet arasında imzalanan ilk antlaşma olma özelliğini taşımaktadır. Bu antlaşmaya göre, antlaşmayı imzalayan taraflar birbirini hedef alan ittifaklara katılmayacaklar ve herhangi bir saldırı durumunda diğer taraf tarafsız kalacaktır. Ayrıca, iki devlet birbirlerine saldırmayacaklarını da taahhüt etmişlerdir (Gürün, 1983, s. 47). Bu antlaşmanın imzalanmasından sonra 1926 yılında, Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras ile Çiçerin arasında deniz ulaşımı ve ticaret gibi iki önemli konuyu ele alan bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Ardından, 11 Mart 1927'de Türkiye ve Sovyet Rusya arasında Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması imzalanmıştır (Gürün, 1983, s. 47). 11 Mart 1927 tarihinde Türkiye ve Sovyet Rusya Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması'nı imzaladılar (Erden, 2017, s. 223). Kamuran Gürün, 1925-1933 yılları arasındaki Türkiye Cumhuriyeti-Sovyet Rusya ilişkilerini "dostluğun doruğu" olarak tanımlamaktadır. Bu dostluk dönemi, 1925 antlaşmasıyla başlamıştır. Ancak, Gürün 1933'ü bir değişim yılı olarak nitelendirir ve bu

tarihten sonra ilişkilerde bozulmaların yaşandığını belirtir. İki ülke arasında dostluk havası hâkimken dahi, tam anlamıyla güvenin olmadığını ifade etmek mümkündür. Bu güvensizliğin temel nedenleri arasında Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye yaklaşımı ve Türkiye'nin Sovyet Rusya'ya karşı duyduğu endişeler bulunmaktadır.

1926 protokolü ile iki devlet arasındaki hudut problemi çözülmüş, aynı yıl Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi ilişkilerdeki soğukluğun sebepleri üzerine fikir yürütmüş, Türkiye Cumhuriyeti'nin Milletler Cemiyeti hakkındaki görüşleri ve bu örgüte katılmak istemesinin bu soğukluğun sebeplerinden biri olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Rusya'daki muhaliflerin Sovyet Rusya'nın Türkiye siyasetini doğru bulmamalarının da bir diğer sebep olabileceğini ifade etmiştir (Gürün, 1991, s. 118-119). Bu dönemde, Sovyet dış politikasının yönetiminde söz sahibi olan Stalin'di ve kendi yönetimini oluşturması 1923 yılında başlamış, ülkede güçlenmesi kendisine muhalif olanları yönetimden almasıyla olmuştur. Sovyet dış politikasının temelinde komşularla ilişkilere verilen önem yer almış, komşu ülkelerle iyi ilişkiler kurmaya çaba gösterilmiştir. Diğer bir önemli husus ise SSCB'nin diğer devletler tarafından tanınması meselesi olmuş, bu da zor da olsa sağlanmıştır (Tellal, 2020, s. 314). Türkiye ile SSCB arasında 1927 yılında imzalanan Ticaret Anlaşması, iki ülke arasındaki ticari ilişkileri düzenlemiş ve SSCB'nin Türkiye'deki ticari temsilcilikleriyle ilgili önemli kararlar içermiştir. Bu anlaşma aynı zamanda temsilciliklerin hangi şehirlerde bulunacağını da belirlemiştir. Ayrıca, 1929 Protokolü ile 1925 Antlaşması iki yıl daha uzatılmıştır (Tellal, 2020, s. 317). Daha sonra, 1930 yılında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın Moskova'ya gidişi, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkiler açısından önemli bir olay olmuştur. 1931 yılında ise 1925 Antlaşması'nın bir protokol ile uzatılması kararlaştırılmış ve bu uzatmanın beş yılı kapsayacağı belirlenmiştir. Ayrıca, aynı yıl içinde denizlerdeki kuvvetleri sınırlandırmak amacıyla bir protokol imzalanmıştır (Tellal, 2020, s. 319).

Görsel 3.

Moskova Büyükelçiliği 3. kâtibi Selim Sarper'in harcadığı parayla ilgili verdiği bilgiler (Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi 3 Ekim 1929).

Ruble	Kp.	
5		Evden istasyona otomobil ücreti
5		Eşyanın evden istasyona nakli
3	50	İstasyonda eşyanın hamaliyesi
48	50	Birinci yataklı tiren ücreti
22		Eşyanın tren nakliye ücreti
4		Eşyanın istasyondan eve nakli
3		Eşyanın istasyonda hamaliyesi
91	00	<u>Ruble olarak vekun</u>

Lira	Kuruş	
24	00	5-7 Ağustos 1929 üç günlük sekizer liradan yevmiyem

Seyyahat ettiğim tarihte Maliye Vekâleti Celilesince muayyen kurs mucibince, (1 lira=1,80 R.) üzerinden (91/1,80=75,08) 91 Ruble 75 lira 8 kuruşa müsavî olduğundan, Odessadan Moskovaya azimet masrafım olan 75 lira 8 kuruşla 24 liradan ibaret yevmiyemin mecmum olan 99 lira 8 kuruşun bittahvil, Türkiye İğ-Bankası İstanbul Şubesindeki 60293 numaralı İngiliz hesabı carime havale edilmesine müsaade buyurulmasını arz ve iltirham eylerim Efendim Hazretleri.

Moskova, 2 Tegrinievvel 1929

Moskova Büyükelçiliği
3 üncü kâtibi
Selim Sarper
(Selim Sarper)

Hakikata muvafık olduğu tastik kılınır
Moskova Maslahatgüzari
Başkatip

Muhammed Tahir

16.03.2021 tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

Selim Sarper, Odesa'daki görevine 1928 yılında başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin İtalya ile imzaladığı Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması, Sovyet Rusya'nın tepkisine neden olmuştur. Sovyetler, İtalya'nın anti-Sovyet politikasını dikkate alarak Türkiye'nin de benzer bir tutum içine girebileceğinden endişelenmiş ve Türk diplomatların önemli bir görev üstlendiğini belirten yazılar yayınlamıştır (Gürün, 1983, s. 47). Aynı dönemde Türkiye'nin Osmanlı borçlarını ödemek için Düyunu Umumiye ile

yaptığı sözleşme de Rusya'nın dikkatini çekmiştir. Çarlık Rusya'nın borçlarını tanımayı reddetmesiyle ortaya çıkan benzerlik Sovyetlerin Türkiye'nin bu politikasını eleştirmesine yol açmıştır. Türk basını, Rus basınındaki eleştirilere cevap vermek amacıyla yazılar yayınlamıştır (Gürün, 1983, s. 48). Ayrıca, 1928 yılında Türkiye'nin Cenevre Silahsızlanma Konferansı'na katılımı da dikkate değer bir gelişmedir. Bu katılım, Sovyetlerin desteğiyle gerçekleşmiştir. Paris'te uygulamaya konan Briand-Kellogg Paktı ile savaşın milli politika aracı olmaktan çıkarılması hedeflenmiş ve Sovyet girişimiyle bu paktın doğudaki devletler için uygulanmasını kolaylaştıran Litvinof Antlaşması 1929'da imzalanmıştır. Türkiye de bu antlaşmayı imzalayan ülkeler arasındadır (Soysal, 1993, s.45).

1929 senesinde Türkiye sınırları içerisindeki komünistler yakalanarak İzmir'de yargılanmaları Rus gazetesi Pravda'da gündem olmuştur. Pravda gazetesinde yayımlanan yazılarda komünizm övülerek Türkiye'de güçlendiği ifade edilmiş ve komünistlerin Türkiye'de başarılı olacakları iddia edilmiştir. Bu yazı, Türk basını tarafından hoş karşılanmamış ve hemen karşılık verilmiştir (Gürün, 1983, s. 48). Yine aynı sene içinde Türkiye ile Sovyet Rusya arasında 1925 Antlaşması'na ek mahiyetinde olan ve bu antlaşmayı uzatan bir protokol imzalanmıştır (Soysal, 1993, s. 46). 1931 yılına gelindiğinde Türkiye ile SSCB, yine bir protokol imzalanmış, bu protokol ile deniz kuvvetlerinin sınırlandırılmasına karar verilmiş, ayrıca 1925 Antlaşması ve onun 1929 yılındaki protokolleri de uzatılmıştır (Soysal, 1993, s. 46-47).

Selim Sarper'in Sovyet Rusya'da diplomat olarak görev aldığı yıllarda ilişkiler bu şekilde gelişmiştir. Devlet arşivlerinde Selim Sarper'in Odesa konsolos muavini olduğu dönemde sadece Selim Sarper'i konu alan bir belgeye rastlanmamaktadır. Fakat Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği'nde kâtip olarak görev aldığı döneme ait kendisiyle ilgili önemli belgeler bulunmaktadır. Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği'nde kâtip olarak görev aldığı dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin Moskova Büyükelçisi olan Hüseyin Ragıp Baydur bu görevini 1929-1934 seneleri arasında yürütmüştür (Şimşir, 2017, s. 311). Bu döneme ait raporlar arasında 21 Şubat 1929 tarihine ait arşiv belgesi dikkat çekmektedir, bu belgede Moskova Büyükelçiliği dönemin Sovyet fabrikalarındaki düzensizliğe dair bir rapor ile Türkiye'yi bilgilendirmektedir (Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, 571 / 34477-135759-41, 21 Şubat 1929). Başka bir arşiv belgesi de Moskova Büyükelçiliği binasının durumuna dair önemli bilgiler vermektedir. Bu belgede Moskova Büyükelçiliği binasının yeterli olmadığı, bu binaya ek olarak başka bir bina daha kiralanacağı belirtilmektedir

(Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, 571 / 36000-142228-8, 31 Temmuz 1929). Selim Sarper ile ilgili ilk belge 3 Ekim 1929 tarihlidir, bu belgede Moskova Büyükelçiliği üçüncü kâtabi olan Selim Sarper'in Odesa'dan Moskova'ya gidişinde verilecek para miktarıyla ilgili bilgiler yer almaktadır. Belgede Selim Sarper'in harcadığı paranın miktarı ruble ve kapık cinsinden belirtilmiştir:

“Ruble Kp.

5		Evden istasyona otomobil ücreti
5		Eşyanın evden istasyona nakli
3	50	Eşyanın istasyonda hamaliyesi
48	50	Birinci yataklı tren ücreti
22		Eşyanın tren nakliye ücreti
4		Eşyanın istasyondan eve nakli
3		Eşyanın istasyonda hamaliyesi
91		Ruble olarak toplam ödenen <u>Lira Kuruş</u>

24 00 5-7 Ağustos 1929 Selim Sarper'in üç günlük yevmiyesi” (Diplomatik Arşivi, 571 / 36000-142228-45, 3 Ekim 1929). Harcadığı parayla ilgili bu bilgileri bizzat Moskova Büyükelçisi üçüncü kâtabi sıfatıyla Selim Sarper vermiştir. Dönemin Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur'un harcırahı ile ilgili bilgiler de arşivde yer almaktadır. Belgede Baydur'un Moskova'dan Ankara'ya geliş masraflarına dair bilgiler bulunmaktadır (Diplomatik Arşivi, 571 / 36000-142228-17, 28 Kasım 1929). 1930 yılının Şubat ayında Selim Sarper, hâlen Moskova Büyükelçiliği üçüncü kâtabi görevinde bulunmaktaydı. Selim Sarper, görev yeri Moskova'ya ailesini de getirtmiş, ailesinin buradaki ihtiyaçları için verilen harcıraha dair bilgiler de arşiv belgelerinde yer almıştır (571/36000-142228-47, 5 Şubat 1930). Yine 1930 yılının şubat ayında Moskova Büyükelçiliği'nin ziyafet harcamasına dair bilgilere yer verilmiş, 1929 senesinin bütçesinden yapılan ziyafet harcaması Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur tarafından 400 lira olarak ifade edilmiştir (571 / 36000-142228-28, 17 Şubat 1930). Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği'ndeki üçüncü kâtiplik

görevinin 1930 yılının Nisan ayında da devam etmekte olduğu arşiv belgelerinden anlaşılmaktadır (571 / 36000-142228-30, 2 Nisan 1930).

Görsel 4.

6 Eylül 1935 tarihli Selim Sarper'in Odesa Konsolosluğuna onay verildiğini gösteren belge (Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi)

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Şifre Müdürlüğü
Açık 1883

Moskova B. Elçiliğinden
Yazıldığı tarih 6-9-1935
Geldiği tarih 7-9-1935
Numarası 366

[Bu yazının mahrem tutulmasına
itina ehemmiyetlidir]

Şifre Tel.

Dış Bakanlığına

Bay Selim Rauf için Agreman verildiği
Hariciyeden bildirdiler. ve Bay Sever için bir
kağıt güne kadar cevap vereceklerini söylediler. Arz
olunur. Üçüncü Kâtip Cemil.

F.ö

D. III
N. 1434
9.9.1935

Büyük elçilik

D. III ve
Zat İşleri Şifresi
A.T.

Konsolosluk İşleri Şifresine
Tahvil.

9.9.35
T. alkan

Bu sureti Zat
İş. ne sureti.

MUAMELE GÖRECEK NUSHA

21.02.2020 tarih ve 24227645 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

17 Mayıs 1931 tarihli bir belgede, Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur, SSCB'nin o dönemdeki ekonomik durumuyla ilgili Türkiye Cumhuriyeti'ni bilgilendirir. Belgede, SSCB'nin bütçe açığı verdiği, ticari faaliyetlerin azaldığı, tarım ve sanayi üretiminin düştüğü belirtilmektedir. Ekonomik sıkıntılar nedeniyle SSCB sanayisinin nakdi yardıma muhtaç hale geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca, köylülerin yoksullaştığı ve bazı bölgelerde kıtlık yaşandığına dair bilgiler de bulunmaktadır. Baydur'un ifadelerinden,

SSCB'nin Türkiye ile ticari faaliyetlere pek istekli olmadığı anlaşılmaktadır (571 / 34802-137230-26, 17 Mayıs 1931). 1931 Haziran ayına ait bir belgede, Selim Sarper'in maaşının ödendiği belirtilmektedir. Bu belge, Sarper'in o dönemde hala üçüncü kâtiplik görevinde olduğunu göstermektedir (571 / 36000-142228-29, 21 Haziran 1931). Sarper ile ilgili belgelerin genellikle harcırah ile alakalı olduğu ve yurtdışında görev alan diplomatların maaşlarının ödenmesine verilen önemin açıkça görüldüğü belirtilmektedir.

Sarper, 1928-1931 yılları arasında Sovyet Rusya'daki üç yıllık görevinden sonra Türkiye'ye geri dönmüş ve 1931 yılında burada Özel Kalem Müdürlüğü'nde ikinci kâtip olarak çalışmaya başlamış, bu görevi iki yıl sürmüştür ve sonraki yurtdışı görevinin adresi Yunanistan'daki Gümölcine olmuştur (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

1.4.Selim Rauf Sarper'in Konsolosluk Görevleri

Selim Rauf Sarper'in konsolosluk görevleri incelendiğinde, özellikle Odesa ve Moskova gibi önemli merkezlerde aktif rol aldığı görülmektedir. Sarper, bu görevler sırasında Türkiye'nin dış ilişkilerinde önemli adımların atıldığı dönemlerde diplomatik hizmet vermiştir. Öncelikle, Sarper'in Odesa'daki konsolosluk görevi dikkate değerdir. Odesa, stratejik bir ticaret limanı olması nedeniyle Türkiye için önemli bir merkezdir. Sarper'in bu görevi sırasında, Türkiye ile İtalya arasında Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması gibi önemli anlaşmaların imzalanması gibi diplomatik girişimlerde bulunulmuştur. Ayrıca, Türkiye'nin Osmanlı borçlarını ödemek için Düyunu Umumiye ile sözleşme yapması ve bu konuda Sovyet Rusya ile yaşanan ilişkilerin de değerlendirilmesi gibi önemli meseleler Sarper'in görev sürecinde dikkate alınmıştır.

Moskova'daki görevi sırasında da Sarper, Türkiye-Sovyet ilişkilerinin önemli bir dönemini yaşamıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin Cenevre Silahsızlanma Konferansı'na katılımı gibi uluslararası platformlarda Türkiye'nin aldığı pozisyonlar ve Sovyetler Birliği ile olan ticari ilişkilerin geliştirilmesi gibi konular ön plana çıkmıştır.

1.4.1. Gümölcine Konsolosluğu ve Türkiye Cumhuriyeti-Yunanistan İlişkileri

Selim Sarper'in Gümölcine Konsolosluğu dönemine geçmeden önce, 1928 yılında Türkiye-Yunanistan ilişkilerine kısaca göz atmak önemlidir. Bu yıl her iki ülkede de önemli gelişmeler yaşanmıştır ve bu durum iki ülkenin dış politikalarını etkilemiştir. Türkiye

Cumhuriyeti açısından, 1928 yılında Fransa ile olan borç sorununun çözülmesi önemli bir adım olarak kabul edilir. Bu durum, Türkiye'nin ekonomik açıdan daha istikrarlı bir konuma gelmesine katkı sağlamıştır. Bu dönemde, Türkiye'nin dış politikası da şekillenmeye başlamıştır. Yunanistan tarafında ise Venizelos'un başbakanlığa gelmesi ülkede bir normalleşme sürecinin başlamasına yol açmıştır. Venizelos liderliğinde Yunanistan'da iç siyasi istikrar sağlanmış ve ülke dış politikada daha aktif bir rol oynamaya başlamıştır. 1928 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan bu gelişmeler, her iki ülkenin de daha barışsever ve statükocu bir dış politika izlemesini sağlamıştır (Fırat, 2020, s. 344).

1928 yılında başlayıp 1930'lu yılların sonuna kadar devam eden dönemdeki Türkiye-Yunanistan ilişkileri, tarihçi Melek Fırat tarafından "Dostluk Dönemi" olarak adlandırılmıştır. İki ülkenin ilişkileri 1928 yılında gelişmeye başlamış ve bu süreçte dolaylı olarak etkisi olan bir ülke de İtalya olmuştur. Türkiye'nin 1928 yılında İtalya ile imzaladığı Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Yargısal Çözüm Antlaşması'na daha sonra Yunanistan da imza atmıştır. İkili ilişkilerin olumlu yönde gelişmesine Yunanistan tarafından atılan ilk adım ile başlanmıştır. Yunanistan Başbakanı Venizelos'un dış politikadaki en önemli amaçlarından biri Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak olmuş ve bu amaçla Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup göndererek ilişkilerin iyileştirilmesini istemiştir. İsmet İnönü'nün olumlu bir cevap vermesi ve 1929'da Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Mehmet Enis Akaygen'in Yunanistan'ın ulusal günündeki törenlere katılması, Türkiye'nin ikili ilişkilerin geliştirilmesi için samimi bir isteğe sahip olduğunu göstermiştir (Fırat, 2020, s. 345).

Uzun yıllar boyunca savaş hâlinde olan iki devlet, bu dönemde ilişkilerin geliştirilmesi için oldukça cesur ve samimi adımlar atmıştır. Artık kırınglıkları bir tarafa bırakıp geleceğe odaklanma vizyonuna sahip iki ülke için dostça ilişkiler kurmak beklenildiği kadar zor olmamıştır. 1930 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Hakemlik Antlaşması imzalanmıştır. Türkiye ile Yunanistan arasında uzun yıllar iyi ilişkiler kurulamamasının sebeplerinden biri nüfus mübadelesi kaynaklı sorunlardır. Nüfus mübadelesiyle ilgili sorunlar, 1926 yılındaki antlaşmaya rağmen çözülememiştir. İyileşen ilişkilerde Mustafa Kemal Atatürk ve Venizelos'un dostça ilişkilere inanmaları ve inisiyatif almaları oldukça etkili olmuştur. 1930 yılında yapılan antlaşma ile uzun süre ikili ilişkilerin gelişmesinde bir engel olan nüfus mübadelesi kaynaklı tüm sorunların çözülmesi amaçlanmıştır. 1930 antlaşmasına göre iki devlet arasındaki sorunların barışçıl yollarla halledilmesi kararlaştırılmıştır (Soysal, 1989, s. 391).

Aslında bu dönemde her iki devletin de barışa ve dostluğa ihtiyacı olduğu görülmektedir. Yeni kurulmuş bir devlet olarak Türkiye, Anadolu'ya odaklanmak isterken Yunanistan ise göçmen sorununu çözmek istemektedir. Yunanistan artık Megali İdea fikrinden tamamen uzaklaşmış ve statükocu bir hâle gelmiştir (Bilge, 2000, s. 157). 1930 Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, bu antlaşmaya katkılarından dolayı İtalya'ya teşekkür etmiştir. Venizelos, Türkiye ziyaretinden sonra Yunanistan'a döndüğünde muhalifler tarafından sert biçimde eleştirilmiştir. Muhalifler, Venizelos'un Yunanistan'a ve büyük hedeflerine ihanet içinde olduğunu iddia etmişlerdir. Venizelos, düşmanlıkların unutulmadan iyi ilişkiler kurmanın mümkün olmadığını savunarak iki ülke arasındaki düşmanlıkların unutulması gerektiğini ifade etmiştir (Bilge, 2000, 164-165). Venizelos'un 1930'daki Ankara ziyareti sonrasında 1931'de bu kez Başbakan İsmet İnönü, Atina'ya gitmiş ve bu ziyaret sırasında İnönü'ye eşlik eden isim Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras olmuştur (Şimşir, 2017, 249). İnönü'nün Yunanistan ziyareti sırasında Venizelos tarafından bir yemek gecesi düzenlenmiştir. Bu gecede konuşan İnönü, Balkanlar'da oluşturulabilecek bir Balkan birliğinden ve Türkiye ile Yunanistan'ın çıkarlarının birbirine benzerliğinden bahsetmiştir (Bilge, 2000, 165-167).

1932 senesine gelindiğinde, Türkiye-Yunanistan dostluğunun oluşmasında önemli girişimlerde bulunan Yunanistan Başbakanı Venizelos, başbakanlık görevinden ayrılmıştır. Bunun temel sebebi, ekonomide ve siyasette arzu edilen başarıyı elde edememesidir. Ancak Venizelos'un görevden ayrılması Türk-Yunan dostluğunu olumsuz etkilememiş, bu durum inşa edilen dostluğun kişilere bağlı olmadığına dair önemli bir işaret olarak algılanmıştır (Fırat, 2020, s. 349). 1933 yılında Atatürk'e güven mektubu sunan Yunanistan'ın yeni elçisi, Türkiye-Yunanistan arasındaki güçlü dostluk ilişkisinin devam ettiğini belirtmiştir (Şimşir, 2017, s. 251). Venizelos'un başbakanlıktan ayrılmasının ardından Yunanistan'ın yeni başbakanı Çaldaris olmuş, 10-14 Eylül 1933 tarihleri arasında Çaldaris bir Yunan heyeti ile Ankara'ya gelmiştir. Bu ziyaret oldukça önemli bir antlaşma ile sona ermiş, 1933'te iki ülke arasında İçten Anlaşma Pakti imzalanmıştır. Bu anlaşma ile iki devlet, kendileriyle ilgili meselelerde işbirliği ve dayanışma içinde olacaklarını ilan etmişlerdir. Ayrıca sınırlar konusunda da birbirlerine güvence vermişlerdir. Bu anlaşmanın on yıllık bir zamanı kapsayacağı kararlaştırılmıştır (Şimşir, 2017, 252-253).

İki ülke arasında 1933'te İçten Anlaşma Pakti imzalandığı sırada Selim Sarper, Gümülcine konsolosu olarak görev yapıyordu ve bu dönemde ilişkiler oldukça samimi ve

dostluk havası içindeydi. Selim Sarper, Yunanistan'a diplomat olarak gönderilirken, aralarındaki problemleri çözmüş ve iki devlet arasındaki ilişkileri yürütmek üzere atanmıştı. Ancak Selim Sarper'in Gümülcine Konsolosluğu dönemine dair devlet arşivlerindeki tek belge, 10 Aralık 1933 tarihli terfi belgesidir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 30-11-1-0 / 83-44-10, 10 Aralık 1933). Ayrıca, devlet arşivlerindeki Gümülcine ile ilgili belgelerden birinde, 1933 yılında Gümülcine İttihadı İslam adlı cemiyet tarafından yayımlanan ve irticai fikirler içeren bir beyannameden bahsedilmektedir. Bu cemiyet, Türkiye'ye bu irticai beyannameyi ulaştırmak istemiş, ancak devlet tarafından bu girişimin önüne geçilmiştir (30-18-1-2 / 38-51-19, 15 Temmuz 1933). Gümülcine, Yunanistan'ın Batı Trakya bölgesinde yer almaktadır ve çok sayıda Türk vatandaşı yaşamaktadır. Bu bölgede 1928'de "*Gümülcine Türk Gençler Birliği*"nin, 1936'da ise "*Gümülcine-Dedeoğlu Türk İlkokul Öğretmenler Birliği*"nin kurulduğu bilinmektedir (Cin, 2009, s. 89).

Selim Sarper'in görev aldığı Gümülcine, stratejik açıdan önemli bir bölgedir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki anlaşmalarla nüfus mübadelesi sorunu çözülmüş olsa da bazı bölgeler nüfus mübadelesi politikasının dışında kalmıştır. Yunanistan'daki Batı Trakya, bu bölgelerden biridir ve burada çok sayıda Türk nüfusu bulunmaktadır. 1923 Lozan Barış Antlaşması ile Batı Trakya'da yaşayan Türkler, azınlık olarak tanımlanarak azınlık haklarına sahip olmuşlardır. Ancak Yunan hükümeti 1920'lerde Batı Trakya'daki Türklere baskı uygulamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Arşiv belgelerinde dikkat çeken bir diğer konu ise Gümülcine'de yayımlanan birçok irticai yayındır. Bu yayınlar Türkiye'ye sokulması yasaklanmıştır. Örneğin, Gümülcine'de 1935 yılında, 1933 tarihli beyannamede olduğu gibi irticai görüşlere yer veren Müdafaa-i İslam adlı bir gazete yayımlanmış, ancak bu gazetenin Türkiye'ye sokulması yasaklanmıştır (30-18-1-2 / 54-31-3, 25 Nisan 1935).

Selim Sarper'in Gümülcine'deki konsolosluk görevi 1935 yılına kadar devam etmiştir. 1934 yılında İstanbul'da Türk-Yunan Ticaret Bürosu kurulmuş ve aynı yıl Yunanistan'ın eski başbakanı Venizelos, Mustafa Kemal Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü için aday göstermiştir. Venizelos'un bu adımı, Türkiye-Yunanistan dostluğunun samimiyetinin bir göstergesi olarak kabul edilmiştir (Fırat, 2020, s. 350). Bu noktada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise 1934 Balkan Antantıdır. Balkanlar'da bölgesel bir oluşum kurma fikri, 1920'lere kadar uzanmaktadır. Bu konuda Türkiye'nin ilk adımı atan isim Türkiye'nin Bükreş Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur olmuştur. O dönemde, Romanya Dışişleri Bakanı Duca ile görüşen Baydur, Balkan Paketi oluşturulması fikrini öne sürmüştü ve altı

Balkan ülkesinin bu pakta dahil olmasını önermiştir. 1927 yılında ise Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, bir Balkan Paktı'nın gerekliliğinden bahsetmiştir (Barlas, 1999, s. 361-362).

Balkanlar'da ortak bir Balkan Paktı'nın kurulması fikri, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile güçlenmiştir. Tarıma dayalı ekonomileri olan Balkan ülkeleri, bu buhrandan ciddi şekilde etkilenmiş ve ekonomik ve siyasi sorunlarına ortak bir oluşumla çözüm bulmanın daha faydalı olabileceği düşüncesi gelişmiştir (Barlas, 1999, s. 362). Bununla birlikte, ekonomik nedenlerin yanı sıra Balkanlar'ın güvenliği de ortak bir oluşumu gerektiren bir faktör olmuştur. Dönemin üç revizyonist devleti olan Almanya, Bulgaristan ve İtalya'nın Balkanlar'daki emperyalist hedefleri, bölgenin güvenliği için bir tehdit olarak algılanmıştır. Sonuç olarak, 1930 yılında Birinci Balkan Konferansı, 1931'de İkinci Balkan Konferansı ve 1932'de Üçüncü Balkan Konferansı düzenlenmiş ve Türkiye de bu konferanslara katılmıştır. Üçüncü konferanstan sonra Bulgaristan çekilmiştir. 1933 yılındaki Dördüncü Balkan Konferansı'nın ardından 1934'te Balkan Antantı Paktı imzalanmış, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya bu pakta katılmıştır. Bu paktın kuruluşunda, İtalya ve Bulgaristan'ın Balkanlar için oluşturduğu tehdidin önemli bir rol oynamıştır (Fırat, 2020, s. 350-351). Bu bağlamda, 1935'e ait bir arşiv belgesi oldukça önemlidir. 14 Mayıs 1935 tarihli belgede, Yunanistan'da meydana gelen bir isyandan ve bu isyanın Yunanistan'ın Bulgaristan tarafından istilasına yol açabileceği endişesinden bahsedilmektedir. Bu isyan sırasında Türkiye Cumhuriyeti, Yunan hükûmetine yardım etmiş ve bu yardım nedeniyle Yunan hükûmeti, Türkiye'nin Atina Büyükelçiliği'ne bir yazı göndererek teşekkür etmiştir. Bu belge, Türkiye'nin çabalarının belki de bir Bulgar istilasını önlediğini göstermektedir (30-10-0 / 255-719-15, 14 Mayıs 1935).

1.4.2. Odesa Konsolosluğu ve Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri

Selim Sarper, 1935 yılında Gümölcine'deki konsolosluk görevinin ardından Odesa'da konsolos olarak atanmıştır. Odesa, diplomatik kariyerinde yurtdışında bulunduğu ilk yer olması bakımından Selim Sarper için özel bir öneme sahiptir. Zira Sarper'in yurtdışı kariyeri 1928 yılında Odesa'da konsolos muavinliği göreviyle başlamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Yedi yılın ardından ilk yurtdışı görevini icra ettiği Odesa'ya konsolos olarak geri dönmüştür. Selim Sarper'in Odesa konsolosluğuyla ilgili devlet arşivlerinde önemli sayıda belge bulunmaktadır. Sarper'in Odesa Konsolosluğu görev sürecinin incelenmesi, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti-SSCB ilişkilerine yönelik bilgiler de barındırmaktadır.

Dönemde SSCB'nin iç durumuna ışık tutan belgelerden biri olan 14 Ocak 1935 tarihli belgede Lev Troçki ve Grigori Zinovyev taraftarları tarafından hükûmet aleyhine kışkırtmalar yapıldığı ifade edilmektedir (571 / 35014-138002-15, 14 Ocak 1935). Diğer bir belgede ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Erivan'da gerçekleşen Kürt kongresinden duyduğu endişe dile getirilmiştir. Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Sovyet maslahatgüzarı arasındaki görüşmede, Sovyet tarafı Kürt kongresinin Sovyet Rusya'nın tüm milletler için izlediği liberal politikanın bir sonucu olduğunu savunmuş ve Kürtlerin kendi milletlerini tanıtmaya hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. Türk tarafı ise Sovyetlerin, Kürtlerle ilgili tutumunun ilişkileri olumsuz etkileyebileceği konusunda uyarılarda bulunmuştur (571 / 35357-138981-24, 17 Ocak 1935). Bir başka belgede ise Moskova Büyükelçisi Vasıf Çınar, 1935 yılında Molotof'un Sovyet İttihadı Kongresi'nde Türkiye'ye dair söylediklerini aktarmaktadır. Molotof, kongrede Türkiye-SSCB dostluğu hakkında konuşmuş ve bu konuşması Sovyet yetkilileri tarafından coşkuyla alkışlanmıştır (571 / 35231-138611-132, 29 Ocak 1935).

1935 yılına ait diğer belgelerde, Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın'ın rolüne dair bilgiler bulunmaktadır. Örneğin, bir belgede, Odesa Konsolosluğu'nda çalışan Rus vatandaşı Kanşin hakkında çıkan, Türkiye lehine casusluk iddialarına dair bilgi verilmektedir. Türkiye'nin Odesa konsolosunun bu iddiaları reddettiği ve bunun kendisi için bir aşağılama olduğunu ifade ettiği belirtilmektedir. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti hükûmetinin de bu suçlamayla aşağılandığı belirtilmiştir. Sonuç olarak, Türkiye tarafından bu suçlama reddedilmiştir (571 / 35521-139736-14, 14 Ağustos 1935). Başka bir belgede ise Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın'ın, Sarper'in Odesa konsolosluğu için SSCB'den bir anlaşma istediği belirtilmektedir. Bu, Sarper'in göreve atanması için SSCB'nin onayının gerektiği anlamına gelmektedir (571 / 35521-139736-4, 17 Ağustos 1935). Diğer bir belgede ise, Odesa Konsolosluğu ile Moskova, Erivan, Batum ve Leninakan (Gümrü) konsolosluklarına uyarı yazısı gönderildiği belirtilmektedir. Bu konsoloslukların, yetkilerinin dışında siyasi girişimlerde bulundukları ve bu durumun Türkiye ve SSCB arasında yanlış anlaşılmalara yol açarak dostluğu olumsuz etkilediği ifade edilmektedir. Uyarıya göre, bu konsoloslar, herhangi bir siyasi girişimde bulunacakları zaman öncelikle konuyu Moskova Büyükelçiliği'ne danışmalıydı; ancak Moskova Büyükelçisi talimatla buna izin verirse, yetkileri dışındaki siyasi girişimlere başvurabilirlerdi (571 / 35521-139736-2, 19 Ağustos 1935). Diğer bir belgede ise, Selim Sarper için Sovyetler tarafından anlaşma verildiği ve

böylelikle Selim Sarper'in Odesa Konsolosluğu'na atanmasının onaylandığı ifade edilmektedir (571 / 35521-139746-1, 6 Eylül 1935).

1936 yılında Selim Sarper'in Odesa konsolosluğu sırasında, arşiv belgelerinde öne çıkan isimlerden biri Halim Sabit Şibay'dır. Osmanlı'nın Meşrutiyet Dönemi'nin önemli din âlimlerinden biri olan Halim Sabit Şibay aynı zamanda 2. Meşrutiyet döneminde çıkarılan İslam Mecmuası adlı yayın organının yayıncısıdır. Ticaretle uğraşan Şibay, 1919 ve 1939 yılları arasında Avrupa'nın birçok ülkesine tütün, gıda maddesi, halı ve afyon satmıştır (Birinci ve Karatepe, 1997, s. 336-337). Bir belgeden, Halim Sabit'in Sovyet Rusya'ya ithal ettiği malların bedellerinden bir miktarını Odesa Konsolosluğu'na emanet etmek istediği, ancak konsolosluğun bu emaneti reddettiği anlaşılmaktadır (571 / 35582-139255-9, 12 Şubat 1936). Başka bir belgede ise, Halim Sabit Şibay'ın emanet iddiasına dair Odesa Konsolosu Selim Sarper'in imzası bulunmaktadır. Sarper tarafından yazılan belgede, konsolosluğun emanet ve vezne defterlerinin tarandığı ancak Halim Sabit'in emanetine dair bir kayda rastlanmadığı ifade edilmektedir (571 / 35582-139255-4, 5 Nisan 1936). 1936 tarihli başka bir belgede ise, Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın'ın imzası bulunmaktadır. Bu belgede, Moskova Büyükelçiliği'nin Odesa Konsolosluğu'ndan aldığı bir telgraf üzerine, yabancı konsolosların Sovyet Rusya'dan izin almadan Odesa limanına girmesinin yasaklandığı ifade edilmektedir. Bu yasağın sebebinin İspanya İç Savaşı ile ilgili olabileceği ve bu dönemde Odesa'dan İspanya'ya iki gemi gönderildiği belirtilmiştir. Apaydın, yasağın amacının İspanya'ya gönderilen savaş malzemelerinin tespitini engellemek olabileceğini öne sürmüştür (571 / 35054-138118-2, 19 Ekim 1936).

1935 yılında SSCB, Alman tehdidinin artması nedeniyle Fransa ile Yardımlaşma Anlaşması imzalarken aynı zamanda Türkiye ile 1925 Antlaşması'nın süresini on yıl daha uzatmak amacıyla bir protokol imzalamıştır (Soysal, 1993, s. 49). Sovyet Rusya'nın Balkan Pakti'na karşı çıkması, özellikle Romanya'nın durumuyla ilgilidir. Balkan Pakti'nin oluşturulmasıyla Romanya'nın Besarabya'daki sınırları onaylanmış ve güvence altına alınmıştır. Sovyet Rusya'nın bu pakti reddetmesinin temel nedeni Romanya'ya yönelik endişeleridir. 1935'te Sovyetlerle Fransa arasında imzalanan Yardım Anlaşması'nın temel nedeni ise Almanya'nın zorunlu askerlik uygulamasını geri getirmesi ve Versailles Antlaşması'na uymamasıdır. Bu dönemde Türkiye ile Fransa'nın benzer endişeler taşıdığı görülmektedir. Fransa, Alman tehdidiyle karşı karşıya gelirken Türkiye için asıl tehdit İtalya olmuştur. Türkiye de Sovyet Rusya ile bir yardım anlaşması imzalamayı amaçlamıştır

(Gürün, 1983, s. 49). 1935'te İtalya'nın Habeşistan'ı işgali, Türkiye ile İngiltere'yi birbirine yakınlaştırmış ve iki devletin Akdeniz'de İtalya'ya karşı güçlerini birleştirme ihtimalini ortaya çıkarmıştır. Milletler Cemiyeti'nde İtalya'nın Habeşistan'ı işgali tartışılmış ve yaptırım kararı alınmış, Türkiye de bu karara destek vermiştir. Yunanistan ve Yugoslavya da Türkiye'nin yanında yer alarak İngiltere ile iyi ilişkiler kurmuş ve güvenlik için 1936'da bir Akdeniz Paktı oluşturmuştur (Atabey, 2014, s. 17).

Balkan Paktı'nın oluşum sürecinde, 1930 yılında henüz paktın kurulmamış olmasına rağmen, Türkiye ile Balkan devletleri arasında bir yakınlaşma yaşanmasına rağmen, SSCB'nin bu iyi ilişkilere karşı çıkması önemli bir husustur. Özellikle Ankara'da bulunan Rus sefir Suriç'in olumsuz tepkiler verdiği görülmüştür (Gürün, 1991, s. 139). 1934 yılı, Türkiye-SSCB ilişkilerinde olumsuzlukların ciddi şekilde ortaya çıktığı bir yıldır. SSCB, bir yandan Balkan Paktı konusunda olumsuz tepkiler verirken diğer yandan Türkiye'ye tehdit oluşturduğunu bildiği halde İtalya ile iyi ilişkiler kurmuş ve hatta İtalya ile Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır. Bu gelişmeler, ilişkilerdeki olumsuzluğun en açık göstergeleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Gürün, 1991, s. 141).

Sarper'in Odesa Konsolosu olarak bulunduğu 1935-1937 yılları arasında en önemli mesele belki de Montreux Konferansı'dır. 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması'nda Boğazlar ile ilgili maddelere yer verilmiştir. Lozan'da İstanbul ve Çanakkale Boğazları askerin bulunmadığı bölgeler olarak tanımlanmış ve Boğazların uluslararası bir konuma sahip olacağı belirtilmiştir. Montreux Konferansı'nın toplanmasında ve yeni bir Boğazlar rejiminin oluşturulmasında Türkiye Cumhuriyeti'nin güvenlik kaygıları temel sebeplerden biri olarak öne çıkmaktadır. Askerden arındırılmış bölgeler olarak Boğazlar, Türkiye'nin kendini savunma hakkını elinden almakta ve Türkiye'yi zor bir durumda bırakmaktadır. Bir yanda Versailles hükümlerine uymayan Almanya, diğer yandan da Habeşistan'ı işgal edip Akdeniz'in güvenliğini tehdit eden İtalya'nın yarattığı tehditler Milletler Cemiyeti'ni etkisizleştirmiştir (Erkin, 1968, s. 63-64).

Türkiye Cumhuriyeti, değişen uluslararası ortamın ve artan tehditlerin farkında olarak Lozan Antlaşması'nın kurduğu Boğazlar rejimini değiştirmeyi arzulamıştır. İlk olarak 1933 yılında Londra'da düzenlenen silahsızlanma konferansında, Türkiye Boğazlar ile ilgili isteklerini dile getirmiştir. Türkiye, Boğazların askersizleştirilmesi maddesinin kaldırılmasını talep etmiş, ancak bu istek kabul edilmemiştir. Türkiye, aynı isteği 1935 yılında öncelikle Milletler Cemiyeti Konseyi'nde, ardından da Balkan Antantı Konseyi'nde

tekrarlamıştır. Ancak, tüm bu çabalarına rağmen Türkiye, Boğazlar konusunda istediğini elde edememiştir. Montreux Konferansı'nın toplanmasını sağlayan girişim Türkiye'nin 10 Nisan 1936 tarihli notası olmuştur ve bu nota Türkiye tarafından Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf olan tüm devletlere iletilmiştir. Bu nota, uluslararası hukuk ilkesi olan “*Rebus sic stantibus*¹”e dayandırılmıştır (Özersay, 2020, s. 370-371).

Nihayet 1936 yılında Montreux Konferansı ile Lozan Boğazlar Sözleşmesi değiştirilmiştir. Yeni rejimin oluşturulmasıyla birlikte kısıtlamalar kaldırılmış ve Boğazlar askerileştirilmiştir. Uluslararası Boğazlar Komisyonu da kaldırılmış ve yetkileri Türkiye'ye devredilmiştir (Özersay, 2020, s. 381). Antlaşma hükümleri gereğince, ticaret gemileri barış zamanında Boğazlardan serbestçe geçebileceklerdir. Yine savaş zamanında, Türkiye savaşta değilse bütün ticaret gemileri serbestçe geçebileceklerdir. Ancak, eğer Türkiye savaşın bir tarafıysa, Türkiye'nin düşmanı olmayan devletlerin ticaret gemileri düşmana yardım etmemek şartıyla geçiş yapabilecektir. Savaş gemileri için ise, barış zamanında önceden Türkiye hükümetine bildirim yapmak şartıyla Boğazlardan serbestçe geçebileceklerdir. Savaş durumunda ise, Türkiye savaşın bir tarafıysa, savaş gemilerinin geçişi konusunda Türkiye istediğini yapabilecek ve eğer Türkiye tarafsızsa, tarafsız devletlerin savaş gemileri Boğazlardan geçebileceklerdir. Ancak, savaşan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi bazı istisnalar bulunmakla birlikte genelde yasaktır ve savaşan devletlerin savaş gemileri Boğazlarda Türkiye'ye düşmanca davranamazlar (Özersay, 2020, s. 375-380).

SSCB'nin Montreux Konferansı'ndaki tutumu incelendiğinde, Boğazların askerileştirilmesi ve savaş gemilerinin Boğazlardan geçişiyle ilgili kısıtlamalar gibi konularda Türkiye ile aynı fikirde oldukları görülmektedir. Ancak, İngiltere'nin Uluslararası Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasına karşı çıkmasıyla, SSCB ve İngiltere Montreux Konferansı sırasında en çok çatışan devletler olmuşlardır. SSCB, Karadeniz'e kıyısı bulunan devletlerin savaş gemilerinin geçişiyle ilgili kısıtlamalara karşı çıkmış ve tam bir özgürlük talep etmiştir (Özersay, 2020, s. 373-374). Konferans sırasında SSCB'nin görüşlerini aktaran isim Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Litvinov olmuştur. Litvinov, konferansta Milletler Cemiyeti'nin çıkarlarını vurgulayarak Boğazlarda bu çıkarların korunmasını arzu ettiğini ifade etmiştir (Erkin, 1968, s. 74).

¹ Bu Latince ifadenin anlamı koşullar değiştiği takdirdedir. Yani, koşullar değişmiş ve artık yeni bir Boğazlar rejimine ihtiyaç duyulmuştur.

1.4.3. Berlin Konsolosluğu ve Türkiye Cumhuriyeti-Almanya İlişkileri

Selim Sarper'in Berlin Konsolosu olarak görevlendirilmesi 19 Şubat 1937 tarihli bir karar ile gerçekleşmiştir (501 / 32198-128521-4, 15 Mart 1937). Berlin Konsolosu olarak atandığına dair belge de 17 Mart 1937 tarihinde arşivde yer almaktadır (501 / 32198-128521-1, 17 Mart 1937). Bu dönemdeki arşiv belgeleri, Türkiye ile Almanya arasındaki ticari ilişkilere odaklanmaktadır. Türkiye-Almanya ticaret ilişkilerinde bazı zorluklarla karşılaşıldığı ve bu zorlukların aşılması için önlemler alınması gerektiği belirtilmektedir (501 / 32126-126794-37, 17 Mart 1937). Berlin Büyükelçisi olarak görev yapan Hamdi Arpağ'ın imzalı belgelerden birinde, Hitler'in Türkiye'den neden bahsetmediğine dair yorumlar bulunmaktadır. Arpağ, Hitler'in 1937'deki bir meclis konuşmasında Türkiye'den bahsetmemesinin sebebini, yabancı diplomatların Türkiye ile SSCB arasındaki iyi ilişkilere dikkat çekmesi olarak açıklamıştır. Arpağ, bu konuyu Hitler'e sorduğunda ise bunun herhangi bir maksatla yapılmadığı cevabını almıştır (501 / 32063-126225-1, 4 Şubat 1937). Türkiye Cumhuriyeti İktisat Vekili Celal Bayar ile Alman maslahatgüzar Kroll arasındaki diyaloga dair bir belge de bulunmaktadır. Bu belgede, Türkiye-Almanya ticaret ilişkilerine dair konuşulduğu aktarılmaktadır (501 / 32063-126226-1, 24 Mart 1937). Ayrıca, dönemin Berlin Konsolosluğu binasının belediye vergisine dair bilgiler içeren bir belge de mevcuttur. Bu belgede, Berlin Konsolosluğu binasının belediye vergisinin 859.77 mark olduğu ifade edilmektedir (501 / 34019-132311-9, 27 Ağustos 1937). 1937 yılına ait bir diğer belge ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Berlin Fahri Konsolosluğu'nun ortadan kaldırıldığını belirtmektedir. Bu belgeye göre, Fahri Konsolosluğun görevinin aksamış olması ve Berlin'de zaten bir muvazzaf konsolosluğun bulunması nedenleriyle bu karar alınmıştır (501 / 32198-128523-2, 5 Ekim 1937).

Türkiye Cumhuriyeti ile Hitler Almanya'sı arasındaki ilişkilerin önemli bir farkı, dış politika yaklaşımlarındaki temel tutumlarıydı. Hitler liderliğindeki Almanya, Versay Antlaşması'nı değiştirmeyi ve Birinci Dünya Savaşı sonrası imzalanan düzenlemeleri tamamen ortadan kaldırmayı hedefleyen revizyonist bir politika izliyordu. Türkiye ise Lozan Antlaşması ile çoğu sorununu çözmüş ve daha statükocu bir dış politika benimsemişti, mevcut düzenin devamından yanaydı. Almanya, revizyonist politikasını genellikle askeri yöntemlerle uygularken, Türkiye uluslararası hukuka uygun hareket etmeyi tercih ediyordu (Koçak, 1991, s. 97). Hitler'in 1933'te iktidara gelmesiyle birlikte Almanya'nın siyasi hayatında önemli değişiklikler yaşandı. Almanya, 1933'te Milletler Cemiyeti'nden ayrıldı ve

aynı yıl içinde Cenevre Silahsızlanma Konferansı'nı terk etti. Hitler'in öncelikli hedefi Versay Antlaşması'nı geçersiz kılmaktı ve 1935'te Versay Antlaşması'na aykırı olmasına rağmen zorunlu askerliği yeniden kabul etti. 1936'da Almanya, Ren Bölgesi'ne saldırdı. Aynı dönemde İtalya ile görüşmeler yaparak Roma-Berlin Eksenini oluşturdu ve Japonya ile Anti-Komintern Paktı'nı imzaladı. Tüm bunlar, henüz 1936 yılında gerçekleşmişti (Soysal, 1993, s. 49-50).

1933 yılında Hitler'in Almanya'da iktidara gelmesine kadar, Türkiye ile Almanya arasındaki ilişkiler oldukça olumluydu. Bu dönemde, Türkiye-Almanya ilişkilerinin Fransa ve İngiltere ile olan ilişkilerinden daha iyi olduğu söylenebilir. Ancak, bu dönemde Fransa ile Hatay meselesi ve İngiltere ile Musul sorunu gibi nedenlerle ilişkiler zayıflamıştı. Hitler'in iktidara gelmesi ve benimsediği politikalar, Türkiye-Almanya ilişkilerinde yeni bir dönemin başlamasına neden oldu. Hitler'in agresif askeri politikası, Balkan devletlerine yönelik somut hedefleri ve Türkiye için endişe kaynağı olmasına rağmen, İtalya ile iyi ilişkiler kurması, Türkiye-Almanya ilişkilerini olumsuz etkiledi. Ayrıca, Almanya'nın Montreux Konferansı'ndaki tavrı, Türkiye'nin isteklerine karşı bir tutum içerisinde olması, Boğazlarda tam Türk egemenliğini istememesi ve Hatay konusunda Almanya ile Fransa'nın benzer bir tutum sergilemesi ilişkileri zorlaştırdı (Koçak, 1991, s. 98).

Mustafa Kemal'in, Almanya ve Hitler ile ilgili düşüncelerini yansıtan önemli bir belge bulunmaktadır. 4 Temmuz 1934 tarihli bir belge, Ankara'daki elçilik müsteşarı Fabricius tarafından Alman Dışişleri Bakanlığı'na iletilmiştir. Bu belgede, Fabricius'un Rus Büyükelçisi Suritz ile yaptığı bir görüşmeyi aktardığı belirtilmektedir. Suritz, Mustafa Kemal Atatürk ile yaptığı bir görüşmede Atatürk'ün Hitler'e karşı olumlu bir tavır sergilediğini, Almanya ile SSCB arasındaki ilişkilere önem verdiğini ve bu ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini ifade ettiğini anlatmıştır. Atatürk'e göre, Almanya sanayiye önem vermelidir ve Alman markının değerini istikrar altına almalıdır; çünkü Almanya'nın güçlenmesi dünya barışına katkı sağlayacaktır. (Kılıç, 2012, s. 113-114).

1934 yılında Kemaleddin Sami Paşa'nın yerine Mehmed Hamdi Arpağ Berlin Büyükelçiliği görevine getirilmiştir. Arpağ, görevine başladığı dönemde yaptığı açıklamalarda Türkiye-Almanya ilişkilerinin geliştirilmesine destek olmayı amaçladığını belirtmiştir (Koçak, 1991, s. 101). 1933 yılında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, Almanya Dışişleri Bakanı Neurath ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve bu görüşmede Türkiye'nin Almanya hakkındaki düşüncelerini açıklamıştır. Aras, Türkiye'nin

Almanya'nın saldırgan politikalarını desteklemediğini ve bu tür eylemlerin kabul edilemez olduğunu vurgulamıştır (Koçak, 1991, s. 102). 1934 yılında Tevfik Rüştü Aras ile Neurath bir kez daha bir araya gelmiş ve bu görüşmede Aras, Alman meslektaşına SSCB ile ilişkilerin iyileştirilmesinin önemini vurgulamış ve Türkiye'nin Almanya ile SSCB arasında dostane ilişkiler kurulmasını arzuladığını ifade etmiştir (Koçak, 1991, s. 104). 1935 yılında Türkiye-Almanya ilişkilerine olumsuz bir etki yapan bir gelişme yaşanmıştır. İtalya, Habeşistan'ı işgal etmiş ve bu işgal sırasında Almanya İtalya'yı desteklemiştir. Türkiye için tehdit oluşturan İtalya'nın Almanya tarafından desteklenmesi, Türkiye'nin Almanya ile ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir (Kılıç, 2005, s. 129).

Türkiye-Almanya ilişkilerini etkileyen önemli meselelerden biri 1934 Balkan Pakti'dir. Almanya, Balkanlar'da Türkiye'nin etkin siyaset izlemesini ve Bulgaristan gibi kendisi gibi revizyonist bir devletin Balkan Pakti tarafından tehdit edilmesini hoş karşılamamıştır. Bu durum, Almanya'nın sömürgeci emelleri beslediği Balkanlar'da Türkiye'nin aktif rolünü rahatsız etmiştir. 1934 Balkan Pakti'nin yarattığı hoşnutsuzluğun bir benzeri 1936 Montreux Konferansı'nda yaşanmıştır. Almanya'ya göre, bu konferans Türkiye-İngiltere ilişkilerine olumlu yansımıştır ve Almanya, rakip olarak gördüğü İngiltere'nin Türkiye ile iyi ilişkiler kurmasından memnun olmamıştır. Montreux'deki bazı avantajlı durumların SSCB ile ilgili olduğu ve bu durumun Almanya tarafından itiraz edildiği belirtilmiştir. Türkiye ile Almanya arasındaki sorunlara rağmen, iki ülke ilişkileri bozulmadan devam etmiştir. Almanya, Türkiye'nin Boğazlar ve Hatay konularındaki tutumlarını kendi revizyonist siyasetine yakın bulmuştur (Uzgel, 2020, s. 302).

Türkiye-Almanya ilişkilerinde bazı sorunlar yaşansa da bu sorunlar, ikili ilişkilerin istikrarını derinden etkileyecek düzeye ulaşmamıştır. 1920-1933 yılları arasında Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ilişkileri Musul ve Hatay sorunları nedeniyle bozulmuşken, Weimar Almanya döneminde ilişkiler oldukça iyi bir seviyede idi. Ancak 1933 yılında Hitler'in iktidara gelmesiyle bu denge bozulmuş, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan ilişkileri iyileşirken Almanya ile ilişkiler kötüleşmeye başlamıştır, çünkü Almanya'nın militarist, işgalci, revizyonist ve agresif politikaları Türkiye'yi rahatsız etmiştir.

Sarper, 1937 yılında getirildiği Berlin Konsolosluğu görevinden 1938 yılında ayrılmış, Dışişleri Bakanlığı 2. Daire'de Şube Müdürü olarak görevlendirilmiş, bu görevde de bir yıl kaldıktan sonra 1939'da Bükreş Elçiliği Müsteşarı olmuştur (T. C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

1.4.4. Bükreş Elçiliği Müsteşarlığı ve Türkiye Cumhuriyeti-Romanya İlişkileri

Selim Sarper, 1939'da Bükreş Elçiliği Müsteşarı olarak atanmıştır. Bu görevini Dışişleri Bakanı Özel Kalem Müdürü olana kadar sürdürmüş, ardından 1940 yılında Basın Yayın Genel Müdürü olarak atanmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Bu bağlamda, dönemin Türkiye Cumhuriyeti-Romanya ilişkilerine bir göz atalım ve Bükreş Büyükelçiliği ile ilgili arşiv belgelerinden elde edilen bilgileri aktarılmalıdır. Romanya hem Balkanlar'da hem de Karadeniz bölgesinde yer alan bir ülkedir. Balkanlar'da birçok devlet bulunmasına rağmen, Romanya bölgenin en büyük yüzölçümüne sahip ülkelerinden biridir (Gürsoy ve Gençalp, 2014, s. 96). Romanya'nın tarihi oldukça eskiye dayanmakla birlikte, iki savaş arası dönemdeki durumunu anlamak için Birinci Dünya Savaşı sonrası Romanya hakkında bilgi vermek faydalı olacaktır.

Romanya, Birinci Dünya Savaşı döneminde, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanı olan İtilaf devletleri içinde yer almıştır. Birinci Dünya Savaşı sürecinde topraklarını genişletmiş; Besarabya, Transilvanya ve Bukovina'yı ele geçirmiştir (Oba, 2019, s. 22). Romanya'nın Birinci Dünya Savaşı'nın galip devletlerinden biri olarak savaş sırasındaki kazanımlarıyla topraklarını genişletilmiş olması, onu kazanımlarını koruma politikasına itmiş, yani iki savaş arası dönemde Romanya statükocu bir dış politika izlemiş, savaş sırasında ele geçirilen bölgeleri korumaya gayret etmiştir. Romanya'ya topraklar ve sınırlar konusunda zorluk çıkarabilecek ülkeler Sovyet Rusya, Macaristan ve Bulgaristan olmuştur (Soysal, 1983, s. 437). İki savaş arası dönemde Romanya, siyasi istikrarsızlık yaşamış, hükûmetler sürekli değişmişti. Bunun nedeninin Romanya Kralı'nın gücünü artıran 1923 anayasası olduğu ifade düşünülmektedir. Avrupa'da faşist ve milliyetçi güçlerin yükselişi ve iktidara gelişleri 1930'lara rastlamaktadır, bu dönemde Romanya'da da milliyetçiler güçlenmiştir. Bunun en önemli göstergelerinden biri bu dönemde Romanya'da yaşayanlar tarafından kullanılan "*Romanya, Romanyalılar içindir*" sözüdür (Gürsoy ve Gençalp, 2014, s. 99-100).

Romanya ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilişkilere değinmeden önce, Romanya'nın tarihsel ve jeopolitik durumuna bakmak uygun olacaktır. Balkanlar'da ve Karadeniz bölgesinde yer alan Romanya, bölgedeki en geniş yüzölçümüne sahip ülkelerden biridir (Gürsoy ve Gençalp, 2014, s. 96). Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce, Birinci Dünya Savaşı sırasında ilişkiler kesintiye uğramıştır. Ancak, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923'te kurulmasıyla birlikte, bu kesintiye uğrayan ilişkilerin yeniden

düzeltilmesi mümkün hale gelmiştir. 1920'li yıllarda Romanya'nın temel dış politika hedeflerinden biri, emperyal devletlerin Balkanlar'daki hedeflerine karşı ülkenin güvenliğini sağlamaktır. Türkiye ise 1922'de Romanya ile ilişkilerini geliştirmeyi hedeflemiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Bükreş'te bir temsilcilik açmayı planlamıştır. 1923'te Türkiye, Cevat Bey (Ezine)'i Romanya'ya temsilci olarak atamıştır. Cevat Bey, Bükreş'e gittiğinde Romanya Kralı ve Kraliçesi ile görüşmüştür. Aynı yıl içinde Romanya Prensisi İstanbul'u ziyaret etmiştir. 1924 yılında ise Romanya Başbakanı Ion Bratianu Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Bu dönemde, ilişkiler temsilciliklerin açılması ve ziyaretler aracılığıyla dostane bir şekilde gelişmiştir (Özden, 2019, s. 44-45). Daha sonra, Romanya Kraliçesi Mari, 1928 ve 1929'da iki kez İstanbul'u ziyaret etmiştir. 1929'da Türkiye ile Romanya arasında İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması imzalanmıştır (Özden, 2019, s. 46). 1924-1925 yıllarında Numan Menemencioğlu Türkiye'nin geçici maslahatgüzarı olarak Bükreş'te bulunmuştur. Hüseyin Ragıp Baydur, 1925-1929 yılları arasında Türkiye'nin Bükreş Elçiliği görevini üstlenmiştir. Daha sonra, 1929-1930 yıllarında Sabri Toprak, 1931-1939 arasında ise uzun bir süre boyunca Hamdullah Suphi Tanrıöver Türkiye'nin Bükreş Elçisi olarak görev yapmıştır. Tanrıöver, 1939'dan itibaren "*Büyükelçi*" unvanını almış ve bu görevi 1944 yılına kadar sürdürmüştür (Şimşir, 2017, s. 333).

Hamdullah Suphi Tanrıöver gibi tanınmış bir diplomat, Türkiye-Romanya ilişkilerinde önemli bir figür olarak öne çıkmaktadır. Onun özellikle Romanya'daki Hristiyan Türk topluluğu Gagavuzlara verdiği önem ve çabaları, ilişkilerin gelişiminde belirleyici olmuştur. Bu nedenle, Tanrıöver'in Bükreş Büyükelçiliği'nde "Gagavuz Metropolit" olarak tanındığını belirtmek önemlidir (Oba, 2019, s. 31). Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti-Romanya ilişkilerine dair değerli bilgiler sunan bir diğer isim diplomat Zeki Kuneralp'tir. Onun eseri olan "*Sadece Diplomat*"ta Türkiye Cumhuriyeti-Romanya ilişkilerine dair önemli bilgiler yer almaktadır. Kuneralp'e göre, Rumenler Türklere karşı oldukça hoşgörülüdür ve Osmanlı'ya karşı olumlu bir bakış açısına sahiptirler. Bu durum, Türkiye-Romanya ilişkilerine ve Romanya'da yaşayan Türklere yönelik tutumlarına yansımıştır (Kuneralp, 1999, s. 32).

1933 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile Romanya arasında Dostluk, Saldırmazlık, Hakemlik ve Uzlaştırma Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile iki ülke arasında dostluk ilişkileri kurulmuş, düşmanca tutumlar sergilememe ve saldırmama kararı alınmıştır. Ayrıca, olası anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesi kararlaştırılmıştır. Bu antlaşmadan önce,

1929 yılında Oturma, Ticaret ve Deniz Ulaşımı Sözleşmesi imzalanmış, ardından 1930'da Mezarlıkların Korunmasına İlişkin Antlaşma yapılmıştır. 1933 yılında imzalanan bu antlaşmayı, 1935 yılındaki protokol ve 1936'da imzalanan sözleşme izlemiştir. 1935 yılındaki protokol, Köstence limanından geçişlerle ilgilidir, 1936 yılındaki sözleşme ise Dobruca Türklerinin göçleriyle ilgilidir (Soysal, 1983, s. 437).

1934 yılında kurulan Balkan Pakti'na Yunanistan ve Yugoslavya'nın yanı sıra Türkiye ve Romanya da katılmıştır. Bu oluşumda Romanya'nın çabaları özellikle Romanya Dışişleri Bakanı Nicolae Titulescu'nun liderliğinde önemli olmuştur (Özden, 2019, s. 48). Balkan Pakti'nin oluşturulmasında dünya barışına katkı sağlayan diğer önemli girişimler arasında Briand-Kellogg Pakti ve Litvinov Protokolü'nün etkisi bulunmaktadır (Armaoğlu, 1983, s. 337). Bu sebeple, bu oluşumda dönemin barışçıl atmosferinin etkisinin de göz ardı edilmemesi gerekmektedir. Balkan Antantı üyeleri, katılımlarıyla birbirlerine sınırlar konusunda garanti vermişler ve aynı zamanda başka bir Balkan devletiyle Antant'a karşı ittifak yapmama konusunda anlaşmışlardır (Armaoğlu, 1983, s. 339). Bu ittifaka girmemesi gereken Balkan devleti ise statükoyu tehdit eden en önemli revizyonist güç olan Bulgaristan olarak görülmüştür.

1936 yılında Türkiye Cumhuriyeti, Romanya ve Yugoslavya arasında Bükreş'te Üçlü Askeri Sözleşme imzalanmış ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından 11 Şubat 1937 tarihinde onaylanmıştır (30-18-1-2/ 72-11-6). Aynı yıl içinde Türkiye'den Romanya'ya bir ticaret heyeti gönderilmiş ve bu heyet, Türkiye'nin Romanya'ya krom satışının imkânlarını ve ticari ilişkileri ele almıştır. Heyetin üyeleri arasında Eti Bank Genel Müdürü İlhami Pamir de bulunmaktadır (30-18-1-2/ 73-30-16). 1937 yılına ait belgeler arasında, Türkiye'nin Romanya'dan kereste ithal edeceği ve buna karşılık olarak Romanya'ya hurda demir ihraç edeceği bilgilerine rastlanmaktadır (30-18-1-2/ 74-35-18). Bu dönemde, Türkiye hem Romanya hem de Bulgaristan'dan tarım aletleri almayı planlamış ve bu ticareti gerçekleştirmek için iki ülkeye de heyetler göndermiştir (30-18-1-2/ 74-36-16). Ayrıca, arşiv belgelerinden 1937 yılında Romanya'nın Türkiye'ye tamir edilmek üzere iki muhrip, bir gemi ve bir denizaltı gönderdiği ve bunların Haliç'te tamir edildiği anlaşılmaktadır (30-18-1-2/ 74-39-9).

Sarper'in Bükreş Elçiliği Müsteşarı olduğu dönemde bizzat kendisi tarafından imzalanmış olan bir belgeden bahsetmek gerekir. Sarper, Romanya Dışişleri Bakanı Gafenko ile görüşmüş, bu görüşmede, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun Moskova

ziyaretine ilişkin konuşmalar da yapılmıştır. Romanya Dışışleri Bakanı Gafenko, Saraçoğlu'nun Moskova'daki görüşmeyi başarıyla neticelendireceğine inancının tam olduğunu ifade eden bu belge Selim Sarper tarafından Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti'ne iletilmiştir (571/ 35002-138204-24, 23 Eylül 1939).

Diğer bir önemli mesele de 19 Ekim 1939 tarihli ittifaktır. Bu ittifak, bir üçlü ittifak olup Türkiye-İngiltere-Fransa arasında oluşturulmuştur. Romanya ve Yunanistan, İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkiler kurmuş ve statükocu devletler olarak İngiltere ve Fransa, Romanya ve Yunanistan'a destek sözü vermişlerdir. Üçlü ittifak gereği Türkiye, Romanya ve Yunanistan'a yardım etmeyi onaylamıştır (Özden, 2019, s. 52).

1.5. Selim Rauf Sarper'in Basın Yayın Genel Müdürlüğü

Selim Sarper, 1939 yılında Bükreş Elçiliği Müsteşarlığı ve ardından Dışışleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü görevlerini üstlenmiş, 1940 yılındaysa Basın Yayın Genel Müdürü olarak atanmıştır. Bu görevini, 1944 yılına kadar Moskova Büyükelçisi olana kadar sürdürmüştür. İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı bu dönemde Sarper'in Basın Yayın Genel Müdürü olarak atanması, devletin ona duyduğu güvenin bir yansımasıdır. Bu başlık altında, öncelikle Türkiye Cumhuriyeti'nde basın durumuna dair genel bilgiler verilecek ve ardından İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk basınının durumu ele alınacaktır. Ayrıca, Selim Sarper'in Basın Yayın Genel Müdürü olarak görev yaptığı döneme ilişkin önemli belgelerden elde edilen bilgiler de aktarılacaktır.

Türk basın tarihine bakıldığında belirli aşamalar göze çarpmaktadır. Osmanlı döneminde "monarşik rejim gazeteciliği" ve "meşruti rejim gazeteciliği" dönemleri, ardından Birinci Dünya Savaşı sonrasında 1919-1923 arasında "Millî Mücadele gazeteciliği" dönemi ve nihayet Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla Cumhuriyet gazeteciliği dönemi yaşanmıştır. Cumhuriyet rejiminin en önemli dayanaklarından biri olan demokrasi, basının özgür olmasını gerektirmekteydi. Cumhuriyet dönemi gazeteciliğinde 1923 yılından 1925 yılına kadar, yani Tahriri Sükûn'un çıkarılmasına kadar olan kısa dönemde tam anlamıyla özgür bir basın var olmuş olsa da daha sonrası için aynı şeyi söylemek mümkün değildir (Şapolyo, 1971, s. 220).

Sarper'in üstlendiği Basın Yayın Genel Müdürlüğü görevi, Osmanlı döneminde de mevcuttu ve bu dönemde Matbuat Umum Müdürleri, aynı zamanda Baş Sansürcü olarak görev yapıyorlardı (Evsal, 1987, s. 38). Bu durumdan yola çıkarak, Osmanlı döneminde basının içinde bulunduğu durum kolayca anlaşılabilir ve özgür bir basından bahsedilemeyeceği görülür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk, siyasetçi ve asker olmasının yanı sıra gazetecilik geçmişine de sahipti. Harbiye'de öğrenciyken Osmanlı'nın durumuna dair haberleri içeren küçük gazeteler çıkarmıştı. Ayrıca, Osmanlı'nın işgal edildiği 1918 yılında Ali Fethi Okyar ve Rasim Ferit ile Minber adlı gazeteyi yayınlamıştı. Millî mücadele hareketinin başladığı dönemde ise Sivas'ta İrade-i Milliye ve Ankara'da Hakimiyet-i Milliye gazetelerini çıkarmıştı (Evsal, 1987, s. 39-41). Mustafa Kemal Atatürk, Millî Mücadele döneminde siyaset, askeriye ve hukuk kadar basının da önemli olduğunu düşünmüştü. Bu iki gazete, Millî Mücadele'nin sesi olmuştu. Basının önemli işlevlerinden biri de Türklerin haklı bağımsızlık mücadelesinin sesini dünyaya duyurmak olmuştu. Gençliğinde gazetecilik yapmış olan Mustafa Kemal Atatürk'ün basına verdiği değer ortadadır. Atatürk'ün basına verdiği değeri gösteren önemli bir olay da 16 Ocak 1923'teki İzmit Buluşmasıdır. Bu toplantıda Atatürk, İstanbul gazetelerinin yazarları ve temsilcileriyle bir araya gelmişti. Bazı önemli isimler arasında Falih Rıfkı Atay, Ahmet Emin Yalman, Halide Edip Adıvar ve Hüseyin Cahit Yalçın bulunmaktaydı (Evsal, 1987, s. 46).

Millî Mücadele döneminde, Ankara'daki hükûmet, İstanbul ile haberleşmeyi yasaklamıştır. Ankara'daki hükûmetin ilk işlerinden biri 7 Haziran 1920'de Matbuat ve İstihbarat Müdüriyet-i Umumiyesini kurmak olmuştur. Cumhuriyetin ilanından iki gün sonra basın hürriyetini sağlamak amacıyla basın sansürü ortadan kaldırılmıştır (Koç, 2006, s. 11). Bu dönemdeki Matbuat Umum Müdürlüğü'nün başındaki bazı isimler şunlardır: Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hüseyin Ragıp Baydur ve Ahmet Ağaoğlu (Evsal, 1987, s. 41). Bu kurumun başındaki bazı isimlerin daha sonra diplomat olarak görev almaları üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. Mesela, Baydur ve Tanrıöver, büyükelçilik görevlerinde bulunmuşlar, 7 Haziran 1920 tarihinde oluşturulan Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi, Hariciye Vekâleti içine dâhil edilmiştir. Bu kurum, 1931 senesinde ortadan kaldırılarak 22 Mayıs 1933 tarihinde "*Matbuat Umum Müdürlüğü*" oluşturulmuş ve bu kurum İçişleri Bakanlığı'na bağlanmıştır (Güvenir, 1991, s. 59).

Cumhuriyet dönemi basın tarihi için kırılma noktalarından biri 1925 Takriri Sükûn kanununun çıkarılması olmuştur. Bu dönemde, birçok gazete ve derginin kapatıldığı görülmektedir. *Sebil-ür Reşat*, *Orak ve Çekiç* ve *Aydınlık* kapatılan dergilerden bazılarıdır (Güz, 1991, s. 172-173). Yine kapatılan önemli gazetelerden bazıları, Ahmet Emin Yalman'ın *Vatan*, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Tanin* ve Ahmet Cevdet'im *İkdam* gazeteleridir. Hatta Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit Yalçın, Velid Ebuzziya, Abidin Daver ve Ahmet Cevdet gibi gazeteciler İstiklal Mahkemesi tarafından yargılanmışlar, neticede suçsuz bulunarak serbest bırakılmışlardır (Evsal, 1987, s. 48). Hüseyin Cahit Yalçın'ın suçlu bulunma sebebi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası binasında yapılan aramaları “*Terakkiperver Fırka basıldı*” diye haberleştirmesi olmuştur (Topuz, 1973, s. 141).

Cumhuriyetin ilanından sonra Basın Genel Müdürlüğü yapanlardan bazıları şunlardır; Zekeriya Sertel, Vedat Nedim Tör, Ercüment Ekrem Talu ve Burhan Belge (Evsal, 1987, s. 53-54). Bu dönemde bazı muhalif gazeteler kurulmuş, Arif Oruç tarafından kurulan ve 1929 yılında yayına başlayan *Yarın* gazetesi bunlardan biridir. Bu gazete, Serbest Cumhuriyet Fırkasını desteklemiştir. 1930'da çıkan ve yöneticiliğini Zekeriya Sertel'in yaptığı *Son Posta* gazetesinin de muhalif bir kimliğe sahip olduğu görülmekte, Sertel yazılarında tek parti yönetimini eleştirerek halkın bu yönetimden hoşnut olmadığını ileri sürmüştür (Topuz, 1973, s. 145-146).

1931 Matbuat Kanunu'ndan kısaca bahsetmek gerekir. Bu kanunla gazete veya dergi kurmak için artık ruhsat alma zorunluluğu kaldırılmış, bunun yerine sadece bu isteğin hükûmete iletilmesi kararlaştırılmış, böylece gazete ve dergi kurmak isteyenlerin önü açılmış ve işleri kolaylaştırılmıştır. Yine vatan, devlet ve cumhuriyet düşmanlığı gibi suçlar sebebiyle ceza almış kişilerin gazete çıkarması yasaklanmıştır. Gazetelerde yöneticilik yapmak için yükseköğretimi tamamlamış olmak bir zorunluluk hâline getirilmiştir. Bu kanunla, bazı siyasi görüşlerin önünü kesmek için de yasaklar getirildiği de görülmektedir. Komünistlik, padişah ve hilafetçilik, anarşistlik ile ilgili yayınlar yasaklanmıştır. Hıfzı Topuz'a göre bu kanunun en önemli maddesi, Bakanlar Kurulu'na gazete ver dergilere geçici kapatma kararı yetkisinin verilmiş olmasıdır. Gazetenin kapatılması için gereken sebep, gazetenin Türkiye Cumhuriyeti'nin genel politikasını etkileyebilecek yayınlar yapması olarak kabul edilmiştir (Topuz, 1973, s. 150-152).

Türk basınının Selim Sarper'in Basın Yayın Genel Müdürü olmadan önceki durumunu daha iyi anlayabilmek adına 1930-1938 arası dönemdeki basın politikaları

hakkında kısaca bilgi vermek gerekir. Hıfzı Topuz'a göre, bu dönemde basın özgürlüğü kısıtlanmış durumdadır. CHP, bu dönemde basını kontrol etmek istemiştir. Tamamen hoşgörüsüz bir ortam yoktur ama basın özgürlüğüne getirilen kısıtlamalar, bu hoşgörünün tam bir güvence altında olduğunu söylemeyi de mümkün kılmamaktadır. Topuz, bu dönemin basınına “*güdümlü basın*” olarak tanımlamaktadır (Topuz, 1973, s. 152-153). Basın sıkı bir biçimde hükûmetin kontrolü altında bulunmuş, bu kontrolün sağlanmasında en etkili kurum Matbuat Umum Müdürlüğü olmuştur. Bu dönemde, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün İçişleri Bakanlığı'na bağlı olduğu görülmektedir, Özellikle, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, basınla yakından ilgilenmiştir. Matbuat Umum Müdürlüğü görevini 1937 senesinin sonuna dek Vedat Nedim Tör yerine getirmiş, onun ardından, bu göreve Naci Kıcıman getirilmiştir (Topuz, 1973, s. 152-153). 1931-1938 yılları arasında öne çıkan gazeteler şunlardır: *Ulus*, *Akşam*, *Son Posta*, *Cumhuriyet* ve *Tan*. Bu gazeteler arasında özellikle *Cumhuriyet* öne çıkmaktadır. Gazetenin kurucusu Yunus Nadi, Atatürk'ün en çok değer verdiği arkadaşlarından biriydi. Cumhuriyet Gazetesi, cumhuriyet rejiminin İstanbul'daki savunucusu konumunda olmuştur (Topuz, 1973, s. 155).

Sarper'in Basın Yayın Genel Müdürlüğü yaptığı döneme geçilmeden önce değinilmesi gereken son önemli mesele 1938 yılında yapılan değişikliklerdir. 1931 yılında çıkarılan Matbuat Kanunu, 1938 yılında birtakım değişikliklere uğramıştır. Bu değişikliklerin önemli kısmının basın özgürlüğünü kısıtlayıcı mahiyette olduğu Hıfzı Topuz tarafından ifade edilmektedir. Bu kısıtlayıcı değişiklikler daha çok herkesin gazete çıkarmasını önlemeye yönelik olmuştur (Topuz, 1973, s. 160-161).

28 Mayıs 1940 tarihli 4520 sayılı ve 3837 karar numaralı Resmî Gazete'de yayımlanan kanunla Başvekâlet'e yani bugünkü Cumhurbaşkanlığı'na bağlı bir Matbuat Umum Müdürlüğü oluşturulmuş ve bu kanunda Matbuat Umum Müdürlüğü'nün görevlerine dair bilgilere yer verilmiştir. Bu kanunla oluşturulan Matbuat Umum Müdürlüğü, bir genel müdürün emri altına verilmiş, Matbuat Umum Müdürü'nün Başbakan tarafından seçilmesi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı sonrası göreve başlaması kararlaştırılmıştır. Kanun hükmünce şube müdürleri ile beşinci ve daha üst derecedeki görevlilerin tayinini Başbakan, diğer görevlilerin tayinini ise bizzat Matbuat Umum Müdürü yapacaktır. Matbuat Umum Müdürlüğü, Türkiye Cumhuriyeti içindeki ve dışındaki bütün toplumsal, kültürel, iktisadi ve siyasi yayınları takip edecek, Türkiye içinde veya dışında devlet politikasına aykırı yayınları tespit edip bunlara önlem alacak veya cevap verecektir. Aykırı olunmaması gereken devlet

politikaları millî çıkarları kapsayan politikalar olarak tanımlanmıştır. Ayrıca kurum, Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış siyaseti hakkında kamuoyunu aydınlatmak sorumluluğunu yerine getirecektir. Gerekğinde Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından bizzat yayın yapılabilecek veya bu kurum istediği yayınları yaptırabilecektir. Ayrıca kurum, diğer devletlerin iç ve dış siyasetlerinin iyice anlaşılması için dış yayınları da takip edecektir. Kurumun en önemli görevlerinden biri ülke içindeki yayınların Türkiye Cumhuriyeti'nin genel siyasetine uygunluğunu denetlemek ve gerektiğinde basını bu doğrultuda yönlendirmek olarak belirlenmiştir (Resmî Gazete, 28 Mayıs 1940).

Hariciye Vekâleti, Orta Elçilik Müsteşarı Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü'ne tayini 4 Haziran 1940 tarihli kararname ile gerçekleşmiştir. Bu kararnamenin icrasına Başvekil Refik Saydam memurdur (Resmî Gazete, 4 Haziran 1940). Selim Sarper'in Basın Yayın Genel Müdürlüğü yaptığı dönem İkinci Dünya Savaşı'na denk gelmesi nedeniyle özel bir dönemdir. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemdeki dış politikasının temelinde savaşın dışında kalma arzusu yer almıştır. Savaş dönemi olmasının da etkisiyle basın oldukça sıkı biçimde denetim altında tutulmuş, bu denetimin sağlanmasında en etkili kurum Selim Sarper'in müdürlük yaptığı Matbuat Umum Müdürlüğü olmuştur. Bu dönemde, uygulanan sıkı denetimin bir sonucu olarak yayın kapatmak oldukça sıradan bir hâle gelmiştir. Bu sıkı denetime rağmen gazetelerin savaşan devletler arasında kimin tarafında olduklarını net biçimde belirtebildikleri görülmektedir. Mesela *Tasvir-i Efkâr* ve *Cumhuriyet*, daha çok Almanya'dan yana bir tutum sergilemişlerdir, *Akşam*, *Tanin* ve *Vatan* gazetelerinin ABD, Fransa ve İngiltere'den yana oldukları anlaşılmaktadır. *Tan* gazetesi ise SSCB'ye yakın bir görünümde olmuştur (Koloğlu, 2006, s. 120). Henüz yeni 1938 yılında Basın Kanunu'nda değişiklik yapılmış, böylece hükûmetin basın üzerindeki denetimi arttırılmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması basın üzerindeki baskının çok daha fazla artmasına neden olmuştur. Bu dönemde gazetelerin kapatılmasında Bakanlar Kurulu'nun bir kararı yeterli olmuş, bu kararlarla istenilen her gazete kapatılabilmektedir. Zekeriya Sertel, dönemin genel havasına dair yaptığı açıklamalarda basının İsmet İnönü'nün kontrolünde olduğunu söylemiştir. Sertel, bu denetim sürecinde Bakanlar Kurulu ve Basın Genel Müdürlüğü'nün rolüne dikkat çekmiş ve neredeyse her gün gazetelerin bu ikisi tarafından yönlendirildiğini ifade etmiştir (Topuz, 1973, s. 162-163).

Salt Araştırma Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi'nde Selim Sarper'in Matbuat Umum Müdürlüğü dönemine dair önemli belgeler bulunmaktadır. Bu belgeler, özellikle Selim

Sarper'in Matbuat Umum Müdürü olarak gerçekleştirdiği faaliyetlere odaklanmaktadır. 22 Şubat 1940 tarihinde Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'e, Başvekil yerine Müsteşar Vehbi Demirel tarafından gönderilen bir belgede doğum, ölüm ve evlenme gibi faaliyetlere ilişkin gazete yazılarında askerlerin bulundukları yerler ve askeri kıt'aların numaralarının yazıldığı ve bunların yazılmaması gerektiği ifade edilmiş, Selim Sarper aynı tarihte bu yazıya cevap vermiştir (Tülbentçi, 22 Şubat 1940). 18 Haziran 1940 tarihli bir diğer belgede Selim Sarper'in İstanbul Valiliği'ne gönderdiği yazı yer almaktadır. Bu belgede Selim Sarper'in İstanbul Valiliği aracılığıyla gazetelere verilen direktiflerin yalnız günlük siyasi gazetelere uygulanmayacağını ve siyasi yayınlar da yapan *Akbaba*, *Karikatür*, *Karagöz*, *Hemşeri*, *Nasrettin Hoca* ve *Köroğlu* gazetelerine de bu direktiflerin uygulanacağını ifade ettiği görülmektedir (Tülbentçi, 18 Haziran 1940). Selim Sarper, bir diğer yazıyı İstanbul Valiliği'ne 6 Ağustos 1940 tarihinde göndermiş ve bu yazıda İstanbul gazetelerinde yayımlanan bazı gazete haberlerinin hakikati yansıtsalar bile dış politikada ve dış ülkelerde önemli yankılar uyandırabilecekleri belirtilmiş, bu nedenle bu tarz haberlerin yapılmamasına dair tavsiyede bulunulmuştur. Bu haberlerin un stokunun azlığı, demir ürünlerinin azalması ve otomobil lastikleri ile yedek parçalarının bittiğine dair haberler oldukları anlaşılmaktadır. Bu haberlerin Hariciye ve Ticaret Vekâletleri tarafından sıkıntılı bulunduğu Selim Sarper tarafından İstanbul Valiliği'ne iletilmiş ve gerekenin yapılması istenmiştir (Tülbentçi, 6 Ağustos 1940). 28 Ağustos 1940 tarihli belgede Selim Sarper, büyük tesirleri olabilecek ve öğrencilere yurtdışında zorluk çıkarabilecek öğrenci beyanatlarının haberleştirilmemesi talebini Gazete Müdürlüğü'ne iletmıştır. Bu kararın alınmasında etkili olan olay İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'na girdiği sırada İtalya'dan geçip Türkiye'ye gelen öğrencilerin İtalya hakkındaki olumsuz ifadelerinin haberleştirilmesi ve bunların öğrenciler için bazı zorluklar yaratması olmuştur (Tülbentçi, 28 Ağustos 1940). 4 Ekim 1940 tarihinde müsteşar Vehbi Demirel'in Başvekil namına gönderdiği yazıda Selim Sarper'den Türk limanlarına ve Türk karasularına giden veya gelen Türk veya yabancı bandıralı gemilerle ilgili haberlerin gazetelerde yer almaması talep edilmiş, Selim Sarper de bu yazıya cevaben gereğinin yerine getirildiğini ifade etmiştir (Tülbentçi, 4 Ekim 1940).

Selim Sarper'in 1940 yılındaki faaliyetlerine ilişkin belgelerden sonra 1941 yılındaki faaliyetleriyle ilgili bilgilere yer verilmektedir. Sarper'in Matbuat Umum Müdürü olarak görev yaptığı dönem İkinci Dünya Savaşı dönemidir, bu nedenle basının sıkı biçimde kontrol altında tutulması Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış menfaatlerini koruması için gerekli

görülmüştür. Sarper'in faaliyetleri üzerinde durulduktan sonra İkinci Dünya Savaşı döneminde Türk basınının durumuyla ilgili genel bilgiler aktarılmaktadır.

Sarper'in Matbuat Umum Müdürü olarak görev yaptığı 1941 yılına ait çok sayıda belge bulunmaktadır. Sarper 22 Ocak 1941 tarihinde gazetelere gönderdiği talimatta Almanya-SSCB ilişkilerinde gerginlik olduğunu belirterek gerginliğin bir çatışmaya dönüşebileceğine dair hiçbir haberin yapılmamasını istemiştir (Tülbentçi, 22 Ocak 1941). 31 Ocak 1941'de Selim Sarper'in İstanbul, İzmir ve Seyhan Emniyet Müdürlükleri'ne gönderdiği yazıda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün seyahatlerine ilişkin herhangi bir haber yapılmaması gerektiğinin gazetelere iletilmesi istenmiştir (SALT, 31 Ocak 1941). Bu dönemin belgeleri arasında Türk-Afgan ilişkilerine dair bir belge de dikkat çekicidir. Hariciye Vekili, bu iki devlet arasındaki iyi ve dostane ilişkiler sebebiyle gazetelerin Afgan İktisat Nazırının Türkiye ziyareti sırasında iki ülkenin dostane ilişkilerine vurgu yapan haberler yapmasını istemiş, Selim Sarper de bu isteği gazetelere aktardığını ifade etmiştir (SALT, 3 Şubat 1941). 1941 yılında Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB tarafından ortak deklarasyon yayınlanmış, Selim Sarper bu deklarasyona dair Anadolu Ajansı'nın metin neşri dışında hiçbir neşriyat yapılmayacağını bildirmiştir (SALT, 25 Mart 1941). 1941 yılında Almanya'nın Yunanistan ve Yugoslavya'ya saldırdığı iddia edilirken olaylar netleşmeden bu konuda yayın yapılmaması gerektiği Selim Sarper tarafından gazetelere bildirilmiştir (SALT, 6 Nisan 1941). Avrupa'da savaş kızışırken, Batı Trakya'dan Türkiye'ye iltica edenler hakkında hiçbir yayın yapılmaması, yine Türkiye'ye gelenlerin sayısı ve niteliği hakkında da bilgi verilmemesi istenmiştir (SALT, 9 Nisan 1941). Yine Sarper'in İran ile SSCB arasında 1941 yılında yaşanan gerginlik sırasında İstanbul Emniyet Müdürlüğü'ne ilettiği yazıda, gazete temsilcilerinden bu gerginlik hakkında yorum yapılmamasını istediğini ifade ettiği görülmektedir (SALT, 18 Nisan 1941). İkinci Dünya Savaşı sırasında devletin özellikle yabancı milletlerin ilişkilerine dair haberlere ve yorumlamalara sınırlama getirdiği anlaşılmaktadır. Türk basınında çıkan bir haberin dış ülkelerde etkisinin büyük olacağı ve herhangi bir haber sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti ile yabancı devletler arasındaki ilişkilerin bozulabileceği olasılığı iyice düşünülmüş ve bu konuda önemli tedbirler alınmıştır. Mesela, Selim Sarper'in Yugoslavya'da 1941 yılında çıkan gerginlikler esnasında gazetelere gönderdiği talimatta Sırp'lar ile Hırvatlar arasındaki bu gerginlik hakkında yayın yapılmaması istenmiştir (SALT, 19.04.1941).

Sarper'in gazetelere gönderdiği talimatlarda öne çıkan bir diğer mesele de İngiltere ve Almanya arasında sadece bir taraf lehine hareket edilmemesidir. Hem İngiltere hem de Almanya ile ilgili haberler noktasında basın son derece sıkı biçimde uyarılmış, bu devletlerin Türkiye'ye dair düşüncelerinde herhangi bir değişime izin verilmemeye çalışılmıştır. Bu duruma örnek teşkil eden belgelerden biri 30 Nisan 1941 tarihli'dir. Bu belgede Winston Churchill'in konuşması ve Yunanistan olayları çerçevesinde İngiltere aleyhine konumlanan ve olumsuz eleştirilerde bulunan gazeteler uyarılarak daha dostane bir tavır içine girmeleri istenmiş, öte taraftan Almanya'nın Finlandiya'ya saldırdığına dair SSCB kaynaklı haberlerin doğruluğu teyit edilmeden yayımlanmaması gerektiği Sarper tarafından belirtilmiştir (SALT, 30.04.1941). Hitler'in 4 Mayıs 1941 yılında Reichstag'da yaptığı konuşmada Türkiye aleyhine ifadeler bulunduğu ifade edilmiş ve gazeteler de bu durum üzerine Almanya aleyhine yazılar yayınlamaya başlamıştır. Buna karşın Selim Sarper Hitler'in Türkiye için düşmanca ifadeler kullanmadığını, Türkiye-Almanya ilişkilerinin gayri dostane biçimde yansıtılmaması gerektiğini ve Almanya ile ilişkili yazılara bu noktada dikkat edilmesi gerektiğini gazetelere iletmiştir (SALT, 04.05.1941). Bu dönemde Türk basınının yabancı devletlerin iç meselelerine dair haber yaparken dahi Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığıyla uyarıldığı ve sınırlandırıldığı anlaşılmaktadır. Bir belgede Alman Nasyonal Sosyalist Parti üyelerinden Rudolf Hess'in tegayyübü ile alakalı haberlerde açıklamalara ve yorumlara yer verilmemesi gerektiğinin ifade edildiği görülmektedir (SALT, 12.05.1941). Alman Bismarck zırhlısının batması sonrasında Selim Sarper tarafından gazete temsilcilerine başka bir talimat daha gönderilmiş ve Bismarck zırhlısının battığı haberinin sansasyonel bir şekilde ve düşmanca bir tavırla verilmemesi istenmiştir (SALT, 27.05.1941). Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemde Almanya ile ilişkilerin normal seyrinde devamı için basını sık sık uyardığı görülmektedir. Almanya ile ilgili haberlerin tarafgir ve düşmanca verilmesinin iki ülke arasındaki ilişkilerin kötüleşmesine sebep olabileceği düşünülmüştür. Yine İtalya lideri Mussolini'nin bir konuşmasındaki Türkiye ile ilgili kısımlara dair yorumda bulunulmaması gerektiği Sarper tarafından gazete temsilcilerine aktarılmıştır (SALT, 11.06.1941). Öte taraftan, dönemin savaş atmosferi ekonomi haberlerini de etkilemiştir. Selim Sarper, gazete temsilcilerine gönderdiği bir başka talimatta Türkiye'nin ihracatına dair haberlerin yayımlanmaması gerektiğine dair uyarıda bulunmuş, bu ihracattaki malın türü ne olursa olsun ve hangi ülke tarafından ithal edilmiş olursa olsun Türkiye'nin ihracatlarının haber konusu edilmeyeceğini belirtmiştir (SALT, 26.06.1941). Şüphesiz, bu kararlar Türkiye'nin savaşan devletlerle ticaretine dair bilgi vermemek ve ticari ilişkileri gizli tutmak

amaçlanmıştır. Belgelerden anlaşıldığı üzere, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün seyahatlerinin gizli tutulmasına da oldukça önem verilmiştir. Birden fazla belgede Selim Sarper'in bu konuda gazetelere talimat yolladığı görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti, SSCB ile ilişkilerini de belirli bir dengede tutmak adına basını uyarılmış ve kısıtlamıştır. Mesela, SSCB'nin eski Dışişleri Komiseri Litvinof'un bir konuşmasında Türkiye'yi hedef alması sonrası Türk basını SSCB ile ilgili düşmanca bir tavır içerisine girilmemesi noktasında uyarılmıştır (SALT, 10.07.1941). Bu dönemde, Türk basını en çok etkileyen olay şüphesiz İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Bu noktada Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Dünya Savaşı döneminde izlediği politika hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Böylelikle, Türk basının içinde bulunduğu durumun anlaşılması kolaylaşacaktır. Edward Weisband, bu dönemde izlenen politikayı bir tarafsızlık politikası olarak değerlendirmiştir. Bu politikanın şekillenmesinde ve yürütülmesinde rol alan en önemli kişi Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmuştur. Bu dönemde, İsmet İnönü'nün tutumunun otoriter olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır, İnönü yönetimin her alanıyla ilgilenirse de bu dönemde en fazla önem verdiği konu dış politika olmuştur. İnönü'nün şahsen rol almaktan kaçınmadığı diğer bir önemli konu da Türk basınının sıkı bir kontrol altında tutulması meselesidir (Weisband, 1974, s. 19-21). Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemde izlediği dış politikanın şekillenmesinde, İsmet İnönü'nün ölçülü, aceleden kaçınan ve sorumluluk bilincinde olan davranışlarının büyük etkisi olmuştur (Weisband, 1974, s. 23). Türkiye Cumhuriyeti'nin bu dönemde izlediği itidalli, hızlı kararlardan uzak ve sorumluluk sahibi siyaset Türk basının sıkı biçimde kontrol altında olmasını belki de zorunlu kılmış, bu nedenle, Türkiye ikili ilişkilerinin bozulmaması için Türk basınının kontrolüne büyük önem vermiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu dönemde takip ettiği siyasetin temel amacı, ülkeyi savaştan ve savaşın olumsuz etkilerinden korumak olmuş, yöneticiler Türkiye'yi savaşa sokmamaya gayret göstermişlerdir. Bu dönemde, izlenen siyaset oldukça realisttir, bu realist siyasetin oluşmasında yönetici kadroların geçmişinin savaşlarla ve savaşın acı hatıralarıyla dolu olmasının payı büyüktür. Bu siyaset, aslında bir bekleme siyasetidir ve bu siyaset pasif bir tarafsızlıktan ziyade aktif bir tarafsızlık siyaseti örneğidir (Karakaş, 2008, s. 23). Kamuran Gürün'e göre (2000, s. 130) Türkiye Cumhuriyeti, İngiltere ve Fransa'nın tarafında olmuştur. Türkiye bu dönemde yoğun baskı altında kalmış hem Müttefik devletler hem Almanya hem de SSCB Türkiye'yi kendi safına çekmek istemişlerdir.

İkinci Dünya Savaşı döneminde, 1939-1945 yıllarında Türk basınının genel durumu hakkında bilgi vermek uygun olacaktır. Daha önce de ifade edildiği üzere henüz 1938 senesinde Basın Kanunu'nda değişiklik yapılmış ve bu değişiklik hükûmetin basın üzerindeki denetimini iyice kuvvetlendirmiştir. Hıfzı Topuz'a göre bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nde basın özgürlüğünden bahsetmek mümkün değildir. Gazetelere talimatlar verilmiş ve bu talimatlara aykırı davranıldığı takdirde gazeteler hükûmetin istediği bir süre boyunca kapatılabilmektedir. Bakanlar Kurulu bu konuda son söz sahibi konumunda olmuş, bu kararlar TBMM tarafından sorgulanmamıştır. Topuz'un Zekeriya Sertel'den aktardıkları dönemin atmosferini anlamak için önemlidir. Zekeriya Sertel'e göre bu dönemde Türkiye, bir polis devleti hâlini almıştır. Bu dönemde, oldukça otoriter, önceliğin güvenlik olduğu bir düzen tesis edilmiş ve bu düzenden basın da payına düşeni almıştır. Sertel, basının İsmet İnönü'nün kontrolünde olduğunu ifade etmektedir. Gazetelere her gün ya Bakanlar Kurulu'ndan ya da Basın Genel Müdürlüğü'nden talimatlar gitmiştir (Topuz, 1973, s. 162-163). Bu dönemin gazetelerinde de farklı görüşlere sahip yazarlar bulunmuştur. Mesela *Vatan*, *Tanin* ve *Akşam* gazetelerinin yazarları genellikle savaşta İngiltere, Fransa ve ABD'yi destekler bir tutum içine girmişlerdir. *Tan* gazetesi bir yandan SSCB diğer yandan diğer müttefikler adına olumlu yazılar yayımlamıştır. *Cumhuriyet* ve *Tasvir-i Efkâr* gazetelerinin birtakım yazarları ise Almanya ile ilişkilerin güçlendirilmesi gerektiği görüşünde olmuşlardır. Öyle ki bazen bu tutumlar sebebiyle gazeteler arasında basın davaları yaşandığı bilinmektedir. Bu dönemin diğer bir özelliği de savaşan devletlerin Türk basınının önemli yazarlarını ülkelerine davet edip görüş bildirmeleri ve yazarları kendi taraflarına çekerek kendi lehlerine yazı yazdırmak istemeleridir (Topuz, 1973, s. 163-164).

Gazetelere uygulanan baskılardan biri de istenmeyen haberlerin gazetelerde yer almasının engellenmesi ya da yer alsalar bile abartılmadan, çok önem atfedilmeden verilmelerinin istenmesidir. Mesela 19 Eylül 1939 tarihli kararda Türkiye'den söz eden radyo haberlerinin verilmesi için ilk önce Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nden müsaade alınması gerektiği belirtilmektedir. Bir diğer ilginç yasak da gazetelerde Sovyetlerden bahsedilirken sadece Rusya adının kullanılmamasına dair yasaktır, Sovyet Rusya şeklinde bir kullanım istenmiştir. Gazetelerin dış haberleri büyük manşetlerle, tepki çekecek nitelikte haber yapması istenmemiş, bu haberlerin daha küçük harflerle ve büyütülmeden yayımlanmaları uygun görülmüştür (Topuz, 2003, s. 167-168). Örneğin, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper 14 Haziran 1941 tarihinde *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde gönderdiği

yazıda, Berlin’den Türkiye’ye çekilen bir telgrafın haberleştirilmesi sırasında başlığın 36 puntuyla yazılması tenkit edilmiş ve talimat ile ters düşen bir tutum içinde bulunduğu ifade edilmişti (Topuz, 2003, s. 169).

1939-1945 döneminde Türkiye’de yeni gazetelerin çıkarılmaması ilginç bir gerçektir ve Behnan Şapolyo’nun aktardığına göre, bunun sebebi ülkede kâğıt üretiminin azalmasıdır. Kocaeli’ndeki kâğıt fabrikasının üretimi yetersiz kalmış ve bu durum bir kâğıt kıtlığına neden olmuştur. Aynı dönemde, gazetelere olan talep ve ilginin artmasıyla birlikte, özellikle İstanbul gibi büyük şehirlerde, insanlar İkinci Dünya Savaşı ile ilgili haberlere büyük bir ilgi göstermişlerdir (Şapolyo, 1971, s. 239). Kâğıt kıtlığı gazete tirajlarını olumsuz etkilerken, radyo önem kazanmıştır; özellikle Ankara Radyosu bu dönemde öne çıkmış ve gazetelerin sıkıntı yaşadığı zamanlarda büyük bir dinleyici kitlesi elde etmiştir (Koloğlu, 2006, s. 120).

İkinci Dünya Savaşı döneminde, Türk basınının durumunu en iyi şekilde aktaran eserlerden biri Murat Güvenir’in 2. *Dünya Savaşında Türk Basını* adlı eseridir. Güvenir, eserinde basın rejiminin tanımını verir: Devleti idare eden hükûmet, basının nasıl işleyeceğine dair bir düzen oluşturur, işte hükûmet tarafından oluşturulup sınırları çizilen bu düzene “basın rejimi” denir. İktidar, devleti yönetirken her alanı düzenlediği gibi basını da düzenler, ayrıca basını kontrol altına almak ister (Güvenir, 1991, s. 23). Zaten siyasetin en normal koşullarda dahi basını kontrol etmek isteyeceği ortadayken İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de devletin basın üzerindeki sıkı denetimine şaşkınlık gerekmez, çünkü bu dönemde denetim bir gereklilik ve hatta bir zorunluluk hâline gelmiştir. 1-6 Kasım 1941 tarihlerinde Türk Basın Birliği tarafından düzenlenen Birinci Umumi Kongre’ye de değinmek gerekir. Bu kongrenin başkanlık görevini yürüten Hasan Reşit Tankut basını yasama, yürütme ve yargıdan sonra basın, bir “dördüncü güç” olarak tanımlamaktadır. Güvenir, bu anlayışın ortaya çıkardığı basının bir araç olduğunu ve bu aracın sıkı bir denetim altında olacağını ifade etmiştir (Güvenir, 1991, s. 32).

Sarper’in müdürü olduğu Matbuat Umum Müdürlüğü, 1939-1945 döneminde basının sıkı kontrol altında tutulması noktasında iktidarın en çok güvendiği, en önemli kurum olmuştur (Güvenir, 1991, s. 59). Sarper, kurumun müdürlüğü görevini 2 Ekim 1944 tarihine kadar yürütmüş, bu tarihte Moskova Büyükelçisi olarak görevlendirilmiştir. Sarper’in görevden ayrılmasının ardından Matbuat Umum Müdürlüğü’nün yeni genel müdürü Nedim Veysel İlkin olmuştur. 17 Haziran 1942 tarihinde yürürlüğe giren kanun ile aslında Anadolu Ajansı’na ait olan yayın ve istihbarat işlerini denetleme görevi de Matbuat Umum

Müdürlüğü'ne verilmiş, 16 Temmuz 1943 tarihli kanun ile de kurumun adı Basın Yayın Umum Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir (Güvenir, 1991, s. 61). 16 Temmuz 1943 tarihli kanun ile sadece kurumun ismi değiştirilmekle kalınmamış, aynı zamanda kurumun basın ve yayın konusundaki görevlerinin yanına bir de Türkiye'nin ülke dışında tanıtılması ve Türkiye lehine propaganda yapılması görevi de eklenmiştir. Bu yeni görevle kurumun basın araçlarını doğru biçimde kullanarak Türkiye Cumhuriyeti'ni içeride ve dışarıda olduğu gibi dosdoğru biçimde tanıtması amaçlanmıştır (Güvenir, 1991, s. 61-63). Temas edilmesinde fayda olan bir diğer önemli mesele de CHP'nin tek parti iktidarında basını kontrol altına almak için uyguladığı bir metotla ilgilidir, kimi yazarların hem gazeteci hem de mebus oldukları görülmektedir. Bunlar iktidarın fikirlerini doğrudan doğruya aktararak basının denetim altında bulunmasını âdetâ güvence altına almışlardır. Bu kişiler iki görevi birlikte sürdürürken hem CHP iktidarını hem de iktidarın politikalarını meşru bir zemine oturtturarak halk nezdinde güven kazanmaya çabalamışlardır (Güvenir, 1991, s. 65). Gazeteci mebusların kullanılmasından başka basını denetim altında tutmanın diğer bir yolu da gazetelere talimatlar gönderilmesi olmuş, bu talimatlar genelde Bakanlar Kurulu tarafından belirlenip Matbuat Umum Müdürlüğü aracılığıyla gazete sahiplerine aktarılmış ve gazetelerin bu talimatlara uyması beklenmiştir. Bu talimatlarda bazen haberleştirilmemesi istenen meseleler belirtilmiş, bazen de haberleştirilmesi istenen meseleler açıklanmıştır (Güvenir, 1991, s. 81-83). Sarper'in Matbuat Umum Müdürü olarak görev aldığı dönemin genel özellikleri bu şekildedir.

İkinci Dünya Savaşı dönemi, basının sıkı denetim altına alınmasını gerektiren olağanüstü bir dönem olmuş, şüphesiz bu durum Selim Sarper'in önemini ve aynı zamanda görev yükünü arttırmıştır. 1939 yılına gidildiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin, savaş safları sıklaştıkça hem yalnız hem de müttefiklik ilişkisinden yoksun bir devlet olduğu görülür. Türkiye Cumhuriyeti, savaşın dışında kalmak istemiştir çünkü Türkiye Cumhuriyeti böyle büyük ve yıkıcı bir savaşa girmek için yeterli sebebe daha doğrusu savaşa katılımı mümkün kılan menfaatlara sahip değildir, savaşa katılması çıkardan çok ülkeye yıkım getirecektir (Aydemir, 1967, s. 128). Böylesi bir durumda, iktidarın savaş dışında kalmak için aldığı tedbirleri bir gereklilik olarak da değerlendirilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

SELİM RAUF SARPER'İN BÜYÜKELÇİLİK GÖREVLERİ

Selim Rauf Sarper'in kariyeri incelendiğinde, en önemli ve dikkat çekici görevlerinden birinin Moskova Büyükelçiliği olduğu görülür. 1940 yılında Basın Yayın Genel Müdürlüğü görevine başladıktan sonra sırasıyla Moskova Büyükelçiliği, Roma Büyükelçiliği, Birleşmiş Milletlerde Büyükelçi Daimî Temsilciliği ve NATO Daimî Konseyi nezdinde Türkiye Daimî Delegeliği görevlerini üstlenmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Bu başlık altında, Sarper'in bu görevler sırasındaki faaliyetleri, görev yaptığı dönemlerin genel özellikleri ile Türkiye Cumhuriyeti'nin iç ve dış durumu ele alınmaktadır.

2.1. Moskova Büyükelçiliği ve Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri

Sarper, 1940-1944 arasındaki Basın Yayın Genel Müdürlüğü görevinin ardından 1944-1946 yılları arasında Moskova Büyükelçisi olarak görev yapmış, bu görevi 1946 yılında Roma Büyükelçisi olana kadar sürmüştür (Akalin, 2000, s. 51). Sarper, Roma Büyükelçiliği görevine 12 Ekim 1946 tarihinde başlamıştır (T.C. Roma Büyükelçiliği, t.y.). Sarper'in Moskova Büyükelçiliği görevi 23 Eylül 1946 tarihinde sona ermiştir (T.C. Moskova Büyükelçiliği, t.y.). Selim Sarper 'in göreve geldiği yıl İkinci Dünya Savaşı beşinci yılıdır. Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB arasındaki ilişkilerin uzun süre olumlu seyretmesinin temelini oluşturan 17 Aralık 1925 tarihli Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'na rağmen, ilişkilerde 1936'dan itibaren bir soğuma başlamıştır. 1939'da İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Türkiye, SSCB'yi topraklarına bir tehdit olarak görmeye başlamıştır. Bu durumun temel sebebi, henüz savaş başlamadan önce SSCB ile Nazi Almanyası arasında oluşan ve neredeyse ortaklığa varan iyi ilişkilerdir. İki ülkenin emperyal hedeflerindeki etkileşimin büyük bir rol oynamasıyla, bu ilişki 1941'de Nazi Almanyası'nın beklenmedik bir biçimde SSCB'ye saldırmasıyla sona ermiştir. İkili ilişkilerin bu şekilde sona ermesi, SSCB'yi Türkiye için bir tehdit olmaktan çıkarmamıştır (Armaoğlu, 1983, s. 48-49). Savaş sırasında Türkiye Cumhuriyeti ilk olarak Polonya Sendromu yaşamıştır. Almanyası ve SSCB arasındaki ilişkilerin 1939-1941 döneminde olumlu seyri, Türkiye'de Polonya gibi hem Almanyası hem de SSCB tarafından işgal edilme endişesi uyandırmıştır. Almanyası'nın

SSCB'ye saldırması durumunda, iki ülke arasındaki dengelerin altüst olma riski ortaya çıkmıştır. Bu durumda, bir devletin aşırı güçlenerek Türkiye'ye kolayca saldırabilecek olması endişesi doğmuştur.

2.1.1. İkinci Dünya Savaşı Öncesinde Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri

İki savaş arası dönemde özellikle 1930'lar önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde, Nazi Almanyası ve Faşist İtalya, agresif ve yayılcı dış politikalarıyla dikkat çekmişlerdir. Türkiye, bu süreçte hem Almanyası ve İtalya'nın saldırganlığını üzerine çekmemek hem de 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması temelinde gelişen SSCB ile dostluk ilişkilerini sürdürmek amacıyla çaba göstermiştir. Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras, 1938'de dönemin SSCB Ankara Büyükelçisi Aleksey Terentyev ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Aras, Türkiye'nin SSCB'ye karşı olmayacağını, SSCB'ye düşmanlık güden devletlerle aynı safta yer almayacağını belirtmiş ve SSCB'nin Türkiye'ye maddi yardım ve silah desteği sunduğunu hatırlatmıştır (Hasanlı, 2011, s. 34).

10 Kasım 1938'de Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatıyla birlikte, 1934 Balkan Paktı ve 1936 Montreux Sözleşmesi sebebiyle zaten kötüye giden Türkiye-SSCB ilişkileri daha da olumsuz bir hâl almıştır (Hasanlı, 2011, s. 35). 1939 yılında ise SSCB'nin dış politikasını değiştirebilecek bir görev değişikliği gerçekleşmiş ve Dışişleri Komiseri Litvinov'un yerine Vyaçeslav Molotov atanmıştır. Litvinov, SSCB'nin İngiltere ve Fransa ile ilişkilerini geliştirmesinden yana iken, Vyaçeslav Molotov bu konuda daha az istekli olmuştur. Bu değişim, SSCB-Almanya ilişkilerinin gelişimine olanak tanımıştır (Hasanlı, 2011, s. 36). Kısa bir süre sonra SSCB merkez yönetimi, SSCB'nin yurtdışındaki görevlilerinden Alman siyasetçilerle iyi ilişkiler kurmalarını istemiştir. Alman von Papen, iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesinden yana olmuş ve ideolojilerin bir kenara bırakılması gerektiğini savunmuştur (Hasanlı, 2011, s. 37).

1939 yılında savaş çanları çalarken Türkiye Cumhuriyeti, İngiltere ve Fransa arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Aslında, SSCB'nin Türkiye ile antlaşma imzalamaya tamamen uzak olduğu söylemek mümkün değildir. Bu dönemde Sovyet Dışişleri Komiseri yardımcısı Potemkin, SSCB ile Türkiye arasında Türkiye-İngiltere-Fransa üçlü ittifak antlaşması gibi bir antlaşmanın imzalanabileceğini düşünmüştür. Fakat SSCB'nin Almanya ile pakta katılması Türkiye'nin İngiltere-SSCB ilişkilerinin geliştirilebileceğine dair umutlarını yok etmiştir (Erkin, 1968, s. 135-136). Türkiye, bu

süreçte doğuda SSCB, batıda da Almanya olmak üzere iki büyük gücün arasında kalmıştır. SSCB'nin dış siyasetini oluştururken Türkiye'nin hassasiyetlerini dikkate almadığı görülmektedir. Oysa Türkiye, İngiltere ve Fransa ile yaptığı üçlü ittifak antlaşmasına bile Sovyet çekincesi koymuş ve bu ittifakın Türkiye'yi SSCB ile bir çatışmaya sürüklememesi gerektiğini ifade etmiştir (Erkin, 1968, s. 139).

Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan 1939 Antlaşması sonrasında dönemin Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Refik Saydam, TBMM'de yaptığı açıklamada bu antlaşmanın dünya barışına katkı sağlayacağını, güvenliğin korunmasında ve savaş temelli politikaların önlenmesinde önemli bir rol oynayacağını belirtmiştir. Saydam, açıklamasında aynı zamanda SSCB ile iyi ilişkilerin sürdürüleceğini ifade etmiştir. Ancak, Refik Saydam, SSCB Ankara Büyükelçisi Aleksey Terentyev'e iyi ilişkilerin somutlaştırılması gerektiğini ifade etmiş, ancak 1939 yılının Nisan ayında Ankara'da başlayıp aynı yılın sonbaharında Moskova'da devam eden görüşmeler sonucunda Türkiye ile SSCB arasında bir anlaşma sağlanamamıştır. Bu görüşmelerin yapıldığı sırada SSCB'nin Almanya ile 23 Ağustos 1939 tarihinde Saldırmazlık Paktı imzalaması, Türkiye-SSCB görüşmelerinin sonuçsuz kalmasının en önemli sebeplerinden biri olmuştur (Hasanlı, 2011, s. 38). 1939 yılında SSCB'nin saldırgan Almanya ile antlaşma yapması, İngiltere ve Fransa'nın SSCB'den beklentilerini sonlandırmıştır (Hasanlı, 2011, s. 39).

Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ve heyetinin SSCB ile görüşmeler yürütmek üzere gerçekleştirdikleri ve dönemin Türkiye Cumhuriyeti-SSCB ilişkilerinde önemli bir yere sahip olan Moskova ziyaretinin altı çizilmesi gerekir. Bu ziyarette, Saraçoğlu'na Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter yardımcısı Cevat Açıkalın ve Siyasi Birinci Daire Genel Müdürü Feridun Cemal Erkin de eşlik etmişlerdir. Bu heyet, SSCB Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. SSCB, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile içinde bulunduğu üçlü ittifak antlaşmasına büyük önem vermiş ve bu antlaşmanın neredeyse her maddesine etkide bulunmak istemiştir. Stalin, bu üçlü ittifak antlaşması SSCB'nin isteğiyle yenilenmesi gerektiğini savunmuş, ilk değişiklik isteği, üçlü ittifak antlaşmasının üçüncü maddesiyle alakalı olmuştur. Bu madde, Romanya ve Yunanistan'a İngiltere ve Fransa tarafından savunulma garantisi vermekte, Türkiye'yi de bu devletlerin güvenliği için sorumluluğa davet etmektedir. Antlaşma hükmünce böylesi bir durumda İngiltere ve Fransa, Türkiye'ye yardım edeceklerdir. Stalin, bu maddenin değiştirilerek Türkiye'ye yardımın Türkiye ile istişare etmek olarak değiştirilmesini istemiştir (Erkin, 1968, s. 140-141).

Stalin'in isteği aslında, Türkiye aleyhine bir değişikliğe yönelik değil üçlü ittifak antlaşmasına ek imzalanan iki numaralı protokole yönelik olmuştur. Bu protokol, antlaşmaya Türkiye'nin isteğiyle konmuş, bununla Türkiye, SSCB ile silahlı çatışmaya zorlanamayacağını garantisini almıştır. Stalin, protokole eğer Fransa ve İngiltere, SSCB'ye karşı savaşa girerse Türkiye'nin Fransa ve İngiltere'ye yardıma zorlanamayacağına dair bir madde eklemeye çalışmış, böylelikle üçlü ittifak etkisini yitireceğini düşünmüştür (Erkin, 1968, s. 141).

SSCB'nin Montreux Sözleşmesi ile ilgili değişiklik isteklerinin ne yönde olduğu da üzerinde durmaya değer bir konudur. SSCB, Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin gemilerinin Boğazlardan geçiş isteklerinde Türkiye ile beraberce karar vermeyi ve bu durumun Türkiye için hem barış hem de savaş durumunda geçerli olmasını talep etmiştir. SSCB'nin bir diğer talebi de Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişlerinin insani amaçlarla dahi olsa Türkiye tarafından reddedilmesi olmuştur. Ortak bir karara ulaşılmadan Türkiye ve SSCB'nin Boğazlar sözleşmesinin yenilenmesi görüşmelerinde bulunmamaları istenmiştir (Erkin, 1968, s. 142). Şükrü Saraçoğlu liderliğindeki Türk tarafı Sovyetlerin bu isteklerine karşı çıkmıştır. Şükrü Saraçoğlu, konuşmasının bitiminde artık kimsenin Türkiye'den Hünkâr İskeleyi Antlaşması benzeri bir antlaşmayı imzalamasını beklememesi gerektiğini söylemiştir.

SSCB'nin Türk tarafına ilettiği bu isteklerin ardında bir başka amaç daha gizlidir. SSCB, Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile iyi ilişkilerini zayıflatarak SSCB-Almanya paktına yaklaştırmayı amaçlamış, üçlü ittifak antlaşmasını değiştirmek isterken aslında bu antlaşmayı henüz aktif olmadan bertaraf etmeyi istemiştir. Mesela, Boğazları savaş gemilerine kapatma isteğinin arkasında Türkiye'yi üçlü ittifaktan uzaklaştıırıp tarafsız bir konuma itmek amacı gizlidir (Erkin, 1968, s. 143-144). SSCB'nin Türkiye'nin kendisiyle beraber içinde bulunmasını istediği ittifak aslında, Türkiye'nin menfaatlerini korumaktan çok SSCB lehine Türkiye'ye yeni sorumluluklar getiren bir ittifaktır. SSCB'nin Montreux'deki değişiklik talebinin arkasında ise Boğazları Karadeniz devletlerinin kontrolüne alma kisvesi altında aslında Karadeniz'de Rusları söz sahibi yapmak ve adeta Karadeniz'i bir Rus gölü yapmak niyeti gizlidir (Erkin, 1968, s. 145).

2.1.2. İkinci Dünya Savaşı Sırasında Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı dünya siyaset tarihinin gördüğü en acımasız ve kanlı savaşlardan biri olmuş, dünyanın her yerinde devletler bu savaştan olumsuz etkilenmiş, milyonlarca insan hayatını kaybetmiştir. Elbette böylesine büyük ve önemli bir savaşın dünya siyaseti açısından da çok önemli sonuçları olmuştur. Savaş sonunda dünya siyasetinde bir tarafta ABD diğer tarafta ise SSCB'nin bulunduğu iki kutuplu bir dünya düzeni oluşmuştur. Özellikle SSCB, İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1945 senesinden başlayarak çok daha etkin bir siyaset izlemeye başlamıştır. Bu siyasetin büyük oranda emperyalist ve yayılmacı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sovyet Rusya'nın savaş sonrasında güçlenmesi dünya siyasetinde bir tarafta ABD'nin öncülüğündeki Batı değerleri ve kapitalizmin diğer tarafta ise SSCB'nin temsil ettiği komünizmin bulunduğu ideolojik bir rekabet ortaya çıkarmıştır (Armaoğlu, 1983, s. 419-420). SSCB ve ABD iki küresel güç olarak dünya siyasetinde güçlenirken en başta İngiltere, Fransa, Almanya ve İtalya gibi devletlerin temsil ettiği Avrupa ise eski gücünü kaybetmiştir (Armaoğlu, 1983, s. 423). Mehmet Seyfettin Erol, 1939-1949 döneminin bir geçiş dönemi olduğunu ifade etmektedir. Bu geçiş döneminde, Avrupa gücünü yitirmiş ve iki yeni süper güç ortaya çıkarak Soğuk Savaş dönemine adım atılmıştır. İkinci Dünya Savaşı genel olarak üç döneme ayrılmaktadır. 1939-1941 dönemi Alman üstünlüğünde geçmiş, 1941-1943 döneminde taraflar arasında denge sağlanmış, 1943-1945 dönemi ise Müttefiklerin üstünlüğü ele aldıkları ve konferansların düzenlendiği bir dönem olmuştur (Erol, 2012, s. 249-250). Özellikle 1943-1945 döneminde SSCB'nin izlediği dış politikanın müttefik devletler arasında endişe ve şüphelere yol açtığı görülmektedir. Bu dönemde SSCB'nin Türkiye'yi savaşa sokma çabasının yoğunluğu dikkat çekicidir. ABD'li General Marshall bu konuda şu açıklamayı yapmıştır: “SSCB, maliyeti ne olursa olsun Türkiye'yi savaşa sokmak istiyor. Sovyetler kesinlikle bir şeyin peşinde ve bunun ne olduğunu öğrenmeliyiz” (Erol, 2012, s. 250). Esasında, İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde ABD tarafında bir tür kararsızlık ya da ne yapacağını bilememe durumu göze çarpmaktadır. Öte taraftan SSCB ise tam aksine henüz savaş sırasında savaşın sonunda ne olacağına dair planlar yapmaya başlamış ve bu planlar genellikle Sovyet yayılması üzerine kurgulanmıştır. SSCB'nin İran Azerbaycan'ında yerleşmesi bu yayılma emelinin tezahürüdür. ABD Başkanı Truman, SSCB'nin Azerbaycan'dan çekilmesini istemiştir (Erol, 2012, s. 251).

İkinci Dünya Savaşı başında, Türkiye'nin durumuna ışık tutma noktasında Dışışleri eski Bakanı Tervik Rüşti Aras'ın yazıları oldukça önemlidir. Aras, savaş başladığında Türkiye'nin dünyanın diğer devletleriyle iyi ilişkilere sahip olduğunu ifade etmektedir. Türkiye, savaş başlamadan önce dünya siyasetinde barışsever ve güvenliği önceleyen bir devlet olarak Briand-Kellogg Paktı'na katılmış, Milletler Cemiyeti'ne üye olmuş ve Balkan-Sadabad Paktları ile bölgesinde komşularıyla iyi ilişkiler kurma yolunu seçmiştir. Aras, savaş öncesinde barışsever bir ülke olan Türkiye'nin savaş sırasında da saldırgan politikalarla başka ülkelerin topraklarını işgal edenlerle aynı safta bulunamayacağını ifade etmiştir. Burada kastedilen devletler Almanya ve İtalya'dır. Türkiye savaşa girmemiş olmakla beraber tam anlamıyla tarafsız da kalamamıştır. Türkiye'nin savaşa girmemesi, aslında hem müttefik İngiltere ve Fransa ile hem de Almanya ve İtalya işgaline uğramış mağdur devletlerle aynı safta olduğunu göstermektedir. Savaşa girmemek Almanya ve İtalya ile asla birlik olunmayacağını bir göstergesidir. Türkiye'nin önceliği savaşa katılmamak olmuş fakat eğer savaşa girmek zorunda kalınırsa, demokrat devletler İngiltere ve Fransa'nın yanında olunacağı ve Almanya-İtalya ikilisine karşı savaşılacağı kararlaştırılmıştır. Savaşa girmeme tercihinin arkasında hiç şüphesiz Trablusgarp Savaşı'ndan beri sürekli savaşlarla mağdur edilmiş Türk milletinin huzurunu ve güvenliğini koruma niyeti vardır. Almanya ve İtalya, Türkiye'ye saldırmamış olsalar bile barışsever Türkiye'nin içinde bulunduğu Briand-Kellogg Paktı ve Milletler Cemiyeti'ni yok sayarak aslında Türkiye'yi de karşılarına almışlardır (Aras, 1945, s. 10-11).

İngiltere ve ABD'den yardım gelmeden savaşa girebilmesi için pek mümkün görünmeyen Türkiye'nin işgale uğramadığı hâlde savaşa dâhil olmasının devlete faydadan çok zarar getireceği düşünülmüştür. Aras'a göre 1944 yılına gelindiğinde herkesin olduğu gibi Türkiye'nin de menfaati Avrupa'da savaşın bitmesi ve Balkanlar'ın işgalinin sona ermesindedir. Aras, eğer Almanya ve müttefikleri Türkiye'yi de işgal etmeye kalkarsa onlara çok sert biçimde cevap verilmesi ve işgale kalkışan ülkelerin pişman edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre Türkiye ve SSCB ilişkileri, Türkiye-İngiltere ilişkilerine benzer bir şekilde kurulmalıdır, Aras 1939'da antlaşma ile kurulan Türkiye-İngiltere birlikteliğinin SSCB ile de kurulabileceğini savunmuştur (Aras, 1945, s. 12-13). Yine Aras barışsever devletlerin de işlerini savaşla halletmeye kalkan devletler kadar organize olmadıkları sürece gerçek bir barışın sağlanamayacağını da belirtmiştir. Barışın sağlanması için daha büyük adımlar atılmalı ve savaşa göz yumulmamalıdır. Dünya barışı, bir araç ya da bir vasıta değil

bir amaç veya ideal olarak görülmelidir ve barışı sağlamanın tek yolu da devletlerin işbirliği yapıp barışçı teşkilatlar kurmasıdır (Aras, 1945, s. 14-15).

Tevfik Rüştü Aras, Türkiye-SSCB ilişkilerine dair görüşlerini de aktarmıştır: *“Türkiye ile SSCB uzun yıllar dostluk havası içinde ilişkilerini geliştirmişler fakat iki devlet arasında birlikte savaşa girmeye dair bir antlaşma yapılmamıştır. İki taraf da menfaatleri için ilişkilerini mümkün olduğunca iyileştirmeye gayret göstermelidir. Sovyetler, Türklere zor zamanlarında destekte bulunmuştur. Şimdi de Türkiye bu yardımı unutmayıp SSCB’ye aynı şekilde karşılık vermelidir”* (Aras, 1945).

Aras’a göre Almanlara krom satmamak ve Alman gemilerinin Boğazlardan geçmesine müsaade etmemek Türkiye’nin aldığı oldukça yerinde ve başarılı kararlardır. Türkiye, İngilizlerle yaptığı antlaşmayı Sovyetler ile de yapmalı, aynı zamanda ABD ile ilişkileri de en iyi hâle getirmelidir (Aras, 1945, s. 16-17).

SSCB, İkinci Dünya Savaşı devam ederken henüz 1942 yılında savaş sonrası dünyanın nasıl bir doğrultuda şekilleneceği üzerine projeler hazırlamaya başlamıştır. Politbüro, 26 Ocak 1942 tarihinde bu amaçla bir komisyon oluşturmuş, bu komisyon önemli çalışmalar gerçekleştirmiş ve 1943’te önerilerini sunmuştur (Hasanlı, 2011, s. 101). Öte taraftan, Ocak 1944’te SSCB Dışişleri Komiser Yardımcısı Mayski de Vyaçeslav Molotov’a *“Gelecek Barışın Arzu Edilen Temelleri”* başlıklı bir rapor sunmuştur. Bu rapordan SSCB’nin özellikle Balkanlar’ın şekillenmesinde kendine büyük pay biçtiği anlaşılmaktadır.

Romanya’da bir SSCB üssü oluşturulmak istendiği ve bu üssün Türkiye’ye yakın konumlandırılmasının planlandığı görülmektedir. SSCB’nin asıl amacı, Balkanlar’da Türkiye’nin etkisini kırıp bölgeden uzaklaştırmak olmuştur. Raporda bu amaçla SSCB-Bulgaristan ve SSCB-Romanya antlaşmalarının yapılması gerekliliğine vurgu yapıldığı da görülmektedir. Yine 1944’te hazırlanan başka bir rapor *“1 Ocak 1944 Yılına Kadar SSCB ve Türkiye Arasında Yürürlükteki ve Uygulanan Siyasi Anlaşma ve Sözleşmelere İlişkin Rapor”* başlığını taşımaktadır.

Raporda, iki ülke arasında imza edilen 1921 Moskova Antlaşması üzerinde önemle durulmuştur. Raporda 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması da yer almaktadır. Esasen bu tarz bir raporun hazırlanma sebebi, SSCB’nin Türkiye ile ilişkilerini baştan okuyup değerlendirerek yeni bir şekil verme arzusu olmalıdır (Hasanlı, 2011, s. 101-102). Bir diğer belge, 22 Nisan 1944 tarihinde hazırlanan *“15 Nisan 1944 yılına dek SSCB ve Türkiye*

Arasında Çözülmemiş Sorunlara İlişkin Rapor” başlığını taşımakta, belgede bu sorunların nasıl çözülebileceğine dair Sovyet önerileri sıralanmakta ve bu çözümleri gerçekleştirmek için Türkiye’ye baskı yapılmasının istendiği görülmektedir (Hasanlı, 2011, s. 103).

İkinci Dünya Savaşı devam ederken 1943 senesi tam bir konferanslar senesi olmuş ve bu konferanslarda Türkiye ile ilgili de önemli gelişmeler yaşanmıştır. Konferanslardan biri olan Tahran Konferansı’nda Türkiye’nin savaş sırasındaki durumu değerlendirilirken özellikle İngiltere Başbakanı Winston Churchill, Türkiye’nin savaşa katılması gerektiğini defalarca ifade etmiştir. ABD Başkanı ise bu konuda Churchill’den farklı bir tutum sergilemiş, Türkiye’yi savaşa sokmak için zorlamanın gereksiz olduğunu savunmuştur (Yalçın, 2011). Churchill, Türkiye’yi savaşa girmeye davet ederek aslında SSCB’nin Balkanlar’da güçlenmesini engellemek istemiştir. Sovyetlerin bu noktadaki tutumu ise savaş sırasında arka arkaya başarılarından sonra değişmiştir. SSCB elde ettiği başarıların ardından Türkiye’nin savaşa katılması gerektiğine dair görüşünden vazgeçmiş, savaşı Türkiyesiz de kazanabileceğini anladıktan sonra âdeta başarılarını Türkiye ile paylaşmak istememiştir (Gürün, 1991, s. 260-261).

SSCB, 1941’de Almanya’nın kendisine saldırmasından sonra, Türkiye’yi de savaşa dahil etmek istemiş, ancak 1943 yılında elde ettiği önemli başarılarla birlikte Türkiye’ye yönelik eleştirilere odaklanmıştır. Bu politika, Türkiye’yi uluslararası arenada izole etme niyetinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Burçak, 1983, s. 171). SSCB, zaferlerinden güç alarak Türkiye’ye karşı daha sert bir tutum sergileme hakkını kendinde bulmuş ve savaş sırasında elde ettiği başarılarla hem Avrupa hem de Asya’da üstün bir konuma gelmiştir. Ancak bu dönemde, SSCB’nin etkisiz kaldığı tek devlet olarak Türkiye öne çıkmıştır (Burçak, 1983, s. 174). Orta Doğu, Sovyet menfaatleri için öncelikli bir konumda değildi, sadece iki temel çıkar vardı; birincisi SSCB topraklarını korumak ve savunmak, ikincisi ise kapitalizme karşı komünizmi güçlendirmektir. Bunların içinde de en önemlisi Sovyet topraklarını saldırılardan korumaktır (Golan, 1991, s. 1).

Orta Doğu ile ilgili politikaların oluşturulmasında Komünist Parti ve Politbüro söz sahibi olmuştur. Bu politikaların oluşturulmasında Vyacheslav Molotov önemli bir aktör olarak öne çıkmaktadır (Golan, 1991, s. 7).

Rusların tarih boyunca, Orta Doğu ile ilgili emelleri olmuş, bu emellerin en görünür olanı ve belki de en önemlisi ise Çanakkale ve İstanbul Boğazları üzerinden Akdeniz’e

ulaşmaktır. Rus savaş ve ticaret gemilerinin Karadeniz'den Akdeniz'e geçişi için tek yolu olan Boğazlar, Ruslar için büyük önem taşımaktadır. Düşman gemilerinin Boğazlar üzerinden kolayca Karadeniz'e girebilme ihtimali olduğu için Boğazlarda kontrol sağlamak Karadeniz'in ve Rus topraklarının güvenliği için de oldukça önemlidir (Golan, 1991, s. 8-9).

SSCB'nin İkinci Dünya savaşı sonunda, en önemli politikalarından biri de savaş sırasında müttefik olduğu ülkeleri zayıflatmak olmuştur. İngiltere, Rusların zayıflatmak istediği müttefik devletlerin başında gelmektedir (Golan, 1991, s. 9). SSCB, Karadeniz'den çıkış ve Karadeniz'e giriş yaparken hiçbir devlete bağlı kalmak istemediği için Türkiye'yi kendisini kısıtlayan bir devlet olarak görmüş, bu nedenle, Marmara'da deniz üssüne sahip olmak istemiştir. İngiltere ve ABD ise bu Sovyet isteklerini kabul etmekte isteksiz görünmüşlerdir. Bunun üzerine SSCB, isteklerini gerçekleştirmek için Türkiye sınırına asker göndermiş, bu askerî birlikler özellikle Sovyet kontrolüne giren Bulgaristan-Türkiye sınırında konuşlandırılmışlardır. Türkiye, SSCB'nin isteklerini gerçekleştirmek için savaşa hazır vaziyete geçmesine sıkıyönetim kararı alarak ve ülkedeki komünist unsurları baskılayarak karşılık vermiştir (Golan, 1991, s. 32-33).

Sarper'in Moskova Büyükelçiliği görevine getirildiği 1944 yılında, SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Sergey Vinogradov'dur. Sergey Vinogradov, bu dönemde Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın ve Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile önemli görüşmeler gerçekleştirmiştir. Bu görüşmeler ve detayları, dönemin Türkiye-SSCB ilişkilerini anlamak için oldukça önemlidir. Mesela 22 Mayıs 1944 tarihinde SSCB Ankara Büyükelçisi Sergey Vinogradov ile Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu görüşmüş. Bu görüşmede Menemencioğlu'nun özellikle üzerinde durduğu konu, Türkiye ile SSCB'nin Balkanlar'da ortak hareket etmesinin dünya siyaseti için önemi olmuştur. Yine Menemencioğlu, Türkiye-SSCB ilişkilerinin iki ülkenin ABD ve SSCB ile ilişkilerinden bağımsız değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Bu görüşmenin ana gündemi iki ülkenin özellikle Balkanlar'da işbirliği yapmaları fikri olmuştur. Bununla beraber SSCB, Türkiye'nin bu önerisine pek olumlu yaklaşmamıştır.

SSCB, Türkiye ile bir işbirliği ilişkisinin oluşabilmesi için Türkiye'nin SSCB ile savaş hâlindeki Almanya ile ilişkilerini değiştirmesi ve hatta Almanya ile ilişkilerini sona erdirerek İngiltere ve SSCB ile Almanya'ya karşı savaşması gerektiğini öne sürmüştür (Gürün, 1991, s. 263-264). Menemencioğlu-Sergey Vinogradov görüşmesinin detaylarına

bakılması önem arz etmektedir. Sergey Vinogradov, SSCB'nin Türkiye'nin savaşa girmesi gerektiğini düşündüğünü ve bu karara hem Moskova hem de Tahran konferanslarında olumlu yaklaşıtlarını ifade etmiştir. Menemencioğlu ise konuyu üçlü ittifaka getirmiş; Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile ittifak yaparken SSCB'yi gözden çıkarmadığını aksine iyi ilişkilerini sürdürmeyi arzuladığını ifade etmiştir.

Menemencioğlu Balkanlar konusunda, Türkiye'nin tutumunu açıklamış, Balkanlar'ın bölgede bulunmayan diğer devletlerin etki alanı hâline getirilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin Balkanlar'ı kontrol altına almak arzusunda olmadığını, Sovyetler ve Türkiye'nin Balkanlar'da işbirliği içinde olması gerektiğini de eklemiştir (Bilge, 1992, s. 254). 22 Haziran 1944 tarihinde bu sefer Sergey Vinogradov ile Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın görüşmüştür.

Sergey Vinogradov, görüşmede dört önemli konu üstünde durmuş, ilki Türkiye içinde güçlenen Panturanizm ideolojisi olmuştur. Panturanizm SSCB bünyesindeki Türkleri harekete geçirip Ruslar için bir tehdit hâline gelme potansiyeli taşımaktadır. İkinci meseleyse Almanya'nın Ankara Büyükelçisi von Papen'e suikast davasıyla ilişkilidir. Bu suikastı gerçekleştirmek isteyen Ruslar yakalanıp tutuklanarak haklarında yargı süreci başlatılmıştır. Üçüncü meseleyse, Türk basınında Sovyetlerin olumsuz biçimde eleştirilmesi, son konu ise 1941 tarihli Türkiye-Almanya Saldırmazlık Anlaşması olmuştur. Sergey Vinogradov, bütün bu meselelerden dolayı Sovyet hükûmetinin memnuniyetsizliğini iletmiştir.

Cevat Açıkalın, Türkiye-Almanya anlaşması nedeniyle Türkiye'nin suçlanamayacağını çünkü Türkiye'nin Almanya tarafından işgal edilme riski bulunduğunu savunmuş, ayrıca SSCB'nin 1939 senesinde Almanya ile siyasi ittifak hâlinde olduğunu hatırlatarak bu ittifakta sorun yoksa bir ülkenin sınırlarını korumak için yaptığı bir anlaşmada nasıl bir sorun ve günah olabileceğini sormuştur (Gürün, 1991, s. 264-265). İki isim, 27 Haziran 1944 tarihinde tekrar görüşmüşlerdir. Bu görüşmede Sergey Vinogradov, ikili ilişkilerde işbirliğinin en kolay yolunun Türkiye'nin Almanya'ya karşı savaşa girmesi olduğunu bir kez daha ifade etmiştir (Gürün, 1991, s. 265). Sergey Vinogradov, Açıkalın'ı ikna etmeye çalışırken özellikle Almanya'nın artık bir tehlike olmadığı konusunun üzerinde durmuş ve Almanya'nın diğer devletlere risk oluşturacak pozisyonu kaybettiğini savunmuştur.

Sergey Vinogradov Türkiye savaşa girmesi gerektiğini, çünkü bunun bir fırsat olduğunu, üstelik ikili ilişkilerin çok daha iyi bir pozisyona gelmesini sağlayacağını belirtmiştir. Açıkalan ise Almanya'nın hâlâ Türkiye'ye zarar verebilecek bir potansiyele sahip olduğunu ifade ederek, Türkiye'nin hiçbir şekilde zarar görmemesi gerektiğini söylemiştir (Bilge, 1992, s. 256).

1944 yılında, Türkiye Cumhuriyeti ikili ilişkileri iyileştirmek isteyen taraf gibi görünmekte, SSCB ise savaştaki başarılarından aldığı cesaretle Türkiye'yi kendi istediği doğrultuda yönlendirmek istemektedir. 2 Ağustos 1944 tarihinde Türkiye, Almanya ile ilişkilerini kesmiştir. SSCB'nin isteğinin tam da bu olduğunu bilen Türkiye, SSCB ile ilişkileri düzeltmek istediğinde SSCB, bu tutuma olumlu yaklaşmamıştır. Sovyetlere göre artık ilişkilerin kesilmesinin de Türkiye'nin savaşa girmesinin de bir anlamı kalmamıştı. Bu sebeple Türkiye, Almanya ile ilişkilerini keserek SSCB ile ilişkilerin düzelmesini bekleyemezdi. 2 Ağustos 1944 tarihi ile Yalta Konferansı'nın bittiği tarihe kadar geçen sürede iki ülke arasında bir girişim veya görüşme yaşanmamıştır.

İngiltere ve SSCB arasındaki temaslar Türkiye açısından önem arz etmektedir. İngiltere Başbakanı Churchill Rusya'ya giderek 9 Ekim-20 Ekim 1944 tarihleri arasında çeşitli görüşmelerde bulunmuştur. Bu temaslarda, iki devlet Boğazlar konusunu da gündemine almıştır. SSCB lideri Stalin, Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi gerektiğini ve bu değişikliğin SSCB savaş gemilerinin Boğazlardan geçişini kolaylaştıracak mahiyette olması gerektiğini savunmuştur. İkili görüşmelerde yüzeysel biçimde yer alan konu daha sonra Yalta Konferansı sırasında 10 Şubat 1945 tarihinde tekrar ele alınacaktır (Gürün, 1991, s. 270).

2.1.3. Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'in Faaliyetleri

1944 Aralık ayında Moskova Büyükelçisi Sarper ile SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Sergey Vinogradov arasında bir görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmenin kesin tarihi kaynaklarda yer almamakla beraber görüşmenin Aralık ayının başı olduğu düşünülmektedir. Görüşme sırasında Sergey Vinogradov, Sovyet hükûmetinin Türkiye'nin kendilerine yapacağı önerileri değerlendirmeye alacağını belirtmiştir. Görüşmelerde Sarper, kendisine hükûmet tarafından bu konuda talimat verilmediği için konuşmasını kısa tutarak görüşmenin ayrıntılarını Ankara'ya ileterek, talimat istemiştir. Türkiye hükûmeti ise Sergey Vinogradov'un ilişkilere farklı bir yön vermekle neyi ifade etmeye çalıştığının öğrenilmesi

gerektiğini belirtmiştir. Bu talimat üzerine Sarper, ikinci defa Sergey Vinogradov ile bir araya gelmiş, görüşme sonrasında konuşmalardan hareketle yaptığı çıkarımları Dışişleri Bakanlığı'na iletmiştir. Sarper, görüşme sonrasında Bakanlığa gönderdiği yazılarında Sovyetlerin, Türkiye'ye karşı tutumunun dostane olarak nitelendirilemeyeceğini, görüşmeler sırasında Sovyetlerin soğuk bir tavır içinde olduğunu ifade etmiştir.

Sarper, Sovyetlerin ikili ilişkilerin dostluk içinde temellendirilmesi için henüz uygun zamanın gelmediği kanaatinde olduğunu belirtmiştir. SSCB, İngiltere ve ABD ile görüşmeleri sonrasında Türkiye'yi baskı altına alacak bir durumda gibi görünmektedir. Sarper, Boğazların Sovyetler için hâlâ çok önemli olduğunu, Türkiye'nin SSCB ile ilişkileri dostane kabul etmesinin tek taraflı bir çabadan öteye gitmeyeceğini ve sonuçta bunun olumlu bir havaya yol açmayacağını belirtmiştir. Sarper, ayrıca edindiği izlenime göre SSCB'nin 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nı feshetme ihtimalinin yüksek olduğunu da ifade etmiştir (Gürün, 1991, s. 270-271).

Yalta Konferansı'nın Türkiye ile ilgili kısmıyla ilgili bilgi vermek faydalı olacaktır. Yalta Konferansı, 5 Şubat 1945-11 Şubat 1945 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Bu konferansın Türkiye'yi ilgilendiren iki konusu vardır. Bunlardan biri Birleşmiş Milletler Antlaşması'na son hâlinin verilmesi ve Birleşmiş Milletlerin kurulacağı San Francisco Konferansı'na hangi devletlerin katılacağı ile ilgiliydi. Diğer konu ise Boğazlar ile ilgiliydi.

Boğazlar konusunu Yalta Konferansı gündemine taşıyan SSCB lideri Stalin olmuş, konferansta 10 Şubat günü gündeme gelen konu hakkında Stalin, Montreux Sözleşmesi'nin eskidiğini ve işe yaramadığını, Karadeniz'de bulunmamasına rağmen Japonya'nın bile bu sözleşmede, SSCB'den daha etkin olduğunu ifade etmiştir. Stalin, Montreux Sözleşmesi'nin eskimesinin temel sebeplerinden biri olarak sözleşmenin Milletler Cemiyeti ile ilişkili olmasına işaret etmiş, ayrıca sözleşme yapıldığında Sovyet Rusya'nın durumunun daha farklı olduğunu, İngiltere ile ilişkilerinin kötü durumda olduğunu belirtmiştir. Neticede Stalin, Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesini isterken bu değişimde bir yandan Rusların çıkarlarının görmezden gelinmemesi gerektiğini, diğer taraftan Türkiye'nin çıkarlarının da önemsenmesi gerektiğini savunmuştur (Gürün, 1991, s. 272).

ABD, bu konuda görüşünü belirtirken ABD-Kanada sınırını örnek vermiş, oldukça uzun bir sınır olmasına rağmen burada herhangi askerîleştirme yapılmadığını ya da savunma tesisi bulunmadığını, dünyanın diğer devletlerinin de bu sınırı örnek alması gerektiğini

savunmuştur. İngiltere ise, Montreux'nün değiştirilmesine olumlu yaklaşmış; Sovyetler Birliği'nin isteklerine önem verilmesi gerektiğini ancak Türkiye'nin de bu değişiklikten zarar görmemesi gerektiğini belirtmiştir.

Görüşmeler sonunda, ABD-SSCB-İngiltere dışişleri bakanları bir protokol imzalamış ve bu protokolde Boğazlar ve Montreux Sözleşmesi ile ilgili madde de yer almıştır (Gürün, 1991, s. 272-273). San Francisco Konferansı ile ilgili görüş ise konferansa davet edilecek devletlerin Almanya'ya savaş açmış devletler olmasından yana olmuştur. Bu konu görüşülürken Stalin, Türkiye hakkında olumsuz görüş bildirmiş, bir tarafta savaş içinde savaşın bütün olumsuzluklarından etkilenen devletler varken savaş dışında kalmayı tercih edenlerin konferansa katılmasının mantıklı olmayacağını ifade etmiştir. Buna karşın, ABD Başkanı da Almanya'ya savaş ilanının bir kriter olarak kabul edilmesini onaylayarak birliğe katılmak isteyenler için 1 Mart'a kadar süre tanınmasını istemiş ve bu tarihe kadar Almanya'ya savaş ilan edenlerin de birliğe üye olabileceklerini belirtmiştir.

Stalin bu öneriyi kabul etmiş, İngiltere Başbakanı Churchill de konu hakkındaki fikrini açıklamıştır. Churchill'e göre Türkiye, savaşa katılmasa da savaş sırasında müttefikler ile iyi ilişkiler içinde olan dost bir devlet olmuştur. Türkiye'nin savaşa girmemesinin kendince mantıklı gerekçeleri vardır; Türkiye, bu savaş için kendini askerî anlamda güçlü görmemiştir. Neticede, Türkiye Cumhuriyeti, 23 Şubat 1945'te hem Japonya hem de Almanya'ya savaş ilan ederek San Francisco Konferansı'na davet almıştır (Gürün, 1991, s. 274-276). Yalta Konferansı'na ABD Başkanı Roosevelt, SSCB lideri Stalin ve İngiltere Başbakanı Churchill katılmış, ayrıca dışişleri bakanları ve onların heyetleri de konferansta hazır bulunmuştur. Konferansta karar verilen hususlardan biri Müttefiklerin Almanya savaştan tamamen çekilip teslim olana kadar Almanya ile savaşmaya devam etmeleri olmuştur. Almanya'daki Nazi ideolojisi ve militarist düşünce bütünüyle yok edilmesi ve Almanya'nın savaş tazminatı ödemesi kararlaştırılmıştır (Soysal, 1997, s. 1-2).

Dönemin, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve Dışişleri Bakanı Hasan Saka, Türkiye'nin Almanya ve İtalya'ya savaş açma sebebini TBMM'de açıklamışlar, Birleşmiş Milletler'in kurulması için toplanacak olan San Francisco konferansına katılabilmenin şartının Almanya ve İtalya'ya savaş ilan etmek olduğunu belirtmişlerdir (Soysal, 1997, s. 3). Türkiye'nin üyeliğinin ardından 25 Nisan 1945 tarihinde BM'ye üye 46 devlet, San Francisco'da bir araya gelerek BM Anayasası'nı ortaya çıkarma girişimine başlamışlardır (Soysal, 1997, s. 6).

Savaşın sonunda, SSCB'nin muzaffer bir devlet olarak oldukça güçlendiği görülmektedir. 1940 yılında Sovyet Rusya, Baltık ülkeleri Litvanya, Estonya ve Letonya'ya ele geçirmiş, aynı yıl, Finlandiya'nın bir bölümü de Sovyetlerin kontrolüne girmiştir. 1945 yılında SSCB, Kuzey Romanya'nın bir bölümünü, Polonya'nın doğusunu, Çekoslovakya'nın bir bölümünü ve Doğu Almanya'nın bir bölümünü hâkimiyetine almıştır. Ayrıca, direkt olarak ele geçirmediği Bulgaristan, Macaristan ve Arnavutluk gibi ülkelerde de kendi etkisindeki komünistlerin iktidara gelmesine yardım etmiştir. 12 Mayıs 1945 tarihinde İngiltere Başbakanı Churchill, tarihî bir konuşma yapmıştır. Bu konuşmanın önemi Batı'nın SSCB'nin yarattığı güvenlik problemini ilk defa bu kadar açık biçimde ifade etmesinden ileri gelmektedir. Churchill bu mesajını ABD Başkanı Truman'a göndermiş, Sovyetler Batı ile arasına bir “demir perde” indirmiştir (Harbutt, 1988).

“Baltık'taki Stettin'den Adriyatik'teki Trieste'ye kadar kıta boyunca bir ‘demir perde’ inmiştir. Bu hattın gerisinde Orta ve Doğu Avrupa'nın kadim devletlerinin tüm başkentleri yer almaktadır. Varşova, Berlin, Prag, Viyana, Budapeşte, Belgrad, Bükreş ve Sofya; tüm bu ünlü şehirler ve çevrelerindeki halklar, Sovyet alanı olarak adlandırmam gereken bölgede yer almaktadır ve hepsi şu ya da bu şekilde, yalnızca Sovyet etkisine değil, aynı zamanda Moskova'nın çok yüksek ve bazı durumlarda artan ölçülerde kontrolüne tabidir” (Churchill, 1946).

Dışişleri Bakanı Hasan Saka, San Francisco Konferansı sonrasında 10 Temmuz 1945 tarihinde İngiltere'ye giderek burada 11 Temmuz ve 13 Temmuz 1945'te İngiltere Dışişleri Bakanı Eden ile görüşme gerçekleştirmiş, bu görüşmelerde ağırlıklı olarak Türkiye-SSCB ilişkileri ve SSCB'nin Türkiye'den istekleri ele alınmıştır (Soysal, 1997, s. 9).

Sarper'in kariyerinin en önemli anlarından biri Moskova Büyükelçisi iken SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov ile görüşmesidir. 19 Mart 1945 tarihinde gerçekleşen görüşmede Vyacheslav Molotov, Selim Sarper'e 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın uzatılmayıp feshedileceğini açıklamış, buna sebep olarak İkinci Dünya Savaşı sonunda dünya siyasetindeki şartların artık eskisi gibi olmamasını göstermiştir. Vyacheslav Molotov, bu antlaşmanın yerine yeni bir antlaşma yapılabileceğini ve SSCB'nin bu noktada Türkiye'nin fikirlerine önem vereceğini ifade etmiştir. Vyacheslav Molotov'un görüşmedeki bu açıklamalarına Türkiye'den yanıt 4 Nisan 1945 tarihinde gelmiştir. Bu yanıtta Türkiye SSCB'ye yeni antlaşmanın ne şekilde olacağını sormuş ve aynı zamanda antlaşma koşullarını da öğrenmek istemiştir. Neticede, 7 Haziran 1945 tarihinde Vyacheslav Molotov

ile Sarper tekrar görüşmüştür. Vyaçeslav Molotov, bu görüşmede, son derece şaşırtıcı ve kabul edilemez isteklerde bulunmuştur. Vyaçeslav Molotov, öncelikle 1921 Moskova Antlaşması değiştirilmesini talep etmiş, antlaşma imzalandığında Sovyetlerin güçsüz bir durumda ve konumda olduğunu belirterek bu antlaşma ile Türkiye'ye bırakılan Kars ve Ardahan, SSCB'ye verilmesini talep etmiştir. Sarper ise bu isteğin kabul edilemez olduğunu açıkça ifade etmiştir.

Sarper, 1921 Antlaşması'nın bir haksızlık değil aksine haksızlığın tamiri olduğu belirtmiş, ayrıca antlaşmanın imzacısının Lenin olduğunu ve kimsenin kimseden zorla toprak almadığını hatırlatmıştır. Her şeyden önce, günün koşullarında büyüyen SSCB'nin ne bu topraklara ne de buradaki insanlara ihtiyacı vardı, ayrıca Türkiye'nin bu istekleri kabul etmesi Türk kamuoyuna hiçbir şekilde anlatılamazdı (Tellal, 2020, s. 501-502). 1921 Moskova Antlaşması, Türkiye'nin doğu sınırını belirlemiş olması nedeniyle son derece önemlidir. Ayrıca iki yeni kurulmuş devletin ilişkilerini başlatan bir antlaşmadır (Soysal, 1983, s. 27). 1921 Antlaşması'nın ilk maddesine göre, Sovyetler, Sevr Antlaşması'nı tanımayacak, onun yerine Türkiye'nin kabul ettiği Misak-ı Milli'yi tanımaktaydı.

Antlaşma, Türkiye'ye Kars ve Ardahan'ı veren, Türkiye ile Ermenistan arasında imzalanan Gümrü Antlaşması'nı onaylamaktadır. 1921 Antlaşması'nın ikinci maddesiyle ise Türkiye ele geçirmiş olduğu Batum'u geri verme kararı almıştır (Soysal, 1983, s. 29). Dikkat çekici ve diplomatik kurallara uymayan husus ise, SSCB'nin 1925 Antlaşması'nı feshetme kararını Türkiye'ye bir nota vermeden Vyaçeslav Molotov-Sarper konuşması sırasında açıklaması olmuştur. 1925 Antlaşması'nın feshedilmesi isteği üzerine karşılık olarak Türkiye'nin notasını ortaya koyan Feridun Cemal Erkin olmuştur. Bu notada, Erkin, öncelikle iki devlet arasındaki iyi ilişkilerden bahsedilmiş, iyi yönde gelişen bu ilişkileri kuvvetlendirmenin Türkiye'nin hedeflerinden olduğu söylenmiştir. Feshedilen antlaşma yerine yeni bir antlaşma konması ve bu yeni antlaşmanın iki ülkenin çıkarlarına ve ortak dostluk ilişkisine hizmet etmesi istenmiştir.

Antlaşmayı fesheden tarafın SSCB olması nedeniyle, ortaya konacak yeni antlaşmanın ne şekilde olacağını da ilk önce SSCB'nin açıklaması talep edilmiştir (Erkin, 1980, s. 146). Erkin'in bu noktada yeni antlaşma teklifinin SSCB'den gelmesi gerektiğinin üzerinde durması stratejik bir hamledir. SSCB, Türkiye'nin önceliği kendisine vermesine hep karşı tepki vermiş ve önceliğin Türkiye'de olması gerektiğini ifade etmiş olduğu için Türk tarafı kendi ilkelerini sunarsa SSCB'nin her hâlükârda Türk tarafının isteklerini

yetersiz bulabileceği ve hep daha fazlasını isteyebileceği göz önünde bulundurulmuştur (Erkin, 1980, s. 146-147).

Emekli Büyükelçi Güner Öztekin, Selim Sarper 1960 yılında Dışışleri Bakanlığı Genel Sekteri iken Vyaçeslav Molotov ile görüşmesini bizzat Sarper’in kendisinden dinlemiştir. Sabah vakitlerinde, SSCB Dışışleri, Türkiye’nin Moskova Büyükelçisi, Sarper’i aramış ve Vyaçeslav Molotov’un kendisini beklediğini iletmiştir. Sarper, bu davet üzerine SSCB Dışışleri’ne görüşmeye gitmiş, Vyaçeslav Molotov belli incelik ifadelerinden sonra Sarper’e nota uzatmıştır. Sarper ise notayı okuyup bunu kabul edemeyeceğini söyleyerek notayı masaya koymuştur. Bundan sonra Vyaçeslav Molotov “*Kabul edin zira hükûmetiniz bunu aynen kabul edecek*” demiştir (Kroll, 2011). Bunun üzerine Sarper, notayı Vyaçeslav Molotov’a doğru itmiş ve “*Bu notayı kabul edecek hükûmetin ben büyükelçisi olamam*” demiştir. Vyaçeslav Molotov, kızgın biçimde ve sesini yükselterek “*Siz notayı benim yüzüme fırlatıyorsunuz!*” cümlesini söylemiş, bunun üzerine, Sarper işin daha tatsız noktalara varmaması için Vyaçeslav Molotov’a veda ederek oradan ayrılmıştır.

Görüşmeden sonra Sarper, SSCB Dışışleri Bakanlığı’na görevinden ayrıldığını iletmiş, Ankara’ya dönen Sarper’i garda bizzat İsmet İnönü karşılamış ve yanağından öperek, kutlamıştır. Kısa süre sonra Sarper, Roma Büyükelçiliği’ne tayin edilerek, bu Sovyet talebi karşısında göstermiş olduğu tutum neticesinde ödüllendirilmiş ve Türk hükûmetinin Sovyetlere yönelik yanıtı da dolaylı olarak verilmiştir. Bu bilgileri aktaran Güner Öztekin, bu açıklamaları bizzat Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri Selim Sarper’den dinlediğini beyan etmiştir (Öztekin, 2021, s. 12).

SSCB’nin feshetmek istediği 1925 Türkiye-Sovyetler Birliği Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması hakkında kısaca bilgi vermek konunun ehemmiyetini anlamak için oldukça faydalı olacaktır. İki savaş arası dönemde, Türkiye ile SSCB arasındaki görece iyi ilişkilerin temelini atan 1921 Moskova Antlaşması, bu dostluğun korunmasını sağlayan 1925 Antlaşması ile pekiştirilmiştir. Bu antlaşma, Türkiye ve SSCB’nin o dönemde Batılı devletlerle yaşadığı sorunlu ilişkilere karşın birbirlerine sırtlarını dönmelerini engellemiş ve işbirliği olanakları yaratmıştır. Antlaşmanın ilk maddesi, Türkiye’ye veya SSCB’ye bir saldırı olması durumunda diğer tarafın tarafsız kalacağını öngörmekteydi. İkinci madde ise iki taraf arasında saldırmazlık ilkesini kabul etmiştir (Soysal, 1989, s. 264).

1925 Antlaşması, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerin 1945 yılına kadar korunmasına ve sürdürülmesine büyük katkı sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında, 25 Mart 1941'de Nazi Almanyası'nın SSCB'ye saldırması üzerine Türkiye ve SSCB tarafından bir Ortak Demeç yayımlandı. Bu Ortak Demeç, 1925 Antlaşması'na dayanarak oluşturulmuş ve antlaşmayı koruyan ve güçlendiren bir niteliğe sahipti (Soysal, 1989, s. 267). Ancak 1925 Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması, SSCB tarafından feshedildikten sonra Türkiye, ikili ilişkilerin korunması adına yeni bir antlaşma yapmak istemişse de SSCB'nin talepleri nedeniyle bu mümkün olmamıştır (Soysal, 1989, s. 267).

Savaşın başlamasından önce, 1939'da imzalanan Almanya-SSCB paktı, savaş sırasında iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Almanya'nın Balkanlar'daki genişlemesi ve Boğazlar üzerindeki hakimiyet iddiaları, SSCB'yi Türkiye ile ilişkilerini düzeltmeye yönlendirmiştir. Bu dönemde İngiltere'nin de Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerin düzeltilmesine yönelik çabaları görülmektedir. İngiltere'nin Moskova Büyükelçisi Stafford Crips ve SSCB Dışişleri Bakanı Yardımcısı Andrey Vişinski arasında gerçekleşen görüşmeler, Türkiye'nin SSCB'ye saldırı durumunda tarafsız kalacağına dair beyanları içermiştir. Türkiye, bu beyanların bir demeç olarak açıklanmasını talep etmiş ve 1941 Türk-Sovyet Ortak Demeci yayımlanmıştır. Bu demeç, Türkiye'nin savaş sırasındaki durumunu oldukça rahatlatmıştır (Soysal, 1983, s. 634-635).

Görüşmede Vyacheslav Molotov, 1921 Antlaşması'nın kapanmasından sonra konuyu Boğazlar ve Montreux Sözleşmesi'ne getirmiş ve Boğazlarda Türkiye'nin söz hakkının SSCB'nin güvenliğini olumsuz etkilediğini dile getirmiştir. Bu durumun ardından Selim Sarper, Türkiye'nin SSCB'ye Boğazlarda üs vermesinin kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır. Daha sonra Vyacheslav Molotov, Montreux Sözleşmesi'nin tadil edilmesini istemiş, ancak Sarper, bu konunun yalnızca Türkiye ve SSCB arasında değil, aynı zamanda, sözleşmeye taraf diğer devletlerin de fikrinin alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşmenin ardından Vyacheslav Molotov ve Sarper, 18 Haziran 1945'te görüşmeyi tekrarlamış ancak SSCB'nin istekleri değişmemiştir. SSCB'nin Türkiye'ye karşı izlediği agresif politika, Türkiye'nin güvenlik endişelerini arttırarak SSCB'yi güçlü bir tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. Bu durum da Türkiye'nin ABD ile yakınlaşmasının ve SSCB'den uzaklaşmasının temel nedenlerinden biri olmuştur (Tellal, 2020, s. 502).

Vyacheslav Molotov'un Türkiye'den talepleri İngiltere'ye iletildiğinde, İngiltere Dışişleri Bakanı Eden, Türk tarafının dikkatli olması gerektiğini belirtmiştir. Feridun Cemal

Erkin ile yapılan görüşmede, Eden, müttefiklerin yanında savaşa girseydi Türkiye'nin SSCB ile böyle bir problem yaşamayacağını ifade etmiştir. Ancak Erkin, Türkiye'nin savaşa girmesi durumunda ülkenin Almanlar tarafından işgal edileceğini ve SSCB'nin yardımıyla kurtarılacağını, ancak sonrasında Türkiye'nin bir Sovyet uydusu haline geleceğini belirtmiştir. Bu nedenle Erkin'e göre, Türkiye'nin savaşa girmeyerek en doğru ve mantıklı kararı verdiği sonucuna varılmıştır (Erkin, 1980, s. 148).

1945 yılının Haziran ayında gerçekleşen Vyaçeslav Molotov-Sarper görüşmeleri öncesinde, Mayıs ayında Sarper-Sergey Vinogradov görüşmeleri gerçekleşti. İkilinin görüşmeleri 21 Mayıs 1945 tarihinde Ankara'da Dışişleri Bakanlığı'nda yapıldı. Sergey Vinogradov, açıklamalarında özellikle Karadeniz'in güvenliğinin önemini vurguladı ve Karadeniz'in güvenliği için Montreux Sözleşmesi'ni ortadan kaldırmadan nasıl bir çözüm ortaya çıkarılabileceğini sordu (Gürün, 1991, s. 279). Sarper, Sergey Vinogradov'a güvenlik için iki ülke arasında ittifak benzeri bir antlaşmanın gerekliliğini mi kastettiğini sordu, Sergey Vinogradov da bunu doğrulayarak böylesi bir ittifak antlaşmasının yapılabileceğini belirtti. Sarper'in hangi saldırgana karşı yapıldığı sorusunu Sergey Vinogradov, hiç kimseye karşı diyerek yanıtladı, ittifakın bir saldırgana karşı yapılabileceğini ifade etti (Gürün, 1991, s. 279). Ancak bu dönemde ortada belirgin bir saldırgan bulunmamaktaydı. Sergey Vinogradov, ittifak antlaşmasının yapılması için bir saldırgana karşı yapıldığı varsayımının kullanılabileceğini belirtti. Asıl mesele Karadeniz'e kıyası olmayan devletlerin Karadeniz'e giren gemileriydi. Sarper, konuyla ilgili olarak önerilen değişikliğin SSCB-İngiltere arasında probleme sebep olabileceğini ifade etti. Buna karşılık Sergey Vinogradov, SSCB-İngiltere arasında önemli bir problem olmadığını, bu konunun problemsiz bir şekilde halledilebileceğini belirtti.

Sarper, Türkiye'nin isteğinin Türkiye-SSCB-İngiltere arasında üçlü bir ittifak oluşturmak olduğunu söyledi. Ayrıca, Türkiye-SSCB ittifakı oluşturulursa bu ittifakta İngiltere'nin de dikkate alınması gerektiğini ve onların lehine bir çekincenin antlaşmaya dâhil edilebileceğini ekledi. Ancak Sarper'in bu önerisine Sergey Vinogradov soğuk ve olumsuz yaklaştı (Gürün, 1991, s. 279-280).

Sarper ve Sergey Vinogradov ikilisinin 1945 ayındaki ikinci görüşmeleri 22 Mayıs günü gerçekleşmiştir. Bu görüşmenin asıl gündemi, yine Karadeniz'in güvenliği olmuş, Sarper yine bir öneriyle gelerek ikili bir ittifakta bir antlaşmayla herhangi bir savaş durumunda Boğazların SSCB ile savaşan devletlerin savaş gemilerine kapatılabileceğini

söylemiştir. Bunun üzerine, Sergey Vinogradov Sarper'e önemli bir soru yönelterek SSCB ile savaşan devletin Türkiye ile ittifak hâlinde olması durumunda ne olacağını sormuştur. Sergey Vinogradov, bu noktada adını anmadan İngiltere'ye işaret etmiştir. Sarper, böylesi bir durumda Türkiye ile ittifak yapmış olsa dahi Boğazların SSCB ile savaş hâlindeki bu devletin savaş gemilerine de kapatılacağını bildirmiş, eğer SSCB ile savaşan taraf bu kurala uymazsa Türkiye'nin tarafsızlığına karşı bir ihlal ortaya çıkacağını ve bu durumda da kural ihlali yapan devletin sonuçlara katlanmasını gerektiren bir sorumluluk almış olacağını söylemiştir (Gürün, 1991, s. 280).

İkinci Dünya Savaşı sırasında, SSCB vatandaşı olan bazı Türkler, Almanya'nın safında savaşa girip SSCB'ye karşı mücadele etmişlerdir. Almanya, SSCB tarafından mağlup edilince bu Türkler, Türkiye'ye sığınmıştır. Selim Sarper-Sergey Vinogradov görüşmesinde SSCB'nin Ankara Büyükelçisi Sergey Vinogradov, SSCB vatandaşı bu Türklerin SSCB'ye iade edilmesini istemiştir. Türklerden bazıları Sovyetlere teslim edilmiş, bunlar SSCB sınırına girer girmez öldürülmüşlerdir. Bu konunun dışında görüşmede Sarper, Sovyetlere ittifak antlaşması teklif etmiştir. Feridun Cemal Erkin, bu görüşmede Türkiye'nin SSCB'ye karşı çok uysal davrandığını düşünmektedir. SSCB'nin von Papen'e suikast düzenleyen adamları hapisten çıkarılmış, Türkler iade edilmiş, üstüne bir de ittifak antlaşması teklif edilmiştir. Erkin bu yaklaşımın doğru olmadığını düşünmüştür (Erkin, 1980, s. 149).

Kamuran Gürün'ün aktardığına göre Sarper, Sergey Vinogradov ile görüşmeden önce kendisine Başbakan imzalı bir talimat verilmiştir. Bu talimatta, feshedilmiş bulunan 1925 Antlaşması yerine yeni bir antlaşma yapılabileceği hatta bunun bir ittifak antlaşması bile olabileceği, böyle bir antlaşma yapılırsa antlaşmaya SSCB'nin Karadeniz'in güvenliği çerçevesindeki menfaatleri için ayrıca madde konulabileceği belirtilmiştir.

Antlaşmada, ayrıca İngiltere lehine bir çekince de bulunması gerektiği söylenmiştir. Montreux konusu sadece Türkiye-SSCB meselesi değil uluslararası bir meseledir, bu sebeple yalnızca iki devlet tarafından çözülmesi mümkün değildir. Ayrıca, antlaşmanın gerçekleşeceği anlaşıldığında bu konudan İngiltere haberdar edilmelidir (Gürün, 1991, s. 282-283).

Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini sağlayan Montreux Sözleşmesi, 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanmıştır. Böylelikle, Türkiye'nin Boğazlar üstündeki

egemenliğini büyük ölçüde kısıtlayan Lozan Antlaşması'nın Boğazlar hükümleri ortadan kalkmıştır. Lozan Antlaşması'nın Boğazlar hükümleri Boğazları askerden arındırıyor ve Türkiye için bir güvenlik sorunu oluşturmuyordu, 1930'ların yükselen faşist tehdidinin ortasında bu durum Türkiye'nin savunma hakkını elinden almaktaydı (Erkin, 1968, s. 63). Montreux Sözleşmesi'nin Türkiye'nin egemenliği için büyük önem taşıdığı son derece açıktı, bu nedenle SSCB'nin Montreux'nün değiştirilmesini iki taraf arasında âdeta bir oldubitti ile halletmek istemesi kabul edilebilecek bir durum değildi.

1945 yılı, Türkiye Cumhuriyeti-SSCB ilişkileri için oldukça önemli ve değişimlere gebe bir yıl olarak kabul edilebilir. Yalta Konferansı'nda SSCB'nin Montreux'de değişiklik talebi ve Boğazların durumu ele alınmıştır. Bu konular, 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında düzenlenen Potsdam Konferansı'nda da gündeme gelmiştir. İngiltere Başbakanı Churchill, SSCB'nin Montreux'nün tadiline yönelik isteklerinin değerlendirilebileceğini belirtmiş, ancak bu isteklerin Türkiye'nin egemenliği ve çıkarlarına zarar vermemesi gerektiği konusundaki tutumunu korumuştur. SSCB, farklı görüşlere rağmen isteklerini ısrarla dile getirmiş, Montreux Sözleşmesi'nin feshedilmesini, Boğazlarda SSCB üslerinin kurulmasını ve Boğazların güvenliğinin sağlanmasında Türkiye'nin yanı sıra SSCB'nin de etkin olmasını talep etmiştir (Tellal, 2000, s. 25).

Potsdam Konferansı'nda ABD temsilcileri, özellikle deniz geçitlerinin serbestliği ilkesine vurgu yapmışlar ve bu ilkenin doğrultusunda bir çözüm bulunabileceğini belirtmişlerdir. 10 Ağustos 1945 tarihinde ABD Başkanı Truman, yaptığı bir konuşmada Boğazlar konusuna da değinmiştir. Truman'a göre, Boğazlar ile Tuna ve Ren nehirleri tarih boyunca savaşlara yol açan önemli geçitler olmuştur. Dünya barışının sağlanabilmesi için bu tür su geçitlerinde serbestlik ilkesi benimsenmeli ve tüm ulusların serbestçe geçiş yapabilmelerine izin verilmelidir. Bu doğrultuda konunun uluslararası bir konferans ile çözüme kavuşturulması gerekmektedir (Soysal, 1997, s. 10-11).

SSCB'nin Türkiye'ye karşı izlediği agresif politikanın bir sonucu olarak Türk halkının da SSCB'nin isteklerinden rahatsız olduğu açıkça görülmektedir. Bu dönemde İstanbul'da, SSCB aleyhinde gösteri ve mitingler düzenlenmiştir. Örneğin, 4 Aralık 1945 tarihinde İstanbul'da Rusça kitaplar satan iki kitabevine saldırı düzenlenmiştir. Bu saldırılar, Türk halkının SSCB'ye karşı duyduğu hoşnutsuzluğun ve tepkinin bir ifadesidir. Ayrıca, ilişkileri daha da germek için Gürcü profesörlerin kaleme aldığı makaleler de bu dönemde önemli bir rol oynamıştır. Bu makalelerde, Türkiye'nin topraklarında hak iddia edilmiş ve

toprak taleplerinde bulunulmuştur. Bu durum, Türkiye'deki kamuoyunu daha da rahatsız etmiş ve Türkiye ile SSCB arasındaki gerilimi artırmıştır (Tellal, 2000, s. 26). Sarper'in Moskova Büyükelçiliği 23 Eylül 1946 tarihine kadar sürmüştür. 8 Ağustos 1946 tarihinde SSCB isteklerinde direterek Türkiye'ye nota vermiştir. SSCB İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'nin Boğazları korumada ve güvenliğini sağlamada yetersiz kaldığını gösterdiğini, bu nedenle, Montreux Sözleşmesi'nin değiştirilmesi gerektiğini iddia etmiştir. SSCB, Boğazlardan sadece Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin geçebilmesini ve bu geçişin her zaman yapılabilmesini talep etmiştir. SSCB'ye göre Boğazlardan geçiş konusunu sadece Karadeniz'e kıyısı olan devletler belirlemeli, Türkiye ve SSCB ortak olarak Boğazların güvenliğiyle ilgilenmelidir.

8 Ağustos'ta SSCB'nin verdiği bu notaya Türkiye 22 Ağustos 1946 tarihinde yanıt vermiştir. SSCB savaş sonrasında Boğazlar konusunda Türkiye'den şikâyetçi olsa da İkinci Dünya Savaşı sırasında herhangi bir olumsuz durum belirtmemiştir. Türkiye, SSCB'nin Türkiye'ye yönelik suçlamalarını kabul etmemiş, eğer Boğazlarda bir güvenlik sorunu varsa bu sorunun kaynağının Montreux Sözleşmesi'ndeki zayıflıklar olabileceğini ileri sürmüştür. SSCB'ye göre ise Türkiye, savaş sırasında üzerine düşeni tam anlamıyla yapamamıştır (Tellal, 2000, s. 27).

Türkiye, savaş sonrasında SSCB tarafından bu şekilde suçlamalarla karşılaşmıştır. Aslında, savaş sırasında Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini iyi düzeyde tutmak için önemli hamleler yaptığı görülmektedir. Mesela, SSCB'nin şikâyetçi olduğu Alman gemilerinin Boğazlardan geçişi yasaklanmış, ülke içinde SSCB menfaatleri aleyhinde propaganda yapan Turancı isimler tutuklanmış, Almanya'ya krom ticareti durdurulmuş ve Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu istifa ettirilmiş, Von Papen suikastının suçluları serbest bırakılmışlardır. Ayrıca SSCB gemilerinin Boğazlardan geçmesine de izin verilmiştir (Tellal, 2000, s. 30). SSCB'nin ise tam tersine savaş sırasında Türkiye ile ilişkileri görmezden gelerek bazı kararlar aldığı görülmektedir. Kırım'da Almanlar ile savaşıp Alman askerlerini Kırım'dan çıkardıktan sonra SSCB, Kırım'daki Türkleri yarımadaдан tehcir etmiştir. Bu karar 2 Nisan 1944 tarihinde alınmış, Kırım'dan 183 bini Tatar olan 225 bin kişi çıkarılmıştır. SSCB, sadece Kırım Türklerini yaşadıkları topraklardan çıkarmakla kalmamış aynı zamanda Gürcistan'da yaşayan Ahıska Türklerini de anayurtlarından tehcir etmiştir (Hasanlı, 2011, s. 103-105).

İsmet İnönü 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM’de yaptığı konuşmada, Türkiye Cumhuriyeti’nin savaş sırasında oldukça dürüst bir politika izlediğini, özellikle Müttefiklerin bu dürüst politika sebebiyle savaş içinde de Türkiye’yi övdüklerini söylemiştir. SSCB’nin Türkiye’yi Boğazlar üzerinden eleştirmesine karşı İnönü, SSCB’nin savaş sırasında istediği yardımı alamamasının sebebinin Türkiye olmadığını, bunun sebebinin Akdeniz ve Ege’de Almanya ve İtalya’nın sıkı kontrol ve hâkimiyetinin olduğunu belirtmiş, Türkiye’nin Boğazlar konusu üzerinden suçlanamayacağını savunmuştur. Ayrıca, İnönü “*Türkiye’nin topraklarından ve haklarından hiç kimseye verilecek borcu yoktur, şerefli insanlar olarak yaşayacağız ve şerefli insanlar olarak öleceğiz*” demiştir (Soysal, 1997, s. 13).

SSCB, 1944 yılında Türk ordusunun Türkiye içindeki konumunu incelemiş ve bu konuda özel haritalar hazırlamıştır. Bu görevi üstlenen kuruluş SSCB’nin Transkafkasya Cephesi İstihbarat Dairesi olmuş ve Türk ordusunun İstanbul, Doğu Anadolu, Sinop, Ankara, Batı Anadolu, İzmir, Erzurum, Hatay ve Boğazlar gibi stratejik bölgelerdeki konuşlanmasını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Özellikle Türkiye’yi çevreleyen bölgelerde Kürt aşiretleri ile ilgili bir harita hazırlanması da dikkat çekicidir. SSCB, Kürt aşiretlerini Türkiye’nin sınırlarını çevreleyecek şekilde Ermenistan, Irak ve İran’da yerleştirmeyi planlamış ve bu doğrultuda kırk iki Kürt aşiretini belirlemiştir. Bununla birlikte, SSCB Türkiye’deki Alman propaganda faaliyetlerine de özel ilgi göstermiş ve bu konuda detaylı incelemeler yapmıştır. Türkiye’deki Alman propagandasını incelediğinde, Nuri Paşa ismiyle karşılaşmıştır. Nuri Paşa, Ruslar tarafından öldürülen Enver Paşa’nın kardeşi olduğu için, SSCB Nuri Paşa’nın Ruslara karşı olumsuz duygular beslediğini düşünmüştür. Türkiye’deki Alman propagandasının yoğunlaştığı Akbaba ve Çınaraltı dergilerinin sahibi de Nuri Paşa’dır (Hasanlı, 2011, s. 106).

Görevine 13 Ağustos 1942 tarihinde başlayan Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu, 26 Haziran 1944 tarihinde görevinden ayrıldı. Görevden ayrılmanın sebebi, savaş araç gereci ve silah taşıyan Alman gemilerinin Boğazlardan geçişiyle yakından ilgilidir. Bu geçiş gerçekleştiğinde hem İngilizler hem de SSCB büyük tepki göstermiş, Menemencioğlu ise Alman gemilerinin savaş gemisi olmadığını, ticaret gemisi olduklarını ifade etmiştir. Fakat yapılan incelemelerde, Alman gemilerinin savaş malzemeleri taşıdıkları görülmüş ve olay neticesinde Menemencioğlu istifa etmek durumunda kalmıştır (Hasanlı, 2011, s. 107).

2.1.4. Sarper'in Vyacheslav Molotov ve Sergey Vinogradov Görüşmelerine Yönelik Eleştiriler

Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Selim Sarper ile SSCB Ankara Büyükelçisi Sergey Vinogradov arasındaki görüşmeler, yazarların büyük eleştirilerine maruz kalmıştır. Rıfık Salim Burçak, bu görüşmenin Türkiye adına faydasız ve gereksiz olduğunu belirtmiş, ayrıca Selim Sarper'in bu görüşmede bir zayıflık gösterdiğini iddia etmiştir (Burçak, 1983, s. 175). Mahmut Dikerdem de *Hariciye Çarkı* adlı eserinde genel olarak Selim Sarper'i ve özelde Sergey Vinogradov ile görüşmesini olumsuz yönde eleştirmiştir. Selim Sarper, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün güvendiği isimlerden biridir ve İnönü Sarper'in dış politikada Türkiye için önemli isimlerden biri olduğunu düşünmüştür. Dikerdem'e göre Selim Sarper'in Dışişleri'nin görece alt şubelerinden oldukça önemli bir görev olan Matbuat Umum Müdürlüğü'ne yükseltilmesi şaşılacak bir iştir çünkü bu derece büyük terfiler oldukça nadir görülür (Dikerdem, 1989, s. 80).

Mahmut Dikerdem'in aktardığı bir konu oldukça ilginçtir. 1945 yılındaki Sarper-Vyacheslav Molotov görüşmesi sonrası Sarper'in hükûmetine ilettiği Sovyet istekleri, yani Kars ve Ardahan'ın SSCB'ye verilmesi isteği ile Boğazlarda üs talebi SSCB tarafından resmî olarak Türkiye'ye iletilmemiştir. Dikerdem, Dışişleri arşivinde Sovyetler'in toprak ve üs isteğine dair hiçbir belge olmadığını iddia etmektedir (Dikerdem, 1989, s. 81). Anlaşıldığı kadarıyla Mahmut Dikerdem Sovyet istekleri konusunun gerçekliğine inanmamıştır. Dikerdem'e göre İsmet İnönü, İngiltere ve ABD'nin desteğini almak için Sovyet tehdidini öne çıkarmak istemiştir. Ne var ki bu noktada da İngiltere ve ABD'nin herhangi bir Türkiye-SSCB savaşında Türkiye'ye tam destek vereceği kesin değildir (Dikerdem, 1989, s. 82). Sovyetlerin Türkiye'den üs ve Kars ile Ardahan'ı istemesi konusu Mahmut Dikerdem ile tarih profesörü Rıfık Salim Burçak arasında tartışmalara sebep olmuştur (Dikerdem, 1989, s. 83). Öte taraftan Dikerdem, SSCB'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında hemen başka bir savaşa girecek durumda olmadığını iddia etmektedir, öyle ki ABD ve İngiltere, SSCB'nin Azerbaycan'dan çekilmesini istediğinde SSCB bu isteği kabul etmek durumunda kalmıştır (Dikerdem, 1989, s. 84).

Dikerdem, bu konulara değindikten sonra Selim Sarper'in diplomatlığına yönelik olumsuz eleştirilerde bulunmuştur. Dikerdem, ünlü İngiliz bir diplomatın diplomatların bir görüşme sırasında karşıdaki devlet görevlisinin sonraki düşüncelerini tahmin etmeye çalışmaması gerektiğine dair görüşünü aktarmıştır. Hâlbuki Sarper, Vyacheslav Molotov ile

görüşmesinde Vyaçeslav Molotov'un SSCB'nin güvenliği sağlama arzusu olduğunu belirtmesinden sonra “Yani Boğazlarda üs mü istiyorsunuz?” diye sormuştur (Kroll, 2011). Dikerdem'e göre bu büyük bir hatadır ve Sarper'in bu hatası acemi bir diplomat olmasından kaynaklanmıştır. Diğer yandan, Dikerdem, bazen diplomatların görüşmede istedikleri hedefe ulaşamayınca karşı tarafı zor duruma düşürmek için hükûmetlerine karşı tarafı hedef hâline getirecek bilgiler verebileceğini ifade etmiştir. Bu noktada Dikerdem, Sarper'in dürüstlüğüne sorgulamaktadır (Dikerdem, 1989, s. 87). Dikerdem'in eleştirdiği bir diğer nokta da Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk'ün vefatından sonra Moskova'ya büyükelçi tayin ederken hatalı tercihler yapmış olmasıdır.

Türkiye, Moskova Büyükelçiliği'nde genellikle, SSCB karşıtı isimleri görevlendirmiştir. Hâlbuki bu gibi isimlerin görevlendirilmesinin SSCB ile iyi ilişkiler kurulmasında önemli bir rol oynamayacağı açıktır. Selim Sarper, henüz mesleki hayatına başlamadan önce Alman okullarında öğrenim görmüş bir isimdir, ayrıca Sarper'in yüzündeki kılıç yarası Alman usulü düellolardan kalmadır. Dikerdem, bu noktada Selim Sarper'in daha çok Batılı bir zihniyet taşıdığını ifade edip kendisinin Moskova Büyükelçisi olarak görevlendirilmesinin yanlış bir karar olduğunu vurgulamıştır (Dikerdem, 1989, s. 88).

2.1.5. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri

Türkiye, SSCB'nin kendisinden Boğazlarda üs ve Doğu Anadolu'da toprak istediği zamanlarda dış politikada tek başına kalmıştır. Bu dönemde İngiltere ve ABD, Türkiye'yi SSCB'ye karşı desteklemek şöyle dursun, Yalta ve Potsdam Konferanslarında SSCB isteklerinin doğal karşılanması gerektiğine dair bir tavır takınmışlardır. Burçak'ın Metin Toker'den aktardığına göre İsmet İnönü, SSCB'nin isteklerini oldukça tehlikeli görmüştür. İnönü'ye göre SSCB, Boğazlarda üs istemekle aslında Türkiye'yi diğer Balkan devletleri gibi her istediğini yapan bir devlet hâline getirmeyi amaçlamıştır. İnönü, SSCB isteklerine karşı kesin biçimde ret cevabı verdiklerini belirtmiş, bu ret kararı alınırken Türkiye'nin sadece kendine güvendiğini söylemiş, İngilizlerin Akdeniz'de SSCB'nin bu derecede güçlenmesini istemeyeceklerini de eklemiştir. SSCB, bu isteklerini Türkiye'ye iletirken uluslararası durumun farkında olarak özellikle bu zamanı seçmiştir. Çünkü bu dönemde bir tarafta dünyayı faşistlerden kurtarmış güçlü ve saygın SSCB, diğer tarafta ise savaşa girmemiş ve uluslararası sistemde yalnız başına kalmış bir Türkiye vardır. Türkiye'yi böylesi bir dönemde hiçbir ülke desteklemeyeceği düşünülmüştür (Burçak, 1983, s. 178). Bu dönem, ABD'nin bile Stalin'e taviz verebileceği bir dönem olup bunun temel sebebi

ABD'nin Uzakdoğu'da Japonya ile savaşıydı. ABD'nin SSCB'yi Uzakdoğu'da kendi safına çekmesi için bazı Sovyet taleplerine göz yumması gerekmiştir (Burçak, 1983, s. 179).

SSCB, isteklerini Türkiye'ye kabul ettiremedikçe daha da agresif bir politika izlemeye başlamış, mesele artık Türkiye'nin iç politikasına karışma girişimlerine kadar varmıştır. SSCB, Türkiye hükûmetini faşist bir yönetim olmakla itham etmiş, bu yönetim yerine daha demokratik bir yönetim oluşturulmasını istemiştir (Burçak, 1983, s. 181). 1946 Ocak'ında SSCB basını, radyoları ve gazeteleriyle Türkiye'ye hücum edilerek kara propaganda faaliyetleri yürütülmüştür. Sovyet basınında savaş sırasında Türkiye'nin Almanya ve İtalya'ya hizmet ettiğini, Türkiye toprakları üzerinde hem Ermenilerin hem de Gürcülerin hakları olduğunu iddia eden haberlere yer vermiştir (Soysal, 1997, s. 18). Aynı ay içerisinde ABD Başkanı Truman, Türkiye ile SSCB arasındaki gerginliğe işaret ederek SSCB'nin Türkiye'ye saldırı hazırlığında olduğunu ve bunun önüne geçilmesi gerektiğini söylemiştir. ABD'nin bunu sert biçimde engellemesi gerektiğini düşünen Truman, Dışişleri Bakanı Burnes'e SSCB'nin saldırısı engellenmezse yeni bir savaşın başlayacağını ifade etmiştir (Soysal, 1997, s. 19).

İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, 21 Şubat 1946 tarihinde Türkiye-SSCB ilişkilerine dair bir açıklama yapmış, bu açıklamada İngiltere'nin Türkiye ile SSCB arasındaki iyi ilişkilerin sürdürülmesi taraftarı olduğunu, Türkiye-SSCB arasındaki sınır sorununun İngiltere'yi üzdüğünü, iki devlet arasındaki sınırın meşru antlaşmalarda belirlenmiş olduğunu ve sınırın yayılmacı bir fatih tarafından çizilmediğini ifade etmiştir. Bevin, İngiltere'nin iki ülke arasındaki Saldırmazlık Antlaşması'nın yenilenmesine karşı çıkmayacağını da belirtmiştir (Uzman, 2018).

Daha önce de bahsedilen Gürcü profesörlerin Türkiye topraklarında hak iddia etmelerinden sonra benzer bir talep bu sefer de Ermeni profesörlerden gelmiştir. Bu haber Moskova'dan aktarılmıştır. Habere göre, Ermeni profesörler Sovyet Akademisi'nde bir ders sırasında Türkiye'deki Erzurum, Bitlis ve Van'ın Ermenistan'a ait olduğunu ve bu üç şehrin Ermenilere verilmesi gerektiğini söylemişlerdir (Soysal, 1997, s. 21).

Selim Sarper, Moskova Büyükelçiliği görevini 23 Eylül 1946 tarihine kadar sürdürmüştür (T.C. Moskova Büyükelçiliği, t.y.). Bu tarihe kadar 1946 senesi içinde başka önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden de bahsetmek yerinde olacaktır. Amerikan basını 16 Mart 1946 tarihinde, ABD'nin SSCB tehdidi altındaki Türkiye ve İran'a destek

vereceğini açıklamış, eğer SSCB Türkiye ve İran'a saldıracak olursa ABD'nin iki devlete de Birleşmiş Milletler kurallarına uygun olarak yardım edeceğini duyurmuştur (Soysal, 1997, s. 21).

SSCB'nin Türkiye'den Boğazlarda üs ve toprak talepleri ABD'yi de endişelendirmiştir. ABD kendi çıkarlarını güvence altına alabilmek için Türkiye'nin bir Sovyet uydusu hâline gelmesini istememiştir. Bu noktada ABD özellikle Boğazların durumu konusunda özel bir ilgiye sahip olmuştur. Potsdam Konferansı'nda Boğazlar konusunda ABD, SSCB ve İngiltere tarafından bir protokol imzalanmıştır. Protokolde Montreux Sözleşmesi'nin işlevini yitirdiği ve günün koşullarına göre yeniden düzenlenmesi gerektiği kararına varılmıştır. ABD için bu protokol, ilk kez Türk Boğazlarının geleceğinin belirlenmesi konusu üzerinde bu kadar önemli bir konum elde edebilmiş olması nedeniyle önemlidir (Erhan, 2020, s. 522-523).

5 Nisan 1946 tarihinde önemli bir olay gerçekleşmiştir. Bu tarihten on altı ay önce Türkiye Cumhuriyeti'nin Washington Büyükelçisi Münir Ertegün vefat etmiş ve naaşı 5 Nisan 1946 tarihinde ABD zırhlısı Missouri ile İstanbul'a getirilmiştir. Missouri, naaşı getirdiği sırada Dolmabahçe önünde demirleyerek SSCB'ye Boğazların geleceği ve durumu hakkında ABD'nin bulunmadığı bir görüşmede SSCB tarafından karar alınamayacağına dair mesaj vermiştir. Aynı gün, ABD Başkanı Truman, ABD'de bir konuşma yaparak Boğazlar ve Orta Doğu'nun önemi üzerinde durmuş, bu bölgelerin ABD için oldukça önemli olduğunu ifade etmiştir. Yine ABD'nin menfaatleri doğrultusunda bu bölgede kendisini savunma kapasitesi düşük devletlere gerekirse destek sağlanacağını, aksi takdirde bu bölgelerin egemenliğini kaybetmesinin ABD için de kötü olacağını belirtmiştir. Türkiye-ABD ilişkileri için diğer önemli bir gelişme de 7 Mayıs 1946 tarihinde yaşanmıştır. İlgili tarihte, ABD İkinci Dünya Savaşı sırasında "*Ödünç Verme ve Kiralama Yasası*"na dayanılarak Türkiye'ye vermiş olduğu borçların silindiğini açıklamıştır (Erhan, 2020, s. 524-525).

Türkiye'nin SSCB ile ilişkileri sarsılmış, Türkiye, ABD ve İngiltere ile iyi ilişkiler kurma yoluna girmiştir. 4 Haziran 1946 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı Bevin, Avam Kamarası'nda düzenlediği konuşmasında Boğazlar konusuna değinmiştir. Bevin'e göre SSCB'nin istediği gibi Montreux Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi ve zamanın ruhuna uygun olarak değiştirilmesinde herhangi bir sakınca yoktur, bu yapılabilir fakat Montreux Sözleşmesi'ndeki değişim Türkiye'nin bağımsızlığına ve egemenliğine zarar vermemelidir.

Türkiye'yi bir uydu devlet hâline getirecek herhangi bir düzenlemeye İngiltere karşı çıkacaktır (Soysal, 1997, s. 24).

Boğazlar konusunda, Türkiye'ye ilk Sovyet notası 7 Ağustos 1946 tarihinde verilmiş, notada yukarıda daha önce belirtilen istekler ve Türkiye'nin savaş sırasında izlediği politikaların yanlışlığı üzerinde durularak Türkiye suçlanmıştır. Ayrıca, notada SSCB, tek taraflı olarak Boğazların statüsünün nasıl olması gerektiğine dair kuralları açıklamıştır. 14-21 Ağustos 1946 tarihlerinde ABD ve İngiltere, SSCB'ye bu notaya karşı cevap niteliğine bir nota vermiştir. ABD bu notada Boğazların statüsünün sadece Türkiye ve SSCB'nin kararına bağlı olarak değiştirilemeyeceği, statünün değişmesi için öncelikle uluslararası bir konferans düzenlenmesi gerektiği ve kararın konferansa katılanlar devletler tarafından ortaklaşa verilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. ABD notada Boğazların Türkiye ve SSCB tarafından savunulması fikrine açıkça karşı olduğunu da ifade etmiş, Fransa da Boğazların durumuyla ilgili bir konferansın toplanmasını ve bu konferansta Fransa'nın da yer alması gerektiğini ifade etmiştir (Soysal, 1997, s. 26-27).

Türkiye, SSCB'nin notasına 22 Ağustos 1946 tarihinde karşı notayla cevap vermiştir. Notada öncelikle SSCB'nin Türkiye'ye yönelik suçlamalarına karşı çıkılmış, Türkiye'nin savaş sırasında Montreux Sözleşmesi'ni titizlikle uygulamaya çalıştığına vurgu yapılmıştır. Türkiye, savaş sırasında Montreux'nün uygulanması noktasında her zaman iyi niyetle hareket etmiştir. Yine Montreux'de birtakım değişiklikler yapılabileceği fakat Türkiye'nin Montreux'nün ortaya koyduğu Boğazlar rejiminin tamamen ortadan kaldırılmasına karşı olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Türkiye ABD'nin istediği gibi Boğazların durumunun uluslararası bir konferansta görüşülmesi gerektiğini, bu meselenin sadece SSCB'nin istekleriyle çözülebilecek bir mesele olmadığını açıklamıştır. Boğazların SSCB ve Türkiye tarafından ortak biçimde savunulması teklifi ise açıkça reddedilmiş, bu isteğin Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı olduğunun altı çizilmiştir (Soysal, 1997, s. 27-28).

İlhan Akant'ın anılarında da Selim Sarper'in Moskova Büyükelçiliği dönemine dair bazı önemli bilgiler mevcuttur. Bu dönemde İlhan Akant, Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçiliği'nde ikinci kâtiplik görevinde bulunmuştur (Akant, 1990, s. 8). Akant'ın anılarında Moskova Büyükelçiliği yardımcı personeli Başkavas Hasan Efendi'yi anlattığı kısımda Selim Sarper ile ilgili bilgiler de yer almaktadır. Başkavas Hasan Efendi, Moskova'ya dönemin Moskova Büyükelçisi Hüseyin Ragıp Baydur tarafından getirilmiştir (Akant, 1990, s. 49).

1946 yılında Yugoslavya Başbakanı Tito, Moskova'ya gelmiş, onu karşılamak için Moskova'daki bütün büyükelçiler havaalanına gitmişlerdir. Gidenlerin arasında Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Sarper ve büyükelçilik yardımcı personeli Başkavas Hasan Efendi de vardır. SSCB'nin Dışişleri Bakanı Vyaçeslav Molotov, Sarper'in elini sıktıktan sonra protokol sırasında yeri olmamasına karşın Sarper'in yanında ikinci sıraya geçen Hasan Efendi'nin de elini sıkmıştır. Hasan Efendi, protokolün uyarılarına rağmen sıradan çekilmemiştir. Sarper, bu olay üzerine gülmeye başlamış ve Hasan Efendi'ye “*İyi yaptın*” demiştir (Akant, 1990, s. 52). Fakat Sovyetler bu durumdan hiç memnun olmayarak Hasan Efendi'yi Rus Dışişleri'ne çağırılmış ve ona artık olumsuz bir şekilde bakmaya başlamışlardır. Hasan Efendi, uzun zamandır bu görevde bulunmakta, Sarper'in henüz Moskova Büyükelçiliği'nde ikinci kâtipken dahi Hasan Efendi aynı görevi yürütmekte, artık işinden sıkılmıştır. Sovyet Gizli Servisi NKVD, her hafta sefaretteki bütün kavasları davet etmekte ve onlardan haftalık rapor almaktadır. Hasan Efendi, uzun yıllar boyunca NKVD'ye hiçbir şey aktarmadan soruları bir şekilde geçiştirmeyi başarmıştır. Ama zamanla işinden sıkılan Hasan Efendi de diğer kavaslar gibi sefarete yaşanan her şeyi Sovyet Gizli Servisi NKVD'ye aktarmaya başlamıştır. Türk sefareti her şeyin farkında olmasına rağmen Sarper buna ses etmemiştir. Hasan Efendi'nin işittiği her şeyi NKVD'ye aktardığını bilen Sarper, Hasan Efendi yanındayken yaptığı konuşmalarda demek istediğinin tam tersini aktararak Hasan Efendi'yi yanıltma yoluna gitmiştir. Hasan Efendi, bir gün şifre memuru ile konuştuğu sırada Sarper tarafından yakalanmış ve Sarper ona “*Haydi git işine Hasan Efendi. Sen artık yaşlandın, lazım olduğu zaman seni çağırırız*” demiştir (Akant, 1990, s. 51-53).

2.1.6. Boraltan Köprüsü Olayı

Sarper'in Moskova Büyükelçiliği görevini sürdürdüğü sırada yaşanan ve Türkiye Cumhuriyeti-SSCB ilişkilerinde değinilmesi gereken bir diğer mesele de Ağustos 1945 tarihinde yaşanan Boraltan Köprüsü Olayı'dır. İkinci Dünya Savaşı'nın son döneminde Almanya ile SSCB arasındaki savaşta Alman askerleri SSCB topraklarını terk etmeye başlamışlar, bu sırada SSCB vatandaşı olan fakat savaş sırasında Almanya tarafına geçip Alman ordusu içinde savaşanlar zor ve belirsiz bir durumda kalmışlardır. SSCB vatandaşı olup Almanya için savaşanlar yakalanarak idam edilmişlerdir. Bazıları ise SSCB'den kaçmayı başarmış ve bunların bir kısmı Türkiye'ye kaçmıştır. SSCB, bu dönemde ABD, İngiltere ve Fransa ile savaşın kazanan devletlerinden biridir. SSCB, vatana ihanet eden ve Türkiye'ye kaçan SSCB vatandaşlarının Türkiye tarafından iadesini istemiştir. Türkiye,

SSCB dönemin güçlü devletlerinden biri hâline gelmiş olduğu için bu iadeyi gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. Yine Türkiye-SSCB ilişkilerinin bu dönemde olumsuz seyrediyor oluşu nedeniyle Türkiye SSCB'nin Türkiye'ye savaş açmak için bir gerekçe daha bulmasını istememiştir. Neticede bu iadeye karşı çıkarsa SSCB'nin Türkiye'nin Almanya'ya yardım ettiğini öne süreceğinin farkında olan Türkiye kendisine sığınan SSCB vatandaşlarını SSCB'ye teslim etmiştir. İade edilen bu kişiler, SSCB tarafından öldürülmüştür (Uyar, 2015).

Ali Satan'ın aktardığı bilgiler, 1945 Boraltan Köprüsü Olayı hakkında önemli bir içgörü sunar. Satan'a göre, 1990 yılının Mayıs ayında Ziyad Ebüzziya Bey ile yapılan görüşme, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'ye getirilen mülteci Türkler konusunu aydınlatır. Ebüzziya, gazeteci olarak savaşı yakından izlemiş ve SSCB ordusunda yer alan Türkmenler, Tatarlar, Azeriler, Kırgızlar, Özbekler ve Kazaklar gibi Türk kökenli askerlerin varlığını vurgular. Ebüzziya'nın, Azerbaycan devletinin Maliye Nazırı'nın kızı olan Vala Hanım ile evli olması, SSCB ordusundaki Türk varlığına ve konunun önemine dikkat çekmiştir (Satan, 1998, s. 151-152).

SSCB'ye karşı savaşan ve Türkiye'ye sığınan Türklerin durumu da vurgulanmaktadır. Türkiye'ye sığınan bu kişilerin SSCB'ye iade edilmesi konusu, dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ile yapılan bir görüşmede gündeme gelir. Saraçoğlu, o dönemde Türkiye'nin başbakanı olarak, hiçbir Türk'ün SSCB'ye iade edilmeyeceğini vurgulamıştır. Ancak, Ziyad Ebüzziya'nın aldığı bir mektuba göre, Türkiye'den sığınan Türklerden bazıları SSCB'ye geri gönderilmiş ve orada infaz edilmiştir (Satan, 1998, s. 155-156).

Ali Satan'a göre, Ziyad Ebüzziya'nın anlattıkları arasında Selim Sarper'in de olumsuz bir rol oynadığına dair iddialar vardır. Ebüzziya, gazeteci olarak çalıştığı dönemde Basın Yayın Genel Müdürü olan Sarper'in, basın üzerinde sıkı kontrol uyguladığını belirtir. Ayrıca, SSCB Büyükelçisi Sergey Vinogradov ile yapılan görüşmede Sarper'in, Türkiye'de bulunan SSCB vatandaşı kişilerin SSCB'ye iade edilmesi konusunda işbirliği yapmayı kabul ettiği ve bunun için İsmet İnönü'ye başvurduğu ifade edilir. Sonuç olarak, Yozgat'ta bulunan Türklerin SSCB'ye geri gönderilmesi, Sarper'in etkisiyle gerçekleşmiştir (Satan, 1998, s. 157-158).

Sarper'in Moskova Büyükelçiliği görevi, SSCB'nin Türkiye'nin 22 Ağustos 1946 tarihli notasına karşı nota verdiği 24 Eylül 1946 tarihinden bir gün önce 23 Eylül 1946

tarihinde sona ermiştir. Bu noktada Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini ve Boğazlar konusunu ele almak Selim Sarper'in hayatını anlatan bir eserde konu dışına çıkmak olacaktır. Bu noktada, konu burada kesilerek Selim Sarper'in Roma Büyükelçiliği başlığına geçmek çok daha yerinde olacaktır.

2.2. Roma Büyükelçiliği ve Türkiye Cumhuriyeti-İtalya İlişkileri

Selim Sarper, Roma Büyükelçiliği görevini 12 Ekim 1946 ile 12 Haziran 1947 tarihleri arasında yürütmüştür. Moskova Büyükelçisi olarak görev yaptığı dönemden sonra Roma Büyükelçiliği'ne atanması, Dışişleri Bakanlığı'nın 2 Eylül 1946 tarihli ve 56202/248 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu tarafından 4 Eylül 1946 tarihinde kararlaştırılmıştır (Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.111.56.3, 4 Eylül 1946). Roma'ya gidişi Akşam gazetesinde duyurulmuş; 416 yolcu ile Batı Akdeniz seferini yapan Ege vapurunda görevlendirilen Sarper'in bulunduğu bildirilmiştir (Akşam, 8 Ekim 1946, s. 2). 27 Ekim 1946 tarihinde, Sarper, İtalya Cumhurbaşkanı De Nicola'ya itimatnamesini sunmuştur (Ulus, 28 Ekim 1946, s. 1). Selim Sarper'in bir yıldan kısa süren Roma Büyükelçiliği döneminde Türkiye-İtalya ilişkilerine değinmeden önce iki ülkenin geçmişteki ilişkilerine bakmak konunun daha iyi anlaşılması açısından gereklidir.

İtalya, İngiltere ve Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu'nun mağlup edilmesinden sonra 16 Mart 1920'de başkent İstanbul'u işgal eden üç ülkeden biridir (Mengeş, 2018, s. 73). Bu tarihten itibaren İtalya'nın Türkiye'ye karşı emperyal hedefleri olduğu açıkça ortaya çıkmıştır. Bu hedefler, Türkiye'nin Batı Anadolu topraklarında Yunanistan ile yaşadığı çatışmalarda da belirgin hale gelmiştir. Ayrıca On İki Ada ve Rodos gibi stratejik bölgeler hem İtalya hem de Yunanistan için önemli konulardır (Mengeş, 2018, s. 81).

Millî Mücadele sırasında, İtalya işgal kuvvetleri arasında, diğer işgalcilerden farklı bir rol üstlenmiştir. İşgalci İtalyanlar, halka karşı daha ılımlı bir tutum sergileyerek onların gönüllerini almaya çalışmışlardır. Ancak, bu yaklaşım aslında İtalya'nın aynı emperyal hedeflere ulaşmayı hedefleyen farklı bir taktiğinden ibarettir (Mengeş, 2018, s. 85). Öte taraftan, Millî Mücadele sırasında, İtalyanlar Türklere silah vermiş veya satmışlardır. Bu tutumun arkasında, İtalya'nın İngiltere, ABD ve Fransa tarafından dışlanması ve Anadolu topraklarının Yunanistan'a işgal ettirilmesi gibi faktörler bulunmaktadır (Mengeş, 2018, s. 87-89).

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına kadar uzanan iki savaş arası dönemde İtalya, Türk dış politikasında üzerinde ehemmiyetle durulan bir devlet olmuştur. İtalya'nın Türk dış politikasında önemli bir mevki işgal etmesinin sebebi, 1922 yılında faşist yönetimin iktidara gelmesinin ardından Mussolini liderliğindeki faşistlerin izlediği yayılmacı ve saldırgan politika sebebiyle Türkiye'nin de İtalya'yı tehdit olarak algılaması olmuştur. Mussolini artan İtalyan nüfusuna farklı coğrafyalarda yaşayacak yer bulmayı amaçlamış ve bu yerleri Akdeniz ve Orta Doğu'da aramıştır. İtalyanların On İki Ada'ya sahip olması Türkiye üzerindeki tehditlerini daha ciddi hâle getirmiştir (Akşin, 2019, s. 217). Mussolini'nin aslında anti-komünist olması dünya kamuoyunda ona bir süre boyunca olumlu bakılmasını sağlamıştır. Ne var ki onun emperyal hedeflerden beslenen faşizminin ve saldırgan tutumunun ilk işareti 1923 yılında İtalya'nın Yunanistan'a ait Korfı adasını işgaliyle ortaya çıkmıştır. 1935 yılında da Habeşistan'ı işgal eden İtalya², Milletler Cemiyeti tarafından saldırgan devlet olarak nitelendirilmiştir. Bu saldırgan tutum İspanya'da da kendini göstermiş; İtalya, İspanya İç Savaşı sırasında Franco'ya en fazla desteği veren ülke olmuş ve hatta İspanyol şehirlerini bombalamıştır (Black, 2022, s. 203-205).

İki savaş arası dönemde İtalya, faşist bir yönetim altında Birinci Dünya Savaşı sonuçlarının çıkarlarına katkı sağlamadığı gerekçesiyle yayılmacı emeller besleyen revizyonist bir devlet olarak görölmektedir. Bu dönemde İtalya dışındaki diğer önemli iki revizyonist devlet Almanya ve Japonya'dır. Bu süreçte, Türkiye ise barışsever bir devlet görüntüsü çizmiş ve statükocu bir pozisyonda durmuştur. 1924 senesinde Türkiye ile İtalya arasında ilk gerginlik ortaya çıkmış, 1 Haziran 1924 tarihinde İtalya'nın Rodos adasına İtalyan askerleri yerleştirdiği ve yine Antalya ve Kuşadası'nda işgal için keşif yaptığına dair haberler Türkiye'de endişe uyandırmıştır. Bu gergin ortam büyük bir soruna dönüşmese de iki ülke arasındaki güvensizliği arttırmıştır. 1926 senesinde ise Mussolini konuşmalarında Atatürk'ten övgü dolu sözlerle bahsederken Mussoli'nin arkadaşı Gabriele d'Annunzio'nun Türklerden ve Müslümanlardan hakarete varan sözlerle bahsettiği ve Anadolu'nun İtalyanlara ait olduğunu ifade ettiği görölmektedir (Çelebi, 2015, s. 105-106). 1927 senesi Türkiye-İtalya ilişkilerinin normalleştiği bir yıl olmuş, bu normalleşmede İtalya'nın

² İtalya'da faşizm, bir ekonomik düzen olarak ortaya çıkmamış, diğer ideolojiler gibi kalıplaşmış düşünceler etrafında da şekillenmemiştir. İtalya'da faşizm, Birinci Dünya Savaşı sonrasında ülkede güçlenen sosyalizme karşı tepki olarak ortaya çıkmıştır. Mussolini'ye göre faşizmin amacı İtalyan halkını millî fikirlerden ve benliğinden uzaklaştırmaya çabalayanlarla savaşmak olmuştur (Mussolini, 2022, s. 27).

saldırgan politikasını Balkanlar'a yönlendirmesi ve Türkiye'nin bu seneden itibaren Fransa ve İngiltere ile ilişkilerinde iyileşme görülmesi etkili olmuştur (Çelebi, 2015, s. 107).

30 Mayıs 1928 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile İtalya arasında Tarafsızlık, Uzlaştırma ve Adli Çözüm Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma öncesinde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile ilk önce 2 Nisan 1928'de İtalya Dışişleri Müsteşarı Dino Grandi, ardından da 3 Nisan 1928'de Mussolini görüşmüştür. Yapılan antlaşma ile iki devlet, birbirlerine karşı siyasi ve ekonomik ittifaka girmekten kaçınacaklarını, aralarındaki problemleri barışçıl biçimde çözeceklerini, antlaşma taraflarından birine düşman saldırısı olduğunda diğer imzacının tarafsız kalacağını taahhüt etmişlerdir (Mengeş, 2018, s. 121-122). Başbakan İsmet İnönü de 24 Mayıs 1932-30 Mayıs 1932 tarihlerinde İtalya'ya ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette, Türk heyeti için akşam yemeği verilmiş hem İnönü hem de Mussolini yaptıkları açıklamalarla Türkiye-İtalya ilişkilerini güçlendiren ifadeler kullanmışlardır (Çelebi, 2015, s. 108-110).

1932 yılında ikili ilişkiler bu üst düzey ziyaretle güçlendirilmiş olsa da bu ziyaretten kısa süre sonra 1934 senesinde Mussolini'nin Faşist Kongre'de yaptığı açıklamalar Türkiye'de güvensizlik uyandırmıştır. Konuşmada, Mussolini İtalya'nın emellerinin doğuda Asya ve Afrika'da olduğunu ifade etmiştir. İtalya'nın çelişkili politikaları ilişkilerin inişli çıkışlı bir vaziyet almasına sebep olmuş ve aynı zamanda Türkiye'nin İtalya'ya karşı güvenini sarsmıştır (Mengeş, 2018, s. 130).

1934 yılında, Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya tarafından Balkan devletlerine karşı İtalya'nın tehdidine karşı önlem almak amacıyla Balkan Paktı oluşturulmuştur. İtalya, Balkanlar'da oluşturulacak bir girişimin kendi liderliğinde olmasını istediği için Balkan Paktı'na karşı çıkmış ve Türkiye, İtalya, Yunanistan arasında üçlü bir yapı kurma girişiminde bulunmuştur (Mengeş, 2018, s. 138-139). 1935 yılında İtalya'nın Habeşistan'a saldırması sonrasında Türkiye, diğer Milletler Cemiyeti üyeleri gibi İtalya'ya yaptırım kararına katılmıştır. İtalya da Türkiye'nin de aralarında bulunduğu diğer devletlere protesto notaları vermiş ve Türkiye'nin yakınındaki On İki Ada'daki durumu güçlendirdi.

Durum, Türkiye tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. İtalya'nın saldırgan ve tehditkâr tavrı, Türkiye ile Akdeniz'de önemli çıkarlara sahip olan İngiltere ile yakınlaşmalarına yol açmıştır (Çelebi, 2015, s. 113). 1936 yılında Montreux Konferansı, Türkiye'nin isteği üzerine Boğazlar'ın durumunu görüşmek ve Türkiye'nin bölgedeki

egemenliğini sağlamlaştırmak amacıyla toplanmış, İtalya bu konferansa katılmamıştır. Ancak Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki isteklerine karşı olan İtalya, Türkiye'nin Habeşistan işgali üzerine İtalya'ya uyguladığı ekonomik yaptırımları kaldırması üzerine Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalamıştır (Çelebi, 2015, s. 114).

İki savaş arası dönemde, Türkiye-İtalya ilişkileri inişli çıkışlı bir seyre sahiptir. Türkiye, faşist İtalya'nın saldırgan ve yayılmacı emellerinden dolayı İtalya'yı bir tehdit olarak görmüştür. Türkiye'nin dış politikasında İtalya'nın tutumundan en çok endişe duyulan devlet olduğu söylenebilir. İtalya'nın güven vermeyen ve samimiyetten uzak siyaseti nedeniyle Türkiye-İtalya ilişkileri bu dönemde istikrarlı olmamıştır. Revizyonist İtalya'nın endişe uyandırıcı tutumlarına karşı Türkiye, statükocu İngiltere ve Fransa ile yakın durmayı tercih etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı sırasında ilişkilerin gelişimini anlamak için 1939 tarihli Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifakı üzerinde durmak da faydalı olacaktır. Hitler liderliğindeki Nazi Almanyası, Milletler Cemiyeti üyeliğinden çıkmış, aynı zamanda, Versailles Antlaşması ile üstlendiği yükümlülükleri tamamen görmezden gelip ortadan kaldırmıştır. İtalya da Almanyası ve Japonya ile ittifaka girmiştir. Bu noktada, İtalya'nın Almanyası'yı örnek aldığı anlaşılmaktadır. İtalyan yayılmacılığı hem Balkanlar'ı hem de Akdeniz'i tehdit etmiştir. 1939 yılının Nisan ayında Arnavutluk İtalyan işgaline uğramıştır. İtalyan ve Alman tehdidi karşısında ilk önce 12 Mayıs 1939'da Türkiye ve İngiltere ardından da 23 Haziran 1939'da Türkiye ve Fransa birer antlaşma imzalamışlar, böylelikle üçlü ittifak ortaya çıkmıştır. Antlaşma maddelerinden biri Akdeniz'le ilgilidir. Eğer Akdeniz'de büyük nitelikte ve savaşa dönüşebilecek bir saldırı olursa Türkiye, İngiltere ve Fransa'nın birbirlerine yardım etmeleri kararlaştırılmıştır. Aynı zamanda antlaşmada Balkanlar'daki güvenliğin sağlanması gerektiğine de vurgu yapılmıştır. Antlaşmada adından bahsedilmese de özellikle Akdeniz'de saldırı konusu göz önüne alındığında bu üç devlet tarafından tehdit olarak algılanan devletin İtalya olduğu anlaşılmaktadır (Soysal, 1983, s. 591-593).

İtalya, İkinci Dünya Savaşı'na 1940 yılının Haziran ayında dâhil olmuştur. Böylelikle, üçlü ittifak antlaşmasının öngördüğü gibi savaş Akdeniz'e sıçramıştır. Bundan böyle Türkiye, ittifak gereği sorumluluklarını yerine getirmek durumunda kalmıştır. Ne var ki üçlü ittifak yapıldığında sapasağlam ayakta olan Fransa, Almanyası tarafından işgal edilmiş ve egemenliğini kaybetmiştir. Böylece Fransa savaştan çekilmek durumunda kalmış, ayrıca

İngiltere ve Fransa 1939 antlaşmasına göre Türkiye'ye vermeleri gereken silahları da vermemişlerdir (Esmer ve Sander, 1996, s. 146).

Mussolini, 1939 yılında Hitler'e İtalya'nın 1942 yılına kadar savaşa katılamayacağını bildirmiştir (Mengeş, 2018, s. 189). Fakat işler bu şekilde gelişmemiş, İtalya savaş başladığında ve savaşa girdiğinde hem silahlanma konusunda yetersiz kalmış hem de İtalyan yöneticiler realist bir savaş planı ortaya koyamamıştır (Mengeş, 2018, s. 214). Bunca yetersizliğe rağmen, İtalya sadece Avrupa'da değil aynı zamanda hem Doğu Afrika'da hem de Kuzey Afrika'da İngilizlere karşı savaşmıştır (Mengeş, 2018, s. 205-206). Balkanlar'da ise İtalya, 28 Ekim 1940 tarihinde Yunanistan topraklarına girmiştir (Mengeş, 2018, s. 236).

İtalyanlar, Yunanistan'da Yunan kuvvetleri tarafından mağlup edilince Arnavutluk'a çekilmek durumunda kalmışlardır (Mengeş, 2018, s. 236-237). İtalya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki başarısızlıkları sonucunda İtalya Kralı III. Vittorio Emanuele, 25 Temmuz 1943 tarihinde Mussolini'yi görevden alarak tutuklatmıştır. Daha sonra hapisten Almanlar tarafından kurtarılsa da Mussolini 28 Nisan 1945 tarihinde öldürülmüştür. İkinci Dünya Savaşı sona erdikten sonra 2 Haziran 1946 tarihinde İtalya'da bir referandum yapılmıştır. Referandumda İtalya'nın geleceğine karar verilmiş, krallığa karşı cumhuriyet oylanmış ve halk cumhuriyeti istediğini göstermiştir. Böylece krallık ortadan kaldırılarak İtalya Cumhuriyeti kurulmuştur (Çelebi, 2015, s. 115-116).

İkinci Dünya Savaşı sırasında, 23 Haziran 1941 tarihinde içinde 200 kişinin bulunduğu Refah şilebi Akdeniz'de batırılmıştır. Türk şilebi olan Refah'ın *Ondina o* adlı bir İtalyan denizaltısı tarafından batırıldığı ifade edilmektedir (Akbaş, 2020, s. 65-66). Anadolu Ajansı, olayın haberini 27 Haziran 1941 tarihinde vermiş, haber Cumhuriyet gazetesinde de yayımlanmıştır. Refah vapurunda bulunan yüz seksen beş kişiden ellisi kurtarılabilmıştır (Akbaş, 2020, s. 94).

İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türkiye-İtalya ilişkilerinde öne çıkan bir diğer konu da Menteşe Adaları olmuştur. Bu konuyu iyice kavrayabilmek adına adaların tarihine kısaca göz atmak faydalı olacaktır. Rodos ile On İki Ada, Kanuni Sultan Süleyman döneminde 1522 yılında Saint-Jean şövalyelerinin elinden alınarak Osmanlı kontrolüne girmiştir (Turan, 1965, s. 78). Bahsedilen adalar grubunda yer alan adalar şunlardır: Rodos, Batnoz, Lipsos, İleryoz, Kilimli, İstanköy, İstanbulya, İncirli, Sömbeki, İlyaki, Herke, Kerpe, Kaşot, Meis (Mengeş, 2017, s. 280). İtalyanlar, Osmanlı İmparatorluğu

kontrolündeki bu adalara 1911 Trablusgarp Savaşı'nda saldırmış ve bu adalar İtalyanlar hâkimiyetine girmiştir.

Trablusgarp Savaşı sonunda 1912 senesinde imzalanan Uşi Antlaşması'na göre İtalyanlar, Osmanlıların Trablusgarp'tan çekilmesi ile adaları boşaltıp Osmanlı'ya bırakacaklarını taahhüt etmişlerse de bu taahhüdü yerine getirmemişler ve adadan çekilmemişlerdir. İtalyanlar buna sebep olarak Osmanlıların Trablusgarp'tan ayrılmamasını göstermişlerdir. 1913 senesinde ise Yunanlar, Meis adasını ele geçirmişlerdir. 1914 yılında düzenlenen Süfera Konferansında öne çıkan devletler İngiltere, Rusya ve Fransa olmuş, bu konferansta Meis, İmroz ve Bozcaada Osmanlı'ya iade edilse de Rodos ve On İki Ada hakkında herhangi bir karar alınmamıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında 22 Ağustos 1915 tarihinde İtalyanlar Osmanlı'ya savaş ilan etmişler, ayrıca Uşi Antlaşması'nı ortadan kaldırdıklarını açıklamışlar ve On İki Ada ve Rodos'tan çekilmeyeceklerini bildirmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sonrasında düzenlenen 1919 Paris Barış Konferansı'nda Rodos ve On İki Ada'nın Yunanistan'a verilmesi kararlaştırılsa da İtalyanlar bunu kabul etmemiştir. 10 Ağustos 1920 tarihindeki Sevr Antlaşması ile Rodos, Meis ve On İki Ada, İtalyanlara bırakılmıştır (Küçük, DİA, 2007, s. 353-355).

İstiklal Harbi başarıya ulaştıktan sonra düzenlenen Lozan Konferansı'nda da bu adaların durumu görüşülmüştür. İsmet İnönü, konferans sırasında Anadolu'ya yakın ada ve adacıkların Türkiye'ye devredilmesini talep etmişse de konferansta Rodos, Meis ve On İki Ada İtalya'ya verilmiştir. 1932 yılında Türkiye ile İtalya arasında imzalanan antlaşmaya göre, Meis adası yakınında yer alan adalardan on dokuz tanesi Türkiye'ye, on bir tanesi ise İtalya'ya bırakılmış, ayrıca Karaada da Türkiye'nin elinde kalmıştır (Küçük, 2007, s. 353-355).

İkinci Dünya Savaşı sırasında sıkça bahse konu olacak Menteşe Adaları, savaş öncesinde Faşist İtalya'nın yayılmacılığı için bir sıçrama bölgesi olarak görülmüştür. 1936 senesinden başlayarak İtalyanlar, bu adaları ve özellikle de Leros adasını askerî anlamda güçlendirmeye ve silahlı hâle getirmeye başlamıştır. Türkiye'nin İtalyanlardan duyduğu güvenlik kaygılarının farkında olan Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papen, hükûmetine bu adalardan birinin Türkiye'ye bırakılmasının Türkiye'nin endişelerini ortadan kaldıracağını ifade etmiş fakat Alman idareciler buna sıcak bakmamışlardır. Yine Von Papen 1939 yılında İtalya Dışişleri Bakanı Kont Ciano ile görüştüğünde Türkiye'ye ada verilmesinin Türkiye'nin Almanya ve İtalya ile ilişkilerini iyileştirebileceğini belirtmiş,

Ciano ise bunu olumsuz karşılamıştır. Bu dönemde Almanya, Türk-İngiliz-Fransız Üçlü İttifakı'nı dağıtmaya yönelik hamleler yapmaya çalışmıştır (Mengeş, 2017, s. 290-291). Üçlü İttifak Antlaşması'nda savaşa katılmak durumunda kalırsa Türkiye'nin On İki Ada ve Rodos'u işgal etmesi ve bu durumda İngilizlerin de Türklere yardım etmesi kararlaştırılmış fakat bu strateji daha sonra rafa kaldırılmıştır (Mengeş, 2017, s. 291).

1941 yılında, Almanlar ve İtalyanlar, Ege adalarının büyük kısmını ele geçirmişler, mihver devletlerinin bu dönemde Ege'yi tamamen kontrollerinde tuttuğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Mengeş, 2017, s. 292). 28 Eylül 1943 tarihinde İtalya, Müttefikler ile kayıtsız şartsız teslim antlaşmasını imzalamış ve böylelikle İtalya savaşın dışında kalmıştır. Bunun üzerine, 1943 yılında Almanlar, On İki Ada ve Rodos'taki İtalyanlar ile savaşmış ve bu adaların kontrolü Almanlara geçmiştir (Mengeş, 2017, s. 293). 1944 yılında, savaşın sonuna gelirken Almanya, adalardan çekilmeye karar vermiş ve adaları Türkiye'ye vermeyi teklif etmiştir. Fakat Türkiye, On İki Ada ve Rodos'un kendisine verilmesini kabul etmemiştir. Bu tutum Yunanistan ve İngiltere ile aynı safta bulunduğu bir işarettir (Mengeş, 2018, s. 434). 7 Mayıs 1945'te, Almanya, İkinci Dünya Savaşı'ndan çekildikten sonra adalardaki Alman güçleri de İngilizlere teslim olmuş, böylelikle adalardaki kontrol İngiltere'ye geçmiştir. Adalardaki yeni güç İngiltere On İki Ada, Meis ve Rodos'u Yunanistan'a vermek istemiştir. Zaten savaş boyunca Yunanlar, adaların kendilerine verilmesi için büyük bir gayret içine girmişlerdir, Bu gayret silahlı bir çatışma değil sivil bir mücadele şeklinde olmuştur. Yunan temsilciler toplanarak bildiriler yayınlamış ve adaların kendilerine verilmesini talep etmişlerdir. Zaten Almanlar adalardan çekilip de İngiliz askerleri yerleştiğinde de adaların yönetiminde hep Yunanlar bulunmuşlardır (Mengeş, 2018, s. 435).

13 Mayıs 1945 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti, adalar konusunda İngiltere'ye başvurarak, adaların geleceğinin belirlenmesi için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın katılacağı bir görüşme talep ederek, eski Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, adalar konusunda dikkate değer bir çözüm önerisi sunmuştur. Aras, adalara özerklik verilmesini ve silahsız hâle getirilmesini önermiş, adaların güvenliğinin ve statüsünün ise Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantisi altında olmasını teklif etmiştir. İngiltere, Türkiye'nin başvurusuna yanıt verdi ve adaların bir kısmının Türkiye'ye verilmesi gerektiğini kabul etti, ancak SSCB'nin konuya müdahale edeceğini ve Türkiye'yi Boğazlar konusunda baskı altına almaya çalışacağını düşünmüştür. Nihayetinde, adalar meselesi 10 Şubat 1947 tarihinde imzalanan Paris Barış Antlaşması ile sonuçlanmış ve On İki Ada ve Rodos Yunanistan'a

verilmiştir (Çelebi, 2015, s. 116). Paris Antlaşması'nın imzalandığı gün, İtalya'nın şehirlerinde antlaşma karşıtı protestolar düzenlenmiş ve iş bırakma eylemleri yapılmıştır. Bu iş bırakma eylemleri, antlaşmayı protesto etmek amacıyla yapılmış olup, herhangi bir olumsuzluğa yol açmamıştır (Ayın Tarihi, Şubat 1947, s. 61).

Türkiye-İtalya ilişkileri iki dünya savaşının arasında oldukça değişken olmuş, dostluk ve düşmanlık ilişkisine varan değişimler yaşanmıştır. Fransız diplomatlar tarafından bu ilişkileri tanımlayabilmek için “*dostane düşmanlık*” diye bir kavram bile öne sürülmüştür. İlişkilerdeki dengesizliğin temel sebeplerinden biri Türkiye'nin İtalya'yı tehdit olarak algılaması olmuştur (Barlas ve Güvenç, 2014, s. 109-110).

Sarper, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin Roma Büyükelçisi olarak görevlendirilmiştir. Bu dönemde hem İtalya hem de Türkiye Cumhuriyeti, iç siyasi değişikliklere uğramıştır. Türkiye'de tek parti yönetiminden çok partili sisteme geçilmiş, İtalya'da ise faşist yönetim sona ermiştir. 1946 yılında öne çıkan konu İtalya'ya sığınan Türk vatandaşlarıyla ilgili olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslavya'da bulunan 3200 Türk vatandaşı İtalya'ya iltica etmiştir. Bu kişiler İtalya'nın Napoli şehrindeki esir kamplarında tutulmuşlardır. Vatandaşların Türkiye Cumhuriyeti'ne gönderilmesi hususuyla ilgilenen örgüt “*Balkan Memleketlerindeki Yoksullarımıza Yardım Komitesi İdare Kurulu*” olmuştur. Kurul tarafından Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına dilekçe gönderilmiş ve bu 3200 vatandaşın Türkiye'ye kabulü işlemlerinin hızlandırılması istenmiştir (Erol, 2018, s. 168-169).

Tablo 1. Türkiye'nin İtalya ile İthalat ve İhracatının Cari Değerlerinde Paylar (Mengeş, 2018, s. 462).

Yıl	İhracat %	İthalat %
1934	11	9
1935	10	6
1936	4	2
1937	5	5
1938	10	5
1939	10	8
1940	16	16

1941	2	3
1942	3	3
1943	2	2
1944	0	0
1945	0	0
1946	3	6
1947	11	14

Sarper, Roma Büyükelçiliği görevini 26 Ekim 1946 tarihinde Cemal Hüsnü Targün'den devralmıştır (Erol, 2018, s. 169). Hem İtalya hem de Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'ndan ekonomik olarak olumsuz etkilenmişler, bu sebeple ikili ilişkilerin geliştirilme gayelerinden biri ticari ilişkilerin kuvvetlendirilerek ekonomilerin düzeltilmesi üzerine olmuştur. İki ülke, ithalat ve ihracatın geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde, İtalya Türkiye'den kömür satın almak istemiştir. 1946 yılı içinde İtalya, Türkiye'den kumaş ithal ederken Türkiye ise İtalya'dan otomobil, kamyon, dokuma ürünleri, fötr şapka, dolma kalem ve çatal ile kaşık ithal etmiştir (Erol, 2018, s. 169).

İtalya ile Türkiye arasında ticari ilişkiler yoğunlaşmış olsa da Avrupa'nın diğer bazı ülkeleriyle ticari antlaşmalar yapmış olan Türkiye'nin yoğun ticari ilişkilerine rağmen İtalya ile böyle bir ticaret antlaşması imzalamamış olması dikkat çekmektedir. 31 Ekim 1946'da Türkiye, İtalya'dan sekiz adet gemi satın almak için İtalya ile sözleşme imzalamıştır. 1946 senesinde İzzettin Nişbay, Türkiye'nin Roma Basın Ataşesi olarak görevlendirilmiş, görevlendirme iki devlet arasında yoğunlaşan ilişkilerin bir sonucu olmuştur (Erol, 2018, s. 170).

1947 senesinde gelindiğinde Napoli'deki esir kampında bulunan Türk vatandaşları tekrar gündeme gelmiş, bunun üzerine İskân Genel Müdürü Cevdet Atasagun ve beraberindekiler 27 Temmuz 1947'de Türk vatandaşların durumunu gözlemlemek ve onları anayurda geri getirmek amacıyla Napoli ve Roma'ya gitmişlerdir (Erol, 2018, s. 170-171). 1947 yılı Türkiye-İtalya ticari ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. İki ülkenin 1945 ile 1960 arası dönemdeki ticari ilişkilerine nazaran 1947 yılının ticari ilişkilerde bir zirve olduğu görülmektedir. İtalya, bu dönemde Türkiye'den tütün ve şeker ithal etmiştir. 14 Şubat 1947'de İtalya Ticaret Bakanı Luigi Carteze başkanlığındaki bir İtalyan heyeti, ticari görüşmeler yapmak ve görüşmeleri bir ticaret antlaşması ile neticelendirmek için Türkiye'ye

gelmiştir. İki ülke arasındaki ticaret antlaşması 12 Nisan 1947’de imzalanmıştır. Antlaşmayı, İtalya adına Ticaret Bakanı Carteze, Türkiye adına ise Dışışleri Bakanlığı Ticari ve Mali Anlaşmalar Heyeti Başkanı Burhan Zihni Sanus imzalamıştır (Erol, 2018, s. 171). Antlaşmaya göre, Türkiye ile İtalya arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek üzere değiş tokuşlar geçerli bulunan ihracat ve ithalat hükümlerine göre yapılacaktır. Ticaret, serbest dövizle yapılacağından iki ülke arasındaki ihracatın çok daha artacağı ümit edilmiştir (Ulus, 13 Nisan 1947, s. 4). Bu antlaşmanın ve iki ülke arasındaki ödeme anlaşmasının onanması hakkındaki kanun 1 Eylül 1947 tarihli (Resmî Gazete, 1 Eylül 1947, 5122 karar no, 6695 sayı). İtalya’daki ekonomi yöneticileri, bu ticari antlaşmadan büyük memnuniyet duymuşlar, ayrıca Türkiye’de iyi ağırlandıklarını ifade etmişlerdir (Aydın Tarihi, Nisan 1947, s. 22). 5 Nisan 1947’de İtalya Başbakanı De Gasperi’nin açıklamalarından bu dönemde İtalya’nın iktisadi zorluklarla ve enflasyonla mücadele ettiği anlaşılmaktadır, De Gasperi ekonomik zorluklarla mücadele edilmediği takdirde, İtalya’da demokrasinin sona ereceğini ifade etmiştir (Aydın Tarihi, Nisan 1947, s. 89).

1 Mart 1947 tarihinde Roma Büyükelçisi Selim Sarper, İtalya Dışışleri Bakanı Kont Sforza tarafından kabul edilmiş ve bir görüşme gerçekleştirilmiştir (Ulus, 2 Mart 1947, s. 1). Roma Büyükelçisi Selim Sarper tarafından bir akşam yemeği düzenlenmiş, bu akşam yemeğine İtalya Dışışleri Bakanı Kont Sforza, ABD Büyükelçisi ile eşi ve aynı zamanda İtalya Dışışleri Bakanlığı’nın önemli isimleri de katılmıştır (Cumhuriyet, 8 Mart 1947, s. 3).

2.3. Selim Sarper’in Birleşmiş Milletler Büyükelçi Daimî Temsilciliği ve Birleşmiş Milletlerdeki Faaliyetleri

Selim Sarper, Roma Büyükelçiliği görevinin ardından 1 Ocak 1947 ile 1 Ocak 1957 tarihleri arasında Türkiye Cumhuriyeti’nin Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği görevini yürütmüştür (T.C. BM Daimî Temsilciliği, t.y.). Selim Sarper beş aylık bir süre boyunca Türkiye’nin BM Daimî Temsilciliği göreviyle beraber Roma Büyükelçiliği görevini de yürütmeye devam etmiş, 12 Haziran 1947 tarihinde Roma Büyükelçiliği görevi sona ermiştir (T.C. Roma Büyükelçiliği, t.y.). On yıl gibi uzun bir süre Türkiye’nin BM Daimî Temsilciliği görevini sürdüren Sarper, Türkiye Cumhuriyeti’nin Birleşmiş Milletlerdeki ilk daimî temsilcisidir. 3 Mayıs 1947 tarihinde *Akşam* gazetesinde Sarper’in Roma’dan Ankara’ya geldiği haberi yer almıştır (Akşam, 3 Mayıs 1947, s. 1).

3 Mayıs 1947 tarihinde Ankara’da öğle yemeğinde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Roma Büyükelçisi Selim Sarper, Hava Generali Zeki Doğan ve CHP Milletvekili Nihat Erim buluşmuşlardır. İsmet İnönü, BM’de baş delege olacağı için Selim Sarper’e talimatlar vermiştir. İsmet İnönü Sarper’e hitaben şunları söylemiştir: *“Birleşmiş Milletler herhangi bir büyükelçilikten çok daha mühimdir. Devletin birinci derecede ehemmiyetli diplomatik vazifesidir. Orada şahsi sempati, şahsi meziyetler ile çok iş görülebilir. Resmî temaslardan ziyade hususi görüşmelere itina etmeli. Her türlü imkân emrine verilecektir. Orada Ermeni, Boğazlar, Hatay, Şark vilayetleri meseleleriyle karşılaşabiliriz. Şimdiden hazırlık yapmalı. Biz küçük devletiz diye düşünmemeli. Mesela Lübnan temsilcisi mühim rol oynayabilmektedir. Bu işe çok ehemmiyet vermekteyim. Dikkatle takip edeceğim”* (Erim, 2021, s. 116). 5 Mayıs 1947 tarihli New York Times haberinde Türk dış politikasında bazı değişimler olduğu ifade edilmiş, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı’nın Türkiye’nin Birleşmiş Milletler ve Washington’da temsilini güçlendirmek istediğine dikkat çekilmiştir. Haberde akıcı biçimde İngilizce konuşabilen Roma Büyükelçisi Sarper’in Washington’daki Hüseyin Ragıp Baydur’un yerine geleceği belirtilmiş, Sarper’in Türkiye’nin en muktedir diplomatlarından biri olarak kabul edildiği ifade edilmiştir.

Sarper, ABD’ye gelirken Baydur da Roma’ya gönderilecektir. Haberde yer alan diğer bir konuya, Türkiye’nin Dış Politika Genel Sekreteri Feridun Cemal Erkin’in Türkiye’nin BM daimî delegasyonunda görevlendirileceğiyle ilgilidir. Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı sırasındaki Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu’nun Ankara Dışişleri Bakanlığı merkezinde önemli bir göreve getirileceği de ifade edilmiştir. Belirtilen tüm bu değişikliklerin Türkiye’nin resmî makamlarınca henüz onaylanmadığı da haberde yer almıştır (New York Times, 5 May 1947, s. 7).

Sarper’in Türkiye’nin BM baş delegesi olacağı haberi 16 Mayıs 1947’de *Ulus* Gazetesinde de yer almıştır. İlgili haberde, Sarper’in henüz haberin Ankara’da bulunmakta olduğu, 26 Mayıs’ta kalkacak olan İsveç uçağıyla ilk önce Roma’ya giderek ailesini aldıktan sonra yeni görevi için New York’a gideceği belirtilmiştir. BM Daimî Temsilciliğine Türkiye tarafından Sarper ile iki delege, iki müşavir ve dört kâtip tayin edilecektir (Ulus, 16 Mayıs 1947, s. 1). 20 Mayıs 1945 tarihli belge ve Bakanlar Kurulu kararı ile Türkiye’yi Birleşmiş Milletlerde temsil etmek üzere Daimî Delegelik Baş Delegeliğine Roma Büyükelçisi Sarper, delegeliğe de Birinci Sınıf Orta elçi unvanı ile Ekonomi Bakanlığı Müşaviri Kemal

Süleyman Vaner tayin edilmiştir (Devlet Arşivleri Cumhuriyet Arşivi, 20 Mayıs 1947, 30-18-1-2 113.32.19).

Ulus Gazetesinde Sarper'in görev yerine gittiği haberine verilmiş, 26 Mayıs 1947 tarihli uçakla Ankara'dan ayrılan Sarper'i yeni görevine uğurlayanlar arasında Cumhurbaşkanlığı Genel Kâtibi Kemal Gedeleş, Başyaver Binbaşı Cevdet Tulgay, Dışişleri Bakanı adına Hususi Kalem Müdürü Adil Derinsu, Başbakanlık Müsteşarı Cemal Yeşil, Dışişleri Genel Sekreteri Büyükelçi Feridun Cemal Erkin, Basın ve Yayın Genel Müdürü Nedim Veysel İlkin de bulunmuştur. Sarper, ABD'ye hareket etmeden önce gazetecilere bir demeç vermiş, bu demeçte yeni tayin sebebiyle Roma'dan Türkiye'ye gelip birkaç haftasını Türkiye'de geçirmesinden dolayı memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir.

Sarper gazetecilere “*Bütün barışsever milletler gibi memleketimin de samimiyetle ümit bağladığı Birleşmiş Milletler fikrine ve barış uğrundaki çalışmalarında gücümün yettiği kadar faydalı olmak başlıca ve en şerefli vazifemdir*” şeklinde bir açıklama yapmıştır (Ulus, 27 Mayıs 1947, s. 1). Yine 8 Haziran 1947 tarihli *Ulus* Gazetesi haberinde BM Daimî Baş Delegesi görevine atanan Selim Sarper'in vedalaşmak için İtalya Başbakanı De Gasperi ile son kez görüştüğü yer almıştır (Ulus, 8 Haziran 1947, s. 1). *New York Times* gazetesi de Selim Sarper'in Türkiye'nin BM Daimî Temsilcisi olarak atandığı haberine yer vermiş, ayrıca Sarper'in bir kariyer diplomatı olduğu, İsmet İnönü ile arkadaş olduğu ve kendisine daha önce danışman olarak hizmet verdiği de ifade edilmiştir (New York Times, 10 June 1947, s. 21).

Sarper, 23 Haziran 1947 tarihinde New York'a varmış ve burada Türkiye'nin ordusundaki asker sayısını azaltmakta olduğunu ve mevcudiyetin daha fazla azaltılamayacağına fikir birliği yapılan kadar Türkiye'nin bu azaltma işlemine devam edeceğini belirten bir açıklama yapmıştır (Cumhuriyet, 24 Haziran 1947, s. 3).

Sarper'in faaliyetlerine geçmeden önce Birleşmiş Milletler ile ilgili kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. Birleşmiş Milletler, İkinci Dünya Savaşı'nın son yılında savaş henüz bitmeden önce 25 Nisan 1945-26 Haziran 1945 döneminde düzenlenen San Francisco Konferansı ile oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler öncesinde uluslararası bir organizasyon olarak kurulup, aslında BM'nin öncüsü konumunda bulunan organizasyon Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti olmuştur. BM örgütü adını İkinci Dünya Savaşı zamanında Müttefik devletler tarafından 1 Ocak 1942'de oluşturulan Birleşmiş

Milletler Beyannamesi'nden almıştır. Birleşmiş Milletler projesi ilk olarak 30 Ekim 1943 tarihli Moskova Bildirisi'nde ABD, SSCB ve İngiltere Dışişleri Bakanları tarafından ortaya konmuştur. Yine 1944 Ağustos-Ekim arasında düzenlenen Dumbarton Oaks Konferansı'nda da BM'nin yapısıyla ilgili öneriler sunulduğu görülmektedir. Nihayet BM'nin oluşturulacağı San Francisco Konferansı'nın toplanmasına 1945 Yalta Konferansı'nda karar verilmiştir (Chaumont, 1995, s. 7-9).

Birleşmiş Milletler, gelecek nesilleri savaştan ve onun olumsuz etkilerinden korumayı, milletleri ortak amaçlar için bir araya getirmeyi ve milletler arasındaki dostluk ilişkilerini geliştirmeyi amaçlayan bir organizasyon olarak oluşturulmuştur. Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan devletler, hükûmetlerin seçtiği kişilerin oluşturduğu delegasyon heyetleri tarafından temsil edilmektedirler, bu kişiler BM'nin farklı organlarında ülkelerini temsil görevini üstlenmişlerdir (Chaumont, 1995, s. 15-16). Birleşmiş Milletler'in temel organları şunlardır: Güvenlik Konseyi, Genel Kurul, Himaye Konseyi, Sekreterlik, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı (Chaumont, 1995, s. 22).

Türkiye Cumhuriyeti, barışsever bir devlet olarak Birleşmiş Milletler'e büyük önem vermiştir. Birleşmiş Milletler'i dünya barışına katkı sağlayacak bir imkân olarak değerlendiren Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı'nın son yılı olan 1945'te örgüte katılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün yurтта sulh, cihanda sulh vizyonuna uygun hareket eden Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e ehemmiyet vermemesi mümkün değildir, zira bu hem kendi hem de dünya devletlerinin çıkarına uygun olmayacaktır.

2.3.1 SSCB BM Delegesi Andrey Vişinski'nin Türkiye'yi Suçlayıcı İfadeleri ve Veto Hakkının Tadili

Sarper'in BM Baş Delegeliği döneminde öne çıkan ilk konu SSCB'nin BM temsilcisi Andrey Vişinski'nin BM Genel Kurulu'ndaki konuşması olmuştur. Andrey Vişinski konuşmasında, ABD ve İngiltere'yi sert dille eleştirmiş, ayrıca Truman Doktrini çerçevesinde Türkiye ile Yunanistan'a verilecek maddi yardımlar ile Marshall Planı'nı eleştirerek bu ikisinin SSCB'ye karşı silah olarak kullanıldığını ve ABD'nin gayesinin SSCB'nin karşısına bir blok çıkarmak olduğunu ifade etmiştir. Öte taraftan Andrey Vişinski, Avrupa'da ABD'nin Ruhr'u adeta bir ekonomik üs olarak kullandığını belirtmiş ve ardından eleştirisi oklarını İngiltere'ye çevirerek Ürdün, Mısır ve Yunanistan'da asker bulundurması

sebebiyle İngiltere'yi kınamış, İran konusunu da BM Güvenlik Konseyi gündeminde tuttukları için İngiltere ve ABD'yi suçlamıştır (Ulus, 20 Eylül 1947, s. 4). İran, SSCB askerlerinin İran'dan çekilmemesi sebebiyle SSCB'yi BM'ye şikâyet etmiştir. SSCB ise İran konusunun Güvenlik Konseyi gündeminden kaldırılmasını istemiş ve askerlerini İran'dan çekeceğini belirtmiştir. Ne var ki Güvenlik Konseyi SSCB askerlerini İran'dan tamamen çekene kadar konunun gündemde tutulmasına karar vermiş, bunun üzerine SSCB görüşmelerde yer almayacağını açıklamıştır (Kışlalı, 1965, s. 28-29).

Andrey Vişinski, Türkiye'ye de suçlamalar yönelterek Türkiye'de hâlâ “*harpçi*” bir zihniyetin var olduğundan bahsetmiş, Türk basınını da eleştirerek SSCB'ye karşı iftiralar atıldığını ve halkın SSCB'ye karşı savaşmak için kışkırtıldığını iddia etmiştir. Andrey Vişinski suçlamalarını özellikle yazılarında SSCB'yi eleştiren Hüseyin Cahit Yalçın'a yöneltmiştir (Ulus, 20 Eylül 1947, s. 4). Andrey Vişinski, BM Genel Kurul'da yaptığı konuşmada da ABD, Türkiye ve Yunanistan'ı eleştirmiş; bu ülkelerde basın, sinema ve radyo aracılığıyla barışçı devletlere karşı savaşı körükleyen bir propaganda izlendiğini ifade etmiş, SSCB'ye göre bu üç devletin tutumlarının sakıncalı olduğunu, bu tutumların önüne geçilmediği takdirde üçüncü dünya savaşına zemin hazırlanacağını ve bu tutumların Birleşmiş Milletler Anayasası'nı ve ilkelerini ihlal ettiğini söylemiştir.

Ulus Gazetesi, Andrey Vişinski'nin konuşmasının yapıcı olmadığını, endişe ve telaş ürünü olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca gazetede yazıda, Andrey Vişinski'nin Türkiye'yi suçlayıcı ifadelerde bulunmasının hayret verici olduğu ifade edilmiş, Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında karşı karşıya kaldığı Rus istekleri ve propagandalarına göndermeler yapılmıştır (Ulus, 20 Eylül 1947, s. 4).

18 Eylül 1947 tarihinde Baş Delege Sarper tarafından Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na bir yazı gönderilmiş, Sarper bu yazıda Andrey Vişinski'nin BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmadan bahsetmiş ve gerektiğinde genel toplantıda Andrey Vişinski'ye cevap verileceğini ifade etmiştir (Türk Diplomatik Arşivi, 571.35970.14202627, 18 Eylül 1947). 20 Eylül 1947 tarihinde Dışişleri Bakanlığı tarafından Türkiye'nin BM delegesine gönderilen belgede, Andrey Vişinski'nin Türkiye'yi suçladığı, bu suçlamaların karşılıksız bırakılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin herhangi bir yabancı devlete ya da komşularına karşı işgal fikri ya da düşmanca tavır beslediğini söylemek gerçeklere uymayan bir iddiadan ibarettir.

Türkiye'nin aldığı tedbirler bir işgale yönelmekten ziyade ülkeyi koruma gayesini taşımakta olduğu, ABD tarafından Türkiye'ye yapılan yardımların Türkiye'nin kendini koruma gayesine ve dünya barışına hizmet ettiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda, Dışışleri Bakanlığı, Andrey Vişinski'nin konuşmasına Türk delegeler tarafından nazik fakat ciddi bir yanıt verilmesini istemiştir (Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.67, 20 Eylül 1947). Bu istek üzerine, Türkiye'nin BM Baş Delegatesi Selim Sarper, Andrey Vişinski'nin konuşmasına yanıt vermiştir.

Sarper, Türk basını hakkında söylenen suçlayıcı ifadelerin tamamen haksız olduğunu belirtmiş, ayrıca Sovyet basını ve radyoları Türkiye aleyhine yayınlar yaparken Türk basınının da bunlara karşılık vermesinin gayet doğal olduğunu ifade etmiştir. Sarper, ABD'nin BM'deki veto hakkını kısıtlama önerisi ile BM Genel Kurulunda daimî barış komitesi oluşturulması fikrini de desteklemiştir. Sarper, Türkiye'ye iftiralar atarak sinir harbine giren SSCB basını eleştirerek Türk basınının bu iftiralara tepki vermesinin doğal olduğunu belirtmiştir. Sarper, Genel Kurul'daki konuşmasında, BM Genel Kurulu'nun milletleri birleştiren en önemli organ ve temsilci olduğunu söylemiş, bu dünya parlamentosunu dünya barışı, güvenlik ve refah yolunda güçlendirecek şeyin bizzat milletlerin iradesi olduğunu ifade etmiştir.

Sarper, BM'deki veto hakkının BM'deki ezici çoğunluğun iradesine aykırı biçimde kullanılmasının Genel Kurulun çalışmalarını engellediğini söylemiş, ayrıca veto hakkının Birleşmiş Milletler fikriyle taban tabana zıt bir uygulama olduğunun altını çizmiştir. Sarper, Türk delegasyonun veto hakkının tamamen kaldırılması taraftarı olduğunu, bunun mümkün olmaması hâlinde ABD'nin teklif ettiği gibi veto hakkının kısıtlanabileceği bir senaryoya da olumlu yaklaştığını ifade etmiştir.

Sarper, konuşmasında Yunan İç Savaşı sebebiyle Yunanistan'ın layık olduğu barış ve huzura kavuşamadığını ve dünyanın karanlık bir süreçten geçtiğini de söylemiş, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler fikrine inanmış barışsever ve hürriyetperver bir devlet olduğunun altını çizmiştir (Ulus, 23 Eylül 1947, s. 1, 3)

Sarper, Dışışleri Bakanlığı'na 23 Eylül 1947 tarihinde gönderdiği belgede Andrey Vişinski'nin konuşmasına cevap verildiğini bildirerek konuşmasının samimi alkışlarla karşılandığını ifade etmiştir. Sarper, konuşması sonrasında ABD delegesinin ve Avustralya Dışışleri Bakanı Evatt'ın kendisini dostane biçimde tebrik ettiklerini belirtmiştir (Türk

Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.64, 23 Eylül 1947). 25 Eylül 1947 tarihli belge ile Dışişleri Bakanlığı, Sarper'in yazısına yanıt vermiştir. Dışişleri, Sarper'in konuşmasının dostça tezahüratlar ve alkışlarla karşılanmasından Dışişleri'nin memnuniyet duyduğunu açıklamış ve Sarper'e teşekkür etmiştir. Dışişleri gönderdiği yazıda, Türkiye'nin ABD'den aldığı yardımların askerî mahiyette olduğunu ve bu yardımların alınma gayesinin Türkiye'nin savunmasını güçlendirme ve takviye amaçlı olduğu belirtilmiştir (Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.62, 25 Eylül 1947). Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığına gönderdiği yazıda Andrey Vişinski'nin Türk basınına suçlayıcı ifadelerine daha geniş biçimde bir yanıt verilmesi gerektiğini ve bunun için de Sovyet gazeteleri ve radyolarında Türkiye aleyhine çıkan yayınların kendilerine gönderilmesi için izin istemiştir (Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.60, 28 Eylül 1947).

30 Eylül 1947 tarihinde Selim Sarper, Birleşmiş Milletler radyosuna yaptığı açıklamalarda Andrey Vişinski'nin açıklamalarına, Türkiye'yi harp tahrikçiliğiyle suçlamanın hayal kırıklığının hırçın bir ifadesi olduğunu söyleyerek cevap vermiştir. Sarper'in açıklamasında, Türkiye'nin barışseverliğinin ve barışa hizmetlerinin bütün dünya tarafından bilindiğine dikkat çekmiş ve Türk milletinin davasının müdafaası en zevkli dava olduğunu çünkü bu davanın hakkın, doğruluğun, dünya barışının davası olduğunu söylemiştir (Cumhuriyet, 1 Ekim 1947, s. 1-3). SSCB'nin Türkiye'yi harp tahrikçiliği yapmakla suçlaması sonrası açıklama yapan Avustralya delegesi Dr. Ewatt, ortada gerçekten bir harp tahrikçiliği olduğunu ama bu tahriki yapanın SSCB olduğunu ifade etmiştir. Andrey Vişinski açıklamalarında, SSCB'nin Avrupa'da hegemonya kurmak istemekle suçlandığını söylemiştir. Avustralya delegesi Dr. Ewatt ise SSCB'nin ABD'ye sözlü hücumlarının son dönemde arttığını ifade etmiştir. Peru delegesi de Avustralya delegesinin açıklamalarını desteklemiştir. Sarper ise Andrey Vişinski'nin Türkiye hakkındaki sözleri üzerine gelecek toplantıda açıklama yapacağını belirtmiştir (Ulus, 23 Ekim 1947, s. 1, 4).

Sarper daha sonra yaptığı açıklamada, Türkiye'de harp tahrikçiliği olmadığını ve Türkiye'nin barış için usanmadan çalıştığını söylemiştir. Aynı zamanda, Türkiye'de Türk basınının özgür olduğunu ve SSCB'nin Türkiye'ye karşı izlediği politikadan memnun olan tek bir Türk'ün dahi bulunmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Selim Sarper, SSCB'yi Türkiye'nin içişlerine karıştığı, Türkiye'nin toprak egemenliğine dair kötü niyetlere sahip olduğu, Türkiye'deki vatandaşları birbirine karşı kışkırttığı, Türk ordusunu Türkiye hükûmetine karşı isyana teşvik ettiği gerekçeleriyle Birleşmiş Milletler'e şikâyet etmiştir.

Türkiye’de harp tahrikçiliği olmasının mümkün olmadığını ifade eden Sarper yeni bir savaş yeni bir yıkımdan başka bir şey getirmeyeceğini, ayrıca savaş isteyen tek bir Türk vatandaşı bile olmadığını belirtmiştir (Ulus, 25 Ekim 1947, s. 1, 4). Selim Sarper’in SSCB temsilcisi Andrey Vişinski’ye verdiği yanıt *Cumhuriyet* gazetesinde de yer almış, gazetede Sarper’in Birleşmiş Milletler’den SSCB radyo ve gazetelerinin Türkiye aleyhine propagandalarına son vermesini istediğine yer verilmiştir (Cumhuriyet, 25 Ekim 1947, s. 1).

Sarper’in kendisine yönelik sözleri sonrasında Andrey Vişinski, Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya ile Rusya’yı işgal etmek istediğini ifade etmiştir. Andrey Vişinski’nin bu ifadeleri gerçek dışıdır çünkü Türkiye savaş sırasında tarafsız kalmıştır. Diğer taraftan Andrey Vişinski konuyu Türkiye toprakları olan Kars ve Ardahan’a getirmiş, bu iki şehir halkının Gürcü olduğunu ve Gürcistan ile birleşmeleri gerektiğini söylemiştir. Bu sözler üzerine İngiltere’nin BM temsilcisi McNeil bu ifadelerin kaba ve onursuz laflar olduğunu söylemiştir. Andrey Vişinski, BM’deki reaksiyon üzerine Türkiye’yi suçlayan sözlerini geri almış, Türkiye bu noktada SSCB’ye karşı uluslararası bir destek kazanmıştır (Uzman, 2018, s. 138).

Andrey Vişinski’nin suçlayıcı ifadelerini geri almasına ve SSCB’nin Türkiye’yi savaş tahrikçiliği ile suçlayan teklifinin BM’de reddedilmesine *Ulus* Gazetesinde yer verilmiştir (Ulus, 28 Ekim 1947, s. 1). 3 Kasım 1947 tarihli Dışişleri Bakanlığı belgesinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen ve yürürlüğe giren harp tahrikçiliği hakkındaki karara ilişkin notlar yer almaktadır. BM Genel Kurulu, üyesi bulunan her devletin anayasalarına uygun olarak harp tahrikçiliğine karşı tedbir almaları gerektiğini uygun bulmuştur. Buna göre, üye devletler yayın ve propaganda araçları ile milletlerarası ilişkileri geliştirmeye yönelmeli, ayrıca bu yayınlar uluslararası ortak menfaatlerin ilanına yönelik olmalıdır (Türk Diplomatik Arşivi, 571.35970.142026.25, 3 Kasım 1947). Selim Sarper Dışişleri Bakanlığına gönderdiği 18 Kasım 1947 tarihli belgede, Andrey Vişinski’nin BM Genel Kurulu’nda Kars ve Ardahan’a dair sözlerinin Türk delegesi tarafından yanıtsız bırakıldığı haberlerini yalanlamaktadır. Sarper, Andrey Vişinski’nin Kars ve Ardahan konusunu yeniden açtığını söylemenin de yanlış olduğunu ifade etmiştir. Sarper’in aktardığına göre Andrey Vişinski, konuyu Kars ve Ardahan’a getirmek için Türk delegesinin hareketini beklemiş, Türk delegesi ise buna zemin hazırlamamıştır (Türk Diplomatik Arşivi, 571.88438.319082.47, 18 Kasım 1947).

BM Genel Kurulunda veto hakkının geleceği hakkında tartışmalar yaşanırken SSCB delegesi ABD'nin veto hakkının yeniden yapılandırılması teklifine karşı çıkmıştır. Sarper ise veto konusunda ABD ile aynı fikirde olmuş ve ABD'yi desteklemiştir. Sarper'in bu duruşu üzerine Ukrayna baş delegesi ve Dışişleri Bakanı Manuilski, Türkiye'den "*Alman dostu bitaraf Türkiye*", Arjantin'den ise "*Alman taraftarı Arjantin*" diye bahsetmiştir. Bunun üzerine, Sarper Ukrayna baş delegesine cevap vermiş, Ukrayna baş delegesinin Türkiye'nin savaş sırasındaki tarafsız durumunu anlayamadığını söylemiş, Türkiye savaş dışında kaldığı için SSCB'nin Ankara temsilcisinin Türkiye'ye teşekkür ettiğini, hatta bu temsilcinin Türkiye'nin savaş sırasındaki bu siyasetinden dolayı mükâfatlandırılması gerektiğini söylediğini de hatırlatmıştır. Sarper, BM Güvenlik Konseyi'nde kullanılan kırk iki vetodan yirmisinin sadece SSCB tarafından kullanıldığını söyleyerek SSCB'nin veto hakkını suiistimal ettiğini ima eden açıklamalar yapmıştır (Cumhuriyet, 21 Kasım 1947, s. 1, 3).

New York'ta 1949 yılının Haziran ayında Türk-Amerikan Dostluk Cemiyeti kurulmuştur. Bu cemiyetin kuruluşu sebebiyle yapılan toplantıya Türkiye'nin BM daimî heyeti, Türkiye'nin Washington Büyükelçiliği heyeti, New York Başkonsolosluğu üyeleri ve Türk Basın Bürosu üyeleri katılmıştır. Katılanların arasında Sarper de bulunmuştur. Türk-Amerikan Dostluk Cemiyeti'nin Türk başkanlığına Sarper, Amerikan başkanlığına ise Edvin Wilson, cemiyetin fahri başkanlığına da Feridun Cemal Erkin seçilmiştir (Ulus, 9 Haziran 1949, s. 3).

2.3.2. Kore Savaşı

İkinci Dünya Savaşı sırasında Kore, Japonya'nın kontrolü altındaydı. Savaşın sona ermesiyle birlikte, ABD ve SSCB Kore üzerinde anlaşmaya vardılar ve ülkeyi 38. paralel boyunca kuzey ve güney olmak üzere ikiye böldüler. Bu bölünme sonucunda, Kore'nin kuzeyindeki Japon askerleri SSCB'ye, güneyindekiler ise ABD'ye teslim edilmiştir. Birleşmiş Milletler, Kore'nin fiilen ikiye bölünmüş durumunu sona erdirmek ve ülkeyi yeniden birleştirmek için çaba harcadı, ancak ABD ve SSCB arasındaki görüşmeler sonuçsuz kalmıştır. 1948'de ABD'nin çabalarıyla Güney Kore Cumhuriyeti kuruldu ve başkanlığını Syngman Rhee üstlendi. Kore'nin kuzeyinde ise SSCB'nin desteğiyle 9 Eylül 1948'de Kore Halk Cumhuriyeti kuruldu. Böylece, İkinci Dünya Savaşı sonrasında fiilen ikiye bölünmüş olan Kore, resmen ikiye ayrılmış oldu.

Kore Savaşı, 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmasıyla başladı. Bu saldırının arkasında SSCB ve Stalin'in olduğu bilinmektedir. ABD, başlangıçta Güney Kore'ye yardım etme kararı aldı ve bu yardımı Japonya'daki General MacArthur aracılığıyla sağlamayı planladı. Bu noktada, SSCB'nin stratejik bir hata yaptığı görülmektedir. BM'nin önemli gündem maddelerinden biri, Çin'deki milliyetçi ve komünist hükümetler arasındaki temsil meselesiydi. 1949'da kurulan Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM'de kim tarafından temsil edileceği konusu da önemli bir tartışma konusuydu.

SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti'nin BM'de temsil edilmemesini Güvenlik Konseyi toplantılarına katılmayarak protesto etmiş, bu stratejik hata sebebiyle SSCB veto hakkını kullanamamış ve Güvenlik Konseyi'nden Kuzey Kore'nin saldırgan devlet olduğu ve işgalin durdurulması gerektiği kararı çıkmıştır. 27 Haziran 1950'de BM Güvenlik Konseyi, bütün BM üyelerini Güney Kore'ye desteklemeye davet etmiş, neticede ABD, Kore Savaşı'na dâhil olmuştur (Sander, 2014, s. 277). Türkiye de Kore Savaşı'na asker sayısı altı binin üzerinde olan bir birlik göndermiştir. Demokrat Parti iktidarı Kore Savaşı'na asker göndermenin NATO'ya girmek için bir fırsat olduğunu düşünmüştür (Erhan, 2020, s. 545-547).

BM Güvenlik Konseyi, 25 Haziran 1950 tarihli kararında Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırısının barışı bozduğunu ifade etmiştir. Kararda çatışmaya bir an evvel son verilmesi ve Kuzey Kore askerlerinin ülkelerine çekilmeleri istenmiştir. Ayrıca BM üyesi bütün devletlerin bu karara uymasını ve Kuzey Kore'ye yardım etmemeleri talep edilmiştir (Soysal, 2000, s. 84-85). BM Güvenlik Konseyi'nin 27 Haziran 1950 tarihinde aldığı bütün üye devletlerle beraber Güney Kore'ye yardım edilmesi kararı 28 Haziran 1950 tarihinde BM Genel Sekreteri tarafından T.C. Dışişleri Bakanlığı'na telgrafla iletilmiştir (Soysal, 2000, s. 85). 29 Haziran 1950 tarihinde Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, BM Genel Sekreteri Trygve Lie'ye gönderdiği mektupta Türkiye'nin BM içinde üzerine düşen sorumlulukları içtenlikle yerine getireceğini ifade etmiştir (Soysal, 2000, s. 86).

Sarper, 1 Temmuz 1950'de Washington'dan Türkiye'ye dönmüştür. Türkiye'ye dönme sebebi hem tatilini ülkesinde geçirmek hem de yeni Demokrat Parti iktidarından direktif almaktır. Sarper, gazetecilere yaptığı açıklamada Türkiye'deki 1950 seçimlerinin huzur, barış ve sükûnet içinde geçmesinin ABD tarafından memnuniyetle karşılandığını belirtmiştir (Cumhuriyet, 2 Temmuz 1950, s. 1, 3). Sarper, Kore konusunda ise Türkiye'nin de saldırganlığı reddeden barışsever bir devlet olduğunu, Kore'de ABD ve bazı diğer BM

üyelerinin yaptığı hareketin saldırganlığa karşı bir tepki olduğunu ifade etmiştir. Sarper, Kore olayının Üçüncü Dünya Savaşı'na dönüşeceğini düşünmediğini açıklamış ve ABD'nin Kore konusundaki tutumunun İngiltere, Kanada, Belçika ve İrlanda'da iyi karşılandığını da eklemiştir (Cumhuriyet, 2 Temmuz 1950, s. 1, 3).

Kore Savaşı sırasında Türkiye, Birleşmiş Milletler'in Güney Kore'ye yardım çağrısına ABD'nin ardından yanıt veren ikinci devlet olmuştur. Adnan Menderes bu dönemde yaptığı açıklamalarda özgürlüğe vurgu yapmış ve dünya barışının güvenlik altına alınabilmesi için hür dünyaya inanan devletlerin de Türkiye gibi kararlar almasını gerektiğini söylemiştir. Kore'ye gönderilen Türk birlikleri oldukça başarılı olmuş ve büyük takdir kazanmıştır. Kunuri Savaşı'nda Türk askerleri ABD ordusunun yenilmesini önlemiş ve dört gün savaşmıştır. Bu açıklamaları yaparak Türk askerlerini takdir eden isim ABD'li Sekizinci Ordu Komutanı General Walker olmuştur. Diğer yandan Türkiye büyük kayıplar da vermiş, Kore Savaşı'nda Güney Koreliler'den ve ABD'lilerden sonra en büyük kayba uğrayan ülke Türkiye olmuştur (McGhee, 1992, s. 142, 143). Bu arada Selim Sarper de 25 Temmuz 1950'de uçakla New York'a hareket etmiştir (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1950, s. 3).

Sarper bu dönemde yaptığı bir açıklamada, Türkiye'nin NATO'ya veya ona benzer bir ittifaka katılma isteğinde olduğunu, Türkiye'nin bu isteğinin kendini emniyete alma amacından kaynaklandığını, Kore'ye gönderilecek 4500 kişilik Türk birliğinin de en kısa sürede Kore'ye gönderileceğini ve Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi üyesi seçilmek istediğini söylemiştir (Akşam, 28 Temmuz 1950, s. 1). Selim Sarper, konuşmasında Türkiye'nin iktisadi yardıma şiddetle ihtiyaç duyduğunu ve hatta iki sebepten ötürü bu ihtiyacın bir zorunluluk hâline geldiğini belirtmiştir. Bu sebeplerden ilki Türkiye'nin güvenliğidir, Türkiye herhangi bir işgal girişimine karşı güvenliğini sağlamak için ekonomik yardıma muhtaç durumda bulunmaktadır. İkinci sebep ise Türkiye ekonomisinin istikrarlı bir şekilde sokulma gayesidir. Sarper'e göre Kore meselesi, bir devletin zayıflığının işgalci devleti işgal yolunda cesaretlendiren en büyük etken olduğunu göstermiştir. Kendisine Türkiye ile SSCB arasında herhangi bir saldırmazlık paktı imzalanıp imzalanmayacağı sorulduğunda böyle bir saldırmazlık antlaşmasının Türkiye'de kimsenin aklında geçmediğini, SSCB-Türkiye ilişkilerinin ancak BM çatısı altında iyileştirilebileceğini belirtmiştir. Sarper, Türk kamuoyunun BM'nin Kore kararından memnuniyet duyduğunu ifade etmiş, ayrıca Türkiye'nin barışı sağlamak ve işgali ortadan kaldırmak için BM'ye güvendiğini belirtmiştir (Cumhuriyet, 29 Temmuz 1950, s. 3).

5 Ağustos 1950 tarihli belgede Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı'na Kore'ye 4500 kişilik askeri kuvvet gönderilmesi konusunda görüşlerini açıklamıştır. Sarper, askerî kuvvetlerin Kore'ye gönderilmesiyle ilgili ülkede birtakım itirazlar olduğunu gazetelerden okuduğunu açıklamıştır (Türk Diplomatik Arşivi, 547.44864.216666.81, 5 Ağustos 1950). Diğer bir belge, bu belgenin özeti niteliğindedir. Selim Sarper, Türkiye Cumhuriyeti hükûmetiyle Kore'ye asker gönderme konusunda kendilerine gelen eleştirilere ne şekilde karşılık verebileceklerine dair düşüncelerini paylaşmıştır. Sarper, BM Antlaşması'nın 43. maddesinin Kore meselesi gibi barışı tehdit eden olaylarda anlaşma veya anlaşmalar öngörmekte olduğunu fakat şimdiye kadar böyle bir anlaşma imzalamaya imkân olmadığını söylemiştir. Ayrıca BM'nin alacağı kararlar önünde SSCB vetolarının bulunduğunu da belirtmiştir.

Sarper, BM'nin kararı SSCB'nin Güvenlik Konseyi'ndeki yokluğundan istifade edilerek alındığını belirtmiş, öte taraftan eğer Güvenlik Konseyi Kore meselesinde BM Antlaşması'nın 43. maddesine göre hareket etmiş olsaydı Kore görüşmelerine SSCB'nin de çağırılmak zorunda kalınacağını da eklemiştir. Sarper, son olarak Demokrat Parti iktidarının kararını hem hukuken hem de siyasi olarak isabetli bulduğunu söylemiştir (Türk Diplomatik Arşivi, 547.44864.216666.80, 5 Ağustos 1950). Bu noktada BM Antlaşması'nın 43. Maddesini açıklamakta fayda vardır. BM Antlaşması'nın 43. maddesine göre *“Birleşmiş Milletler'in tüm üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere, Güvenlik Konseyi'nin çağrısı ile özel anlaşma ya da anlaşmalar uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli silahlı kuvvetleri ve geçit hakkını da içine almak üzere her türlü yardım ve kolaylığı Güvenlik Konseyi'nin hizmetine sunmayı yüklenirler”* (Birleşmiş Milletler Antlaşması, t.y.).

Sarper, 10 Ağustos 1950 akşamı 'Amerika'nın Sesi' adlı radyoda bir konuşma gerçekleştirmiştir. Sarper konuşmasında, Türkiye'nin Kore'ye yardım etmesinin ABD tarafından memnuniyetle karşılandığını açıklamış ve içinde bulunulan zamanın zorluğundan bahsederek böyle bir zamanda hiçbir devletin tek başına bir saldırıya karşı muvaffakiyet kazanamayacağını, hür milletlerin beraberce hareket etmezler ise dünyadan silinme tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceklerini bildirmiştir. Sarper, Kore'nin içinde bulunduğu durumla gelecekte başka bir devletin de karşı karşıya kalabileceğini söyleyerek eğer Kore'ye yardım etmemiş bir devlet böylesi bir durumla karşılaşursa hangi yüzle BM'den yardım isteyeceğini sormuş, Sarper, dünya barışının istikrarlı bir hâle gelmesinin önündeki engelin

SSCB ve dostlarının izlediği politikalar olduğunu ifade etmiştir (Cumhuriyet, 11 Ağustos 1950, s. 3).

Kore Savaşı, 1953 yılındaki bırakışma antlaşması ile sona ermiş ve Batılı devletler, istedikleri sonucu elde ederek Güney Kore'yi savunmayı başarmış ve işgalden kurtarmışlardır (Sander, 2014, s. 282). Türkiye, Kore'deki yardımları ve başarıları sebebiyle Batılı müttefikleri tarafından takdir edilmiş ve şüphesiz Türkiye'nin Kore Savaşı sırasında izlediği politika Türkiye'nin NATO üyeliğine kabul sürecine katkı sağlamıştır.

2.3.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO'ya Üyeliği

Türkiye Cumhuriyeti, henüz 1949 senesinde yani NATO kurulur kurulmaz bu oluşuma katılmak istemiş ve bunun için uğraş vermiştir. Fakat Danimarka, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda gibi ülkeler Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkmıştır. Bu devletlerin Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkma sebebi, böylesi bir üyeliğin SSCB'yi tahrik etme ihtimali olmuştur. Bu durumun SSCB'nin yeni bir savaşı başlatmasına sebep olabileceğinden endişelenilmiştir. Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı ses yükselten bir diğer devlet de İngiltere olmuştur. İngiltere'nin bu tutumu, Orta Doğu'yu terk etmeme isteğinden kaynaklanmıştır. Orta Doğu'daki gücünü muhafaza etmek isteyen İngiltere, bunu Türkiye'nin destekleriyle yapabileceğini düşünmüş, bu nedenle Türkiye'nin NATO'ya değil, Orta Doğu Komutanlığı'na üye olmasını istemiştir (Armaoğlu, 2017, s. 125-126).

Türkiye ile ABD ilişkilerine bakıldığında, 1950'li yılların ikili ilişkilerin oldukça iyi gittiği bir dönem olduğu söylenebilir. ABD için Türkiye, Yakın ve Orta Doğu'da çıkarlarının korunmasına katkı sağladığı için oldukça önemli bir müttefik olmuştur. Türkiye ise ABD'yi demokrasinin ve hür dünyanın temsilcisi olarak görmüştür. Ayrıca, ABD Türkiye için güvenlik ve iktisadi kalkınma açısından oldukça önemli olmuştur. Türkiye-ABD ilişkilerinin iyileştirilmesi, partiler üstü bir politika hâline gelmiş hem CHP hem de Demokrat Parti ikili ilişkilerin geliştirilmesinden yana olmuşlardır. CHP, NATO'ya üyelik için başvurmuş, DP de CHP'nin bu politikasını devam ettirerek NATO'ya üye olmaya uğraşmıştır (Uslu, 2016, s. 80-81).

1950'li yıllarda, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel hedefi NATO üyesi olmak olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya üyeliğinden önce ortaya atılan Akdeniz Paktı fikri de Türkiye tarafından olumlu karşılanmıştır. 1949 yılının Şubat ayınca Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Akdeniz Paktı fikrine sıcak bakıldığını ifade etmiştir. 1951 yılında, İngiltere'nin

Türkiye'nin NATO üyeliğine karşı çıkan tutumundan vazgeçmesi üzerine Türkiye'nin NATO üyesi olması fiilen kabul edilmiştir (Uslu, 2016, s. 87-89).

Türkiye'yi Batı ile ittifaka ve iyi ilişkilere yönlendiren birincisi dış sebep, ikincisi ise iç sebep olmak üzere iki temel sebep var olmuştur. Dış sebep, Türkiye'nin SSCB'den algıladığı tehdit ve bu tehdit karşısında topraklarını güvence altına almak arzusudur. İç sebep ise hem ekonomik hem de ideolojiktir. İdeolojik olarak bakıldığında Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında iç politikada belli bir liberalleşme sağlayarak çok partili rejime geçmiştir. Liberal demokrasinin temsilcisi olarak Batı'nın yanında yer almak çok doğaldır. Ekonomik açıdan ise Türkiye, Batı'nın liberal ekonomik sistemini daha cazip görmüştür. Üstelik Batı ve ABD ile iyi ilişkiler, askerî ve ekonomik yardımları da beraberinde getirecektir (Sezer, 1999, s. 443-444).

Türkiye, ABD'nin Avrupa devletleri ile bir ortaklık kurarak SSCB'ye karşı bir güvenlik mekanizmasını harekete geçirdiğini bilmekle beraber bu oluşuma alınmaması ona dışlandığı hissettirmiştir. Öte taraftan, Türkiye'de SSCB tehdidine karşı oluşturulan bir örgüte girmenin SSCB'nin Türkiye'ye karşı harekete geçmesini teşvik ettiğini düşünenler de olmuştur. Türkiye'nin dışarıda bırakılması SSCB tarafından Türkiye'nin bir zayıflığı olarak algılanabileceği ve işgal girişimini cesaretlendirebileceği düşünülmüştür. Başbakan Adnan Menderes, 1950 yılının Ağustos ayında yaptığı açıklamada, Türkiye'nin NATO'ya alınmamasının Türkiye'ye karşı saldırgan tutumları teşvik edip cesaretlendirdiğini ifade etmiştir. Bu dönemde, Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet adamları, ülkenin Kore gibi mütecaviz kurbanı olmasından endişelenmişlerdir. Türkiye'yi NATO'ya girme konusunda harekete geçiren olaylardan biri 1949 yılında, Avrupa Konseyi üyesi olması olmuştur. Avrupa Konseyi'ne kabul edilen Türkiye'yi NATO'ya almamak için hiçbir gerekçe sunulamayacağı düşünülmüştür. Diğer taraftan, Demokrat Parti iktidarı da ülkedeki demokrasi düzeninin sürmesi ve sağlam temellere oturması adına NATO'ya girilmesi gerektiğini düşünmüştür (Efe, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO üyesi olmak amacıyla yaptığı ilk başvuru 1950 yılının Mayıs ayında CHP iktidarı tarafından yapılmıştır. Türkiye'nin ilk başvurusunu destekleyen tek devlet İtalya olmuştur. NATO'ya ikinci başvuru, 11 Ağustos 1950 tarihinde Demokrat Parti iktidarı döneminde yapılmıştır. İkinci başvuru da NATO Bakanlar Konseyi tarafından reddedilmiş ve Türkiye ile Yunanistan, Akdeniz'in güvenliği için çalışmaya davet edilmiştir (Gönlübol ve Ülman, 1996, s. 228-229).

Sarper, NATO ile ilgili bir açıklamasında, Türkiye'nin NATO'ya üye olması hâlinde örgütü iki milyon kişilik bir orduyla güçlendireceğini söylemiştir. Sarper, Türk ordusunun hâlen Batı Avrupa'nın en büyük ordusunu teşkil ettiğini ve Türkiye'nin herhangi bir saldırıya uğradığı takdirde savunmasını yapacağını, bu süreçte milletlerarası örgütlerden gelecek yardımları da memnuniyetle kabul edeceğini belirtmiştir. Diğer taraftan, Sarper SSCB'nin Boğazların ortak savunulmasına dair teklifini Türkiye'nin hiçbir zaman kabul etmeyeceğini, Türkiye'nin SSCB ile dostça ilişkiler geliştirmek isteyen bir ülke olduğunu fakat ikili ilişkilerin düzelebilmesi için SSCB'nin Türkiye'ye karşı izlediği siyaseti değiştirmesi gerektiğini de ifade etmiştir. Sarper, SSCB'nin izlediği siyasetin dünyaya hâkim olmaya çalışma stratejisi olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 23 Ağustos 1950, s. 1, 3).

Sarper, 13 Mart 1951 tarihinde yaptığı açıklamada, sadece Batı Avrupa'yı kapsayan bir savunma sisteminin yeterli olmayacağını söylemiştir. Sarper, Avrupa'nın güvenliğinin sağlanmasında, Doğu Akdeniz'in de önemli bir yer tuttuğunu ifade ederek, Doğu Akdeniz devletlerinin de bu savunma örgütünde yer alması gerektiğini savunmuştur. Sarper, Orta Doğu ve Balkanlar'ın herhangi bir saldırı yaşaması durumunda Türkiye'nin büyük tehditlerle karşılaşacağını da ifade etmiştir. Selim Sarper, bu sırada BM Genel Meclisi'nin Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı uygulanacak yaptırımları incelemek amacıyla oluşturduğu komitenin başkanıdır. Çin Halk Cumhuriyeti'ne yaptırım uygulanmasının sebebi Kore Savaşı'nda BM'ye karşı savaşması olmuştur. Sarper, Çin'e uygulanacak yaptırımlar konusunda diplomatik yaptırımların etkili olmayacağını, ekonomik yaptırımların ise bütün devletler tarafından uygulanırsa olumlu etki yapacağını belirtmiştir (Cumhuriyet, 14 Mart 1951, s. 1, 3).

12 Nisan 1951 tarihinde Selim Sarper tarafından ABD'de bulunan Virginia Üniversitesi'nde bir konuşma yapılmıştır. Bu konuşmasında Sarper, Türkiye'nin NATO'ya katılma arzusundan bahsetmiş, ayrıca bazı NATO üyesi devletin Türkiye'nin NATO üyeliğine neden karşı çıktığının tam olarak anlaşılamadığını söylemiş ve eğer Türkiye bir saldırı durumunda etkisiz hâle gelirse Avrupa'nın güvenliği de sağlanamayacağını da eklemiştir (Milliyet, 13 Nisan 1951, s. 1, 3).

Türkiye'nin bu dönemde siyasi ve askerî manada yalnız kalma endişesi taşıdığı göze çarpmaktadır. SSCB, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'de komünizmi güçlendirme amacına ulaşmış, bunun sebebi bir taraftan da Türk milletinin büyük kısmının komünizm ile

ateizmi aynı kefeye koyması olmuştur. Demokrat Parti iktidarında, ülke içinde komünizm etkisiz hâle getirilmeye çalışılmıştır. Örneğin, yüz Demokrat Parti milletvekili Şevket Mocan liderliğinde bir araya gelip, Ceza Hukuku'na 141 ve 142. Maddeleri ekletmişlerdir. Bu maddelere göre, herhangi bir komünist yapılanmanın lideri ölüm cezasına çarptırılabilir (Criss, 2012, s. 13-14).

1951 yılının Mayıs ayında ABD, NATO üyelerinden Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya kabul edilmesini istemiştir. ABD'nin bu kararı vermesinde etkili olan bazı sebepler bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Türkiye güçlü bir ülke olmasıdır. Türkiye'nin NATO üyesi yapılmadığı takdirde tarafsızlığını açıklayabileceği düşünülmüştür. İkincisi, Türkiye'nin NATO üyesi olması NATO'yu Orta Doğu ve Akdeniz'de güçlendirecektir. Üçüncü sebep ise askerîdir. Batı Avrupa, ABD'nin istediği tümen sayısını karşılayamamaktadır. ABD'nin amacı 96 tümen oluşturmak, bunlardan 40 tümeni her daim savaşa hazır vaziyette bulundurmaktır. Batı Avrupa'nın karşılayabildiği 20 tümen ABD için yeterli değildir. Türkiye ise 18 tümeni NATO hizmetine sunma teklifinde bulunmuş, bu teklif ABD tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Criss, 2012, s. 15).

Sarper, Amerikan-Türk Cemiyeti'nin yıllık toplantısında bir zaman sonra NATO'ya katılması için Türkiye'nin peşinden koşulacağını ifade etmiştir. Bu sözlerle Sarper, aslında Türkiye'nin NATO'ya alınmaması sebebiyle duyduğu derin memnuniyetsizliği ifade etmektedir. Bu dönemde, ABD basınında Türkiye'nin tarafsız bir siyaset izlemeye başladığına dair haberler yer almıştır. ABD, Türkiye'nin NATO'ya alınmasına karar vermesinin ardından bu kararını ilk olarak İngiltere ve Fransa'yla paylaşmıştır. İngiltere ve Fransa, Türkiye'nin NATO üyeliğine isteksiz yaklaşmışlardır. İtalya, Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklese de bu destek sonuca pek etki etmemiştir. ABD'nin, Türkiye'nin NATO üyeliğine olumlu yaklaşımında iki ana sebep vardır. Birinci sebep askerîdir, Türkiye ve Yunanistan NATO'ya 1,5 milyon asker ile katkı sunma potansiyeline sahiptirler ve her iki devlet de savaşma azmine sahiptir. Özellikle, Türkiye'nin Kore'deki başarıları bunu göstermiştir. İkinci sebep ise siyasidir, Türkiye'nin tarafsızlığa kaymasının dünya siyasetinde büyük bir soruna sebep olma ihtimali bulunmaktadır. İngiltere'ye göre Türkiye ve Yunanistan, NATO'ya katılmamalı, onun yerine bir Orta Doğu Paktı kurulup buna katılmalılardır ve bu paktın lideri de ABD değil İngiltere olacaktır (Cumhuriyet, 29 Mayıs 1951, s. 2).

Sarper, 21 Temmuz 1951 tarihinde yaptığı açıklamada, Türkiye'nin NATO'ya üye kabul edilmesi hususunda ümitli olduğunu açıklamıştır. Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya alınmasıyla NATO gelişip güçlenecektir. Sarper, Orta Doğu'nun savunulması gereken bir bölge olduğunu, bu bölgenin savunulması için bölge ülkelerinin de savunma teşkilatında yer almasından daha mantıklı bir şey olmadığını ifade etmiş, teşkilatın isminde Kuzey Atlantik ibaresinin olmasının gerçekleri görmede bir engel teşkil etmemesi gerektiğini de eklemiştir (Cumhuriyet, 22 Temmuz 1951, s. 1).

25 Temmuz 1951 tarihinde İngiltere'de Avam Kamarası'nda açıklamada bulunan İngiltere Dışişleri Bakanı Morrison, Türkiye'nin NATO'ya alınmasının gerekli olduğunu ifade etmiş ve İngiltere'nin en önemli hedefinin dünya barışı olduğunu söylemiştir (Cumhuriyet, 26 Temmuz 1951, s. 1).

Sarper, 16 Nisan 1952 tarihli açıklamasında Türkiye'ye ABD tarafından yapılan askerî yardımların büyük neticeler verdiğini ifade etmiştir. Açıklamasının devamında Sarper, Türkiye'nin henüz NATO kurulmadan önce dahi SSCB'nin isteklerini kararlılıkla reddettiğini belirtmiş ve Türkiye'nin bu kararlı tutumunun SSCB'nin emellerine takılan ilk çelme olduğunu söylemiştir (Cumhuriyet, 17 Nisan 1952, s. 1).

İngiltere'nin ortaya koyduğu Orta Doğu Komutanlığı projesi hayata geçmemiştir. Bunun temel sebebi Mısır'ın böylesi bir projeye ülke egemenliğine zarar verme ihtimali sebebiyle katılmamak istememesi ve Türkiye'nin de NATO yerine bu projede yer almak istememesi olmuştur. Türkiye ve Yunanistan, 18 Şubat 1952 tarihinde NATO'ya kabul edilmişlerdir (Erhan, 2020, s. 550).

2.3.4. BM İçindeki Faaliyetleri

Selim Sarper, Türkiye Cumhuriyeti'nin BM baş delegesi olarak görev yaptığı dönemde 1948'den başlayarak Birleşmiş Milletler'de önemli görevlerde bulunmuştur (Özkan, 2022, s. 112). Bu dönemin tez açısından önemli konularına kısaca bakıldığında şunlar öne çıkmaktadır: Türkiye'nin BM'de Orta Doğu Ekonomik Konseyi adaylığı, Selim Sarper'in BM Genel Kurulu 2. dönem toplantısının başkanlığını yapması, Filistin sorunu ve 1949'da İsrail'in kurulmasıyla birlikte başlayan Arap-İsrail savaşı, Selim Sarper'in Filistin Komisyonu başkanlığı, Sarper'in BM Küçük Genel Kurulu başkanlığı, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici adayı olmak için çabaları ve Selim Sarper'in BM Güvenlik Konseyi başkanlığı ve Sarper'in BM Müşterek Tedbirler Komitesi başkanlığı. Bu başlık altında bütün

bu konulara ayrıntılarıyla değinilecek ve Türkiye'nin BM içinde izlediği politikaya ışık tutulmuş olacaktır.

Ekonomik ve Sosyal Konsey, BM'nin ana organlarından biridir ve bu organda üyeler üç yıl için seçilmektedir. Üç sene üyelik yapmış bir ülke sonraki dönem için de ara verilmeden seçilebilmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konsey üyeleri seçilirken bazı kriterler göz önünde tutulmaktadır; Afrika on dört, Doğu Avrupa altı, Batı Avrupa on üç, Güney Amerika ve Karayipler on, Asya ise on bir üye bulundurabilmektedir. Seçilen devletler bu organda sadece bir delege bulundurabilirler. Ekonomik ve Sosyal Konsey, adından da anlaşılabilirliği gibi çalışmalarını kültürel, ekonomik ve sosyal alanlarda yapmaktadır. Ayrıca konsey, eğitim, çevre ve sağlık alanlarında incelemeler yaparak belgeler düzenleyebilmektedir. Ekonomik ve Sosyal Konsey, görevini alanlarında tavsiye vererek yerine getirmektedir. Bu konseyin bünyesinde birçok komite, çalışma grubu ve konsey bulunmaktadır. BM'nin organları incelendiğinde Ekonomik ve Sosyal Konsey'in BM içindeki en orijinal ve kendine has özellikler barındıran organ olduğu görülmektedir, çünkü diğer organlar siyasi ve askerî meselelerle ilgilenirken bu organ ekonomiye ve sosyal çalışmalara yönelmiştir (Denk, 2019, s. 209). 25 Şubat 1948 tarihinde BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi'nin Ekonomik Komitesi'nde toplantı düzenlenmiş, bu toplantıda İngiltere tarafından Yakın Doğu Ekonomik Komisyonu'na seçilmek üzere adayları içeren liste sunulmuş, İngiltere'nin sunduğu bu liste tartışmalara sebebiyet vermiştir. Yakın Doğu Ekonomik Komisyonu'na aday ülkeler arasında Türkiye Cumhuriyeti de yer almıştır. SSCB, Türkiye'nin adaylığına Türkiye'nin aynı zamanda, Avrupa İktisadi Konseyi'ne de dâhil olmak istediğini gerekçe göstererek karşı çıkmıştır. Sarper, SSCB'nin bu tavrına yanıt vererek Türkiye'nin hem Asya hem de Avrupa'da toprağı bulunduğunu, bu sebeple her iki komisyona üye olmak istemesinin oldukça doğal olduğunu belirtmiştir. Öte taraftan Sarper, Türkiye'nin her iki komisyonda da yer almasına itiraz eden SSCB'nin de de iki komisyona üye bulunduğunu hatırlatarak bu durumda SSCB adının da listelerden çıkarılması gerektiğini belirtmiştir. SSCB'nin Türkiye aleyhine teklifi oylama sunulmuş ve reddedilmiştir. Türkiye'nin bu başarısı sonrası Sarper ve diğer temsilciler ABD, Venezuela, İran, İngiltere ve Hindistan tarafından tebrik edilmiştir (Akşam, 26 Şubat 1948). Bu konuya dair haber, *Cumhuriyet* Gazetesinde de aynı şekilde yer almıştır (Cumhuriyet, 26 Şubat 1948, s. 1, 3).

28 Mart 1947 tarihinde, BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi tarafından Avrupa Ekonomik Komisyonu ve Asya-Uzakdoğu Ekonomik Komisyonu kurulmuştur. Bunların her

ikisi de ayrı bölgesel komisyonlar olup hem bir Asya devleti hem de bir Avrupa devleti olan Türkiye her ikisine de üye olmak istemiştir. Avrupa Ekonomik Komisyonu'nun ilk toplantısı 2 Mayıs-15 Mayıs 1947 döneminde yapılmış, Türkiye bu toplantıya katılmış ve bu gerçekleşirken hiçbir devlet Türkiye aleyhine ses yükseltmemiştir (Gönlübol, 1963, s. 85).

9 Mart 1948 tarihinde, BM Ekonomik ve Sosyal Konsey görüşmelerinde Orta Doğu Ekonomik Komisyonu aleyhine düşünceler tartışılmış ve neticede bu komisyonun oluşturulması için gerekli adımların hızlıca atılması gerektiğine karar verilmiştir. Orta Doğu devletleri bu komisyonun oluşturulması için uzun süre boyunca büyük çaba göstermişlerdir. Orta Doğu devletlerinin bu talebi oylanırken SSCB, Kanada, Polonya ve Beyaz Rusya oylamaya katılmamıştır. Kanada'nın oylamaya katılmama sebebi fikir ayrılığından ileri gelmiştir. Kanada, iktisadi sorunların bölgesel açıdan ele alınarak çözülmesi fikrine karşı olmuştur. SSCB, Türkiye'nin Orta Doğu Ekonomik Konseyi'ni kuracak olan komite içinde yer almasına karşı çıkmıştır. Neticede Orta Doğu Ekonomik Komisyonu'nun kurulması kabul edilmiş ve Türkiye de bu komisyona üye olmuştur. Türkiye'nin dışındaki üye devletler şunlardır: ABD, SSCB, İran, Mısır, Irak, İngiltere, Hollanda, Çin, Fransa ve Lübnan (Yeni Sabah, 10 Mart 1948, s. 1, 5).

16 Nisan 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından on dört temsilci Filistin özel oturumu için seçilmiş, bu oturumunun başkanı Arjantin temsilcisi Jose Arce olmuştur. Jose Arce'nin yardımcılığına seçilen temsilcilerden biri de Selim Sarper'dir. Selim Sarper ile başkan yardımcısı seçilen üyelerin temsilcisi olduğu devletler şunlardır: SSCB, İngiltere, ABD, Peru, Fransa ve İsveç (New York Times, 17 Nisan 1948, s. 4).

Dönemde, BM'nin en önemli gündem maddelerinden biri Filistin Sorunu olmuştur. Bu noktada Filistin sorunun kökenlerinin iyi anlaşılması adına Filistin'in tarihine kısaca bakmak faydalı olacaktır. Filistin, 1516 senesinde Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında, İngiltere ve Fransa arasındaki 1916 Sykes-Picot Antlaşması'na göre Araplar'ı Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etmek amacıyla Şerif Hüseyin'e teklif edilen topraklar aslında İngiltere ve Fransa'nın etki alanı olarak belirlenmiş, Filistin'in de uluslararası bir idarenin yönetimine verilmesi planlanmıştır. Bu dönemde İngiltere ile Yahudiler iyi ilişkiler kurmuştur. Bu noktada, 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu Filistin'in kaderinde önemli yer tutar. İngiltere Dışişleri Bakanı Bakan Balfour tarafından Filistin'de Yahudilere ülke isteyen Siyonist Dernekleri Federasyonu temsilcisi Lord Rotschild'e yazılan mektupta İngiltere'nin Filistin'de bir Yahudi ülkesi

kurulması fikrine sıcak ve pozitif baktığı ifade edilmiştir. Fakat, bu gelişmeler esnasında Filistin nüfusunun yüzde doksanlık büyük kısmını Arapların oluşturmakta olduğu bilinmektedir.

1917 ve 1918 senelerinde İngiltere, Filistin’de başarılar kazanmış ve neticede Filistin’de Osmanlı idaresi dönemi kapanarak kontrol İngiltere’ye geçmiştir. 1920 yılında ise Filistin bir İngiliz mandası hâline gelmiştir. Bundan sonra Filistin’de Yahudi devleti kurma çabalarına hız verilmiş ve bölgeye büyük miktarlarda Yahudi göçü başlatılmıştır. Bu dönemde, Filistin’de ayaklanmalar ve Yahudi-Arap çatışmaları yaşanmıştır. Bu ayaklanmalar, 1920, 1928, 1929 ve 1933 senelerinde yoğunlaşmıştır. Bölgede, Yahudiler başarılı biçimde örgütlenip birlik ve beraberlik içinde hareket ederlerken Araplar, birlik ve beraberliği sağlama noktasında başarı yakalayamamışlardır.

Nazi Almanya’sının Yahudilere karşı izlediği politika sebebiyle Filistin’e Yahudi göçü artmıştır. 1930’lı yıllarda Filistin’de Yahudi politikasına karşı Arap teşkilatlanmasının hızlandığı göze çarpmaktadır. 1936 yılında, Filistin’de İngiliz manda yönetiminin Yahudi göçünü kolaylaştırması ve bölgedeki Yahudileri Araplara karşı silahlandırması nedeniyle büyük bir Arap İsyanı yaşanmıştır. 1937 yılında, İngiltere, Filistin’de artık İngiliz mandasının devam edemeyeceğini ve bölgede iki devletli bir çözümün uygulanmasını gereğini açıklamış, bir Arap devleti ve bir de Yahudi devleti kurulması gerektiğini belirtmiştir. Bu plan hayata geçmemiş, 1937 ile 1939 yılları arasında bölgedeki Arap-Yahudi çatışmalarının artması üzerine Filistin sorununun çözülmesi adına toplanan 1939 Londra Konferansı ile yeni bir plan ortaya atılmıştır. Bu plana göre, bağımsız bir Filistin kurulacak, bu yeni devlette yönetimde Araplar ve Yahudiler ortak biçimde söz sahibi olacaklar, ayrıca ilk beş yıl için bölge Yahudi göçü almaya devam edecek fakat bu Yahudi göçü nicelik bakımından sınırlandırılacak ve beş yıl sonra ise Yahudi göçü tamamen Arapların rızasına göre şekillenecektir (Karaman, DİA, 1996, s. 89-103).

Filistin’e çok sayıda Yahudi göç etmiş, Yahudi göçü bölgenin ekonomik düzenini de etkilemiştir. Bölgeye göç eden Yahudiler, yanlarında zenginliklerini ve sermayelerini de taşımışlar, böylece kolaylıkla Filistin ekonomisine ve ticaretine hâkim olmuşlardır. Ekonomik güçlerini arttıran Yahudilerin bölgedeki siyasi güçlerini arttırması da bu sayede kolaylaşmıştır. Filistin’deki Araplar içinse bu tablonun tersi geçerli olmuş, bölgedeki fakir Araplar ekonomideki etkinliklerini kaybettikten sonra siyasi açıdan da etkisiz hâle gelmişlerdir (Acar, 1989, s. 42-43).

Filistin'deki Arap-Yahudi çatışmaları ve yüksek tansiyon İkinci Dünya Savaşı sırasında da devam etmiştir. 2 Nisan 1947'de Filistin sorunu İngiltere'nin isteğiyle Birleşmiş Milletler'e taşınmıştır. BM Genel Kurulu tarafından, 15 Mayıs 1947 tarihinde Filistin Özel Komisyonu oluşturulması kararlaştırılmıştır. Filistin Özel Komisyonu tarafından oluşturulan raporda Filistin'in geleceği için planlara yer verilmiştir. Oybirliğine dayalı plana göre, Filistin'deki İngiliz mandası noktalanacak ve bağımsız Filistin oluşturulacaktır. “*Çoğunluk Planı*” ise Filistin'de taksimi öne sürmekte, Filistin'de iki devletli bir çözümü savunmaktadır. Buna göre, bir Arap bir de Yahudi devleti kurulacak, Kudüs ise uluslararası bir idare tarafından yönetilecektir.

Araplar, çoğunluk olarak bulundukları Filistin'in ikiye bölünmesi teklifini reddetmişler fakat taksim planı ABD ve SSCB tarafından olumlu karşılanmıştır. İngiltere ise bölgedeki manda idaresini bitireceğini ifade etmiştir. Böylelikle, Arapların itirazına rağmen Filistin'in ikiye bölünmesi kararına varılmıştır. Türkiye, Araplarla beraber hareket etmiş, taksim kararına karşı çıkmış ve Filistin'in bağımsız bir devlet olarak kurulması fikrini savunmuştur (Erhan ve Kürkcüoğlu, 2020, s. 636-637).

İngiltere'nin manda yönetiminin sona erdiği 14 Mayıs 1948 tarihinde, Filistin'de bağımsız bir İsrail devleti kurulmuştur. Yeni devlet kurulur kurulmaz ABD ve SSCB tarafından tanınmıştır. İsrail'in kuruluşundan bir gün sonra 15 Mayıs 1948'de Mısır, Suriye, Lübnan ve Ürdün askerleri İsrail'e saldırmıştır. 1948 yılındaki bu savaşı İsrail kazanmış ve savaş sonrasında BM tarafından kendisine ayrılması planlanan bölgeden daha büyük bir bölgeyi ele geçirmiştir. Bölgeden ayrılmak zorunda kalan Araplar ise diğer Arap devletlerine göç etmek zorunda kalmıştır (Sander, 2014, s. 300).

Türkiye Cumhuriyeti, İsrail'i kuruluşundan bir yıl sonra tanımıştır. İsrail, 21 Mart 1949 tarihinde Türkiye tarafından fiili olarak, 30 Mart 1949'da da hukuken tanınmıştır. Mayıs 1949'da İsrail'in BM üyeliği hakkında görüşmeler sürerken Türkiye bunu kabul etmemiş ve çekimser bir tutum benimsemiştir (Soysal, Soğuk savaş, 1997, s. 60).

Birleşmiş Milletler'de, Filistin sorunu hakkında yapılan genel görüşmeler sonra değişiklik tekliflerinin çokluğu sebebiyle bu teklifler içindeki ortak noktaları belirleyip bir rapor hazırlamak için 28 Kasım 1948 tarihinde bir çalışma grubu oluşturulmasına karar verilmiş, çalışma grubunun başkanı olarak Sarper seçilmiştir. Filistin sorunu üzerine yapılan

toplantılara ABD, Avustralya, SSCB, Kolombiya, İngiltere, Suriye ve Polonya temsilcileri katılmıştır (Cumhuriyet, 29 Kasım 1948, s. 1).

12 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu, Filistin sorununun çözümü için Filistin Uzlaştırma Komisyonu oluşturulmasına kararlaş vermiştir. Bu komisyonda, ABD ve Fransa ile Türkiye de yer almaktadır. Türkiye, en başta Filistin konusunda Arapları destekleyen bir tutum içinde olmuş, Filistin'in ikiye bölünüp taksim edilmesine karşı çıkmıştır. Türkiye'nin Filistin konusunda tutum değişikliğine gitmesi bu komisyona seçilmesiyle başlamış, bu tutum değişikliği Türkiye'nin Arap yanlısı politikasından uzaklaşması şeklinde tezahür etmiştir. Araplar, Filistin sorununun çözümü için bu şekilde bir komisyon kurulmasına karşı çıkmışlar, Türkiye ise bu fikri desteklemiştir. Türkiye'nin bu komisyona üye olması aslında Türkiye'nin Orta Doğu'da Batı politikasına paralel hareket edip Arap ülkelerinden farklı yöne sürüklenmesi anlamına gelmektedir (Kürkçüoğlu, 1972, s. 30).

Cumhuriyet Gazetesinde, Filistin sorununa genel hatlarıyla değinen bir yazı yazılmıştır. Yazıda, Filistin sorununun Türkiye için önemli olduğu, çünkü en başta Filistin'in Suriye'ye ve Türkiye sınırına yakın bir bölge olduğu belirtilmiştir. Türkiye'ye coğrafi olarak yakın bir bölgede barışın ve huzurun sağlanması, Türkiye'nin de menfaatine uygundur. Çünkü, böylesi yakın bir yerde yaşanan çatışmalar Türkiye'nin güvenliğini de tehdit etmektedir. Yazıya göre, bu noktada önemli olan, meselenin bölgede bir Yahudi devleti kurulmasının bölge barışına tehdit mi yoksa katkı mı olduğunu anlamaktır. Yazıda, Orta Doğu'da bir Yahudi devleti kurulmasının maksadı sorgulanmış, bölgede bir Yahudi devleti kurulmasının amacı mazlum Yahudilere yaşayacak bir yer bulmak olsa bile böyle bir yer için Filistin'in uygun olmadığı ifade edilmiştir.

Sebebi şu şekilde açıklanmıştır: *“Filistin coğrafi olarak dar bir ülkedir, burada Yahudileri barındırmak için bölgedeki Araplar aleyhine faaliyette bulunmak gerekmektedir, bu faaliyetler Arapların ortadan kaldırılması fikrini de içerdiği için böyle bir şeyi kabul etmek mümkün değildir. Yahudilerin en başından beri Arapları dışlayarak ve onlarla çatışarak meşruiyet kazanma gayretleri göstermektedir ki bölgede bir Yahudi çoğunluğu oluşursa bunlar silahlanarak genişlemeye çalışacaktır. Türkiye'nin Filistin sorunundaki politikası çok nettir, kendisine yakın bir yerde savaş Türkiye için kabul edilmeyecektir. Bölgede barışı sağlamanın yolu işgallerden geçmemektedir, Araplar ve Yahudiler uzlaşırsa bölge barışı istikrarlı biçimde sağlanabilecektir”*. Sarper yaptığı açıklamada, Filistin sorunu

için en iyi çözümün uzlaşma olduğu belirtmiş, Türkiye'nin de bölgedeki uzlaşmayı destekleyeceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 24 Aralık 1948, s. 3).

Türkiye, bölgede kurulacak bir Yahudi devletinden endişe duymuştur. Bunun temel sebeplerinden biri kurulacak yeni Yahudi devletinin Sovyet destekçisi bir devlet olabileceği fikridir. Bu fikrin oluşmasında etkili olan somut sebepler vardır. SSCB, İsrail'in kurulması sürecinde Yahudileri desteklemiş, aynı zamanda İsrail kurulduktan sonra en erken tanıyan devletlerden biri SSCB olmuştur. Bu noktada, Türkiye'nin Kasım 1947'de BM'de Araplarla beraber Filistin'in ikiye bölünmesine karşı çıkmasını yalnızca Müslüman Arap kardeşleri desteklemek şeklinde açıklamak yüzeysel kalacaktır, bu tutumun sebebi gerçekçi kaygılar ve bölgede SSCB'nin etkisinin artma ihtimalidir. 1948 Arap-İsrail savaşı sırasında Türkiye tarafsız bir politika izlemiştir. Filistin Uzlaşma Komisyonu üyesi olan Türkiye, Filistin sorununun barışçıl görüşmeler ile çözülebileceği inancında olmuş ve bu tutumu benimsemiştir.

Türkiye'nin İsrail'i tanınmasında bu devletin Sovyet yanlısı olacağı endişelerinin boşa çıkmasının büyük etkisi olmuştur (Özcan, 1999, s. 537-538). 31 Ocak 1949 tarihinde, Birleşmiş Milletler Küçük Assamble, BM Küçük Genel Kurulu başkanlığına, Türkiye baş delegesi Selim Sarper seçilmiştir. SSCB ve Doğu bloku devletleri BM Küçük Genel Kurulu'nu boykot etmişlerdir (Cumhuriyet, 1 Şubat 1949, s. 1). Sarper'in başkan seçilmesi ABD basınında da yer almıştır. Sarper'in yardımcısı, Bolivya temsilcisi Eduardo Matienzo olmuş, Kanadalı George Ignatieff ise raportör seçilmiştir (New York Times, 1 Şubat 1949, s. 14).

Sarper 28 Temmuz 1950 tarihinde yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ne seçilmek istediğini ifade etmiştir (Milliyet, 29 Temmuz 1950, s. 3). Birleşmiş Milletler'in en mühim organları Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi olduğunun altını çizmek gerekir. Özellikle, Güvenlik Konseyi, uluslararası barışın sağlanması rolüyle öne çıkmaktadır (Denk, 2019, s. 175). BM Güvenlik Konseyi, incelediğimiz kuruluş döneminde on bir üyeden oluşmuş, bu üyelerden beş tanesi kalıcı, altı tanesi ise geçici üyeler olmuştur. Geçici üyeler, BM Genel Kurulu tarafından iki yıl için seçilmişlerdir (Denk, 2019, s. 178). Türkiye'nin de üye olmak için çaba gösterdiği konum, BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliği olmuş, Türkiye iki yıl için seçilen altı üyeden biri olmak için çaba göstermiştir.

Sarper 22 Ağustos 1950 tarihinde, ABC radyosuna bir açıklama yaparak Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi katılmak istediğini belirtmiş, böylelikle Türkiye'nin Batılı devletler ile Arap devletleri arasındaki sorunların ve gerginliklerin ortadan kaldırılması için çaba gösterebileceğini ve uzlaşmalarına katkı sağlayacağını ifade etmiştir (Kumek, 2022). 1950 Eylül'ünde, BM Güvenlik Konseyi'ne Mısır'ın görev süresinin bitmesi sebebiyle yeni üye seçilmesi gerekmiştir. BM Güvenlik Konseyi'nde Mısır'ın yerini alabilecek iki devlet bulunmaktaydı; Türkiye ve Lübnan. Sarper, Genel Kurul seçiminde Türkiye'nin Lübnan'ı geçeceğini beklemiştir (Milliyet, 23 Ağustos 1950, s. 1, 3).

29 Eylül 1950 tarihinde BM Genel Kurulu toplanmış ve BM Güvenlik Konseyi'nde Mısır, Küba ve Norveç'ten boşalacak koltuklara yeni üyelerin seçilmesi için işlemlere başlanmıştır. Brezilya ve Hollanda yeni üyeler olarak seçilirken üçüncü üyenin seçiminde Orta Doğu adayları Türkiye ve Lübnan arasında rekabet yaşanmış, Türkiye 32, Lübnan ise 28 oy almıştır. Türkiye, daha fazla oy alsa da seçilmek için 40 oy almak gerektiği için seçimler yenilenmiştir. Seçimler on beş defa yenilendiği hâlde çoğunluk sağlanamadığı için toplantı ertelenmiştir (Cumhuriyet, 30 Eylül 1950, s. 1, 3). 29 Eylül 1950 ve 7 Ekim 1950 toplantılarında BM Genel Kurulu, Brezilya ve Hollanda ile Türkiye'yi de BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olarak seçmiştir. Bu üç devletin görevleri, 1 Ocak 1951 tarihinde başlayarak iki yıl boyunca devam etmiştir. Türkiye'nin üyeliği, 57 geçerli oydan 53 tanesini alarak seçilmiş, Lübnan ise 4 oy alabilmiştir. Bu süreçte, Mısır'ın talebi üzerine Arap devletlerinin konuyu görüşebilmesi için toplantılara ara verilmiş, Arap devletlerinin görüşmesi sonrasında ise Lübnan adaylığını geri çekmiştir (The Yearbook of the United Nations 1950, 1951, s. 30).

Sarper, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne geçici üye olarak seçilmesi sonrasında yaptığı açıklamada, Lübnan'ı adaylığını geri çekerek takındığı yapıcı tavır sebebiyle tebrik ve takdir etmiştir. Sarper açıklamasının devamında, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne seçilmesinin Türkiye ile Arap devletlerinin ve özellikle Türkiye-Lübnan ilişkisine zarar vermeyeceğine emin olduğunu ifade etmiştir (Cumhuriyet, 8 Ekim 1950, s. 1, 3). Bu arada, BM'nin kuruluşundan beri Orta Doğu, BM Güvenlik Konseyi'nde temsil edilmiştir. Orta Doğu'yu BM Güvenlik Konseyi'nde sırasıyla Mısır, Suriye ve tekrar Mısır temsil etmiş, Türkiye'nin görevi, 1951 ve 1952 yıllarında yürütmüştür (New York Times, 8 Ekim 1950, s. 26; Soysal, 1997, s. 112).

1951 yılında Selim Sarper ile ilgili önemli bir gelişme daha yaşanmış, 16 Şubat 1951 tarihinde Birleşmiş Milletler Müşterek Tedbirler Komitesi toplanmıştır. Bu komitenin amacı, Kore Savaşı'na Kuzey Kore'nin yanında katılarak BM'ye karşı savaşan Çin Halk Cumhuriyeti'ne uygulanacak yaptırımlara karar vermektir. 16 Şubat 1951 tarihinde Sarper, BM Müşterek Tedbirler Komitesi'nin başkanı seçilmiştir (Milliyet, 17 Şubat 1951, s. 5). BM Müşterek Tedbirler Komitesi'nin üyeleri şunlardı; Avustralya, Yugoslavya, Belçika, Venezuela, Brezilya, ABD, Burma, İngiltere, Kanada, Türkiye, Mısır, Filipinler, Meksika ve Fransa. Türkiye'nin temsilcisi Selim Sarper, komitenin başkanı seçilirken yardımcısı Belçika temsilcisi, sözcü ise Avustralya temsilcisi olmuştur (The Yearbook of the United Nations 1951, 1952, s. 225). BM, Kore Savaşı'nda Kuzey Kore'nin destekçisi olarak savaşa katılan Çin'i saldırgan devlet kabul etmiş, Müşterek Tedbirler Komitesi ise 1 Şubat 1951'de oluşturulmuştur (Milliyet, 7 Mart 1951, s. 1).

14 Mayıs 1951 tarihinde, BM Müşterek Tedbirler Komitesi tarafından Kore Savaşı'na girerek Kuzey Kore'yi destekleyen Çin Halk Cumhuriyeti ile ilgili alınan bu karar ile Çin'e savaş malzemesi verilmesi yasaklanmıştır. Sarper, bu karar alındığında komitenin başkanı durumundadır. Sarper yaptığı açıklamada, Türkiye Cumhuriyeti'nin Çin'e yaptırım kararını onayladığını ve hatta Çin'e karşı alınacak diğer önlemleri de destekleyeceğini ifade etmiştir. Sarper, ayrıca saldırgan bir devlet olması sebebiyle Çin'in iktidarını sınırlandırabilecek tedbirlerin de alınabileceğini belirtmiştir (Milliyet, 15 Mayıs 1951, s. 3). 17 Haziran 1951 tarihli BM Müşterek Tedbirler Komitesi Başkanı Selim Sarper, Amerika'daki Columbia Radyosu'na açıklamalarda bulunmuş, Kore Savaşı'na Güney Kore'ye destek için dünyanın diğer devletlerinin de asker yollaması gereğinden bahsetmiştir. Sarper, Kore'deki durumun vahametinden ve önemine dikkat çekerek bu önemli olaya karşı devletlerin kolektif olarak hareket etmesinin önemini altını çizmiş ve Birleşmiş Milletler'in hür dünyanın korunmasındaki rolüne ve önemine değinmiştir (Milliyet, 18 Haziran 1951, s. 3).

Sarper'in BM içindeki görevlerinden biri de bu dönemde yaşanan Mısır-İsrail gerginliği ile ilgili olmuş, gerginliğin sebebi Mısır'ın İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçişini engellemesidir. Mısır'ın bu hareketi sonrasında, İsrail, Mısır'ı BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etmiştir. Güvenlik Konseyi'nde konu görüşülürken ABD, Fransa ve İngiltere; Mısır'ın İsrail gemilerine karşı uyguladığı engelleme politikasına son verilmesi gerektiğine dair bir karar tasarısı ortaya atmıştır. Sarper, 16 Ağustos 1951 tarihinde bu karar

tasarısıyla ilgili olumlu bir tavır takınınca Mısır, Sarper'in bu hareketini sert biçimde eleştirmiş ve bu tutuma rağmen, Türkiye'den konunun oylanması sırasında tutumunu gözden geçirmesini istemiştir. İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçişinde karşılaştığı Mısır'ın engellemelerine son verilmesine dair BM Güvenlik Konseyi kararı nihai oylama ile kabul edilmiş, Türkiye de İsrail lehine olan bu karara olumlu oy vermiştir. Bu oylama 1 Eylül 1951 tarihinde yapılmıştır.

2 Eylül 1951 tarihinde Türkiye'nin bu tutumunu değerlendiren Mısır Dışişleri Bakanı, Türkiye'nin Mısır aleyhine bu tavrının Türkiye-Arap memleketleri arasındaki ilişkilere olumsuz biçimde yansıtacağını söylemiş, ek olarak, Mısır gazetelerinde de Türkiye'yi suçlayan yazılar yazılmıştır. Suriye Dışişleri Bakanı da Türkiye'yi İsrail lehine tavır aldığı için eleştirmiştir. Konuyla ilgili 3 Eylül 1951 tarihinde açıklama yapan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü, Türkiye'nin tutumunu devletler hukukuna göre belirlediğini ve bu tutumun Türk-Arap ilişkilerine zarar vermek niyeti taşımadığını söylemiştir (Soysal, Soğuk savaş, 1997, s. 122-123). Mısır-İsrail gerginliğinin ortaya çıktığı zamanlarda BM tarafından oluşturulan arabulucu heyetin içinde Türkiye temsilcisi Selim Sarper de yer almış, diğer temsilcilerse Brezilya ve Ekvador'dan seçilmiştir (Milliyet, 14 Ağustos 1951, s. 1). Mısır, İsrail'e karşı tutumunu değiştirmemiş ve hatta yedi Arap devleti İsrail'e karşı özellikle petrol alanında ekonomik boykot kararı almışlardır (Soysal, Soğuk Savaş, 1997, s. 123).

Türkiye Cumhuriyeti, 1951 ve 1952 yıllarında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin geçici üyelerinden biri olmuş, bu süreçte Sarper iki defa BM Güvenlik Konseyi'nin başkanı olarak seçilmiştir (Özkan, 2022, s. 121). Sarper'in BM içinde birçok önemli görevde bulunduğu görülmektedir, bu görevlerden biri de BM Silahsızlanma Komisyonu başkanlığıdır. Selim Sarper'in bu görevi 31 Ekim 1951 tarihinde sona ermiştir (Milliyet, 1 Kasım 1952, s. 3). Bu tarihte Selim Sarper yerine SSCB temsilcisi Valerian Zorin getirilmiştir (New York Times, 1 Kasım 1952, s. 3).

10 Ağustos 1953 tarihli ABD belgesinde, 1953 yılının sonbaharında BM Genel Kurulu tarafından BM Güvenlik Konseyi'ne üç yeni geçici üyenin seçileceği bilgisi yer almaktadır. Bu üç yeni devlet, Yunanistan, Şili ve Pakistan'ın yerine seçilecektir. Yunanistan'ın boşluğunun doldurulması konusunda bazı problemler ortaya çıkmıştır. 1949 yılından beri bu koltuğu Sovyet uydusu devletler işgal etmişler fakat BM Genel Kurulu bu koltuğa 1949 yılında Yugoslavya'yı ve 1951'de ise Yunanistan'ı geçirmiştir. SSCB

tarafından 1953 yılında, Yunanistan'ın yerini alabilecek bir aday henüz ortaya atılmamıştır. ABD, Yunanistan yerine seçilecek ülke için bir Sovyet uydusunu hiçbir şekilde desteklemeyecektir. ABD'ye göre Yunanistan'ın koltuğuna aday olarak Türkiye güçlü bir konumdadır ve aday olabilecek Sovyet uydusunu yenme ihtimali yüksektir.

ABD temsilcileri bu konuda Selim Sarper'i bilgilendirmişler, eğer Türkiye Yunanistan'ın koltuğuna aday olursa ABD'nin Türkiye'yi destekleyeceğini bildirmişlerdir. ABD'ye göre bir Sovyet uydusunun seçilmesi Güvenlik Konseyi'nin işlerini olumsuz etkileyecek ve Çin konusunda Çin'e büyük avantaj sağlayacaktır (FRUS, 1952-1954, "The Acting Secretary of State to the Embassy in Turkey", Document 252, 10 Ağustos 1953, United Nations Affairs, volume 3, s. 490-491).

13 Ağustos 1953 tarihli bir diğer belgede, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın'ın 10 Ağustos 1953 tarihli belgedeki konunun yetkililer tarafından değerlendirildiğine dair ifadeleri yer almaktadır, bu değerlendirmeler Sarper ile iletişim hâlinde yapılmıştır. Türkiye'nin bu konudaki görüşleri ve talimatları Sarper'e gönderilmiştir. BM Güvenlik Konseyi'ndeki geçici üyeliğini henüz çok yakın bir zamanda tamamlamış olduğundan dolayı bu kadar kısa bir süre içinde Türkiye'nin tekrar BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine adaylığını açıklamasının, büyük bir destek almasını engelleyebileceği düşünülmüştür. Türk yetkililere göre, Türkiye'nin adaylığını koyup geçici üyeliğe seçilmemesi can sıkıcı ve utandırıcı bir olay olmakta ve aynı zamanda devletin prestijini olumsuz etkilemekteydi. Türkiye, ABD ile ortak yapılan gözlemler sonucunda üyeliğe seçilmesinin garanti olduğuna kanaat getirirse adaylığını koyup seçime katılacaktır. Türkiye, adaylığını üyeliğe seçilmesinin garanti olduğu bir durumda koymak istemiştir (FRUS, 1952-1954, 13 Ağustos 1953, "The Charge in Turkey (Rountree) to the Department of State", Document 253, volume 3, s. 491).

1 Eylül 1953 tarihli belgede ise ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Türk yöneticilerin Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine adaylık için isteksiz davrandıklarını bildirmiştir. Bu telgraf, ABD Dışişleri Bakanlığı'ndan ABD'nin Ankara'daki elçiliğine gönderilmiş, Dışişleri Bakanı Dulles, elçiliğin Türk yetkililerle iletişime geçmesini ve Türkiye'nin adaylığı konusunun önemini BM'deki üyeler pozisyonlarını belirlemeden tekrar açıklamalarının istenmesini talep etmiştir (FRUS, 1952-1954, "The Secretary of State to the Embassy in Turkey", Document 261, 1 Eylül 1953, volume 3, s. 497). Bunun üzerine, 7 Eylül 1953 tarihli telgraf, ABD'nin Ankara

Büyükelçiliği tarafından ABD Dışışleri Bakanlığı'na iletilmiş, bu belgede Türk yetkililerin Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine adaylığını koyup seçilememesinin can sıkıcı olacağını tekrarladıkları belirtilmiştir. Belgede Türkiye'nin Dışışleri Genel Sekreteri'nin Selim Sarper'den ABD'li yetkililerle görüşmesini istediği bilgisi de yer almaktadır, iki ülkenin görüş alışverişinde bulunması gerektiği, Türkiye'nin Güvenlik Konseyi adaylığının başarıya ulaşp ulaşamayacağı konusunun üzerinde durulması gerektiği ve Türkiye'nin şansının ne durumda olduğunun ancak bu şekilde anlaşılabileceği Türkiye'nin Dışışleri Genel Sekreteri tarafından ifade edilmiştir. Eğer ABD'li yetkililer Türkiye'ye güçlü bir desteğin çıkacağını hissederlerse, Sarper adaylık konusunda ABD ile dayanışma içinde çalışacaktır (FRUS, 1952-1954, "The Charge in Turkey(Rountree) to the Department of State", Document 265, 7 Eylül 1953, volume 3, s. 501).

19 Eylül 1953 tarihli haberde, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'ne seçilmesinin kesinleştiği ifade edilmiştir. Habere göre, Selim Sarper Türkiye'nin 30 oya sahip olduğunu ayrıca 13 devletin de Türkiye'nin adaylığını destekleyeceklerini taahhüt ettiklerini açıklamıştır (Cumhuriyet, 19 Eylül 1953, s. 1-6). Türkiye, Güvenlik Konseyi'nde Yunanistan yerine geçici üye olmak için Polonya ile rekabet hâlinde olmuştur. Türkiye, iki sene önce 1951'de BM Güvenlik Konseyi'nin Orta Doğu temsilcisi olarak geçici üye seçilmiştir. Sarper, yaptığı açıklamada Türkiye'nin sadece bir Asya devleti olmadığını aynı zamanda bir Avrupa, Akdeniz ve Karadeniz devleti olduğunu belirtmiş ve Sovyet bloku ülkeleri de dâhil olmak üzere BM'nin bütün ülkelerine mektup göndererek Türkiye'yi desteklemelerini istediğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 19 Eylül 1953, s. 1-6).

BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçimler 5 Ekim 1953 tarihinde yapılmış, Türkiye, seçimlerde 40 oy alarak Yunanistan'dan boşalan koltuğa BM Güvenlik Konseyi geçici üyesi olarak seçilmiştir. Seçimlerde, Türkiye ile rekabet halindeki Polonya SSCB tarafından desteklense de başarıya ulaşmamıştır. Sarper, Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi geçici üyeliğine seçilmesinin ardından yaptığı açıklamada, BM Güvenlik Konseyi'ne seçilmesinin Türkiye'nin milletlerarası ilişkilerde oynadığı önemli rolü ispat ettiğini ifade etmiştir (Milliyet, 6 Ekim 1953, s. 1, 7). 1954 Mart'ında Sarper, BM Güvenlik Konseyi'nin başkanı olarak göreve başlamıştır (Milliyet, 28 Şubat 1954, s. 3).

2.3.5. Kıbrıs Sorunu

Venedik kontrolündeki Kıbrıs, Osmanlılar tarafından 2. Selim döneminde 1571 yılında fethedilmiştir (Demirkent, DİA, 2022, s. 371-373). 1877-1878 Osmanlı-Rusya savaşından büyük bir mağlubiyetle ayrılan Osmanlı, Rusya karşısında zor durumda kalmış ve Rusya'ya karşı İngiltere ile savunma ittifakı yapılabilmesi için 2. Abdülhamid döneminde 1878 yılında Kıbrıs geçici olarak İngiltere'ye verilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması Osmanlı da savaşa girmesiyle, İngiltere geçici olarak elinde bulundurduğu Kıbrıs'ı 5 Kasım 1914'te işgal ederek ele geçirmiştir.

1923 Lozan Antlaşması ile Türkiye Cumhuriyeti, İngiltere'nin Kıbrıs'taki hâkimiyetini kabul etmiştir. 1925 senesinde Kıbrıs bir İngiltere kolonisi hâline getirilmiştir. Yunanistan en başından beri Kıbrıs'ın kendisine verilmesi içi baskı ve faaliyette bulunmuştur (Alasya, DİA, 2022, s. 379-382).

Kıbrıs sorunu, 1954'ten itibaren Türk dış politikasının en önemli meselelerinden biri olmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs sorununa taraf olmasının birkaç önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki, Kıbrıs'ın tarihte Türkler tarafından yönetilmiş olması, ikincisi ise Kıbrıs'ın coğrafi konumu itibarıyla Türkiye topraklarına yakın olması ve Anadolu'nun korunması için stratejik bir öneme sahip olmasıdır. Bir diğer sebep ise Kıbrıs'ta yaşayan büyük miktardaki Türk nüfusu ve Kıbrıs'taki Rumların Kıbrıs Türklerine karşı giriştiği baskı ve terör hareketleridir (Bilge, 1996, s. 337). 1950'li yıllara bakıldığında birincisi Soğuk Savaş ve yarattığı atmosfer, ikincisi ise Kıbrıs sorunu olmak üzere Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gidişatını belirleyen iki önemli mesele görülmektedir. Soğuk Savaş atmosferi Türkiye ile Yunanistan'ı aynı ülküde birleştirerek iyi ilişkiler kurmasını sağlamış fakat Kıbrıs sorunu iki ülkenin ilişkilerini gerginleştirmiştir.

Kıbrıs sorunu aslında, 1950 senesinden başlayarak gündem maddesi olmuş fakat 1950-1955 yılları arasında SSCB tehdidine karşı ortak noktada buluşan iki devlet ilişkilere zarar vermemek adına konuyu ikinci plana atmışlardır (Fırat, 2020, s. 593). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Yunanistan tarafı Kıbrıs konusunda başarılı bir politika izlemiş ve Kıbrıs'ın Enosis ile Yunanistan'a bağlanması fikrini güçlendirmeye çalışmıştır. Savaş sonrasında Kilise ve AKEL tarafından örgütlü hâle getirilen Kıbrıs Rumları self determinasyon yani kendi kaderini tayin etme hakkı ilkesini öne sürerek Kıbrıs'taki İngiliz yönetimine karşı çıkmışlardır (Fırat, 1999, s. 555). Kitium Piskoposu Muskos'un 1950

yılında 3. Makarios adıyla başpiskopos seçilmesi Kıbrıs konusunun seyrini değiştirmiştir. Makarios, Kıbrıs konusunda aktif bir politika izlemiş ve Yunanistan'ı meseleye dâhil etmeyi başarmıştır. 1950-1954 döneminde Yunanistan'ın amacı Kıbrıs sorununu İngiltere ile ikili görüşmeler sonucunda çözmek olmuştur (Fırat, 2020, s. 596-597). Makarios liderliğindeki Kıbrıs Kilisesi'nin baskıları sonucunda Kıbrıs sorunu, Yunanistan tarafından 1954 yılında BM'ye taşınmıştır (Albayrak, 2000).

17 Aralık 1954 tarihinde, Yunanistan tarafından BM'ye taşınan konu BM Genel Kurulu'nda görüşülmüş, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan konu hakkındaki düşüncelerini açıklamışlardır. Genel Kurul'da Türkiye ve İngiltere, Yunanistan'a karşı beraber hareket etmişler, Kıbrıs'taki İngiltere egemenliğinin dünya devletleri tarafından tanındığını ve bu sebeple, Kıbrıs konusunun BM'de tartışılmasının uygun olmayacağını belirtmişlerdir.

Türkiye ve İngiltere, Yunanistan'ın Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğini Lozan Antlaşması'na imza atarak kabul ettiğini de hatırlatmışlardır. Yunanistan bu konuda, Lozan'daki imzasının Türkiye'nin Kıbrıs'taki İngiliz hakimiyetini tanımasının tanığı olarak atıldığını, ama Yunanistan'ın doğrudan Kıbrıs'taki İngiliz egemenliğini tanımadığını savunmuştur. Diğer yandan, Türkiye ve İngiltere Yunanistan'ın Enosis fikrine karşı çıkmışlar, her şeyden önce Enosis kararı alınırken Kıbrıs'taki Türklere danışılmadığını, onların fikirleri önemsenmediğini belirtmişlerdir (Baytal, 2021). Yunanistan ise Enosis gerçekleştiği takdirde Türklerin azınlık haklarından faydalanacağını bildirmiştir. İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs'ın coğrafi konumuna işaret ederek Kıbrıs'ın Türkiye ve Suriye'ye yakın olduğunu Yunanistan'ın ise adaya çok uzak olduğunu açıklamışlardır.

İngiltere ve Türkiye, Kıbrıs'ın tarihine hiçbir dönemde Yunan egemenliği olmadığını da hatırlatmışlardır. Neticede Yunanistan BM'de istediğini alamamış ve konu BM Genel Kurulu gündemine girmemiştir. Genel Kurul'da İzlanda dışındaki tüm NATO üyesi ülkeler İngiltere'yi savunmuşlardır. Yunanistan'ı savunup destekleyenler ise Güney Amerika ülkeleri ile Doğu Bloku devletleri olmuştur (Fırat, 2020, s. 598-599). BM'de istediğini elde edemeyen Yunanistan ve Kıbrıs Rumları, EOKA örgütünü harekete geçirerek 1955 senesinden itibaren Kıbrıs'taki İngiliz hâkimiyetine karşı terör eylemlerine girişmişlerdir (Fırat, 1999, s. 556).

1950-1954 yılları arasında iyileştirilmeye çalışılan Türkiye-Yunanistan ikili ilişkilerinde Kıbrıs meselesi önemli bir sorun olarak ön plana çıkmaktadır. 28 Şubat 1953

tarihinde imzalanan antlaşma ile Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya tarafından Balkan Paktı oluşturulmuş, bu pakt ile işbirliği ve güvenlik konusunda ilkeler belirlenmiştir (Sander, 2018, s. 134-135). Böylesi bir antlaşmanın imzalanması tarafların ikili ilişkilere verdiği önemin bir göstergesidir.

İngiltere'nin BM baş delegesi Selwyn Lloyd'un 1954 yılında BM Genel Kurulu'nda Kıbrıs konusu görüşülürken yaptığı açıklamada Kıbrıs'ın İngiltere için önemine işaret edilmiş, İngiltere'nin NATO ve Bağdat Paktı içindeki yükümlülükleri için Kıbrıs'taki İngiltere egemenliğinin devamının gerekliliğinden bahsedilmiştir (Sönmezoğlu, 1984, s. 227).

Selim Sarper'in Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu'nda Kıbrıs konusundaki Türk tezini açıklayan konuşması oldukça önemlidir. Sarper konuşmasında, Kıbrıs konusunun Birleşmiş Milletler'e taşınmamış olmasını dilediğini ifade etmiş, Kıbrıs konusu yapay biçimde ortaya konmakta ve bu yapay tartışma konusu tam da İngiltere, Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinin oldukça iyi şekilde seyrettiği bir dönemde ortaya atılmaktadır. Kıbrıs'ın problem olarak ortaya konması bu üç devletin ilişkilerine zarar verme potansiyeli taşımakta olup Kıbrıs konusunun bu şekilde ortaya atılması hatalı bir adımdır (Selim Sarper'in Tarihi Hitabesi, s. 7). Sarper konuşmasında, "Enosis" kelimesinin tam anlamıyla Almanca "Anschluss" kelimesine karşılık geldiğini vurgulamıştır (Özkan, 2015, s. 551). Sarper, bu noktada Nazi Almanya'nın Südet Almanları için Çekoslovakya'ya karşı gösterdiği saldırgan tutumu örnek vererek Nazilerin de bu saldırgan tutumu milletlerin kendi kaderini tayin hakkına dayandırarak normalleştirmeye çalıştığını hatırlatmıştır. Bu noktada Sarper, Yunanistan'ın Kıbrıs'ın kendi kaderini tayin hakkını ortaya atarak adanın Yunanistan ile birleşme fikrini ve niyetini gizlediğini ifade etmiştir.

Sarper, öte taraftan Kıbrıs'ın coğrafi konumuna da değinerek adanın Türk topraklarının doğal bir parçası olduğunu söylemiştir. Ayrıca Kıbrıs, Türkiye'ye Yunanistan'dan çok daha yakındır ve tarihte uzunca bir süre Türk hâkimiyetinde kalmış, hiçbir zaman Yunanistan egemenliğinde bulunmamıştır (Selim Sarper'in Tarihi Hitabesi, s. 11-12). Sarper, İngiltere'nin ortaya koyduğu Kıbrıs konusunun İngiltere'nin iç meselesi olduğuna ve bu sebeple Birleşmiş Milletler'de ele alınamayacağına dair fikri de desteklemiştir (Sönmezoğlu, 1984, s. 230). Sarper, Kıbrıs'ta 100 bin Türk bulunduğunu ve şuan Kıbrıs'ta bulunmasalar da Kıbrıs kökenli olan 300 bin Türk'ün görüşünün de önemli olduğunu söylemiştir (Soysal, Soğuk savaş, 1997, s. 232).

Selim Sarper'in BM'deki bu açıklamaları yankı uyandırmış, özellikle Yunanistan bu açıklamalardan hiç memnun olmamıştır. Yunanistan'ın BM delegesi Sarper'in açıklamaları sebebiyle Yunanistan'ın Türkiye'yi protestoya hazırlandığı belirtmiş, ayrıca Sarper'in açıklamalarını siyasi nezakete uymayacak şekilde “*ahmakça*” olarak nitelendirmiştir (Milliyet, 22 Aralık 1954, s. 1, 7).

20 Haziran 1955 tarihinde İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ı Londra'da toplanacak konferansa davet etmiş, bu konferansta görüşülecek konu İngiltere tarafından Doğu Akdeniz'in güvenliği ve savunması olarak belirlenmiştir. Burada görüşülecek asıl meselenin Kıbrıs olduğu çok açıktır. 29 Ağustos 1955 tarihinde Londra Konferansı başlamış, İngiltere Dışişleri Bakanı Macmillan yaptığı açıklamada, Kıbrıs'ın tamamını elinde bulundurmasının İngiltere'nin NATO ve Bağdat Paktı sorumluluklarını gerçekleştirmesi için çok önemli olduğunu belirtmiştir. Yunanistan Dışişleri Bakanı Stefanopulos, Kıbrıs için self determinasyon hakkının işletilmesi gerektiğini ve İngiltere'nin sorumluluklarını yerine getirmesi için Kıbrıs'ta üs bulundurmasının yeterli olacağını savunmuştur.

Londra Konferansı'nda Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki görüşleri Dışişleri Bakanı vekili Fatin Rüştü Zorlu tarafından açıklanmıştır. Zorlu, “*Kıbrıs'ın Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığından, Türkiye ile tarihî bağlarından ve adadaki Türk nüfusundan*” bahsetmiş ve ayrıca Yunanistan'ın hem Ege'deki adaların çoğuna hem de Kıbrıs'a egemen olmasının Türkiye tarafından kabul edilemeyeceğini, çünkü hiçbir devletin güvenliğini bu derecede zedeleyecek bir kararı alamayacağını belirtmiştir. Zorlu nihai görüşünde, Türkiye'nin Kıbrıs'ın İngiltere'ye ait olmasından memnun bulunduğunu fakat eğer statüko değiştirilecekse Kıbrıs'ın Yunanistan'a değil Türkiye'ye verilmesi gerektiğini söylemiştir (Fırat, 2020, s. 600-602). 1955 yılında Yunanistan, Kıbrıs meselesini tekrar BM Genel Kurulu'na getirmeye çalışsa da BM bunu kabul etmemiştir (Fırat, 2020, s. 603).

12 Ağustos 1955 tarihinde Türkiye'nin BM baş delegesi Selim Sarper, bütün BM üyesi devletlere Türkiye'nin Kıbrıs görüşünü açıklayan bir muhtıra sunmuştur. Muhtırada Türkiye'nin Kıbrıs'a özerklik verilmesine karşı olduğu belirtilmiştir. Selim Sarper'in muhtıra sunması üzerine Yunanistan BM baş delegesi Xanthopoulos Palamas da BM Genel Sekreterliği'ne cevabi notasını sunmuştur. Türkiye'nin muhtırasının Yunan tarafında paniğe neden olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple, Atina merkezli Yunan gazeteleri Türkiye'ye saldırarak Selim Sarper'in Türk-Yunan ilişkilerini bozduğunu iddia etmişlerdir (Cumhuriyet, 13 Ağustos 1955, s. 1, 7).

20 Mart 1956'da Sarper, BM'de Kıbrıs konusunda açıklamalar yapmış, Kıbrıs'ın Türkiye'nin savunması ve güvenliği için öneminden söz etmiş, Yunanistan'ın Kıbrıs'ın self determinasyon hakkını sadece Enosis'in, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması için desteklediğini söylemiştir. Türkiye'nin destekleyebileceği tek formülün Kıbrıs'ta Rumlar ile Türkler arasında eşitliği sağlayabilen bir formül olacağını ifade eden Sarper, bunun federal yapıda veya eşitlikçi bir parlamenter rejim ile mümkün olduğunu da eklemiştir (Milliyet, 21 Mart 1956, s. 1). Yunanistan ise Sarper'in bu açıklamasının Yunan tarafına tehdit içerdiğini iddia etmiştir (Milliyet, 22 Mart 1956, s. 1).

16 Nisan 1956 tarihinde Türkiye'nin BM baş delegesi Sarper ile ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles görüşmüş, Sarper görüşme sonrası gazetecilere yaptığı açıklamada Dulles ile dostluklarının bulunduğunu ve görüşmede Kıbrıs konusunda da fikir alışverişinde bulunduklarını belirtmiştir (Cumhuriyet, 17 Nisan 1956, s. 1).

28 Ağustos 1956 tarihinde Sarper, ABD'de bir televizyon programına konuk olmuş ve bu programda Kıbrıs meselesi ile ilgili de konuşmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs'ta statükoyu savunduğunu açıklayan Sarper, eğer statüko bozulacak olursa adadaki Türkler ve Rumlar arasında eşitlik sağlanması gerektiğini söylemiştir. Kıbrıs'ta statüko bozulacak olursa Türkiye'nin On İki Ada ve Batı Trakya konularını gündeme getireceğini de açıklamıştır (Milliyet, 29 Ağustos 1956, s. 5). Sarper, bu açıklamasında eğer İngiltere, Kıbrıs'taki egemenliğinden vazgeçerse Türkiye'nin İngiltere'nin boşluğunu dolduracağını söylemiştir. Programda kendisine yöneltilen Kıbrıs sorunun bir savaşa sebep olup olmayacağına dair soruya Sarper, tarihte Kıbrıs'tan daha önemsiz meselelerin savaşa sebep olduğunu hatırlatarak cevap vermiştir. Sarper şunu söyledi: *“Yunanistan ile birleşme arzusu güya Kıbrıs halkının müttefikten içinden gelen bir galeyan imiş. Bu nasıl bir galeyandır ki tedhişçiler karşı taraftan ziyade kendi milletlerinden insan öldürmek zorunda kalmışlardır”* (Cumhuriyet, 29 Ağustos 1956, s. 1, 5).

Kıbrıs konusu 15 Kasım 1956 tarihinde, BM Genel Kurulu gündemine oylamaya sunulmadan alınmıştır. Sarper, Kıbrıs meselesinin BM gündemine alınmasına karşı çıkarak, bunun Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasındaki ilişkilere zarar vereceğini belirtmiştir. Sarper, Yunanistan'ın amacının Kıbrıs'ın egemenliğini İngiltere'den alıp kendi üstüne geçirmek olduğunu belirtmiş ve bu konunun daha fazla tartışılmasının gerginliği ve karışıklığı arttırmaktan başka işe yaramayacağını söylemiştir. Bu sırada, Yunanistan

Başbakanı Konstantin Karamanlis, ABD Başkanı Eisenhower ile görüşmüş ve bu görüşmede Kıbrıs hakkındaki Yunan görüşlerini açıklamıştır.

Kıbrıs konusu Avrupa'nın da gündemine girmiş, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ikincil komitesi, Yunanistan'ın İngiltere'yi şikâyetini dinlemeye başlamıştır. Yunanistan, İngiltere'nin Kıbrıs'taki Rumlara işkence etmesinin ve para cezası vermesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu savunmuştur (Cumhuriyet, 16 Kasım 1956, s. 3). 27 Aralık 1956 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar, dışişleri temsilcileriyle bir yemekte buluşmuş, burada yapılan toplantıda Kıbrıs konusu da ele alınmıştır. Türkiye'nin BM daimî delegesi Sarper, Türkiye'ye gelerek Dışişleri Bakanı vekili Ethem Menderes ve Dışişleri Bakanlığı Genel Kâtibi Muharrem Nuri Birgi'yle görüşmüştür. Celal Bayar'ın yemekte bulunduğu isimlerin arasında Selim Sarper de vardır. Kıbrıs Türk liderlerinden Fazıl Küçük ve Faiz Kaymak da Ekonomi ve Ticaret Bakanı Abdullah Aker'i ziyaret etmişlerdir. Bu dönemde ABD, Kıbrıs konusundaki ilk tutumunu ortaya koyarak Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'den Kıbrıs konusunun çözülmesini istemiştir (Cumhuriyet, 28 Aralık 1956, s. 1, 5).

2 Ocak 1957 tarihinde Sarper, gazetecilere açıklama yapmış, Kıbrıs konusunun BM içinde çözülerek nihayete erdirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu görüşün arkasında İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın Kıbrıs sorunu sebebiyle ilişkilerinde sorunlar yaşaması olduğunu söylemiş, konunun tam manasıyla çözülmesi için üç devletin barışçıl görüşmelerle karara varması gerektiğini açıklamıştır. Sarper, Ege adaları konusunda Türkiye'nin de arzularının bulunduğunu fakat ilişkilere gölge düşürmemek adına bu konunun gündeme getirilmediğini belirtmiştir (Milliyet, 3 Ocak 1957, s. 1, 5). Sarper, ABD'deki görevi için Türkiye'den ayrıldıktan sonra 24 Ocak 1957 tarihinde açıklamada bulunmuş, Kıbrıs'ta taksim çözümünün değerlendirildiğini ve Orta Doğu'da barışın korunması için Kıbrıs'ın taksim edilmesinin Türkiye'nin yapacağı son fedakârlık olduğunu söylemiştir (Milliyet, 25 Ocak 1957).

18 Şubat 1957 tarihinde Kıbrıs konusu, BM Siyasi Komisyonu'nda değerlendirilmeye başlanmıştır. Görüşmelerde üç devlet de fikirlerini ayrı ayrı açıklamışlardır. Yunanistan Kıbrıs'ta self determinasyon ilkesi uygulanmasını ve İngiltere'nin sömürgeci yaklaşımının sonlandırılmasını talep etmiştir. İngiltere Kıbrıs'ta terör faaliyetlerine girişen Yunanistan'ın bu konuda uyarılmasını ve bu hareketlerine son vermesini istemiştir. Türkiye de Kıbrıs'taki Yunan terör faaliyetlerinin sona erdirilmesi ve

ayrıca Kıbrıs sorununun çözümü için Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında bir konferans organize edilmesi talebinde bulunmuştur (Milliyet, 19 Şubat 1957, s.1).

Sarper'in Türkiye'nin BM baş delegesi olduğu dönemin son yılları olan 1956-1957'de Türkiye'nin en önemli dış politika gündem maddelerinden biri "Kıbrıs" sorunu olmuştur. Kıbrıs Rumlarının temsilcilerinden Makarios, İngilizler ile görüşmelerinde orta yol bulmaya uzak bir tutum sergilemesi sebebiyle 9 Mart 1956 tarihinde Seyşeller'e sürgün edilmiştir. 19 Aralık 1956 tarihinde İngiltere, Kıbrıs'ta self determinasyon hakkının uygulanmasını kabul ettiğini fakat seçenekler arasında Kıbrıs'ın ikiye bölünmesi ihtimalinin de kabul edildiğini açıklamıştır (Savrun, 2018). Bu açıklamadan sonra, Türkiye de Kıbrıs'ın taksimi tezini onaylamış ve Kıbrıs'ın taksimi yani ikiye bölünmesi Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî görüşü hâline gelmiştir. ABD ise meselenin Kıbrıs'ın bağımsız tek bir devlet olarak kurulması hâlinde çözülebileceğini savunmuştur. Türkiye ve Kıbrıs Türklerinin en başta bu görüşü reddettikleri görülmektedir (Fırat, 2020, s. 603-605).

2.4. NATO Daimî Konseyi Nezdinde Türkiye Daimî Delegeliği

NATO'nun kuruluşundaki temel sebep, ABD-SSCB rekabeti olmuş ve 1945 yılında İkinci Dünya Savaşı bittiğinde Avrupa ülkeleri arasında bir ikilik durumu ortaya çıkmıştır. Savaşın galiplerinden SSCB savaş sonrası dünyada bir tehdit hâline gelmiş, sınırlarını Doğu Avrupa'da büyüterek Çekoslovakya, Romanya, Polonya, Bulgaristan, Polonya ve Almanya'nın doğu tarafını işgal etmiş, buralarda komünist rejimler kurmuş, böylelikle bu devletleri birer Sovyet uydu devletleri hâline getirmiştir. SSCB'nin zaten BM Güvenlik Konseyi'nin güçlü konumdaki üyelerinden biri olması ve veto hakkını kendi menfaatleri için suistimal etmesi büyüyen ve güçlenen Sovyet tehdidi karşısında, Birleşmiş Milletler etkisiz bırakmıştır. SSCB ile Batı arasında atom enerjisi konusunda da pürüzler baş göstermiş, bu nedenle Batı, SSCB tehdidine karşı ortak savunma teşkilatı oluşturmaya karar vermiştir (Soysal, 2000, s. 391).

NATO'dan önceki ortak savunma örgütü, Batı Avrupa devletleri tarafından oluşturulmuş, 17 Mart 1948 tarihinde İngiltere, Hollanda, Fransa, Lüksemburg ve Belçika tarafından Brüksel Anlaşması ile ortak savunma ve işbirliği amacıyla Batı Avrupa Birliği kurulmuştur. Kurucu anlaşmada, Sovyet tehdidine açıkça yer verilmese bile Avrupa'ya silahlı saldırıdan bahsedilmesinin SSCB tehdidini ima ettiği anlaşılmaktadır (Soysal, 1997,

s. 55). Batılı devletler SSCB tehdidine karşı örgütlenmenin tek çare olabileceğini düşündüler. 17 Mart 1948 tarihinde İngiltere, Hollanda, Fransa, Lüksemburg ve Belçika, Brüksel Antlaşması'nı imzaladılar. 1948 senesinin Eylül ayında ise SSCB tehdidinin yarattığı güvenlik endişelerinin etkisiyle Batı Birliği Savunma Örgütü'nü oluşturdular. Fakat bu oluşumda ABD'nin yer almaması SSCB'ye karşı gerekli önlemin alınıp alınmadığına dair kuşkulara sebep olmuştur (Kostak, 2024, s. 204).

20 Aralık 1948 tarihinde, açıklama yapan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin NATO görüşmelerini izlediğini, Akdeniz devletlerinin bölge barışının korunmasında istekli olduğunu ifade etmiştir (Soysal, 1997, s. 68). 1949 senesinin Şubat ayında Türkiye Cumhuriyeti'nin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, Türkiye'nin güvenliği hususundaki konuları görüşmek ve bu konuda destek almak niyetiyle Brüksel, Londra ve Paris'e görüşmeler için gitti (Ekici ve Baharçipek, 2016, s. 155). 20 Ocak 1949 tarihinde tekrar ABD Başkanı seçilen Truman açıklamalarında demokrasinin öneminden bahsederek komünizme olumsuz eleştiriler yöneltmiştir. Ayrıca Truman, NATO'ya vurgu yaparak ABD'nin dost ülkelere askerî yardım yapması gerektiğini de belirtmiştir (Soysal, 1997, s. 69). NATO'nun kurulmasına kısa süre kala SSCB, NATO'ya katılmaya istekli devletleri kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. 6 Şubat 1949'da SSCB NATO'ya katılmaya hazırlanan Norveç ile saldırmazlık paktı imzalamak istemişse de Norveç bunu kabul etmemiş ve NATO fikrine bağlılığını sürdürmüştür. Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Necmettin Sadak, 8 Şubat 1949 tarihinde 17 Şubat 1949'da düzenlenecek olan Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı Bakanlar Konseyi görüşmelerine katılmak için İstanbul'dan ayrılarak Paris'e gitmiştir. Sadak, NATO ile ilgili gazetecilere yaptığı açıklamada, NATO'nun belirli bir bölge için düşünüldüğünü fakat Avrupa'nın savunulmasının bir bütün olduğunu, bu süreçte Akdeniz devletlerinin de önemli olduklarını ifade etmiştir (Soysal, 1997, s. 71-72). 13 Mart 1949 tarihinde, ABD'nin Dışişleri Bakanı, SSCB'nin Türkiye'ye herhangi bir saldırı olduğu takdirde ABD'nin Türkiye'ye yardım edeceğini söyledi (Efe, 2019, s. 608). Sadak, 31 Mart 1949 tarihindeki açıklamasında ise Türkiye'nin NATO'yu eksik bulduğunu açıklayarak Avrupa'nın güvenliğinin bir bütün olarak ele alınması gerekirken bu paktın sadece Kuzey Atlantik bölgesi için oluşturulduğunu ve Türkiye'nin de NATO görüşmelerine davet edilmemesinin sebebinin bu olduğunu söylemiştir. 3 Nisan 1949 tarihindeki açıklamasında Sadak, Türkiye'nin NATO'ya davet edilmediği için memnuniyetsiz olduğuna dikkat çekmiştir. Neticede, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), 4 Nisan 1949 yılında

ABD'nin Washington D.C. şehrinde Kuzey Atlantik Anlaşması ile kuruldu, Türkiye NATO'yu güvenliğin sağlanması ve Türkiye'nin Batılı tarafının güçlendirilmesi için önemli bir oluşum olarak gördü (Kıbaroğlu, 2017, s. 8)

NATO'nun dışında kalan Türkiye'nin bu noktada iki endişesi olmuş, bunlardan biri SSCB tarafından tehdit edildiği takdirde, Türkiye'nin güvenliğinin nasıl sağlanacağı, diğeri de ABD NATO üyelerine yardım yapacağı için Türkiye'ye yapılacak yardımların durumunun ne olacağıdır (Gönlübol ve Ülman, 1996, s. 225). 18 Şubat 1952'de Türkiye, Yunanistan ile NATO üyesi olmuştur. Türkiye'nin NATO'ya katılma süreci sancılı olmuş, 1949-1952 tarihleri arasında örgüte katılma için çaba göstermiş fakat bazı Avrupa devletleri ve İngiltere, Türkiye'nin NATO üyeliğine sıcak bakmamıştır (Efe, 2019; Kostak, 2024). 1950 yılında Kore Savaşı'nda Türkiye'nin gösterdiği üstün başarılar, ABD'nin Türkiye'ye bakışını değiştirmiştir. Artan SSCB tehdidi karşısında Türkiye'nin ABD'ye üs ve büyük miktarda asker sağlayabileceği değerlendirilmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Boğazlara egemen olması da SSCB'nin Orta Doğu ve Akdeniz emelleri noktasında önemli görülmüştür (Sezer, 1999, s. 445). Armaoğlu'na göre, 1949-1952 yılında Türkiye'nin yaşadığı sancılı NATO'ya katılma süreci İngiltere'nin emperyal hırslarının ve bencil politikasının bir sonucudur. Türkiye'nin NATO'ya katılmasının ardından Türkiye-ABD ilişkileri güçlü bir ittifak ilişkisine dönüşmüştür. Armaoğlu, Türkiye'nin NATO'ya girdikten sonra bağımsızlığından taviz veren bazı politikalar izlediğini belirtmiştir. Çünkü Türk dış politikası bu süreçte ABD ile tam bir uyum sürecine girmiştir (Armaoğlu, 2017, s. 15).

Türkiye Cumhuriyeti'nin BM Baş Delegesi Selim Sarper'in NATO nezdinde Türkiye Daimî Delegeliğine tayinine 8 Nisan 1957 tarihinde karar verilmiştir. Sarper'den boşalan Türkiye'nin BM Baş Delegeliği görevine ise Bonn Büyükelçisi Seyfullah Esin getirilmiştir (Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.2.145.121.19, 8 Nisan 1957). Bu tayin kararı Resmî Gazete'de yer almıştır (Resmî Gazete, 5 Haziran 1957, sayı 9625). 13 Haziran 1957 tarihinde Sarper NATO'daki görevine başlamak için New York'tan ayrılarak, Türkiye'nin BM Baş Delegesi görevini on sene boyunca sürdürmüştür. New York'tan ayrılırken onu uğurlayanlar arasında, ABD'nin ve İngiltere'nin BM baş delegeleri de yer almıştır. Selim Sarper, uğurlanırken orada bulunan Kıbrıslı Türkler, Sarper'e sevgi gösterilerinde bulunmuşlardır. Yeni görevi sebebiyle, Sarper'e telgraf aracılığıyla başarı dileklerinde bulunanlardan biri de Yunan milyoner film yapımcısı Skuras olmuştur (Cumhuriyet, 14 Haziran 1957, s. 3).

4 Haziran 1957 tarihli resmî NATO belgesinde, NATO Genel Sekreteri'nin Türkiye'nin Sarper'i Türkiye'nin Daimî NATO Temsilcisi olarak görevlendirilmesi hakkında bilgilendirildiği ve Selim Sarper'in bu göreve 17 Haziran 1957 tarihinde başlamasının beklendiği belirtilmiştir (NATO Official Document, RDC(57)220, "Nomination of Turkish Permanent Representative", 4 Haziran 1957).

Hükûmetin daveti üzerine, 30 Ağustos'ta Türkiye'nin NATO Daimî Temsilcisi Selim Sarper'in de aralarında bulunduğu bazı diplomatlar Ankara'ya gelmişlerdir. Bu diplomatların arasında, Sarper ile Bonn Büyükelçisi Settar İksel, Roma Büyükelçisi Cevat Açıkalın, Kahire Büyükelçisi Faik Zihni Akdur da vardır. Diplomatlar ile Adnan Menderes arasında görüşmelerin düzenleneceği ve bu görüşmelerin birkaç gün süreceği ifade edilmiştir. Bu görüşmelerde Orta Doğu ve özellikle Suriye olayları ile Kıbrıs konusu ele alınacak, toplantılarda Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Melih Esenbel de bulunacaktır. Kıbrıs konusunda, özellikle İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye ile temaslarına, Makarios'un ABD ile ilişkilerine ve ABD Başkanı Eisenhower ile Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'un tavırlarına değinilecektir (Cumhuriyet, 31 Ağustos 1957, s. 5). Selim Sarper, 20 Eylül 1957 tarihinde NATO'daki görevinin başına dönmek için Paris'e gitmiştir (Cumhuriyet, 21 Eylül 1957, s. 3). Sarper'in NATO'da Türkiye daimî delegesi olduğu dönemde ABD tarafından Eisenhower Doktrini ilan edilmiştir. ABD Eisenhower Doktrini ile İngiltere'nin Orta Doğu'da kaybettiği güçten doğan boşluğu doldurmayı amaçlamıştır. Diğer bir amaçsa SSCB'nin Mısır ve Suriye ile iyi ilişkiler kurup ortaklık kurmasını engellemek olmuştur. ABD, Orta Doğu'da kendisi hakkında oluşan emperyal ve kötü niyetli devlet algısını değiştirmek istemiş, ayrıca bölge devletleriyle iyi ilişkiler kurmak niyetinde olmuş, bunu ekonomik yardım vererek yapabileceğini düşünmüştür (Sander, 2016, s. 205-206).

Eisenhower Doktrini, 5 Ocak 1957 tarihinde ABD Başkanı Eisenhower'ın konuşması ile açıklanmıştır. Eisenhower konuşmasında, SSCB'nin Orta Doğu'ya sızdığını, ABD'nin Orta Doğu devletlerinin bağımsızlıklarını korumasına yardım etmesi gerektiğini, ayrıca eğer SSCB yanlısı bir devlet saldırı girişiminde bulunursa, saldırıya uğrayan bölge devletine ABD tarafından yardım gönderileceğini söylemiştir. SSCB, Suriye ve Mısır, en başından bu doktrine karşı çıkmışlar ve bunu ABD'nin kötü niyetinin ve emperyal amaçlarının bir dışa vurumu olarak görmüşlerdir. Türkiye'de ise Eisenhower Doktrini memnuniyetle karşılanmış hem DP hem de CHP doktrini destekleyerek bunun Orta Doğu'daki istikrarsızlığa çare

olabileceğini ifade etmişlerdir (Çetinkaya, 2019). 1957 yılında, doktrinin ilanından sonra Türkiye ile ABD ortak bir bildiri açıklayarak iki devletin Eisenhower Doktrini çerçevesinde işbirliği yapacaklarını ve ayrıca iki devletin de uluslararası komünizmi dünyadaki barışa ve istikrara tehdit olarak algıladıklarını ifade etmişlerdir (Sander, 2016, s. 207-210).

Orta Doğu’da İngiltere ve Fransa’nın prestij kaybetmesinin sebebi 1956 Süveyş Bunalımı olmuş, SSCB bu bunalım sonrasında doğan güç boşluğunu anti-empyralist bir tavır takınarak ve bölge ülkeleriyle iyi ilişkiler kurmaya çalışarak doldurmaya çalışmıştır. 6 Ağustos 1957 tarihinde Suriye ve SSCB arasında ekonomik ve teknik yardım antlaşması imzalanmıştır. 13 Ağustos 1947 tarihinde Suriye, ülkedeki iktidarı devirme niyetinde olduklarını belirttiği üç Amerikalı diplomatı ülkeden çıkarmıştır. ABD de bunun üzerine Suriye büyükelçisini “*persona non grata*”, istenmeyen kişi, ilan etmiştir. Bu süreçte, Suriye Genelkurmayı’nın başına komünist bir isim getirilmiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2020, s. 629-630). Bu dönemde, SSCB ve Doğu Bloku devletlerinden ekonomik ve askerî yardım alan Suriye, âdeta bir Sovyet uydusu devlet izlenimi vermiştir. Kuzeyde SSCB, batıda Bulgaristan ve şimdi de güneyde Suriye olmak üzere, üç taraftan komünist devler tarafından kuşatılmış olan Türkiye, Suriye’nin SSCB yanlısı olmasını bir tehdit olarak algılamıştır (Çetinkaya, 2019).

30 Kasım 1956 tarihinde, Türkiye asker sayısını arttıracaklarını açıklayarak, askerî tatbikatlara başlanacağını ilan etmiştir. Aynı süreçte, Irak Kralı Faysal da parlamentoyu feshettiğini bildirmiş, Irak’ın, Türkiye ve İran ile işbirliği yapması gerektiğini ifade etmiştir. Bütün bu gelişmeler, Suriye’yi endişelendirmiş ve Suriye BM’ye başvurarak Türkiye, Fransa, İsrail, İngiltere ve Irak’ın kendisine saldırı hazırlığında olduğunu açıklamıştır (Sander, 2016, s. 213-214). 24 Ağustos 1957 tarihinde, ABD Dışişleri Bakanı Yardımcısı Henderson, İstanbul’a gelerek Türkiye yöneticileriyle ve ayrıca İstanbul’da bulunan Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin’le görüşmüştür (Sander, 2016, s. 217). Henderson hükûmete verdiği raporda, Suriye’nin bölge için yarattığı tehditten söz edilerek Suriye’nin Doğu bloku ülkelerinden destek alarak komşu Orta Doğu devletlerinde darbe yapmaya kalktığı ifade edilmiştir (Efe, 2019; Çetinkaya, 2019).

5 Eylül 1957 tarihinde, ABD; Irak, Ürdün ve Lübnan’a askerî yardım vermeye başlamıştır. Türkiye ise bu dönemde Suriye sınırında askerî tatbikatlar yapmıştır. 7 Ekim 1957 tarihinde SSCB lideri Nikita Kruşçev bir açıklama yapmış, bu açıklamada Türkiye’yi açıkça tehdit ederek Suriye’yi desteklediğini ifade etmiştir. ABD, bu açıklamalar karşısında

Türkiye'ye destek vermiş, ayrıca İngiltere ve ABD 25 Ekim 1957 tarihli ortak açıklamalarında Türkiye'ye karşı SSCB veya Suriye saldırısının NATO'ya karşı bir hareket olarak niteleneceğini ve NATO'nun Türkiye'yi korumak için harekete geçeceğini ifade etmişlerdir (Sander, 2016, s. 219-221). Suriye Bunalımı bir savaşa dönüşmese de ABD-Türkiye-SSCB-Suriye ilişkilerinin oldukça gerilmesine yol açmıştır.

23 Ekim 1957 tarihinde, Sarper ani bir kararla New York'a giderek burada Türkiye'nin BM delegasyonuna katılmıştır (Cumhuriyet, 24 Ekim 1957, s. 5). Bu tarihlerde BM'de Suriye konusu ön plandadır. Sarper, New York'ta Türkiye-Suriye görüşmelerini ve aynı zamanda, ABD Başkanı Eisenhower ile İngiltere Başbakanı Macmillan arasındaki görüşmeleri yakından takip edecektir (Milliyet, 24 Ekim 1957, s. 1). 29 Ekim 1957 tarihinde Sarper, BM'de açıklamalarda bulunmuş ve açıklamalarında SSCB ve Suriye'nin Türkiye'ye yönelttiği suçlamalara karşılık vermiştir. Sarper, SSCB ve Suriye'nin Türkiye'nin Suriye'yi işgal etme hazırlığında olduğuna dair iddialarını yalanlamış ve Türkiye'nin böyle bir amacının olmadığını belirtmiştir (Milliyet, 29 Ekim 1957, s. 1, 7). Sarper, Türkiye'nin yalnızca Suriye'ye değil hiçbir komşusuna saldırma niyetinin olmadığını da açıklamıştır. Türkiye'nin BM'deki sicilinin temiz olduğunu fakat Türkiye'yi suçlayanların sicilinin ne durumda olduğunun Genel Kurul tarafından cevaplanması gerektiğini ifade etmiştir. Sarper konuşmasında, Türkiye'nin hem güneyden hem kuzeyden tehdit altında olduğunu ve bu sebeple Türkiye'nin güvenlik ve savunma kaygılarının normal olduğunu söylemiştir. Sarper, Suriye'nin deniz gücü olmadığını buna rağmen deniz ve denizaltı üssü inşa ettiğini belirterek bunun sebebinin Türkiye tarafından Suriye'ye sorulduğu fakat cevap alınamadığını açıklamıştır.

30 Ekim 1957 tarihinde, BM Genel Kurulu'na iki karar tasarısı sunulmuş, bunlardan bir tanesi Suriye tarafından ortaya konmuş ve Türkiye-Suriye sınırında araştırma yapmak için bir komisyon oluşturulmasını istenmiş, ikincisinde ise Türkiye-Suriye gerginliğinin iki devlet arasında çözülmesi istenmiştir. Bu sırada, Endonezya delegesi, bu iki karar tasarısının oylanmasında acele ve ısrar edilmemesi gerektiğini belirterek Türkiye ve Suriye'nin aralarındaki problemi dostluk içinde görüşerek çözmelerinin doğru olacağını ifade etmiştir. Suriye, bunu dikkate değer görmüş ve karar tasarısını geri almıştır. İkinci tasarı da hazırlananlar tarafından geri alınmıştır. Sarper, Endonezya delegesine tutumundan ötürü teşekkürlerini sunmuş, BM Genel Kurulu'nda Suriye buhranının nedenleri üzerinde

yeterince durulamadığını ifade ederek bu durumu eleştirmiştir (Kürkçüoğlu, 1972, s. 110-111).

1957 yılının aralık ayında BM içinde Kıbrıs ile ilgili görüşmeler yapılmış, Sarper de Türkiye'nin temsilcisi olarak bu görüşmelere katılmış, 9 Aralık 1957 tarihinde başlamıştır (Özkan, 2022, s. 141). İngiltere tarafı, Kıbrıs sorununun çözülebilmesinin yolunun Türkiye-Yunanistan-İngiltere arasındaki görüşmelerden geçtiğini ifade etmiştir. Yunanistan tarafı, Kıbrıs'a self determinasyon ilkesinin uygulanması gerektiğini söylemiş ve sorunun aslında iki devlet arasında olduğunu, tarafların Yunanistan ve İngiltere olduğunu savunmuştur. Türkiye'nin görüşlerini Sarper açıklamış, Türkiye'nin self determinasyon ilkesine saygı duyduğunu fakat bu ilkenin istismar edilerek Kıbrıslı Türklerin iradesi yok sayılarak bir işgal aracı olarak kullanılmasına Türkiye'nin her zaman karşı çıkacağını belirtmiştir. Sarper, Yunanistan'ın kendi ilkelerini zorla diğer devletlere kabul ettirmek istediğini ve bu kabul edilemez olduğunu söylemiştir (Milliyet, 10 Aralık 1957, s. 5).

BM'deki görüşmeler sırasında, Yunanistan'ın Kıbrıs'a self determinasyon ilkesinin uygulanması için görüşmelerin başlamasına dair tasarısı, yirmiye karşı otuz üç oy ile kabul edilmiştir. DP iktidarı, bu karara açıkça bir tepki göstermemiş, CHP ise Yunanistan'ın isteğinin kabul edilmesini olumsuz karşılamış, gençlik örgütleri karara karşı gösteriler düzenlemek için izin istemişlerdir. Siyasi Komisyon'da kabul edilen Yunanistan teklifi, BM Genel Kurulu'nda kabul edilmemiş ve Genel Kurul konuyla ilgili yeni bir şey ortaya koymamıştır.

Kıbrıs sorununun çözülmesi için NATO devreye girmiş ve NATO Genel Sekreteri Lord Ismay, Türkiye-Yunanistan-İngiltere görüşmeleri için arabulucu olabileceğini ifade etmiştir (Bilge, 1996, s. 354-355). Sarper, Yunanistan'ın Kıbrıs'ta self determinasyon uygulanmasına dair isteğini şiddetli biçimde eleştirerek Kıbrıs'ta self determinasyon ilkesi uygulanırsa sorunun daha da büyüyeceğini ve çözümün zorlaşacağını açıklamıştır. Sarper, ortada bir Kıbrıs milleti olmadığını, Kıbrıs'ta statükoyu değiştirmek isteyen Türkiye değil, Yunanistan olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 13 Aralık 1957, s. 1-5). Yunanistan'ın izlediği Enosis siyasetinin, Kıbrıs Türklerini haklarını müdafaa etmeye zorladığını belirten Sarper, Kıbrıs Türklerine atılan iftiraları da eleştirmiştir. Sarper konuşmasında geçmişte Türk azınlıklara karşı Batı Trakya ve Girit'te yapılan zulümleri hatırlatmıştır (Cumhuriyet, 13 Aralık 1957, s. 1-5).

Yunanistan, BM Genel Kurulu'nda isteğine ulaşamamış, Genel Kurul, Yunanistan'ın sunduğu self determinasyon karar tasarısını reddetmiştir. BM'deki genel kanı Kıbrıs meselesinin İngiltere, Türkiye ve Yunanistan tarafından çözülmesi yönünde olmuştur. Sarper, Genel Kurul'da oylama öncesinde yaptığı konuşmasında, BM'den Kıbrıs konusunun çözümü için bütün tarafları tatmin edecek bir tavır almasını istemiştir. İngiltere, Yunanistan'ın self determinasyon karar tasarısının BM Genel Kurulu'nda reddedilmesinden memnuniyet duymuştur (Cumhuriyet, 16 Aralık 1957, s. 1, 5).

Cumhuriyet Gazetesinde, 1954-1957 yılları arasında BM'de Kıbrıs konusunun görüşülürken Yunanistan'ın küçük adımlarla Kıbrıs'ı ilhak etmeye çalıştığı ifade edilmektedir. Yapılan değerlendirmede, Türkiye'nin Kıbrıs konusunda yeni bir politika belirlemesi ve tedbirler alması gereğinden bahsedilmiştir. Ayrıca, gazetedeki yazıda İngiltere'nin Yunanistan'a Kıbrıs konusunda yeni tavizler vereceği öngörülmüştür (Coşar, Cumhuriyet, 16 Aralık 1957, s. 3).

BM Genel Kurul'daki Kıbrıs görüşmelerine katılıp Türkiye'nin tezlerini ortaya koyan Selim Sarper, görüşmeler tamamlandıktan sonra 15 Aralık 1957 tarihinde NATO görevinin başına dönüp NATO Konseyi toplantısına katılmak üzere Paris'e gitmiştir (Milliyet, 16 Aralık 1957, s. 1).

1958 yılında, Yunanistan, Kıbrıs'ın Birleşmiş Milletler idaresi altına girmesini önermiştir. Türkiye, bu teklifi reddetmiştir. Ömer Sami Coşar, *Cumhuriyet* gazetesindeki yazısında Yunanistan'ın bu teklifinin amacının Kıbrıs meselesinin üçlü görüşmelerle halledilmesini engelleyerek konuyu BM çözümüne bırakmak olduğunu ifade etmiştir. Yunan teklifine göre, Kıbrıs beş veya on yıl BM mandası altında kalacak, BM mandası sürecinde Kıbrıs'taki İngiltere üsleri korunacak fakat İngiltere Kıbrıs'ın içişlerine karışmayacaktır. BM manda idaresi bittikten sonra Kıbrıs'ın geleceğinin ne olacağına BM karar verecektir. Türkiye, en başta mandacılığa karşı olduğu için Kıbrıs'taki Türklerin idaresini manda yönetimine vermeyi kabul etmesi düşünülemezdi (Ömer Sami Coşar, Cumhuriyet, "Kıbrıs için manda!", 4 Temmuz 1958, s. 1-3).

1958 Eylül ve Ekim aylarında, Kıbrıs sorununun çözümü için bu sefer NATO girişimde bulunmuş, Yunanistan ve İngiltere arasında arabuluculuk yapmayı teklif etmiştir. Bu teklife göre, diğer NATO üyelerinin de katıldığı bir konferans toplanmıştır. NATO'nun

bu girişimi, Yunanistan'ın isteksizliği sebebiyle sonuca ulaşamamıştır. Yunanistan konunun BM tarafından çözülmesini istemiştir (Bilge, 1996, s. 363).

19 Haziran 1958 tarihinde, İngiltere, Kıbrıs için Macmillan planını ortaya koymuştur. Bu plana göre, Kıbrıs'taki Rumlara ve Türklere ayrıca Türkiye ve Yunanistan'a danışılarak Kıbrıs için bir anayasa hazırlanacaktır. Bu anayasaya göre, Kıbrıs'ta bulunan iki topluluğun kendine ait Temsilciler Meclisi bulunacaktır (Balıkçıoğlu, 2016, s. 55-56). Ayrıca başkanlığını İngiliz valinin yapacağı ve bünyesinde Kıbrıslı Türkler ve Rumlar ile Yunanistan ve Türkiye temsilcilerinin bulunacağı bir Konsey kurulacaktır. Kıbrıs'ın güvenliği ve dışişleri konularında yetkili kişi İngiliz vali olacak fakat bu vali kararlarını alırken Türkiye ve Yunanistan'a da danışacaktır. Plana göre yedi yıl boyunca Kıbrıs'taki İngiliz kontrolü devam etmektedir (Fırat, 2020, s. 606). Yunanistan bu planı kabul etmemiş, Macmillan Planı'nın uygulanması durumunda, NATO'dan ayrılacağını belirtmiştir. Kıbrıs'taki Makarios ise Macmillan Planı yerine farklı bir öneri sunmuş, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılmamak şartıyla bağımsız olmasını teklif etmiştir. Selim Sarper, NATO Genel Sekreteri ile konuşmasında, Makarios'un planıyla ilgilenmediğini ifade etmiştir (Milliyet, 26 Eylül 1958, s. 1).

Sarper 7 Ekim 1958 tarihinde, NATO Konseyi'nde bir açıklama yaparak konseye bir rapor vermiştir. Bu raporda, Kıbrıs'taki EOKA'nın Yunanistan'dan aldığı talimatlarla hareket ettiği ifade edilmiştir. Kıbrıs'taki Türk lidere suikast düzenleneceğine dair bilgiler olduğu ve bunun gerçekleşmesi hâlinde Yunanistan'ın sorumlu tutulacağı ifade edilmiştir. Konseyde Yunan tarafı, Türkiye'nin Kıbrıs'ta söz hakkının olmadığını ileri sürmüş, Selim Sarper ise bunu kabul etmemiştir. NATO Konseyi, Yunanistan'ın Kıbrıs'ta plesibit yapılmasına dair teklifini kabul etmemiştir (Milliyet, 8 Ekim 1958, s. 1). Sarper'in EOKA'yı NATO Konseyi gündemine getirme sebebi 1 Nisan 1958 tarihinde EOKA'nın Kıbrıs'ta topyekûn savaş başlatmasıdır. EOKA, Lefkoşa'da bulunan Türk Haberler Bürosu'na bombalı saldırı düzenlemiştir. Ayrıca bu süreçte Haziran 1958'de Yunanistan, İzmir NATO Karargâhından askerlerini çekmiştir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ise Haziran 1958'de Kıbrıs meselesinin tek çözümünün taksim olduğunu söylemiştir (Soysal, Soğuk savaş, 1997, s. 257-258).

20-30 Kasım 1958 tarihinde, Birleşmiş Milletler'de Kıbrıs konusu tekrar görüşülecek, Türkiye'yi temsil edecek heyette şu isimler bulunacaktır: Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, NATO Daimî delegesi Selim Sarper, BM Daimî delegesi Seyfullah Esin,

Londra Büyükelçisi Muharrem Nuri Birgi, Bonn Büyükelçisi Settar İlksel, Stockholm Büyükelçisi Orhan Eralp. Ayrıca bu heyette Kıbrıs Türklerinin temsilcisi de yer alacaktır (Cumhuriyet, 12 Kasım 1958, s. 5). BM'deki Kıbrıs müzakereleri 25 Kasım 1958 tarihinde başlamış, görüşmelerde ilk önce Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff konuşmuş, Kıbrıs'ın bağımsız bir devlet hâline getirilmesini savunmuştur. İngiltere temsilcisi, Kıbrıs sorunda, İngiltere tarafından taksim tek çözüm olarak kabul edilmediğini ifade etmiştir. Türkiye'nin görüşünü Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu açıklamış; Kıbrıs'taki Türkler ile Rumlar arasında eşitlik sağlanmasının gerekli olduğunu, self determinasyon uygulanacaksa adadaki her iki toplum için uygulanması gerektiğini, bağımsızlık olacaksa yine iki toplumun da buna hakkının olduğunu ifade etmiştir (Cumhuriyet, 26 Kasım 1958, s. 1, 5).

1958 Aralık'ında NATO görüşmeleri sırasında, Türkiye ve Yunanistan taksim ve Enosis fikirlerinden vazgeçtiklerini duyurmuşlardır. Kıbrıs'taki Türk liderler ve Türk kamuoyu Türkiye'nin bu kararını olumsuz biçimde eleştirmişlerdir. Türkiye ve Yunanistan'ın bu konuda anlaşmalarında, ABD'nin büyük etkisi olmuştur. 1958 Haziran ayında başlayıp şiddetlenen Kıbrıs çatışmaları, ABD'yi NATO'nun geleceği konusunda endişelendirmiş, Türkiye-Yunanistan gerginliğinin NATO'yu zayıflatıp SSCB'yi mutlu edeceği düşünülmüştür.

ABD, Yunanistan ve Türkiye'nin sorunu çözmesini ısrarlı biçimde isteyince Türkiye ve Yunanistan, Kıbrıs'ın bağımsızlığı konusunda anlaşmışlardır (Fırat, 2020, s. 607-608). 6 Şubat 1959 tarihinde Adnan Menderes, Karamanlis, Fatin Rüştü Zorlu ve Averoff Zürih'te buluşmuşlar ve iki devlet, Kıbrıs'ın bağımsızlığını tanıyacaklarına ilişkin belgeleri imzalamışlardır (Fırat, 2020, s. 608). 19 Şubat 1959 yılında imzalanan Londra Antlaşması ile bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur (Fırat, 2020, s. 610). Sarper'in içinde bulunduğu diğer bir meseleyse, Bildenberg toplantısıydı. Bu toplantıya Belçika Ulaştırma Bakanı, Uluslararası Para Fonu temsilcileri, ABD'li diplomatlar, Hollanda Dışişleri eski Bakanı ile İngiliz ve Fransız iktisatçılar katılmış, Türkiye'den de Başbakan Adnan Menderes, Selim Sarper, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Muharrem Nuri Birge katılacaktır. Toplantıda dünya meselelerinin ele alınacağı ve amacın dünya barışına hizmet olduğu ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 18 Eylül 1959, s. 1, 5).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELİM RAUF SARPER'İN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI

3.1. Selim Rauf Sarper'in Dışışleri Bakanlığı

Selim Sarper, Dışışleri Bakanlığı görevinden önce 12 Mart 1960 tarihinde Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevine getirilmiştir (Dışışleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965, s. 23). Fatin Rüştü Zorlu, dışışleri bakanlığı döneminde 1959-1960 senelerinde Dışışleri Bakanlığı'nda bazı değişikliklere imza atmıştır. 2 Nisan 1957 tarihinde Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevine Melih Esenbel getirilmiştir (Dışışleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965, s. 23). Melih Esenbel bu görevden alınıp Washington Büyükelçisi olarak görevlendirildikten sonra da Melih Esenbel'in yerine Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevine Selim Sarper'in getirilmesinde mutabık kalınmıştır. Dışışleri Bakanı Zorlu bir gün Semih Günver'e “*Selim'i getiriyorum, ama göreceksin, onun sırtında bir aslan postu vardır. İçerisi aynı kuvvette değildir*” demiştir (Günver, 1985, s. 132-133).

Semih Günver, Selim Sarper'in ihtiyatlı biri olduğunu ifade etmekte ayrıca Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Fatin Rüştü Zorlu'ya Genel Sekreterliğe getirmesi için Sarper'i önerdiğini belirtmektedir (Günver, 1985, s. 132-133). Mahmut Dikerdem eserinde, Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreterliği'ne seçilenlerden bahsederken Dışışleri Genel Sekreteri'nin bakanlığın reisi olduğunu, Dışışleri Bakanları'nın gelip geçici olduğunu ifade etmiştir. Öte taraftan Dikerdem, 1947 yılında Truman Doktrini'nin ilanından itibaren Dışışleri Bakanlığı'nın önemli görevlerine hem ABD hem de NATO'nun güvenebileceği isimlerin getirildiğini belirtmiştir. Dikerdem'e göre, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri olarak görevlendirilen isimlerin hepsi ABD'yi hür dünyanın lideri, NATO'yu da Türkiye'nin güvenliği için önemli kabul eden isimler olmuştur. Dikerdem ayrıca, Haluk Bayülken, Şükrü Elekdağ ve Zeki Kuneralp'in yanında Selim Sarper'in de Genel Sekreter olarak seçilmesinde NATO'ya bağlılığının temel sebeplerden olduğunu ifade etmiştir (Dikerdem, 2022, s. 131).

Mahmut Dikerdem, bu sırada Türkiye Cumhuriyeti'nin Tahran Büyükelçisi ve göreve 10 Nisan 1960 tarihinde başlamıştır (T.C. Dışışleri Bakanlığı, t.y.). Tahran

Büyükkelçiliği sırasında, yaşadıklarını anlattığı anılarında yine Selim Sarper ile ilgili ifadeler yer almaktadır. Dışişleri Bakanı Zorlu, CENTO toplantısına katılmak için beraberinde 17 kişiden oluşan heyetle Tahran'a gelmiştir. Bu heyetin içinde Dışişleri Genel Sekreteri Selim Sarper de yer almıştır. Mahmut Dikerdem, Selim Sarper ve Fatin Rüştü Zorlu üçlünün bir arada bulunduğu sırada Zorlu, Dikerdem'e yakında kendisini Dışişleri Genel Sekreteri yapmak istediğini belirtmiş, bunun üzerine Selim Sarper, Dikerdem konuşmadan önce Zorlu'ya cevap vererek emekliliğine az kaldığını, Dikerdem'in ise daha genç olduğunu, böyle bir durumda kendisinin Dışişleri Genel Sekreterliği'nden ayrılmak istemediğini söylemiştir. Zorlu, Sarper gittikten sonra bu isteğini gerçekleştirmek istediğini tekrar Dikerdem'e iletmıştır (Dikerdem, 2022, s. 137).

Sarper'in Dışişleri Genel Sekreteri olduğu dönemde, İstanbul'da NATO toplantısı düzenlenmiştir. Sarper, bu vesileyle NATO'nun kurulmasında önemli rol oynamış olan Belçika Dışişleri Bakanlarından Paul Henri Spaak ile görüşmüş, görüşmede üzerinde durulan asıl mesele SSCB olmuştur. Spaak, Sarper'e Türkiye'nin iç siyasetine dair sorular da yönelmiştir (Öztek, 2021, s. 16). 19 Mayıs 1960 tarihinde, Hindistan Başbakanı Cevahirlal Nehru Ankara'ya gelmiş, onu karşılayanların arasında Selim Sarper de bulunmuştur. Nehru'nun ziyareti vesilesiyle Başbakan Adnan Menderes tarafından bir yemek düzenlenmiş, bu yemeğin ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Sarper'i çağırış ve kendisine Ankara'da düzenlenen gösteriler hakkında sorular sormuştur. Sarper, bu tarz gösterilerin bütün demokratik devletlerde yapıldığını, gösteriler toplumsal düzene olumsuz yansımadağı takdirde bunlara müdahale edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Sarper, Celal Bayar'a ifade ve gösterinin hürriyetine müsamahanın önemini de anlatmıştır (Öztek, 2021, s. 19).

Değnilmesi gereken mesele, 27 Mayıs 1960 askeri darbesidir. Bu konuyu ele almak için öncelikle darbe öncesinde yaşananları aktarmak uygun olur. DP iktidarının darbe öncesinde baskıcı bir yönetim sergilediğı görülmektedir. Muhalefet partisi CHP'nin yurtiçi gezileri sıklıkla engellenmiştir. 12 Nisan 1960 tarihinde DP tarafından bir tahkikat komisyonunun oluşturulacağı açıklanmıştır. Ayrıca DP, CHP'yi silahlı ayaklanma hazırlamakla suçlamıştır. Oluşturulan Tahkikat Komisyonu, siyasi partilerin faaliyetlerini yasaklamıştır. İsmet İnönü açıklamalarında, DP iktidarının demokratik yönetimden otoriter ve baskıcı tarafa yöneldiğini ifade ederek DP'nin demokrasiden baskıcı yönetime geçerek yanlış bir davranış içinde olduğunu, bu yanlış davranışta devam etmeleri hâlinde DP'yi

kendisinin bile kurtaramayacağını ve şartlar oluştuğunda ihtilalin milletlerin hakkı olduğunu açıklamıştır (Akşin, 2021, s. 257-258). 1960 Nisan ve Mayıs'ında darbe yapmak isteyenlere fırsat veren gelişmeler yaşanmıştır. Mesela, Nisan ayının henüz başındayken İsmet İnönü'nün Kayseri'ye gidişi engellenmeye çalışılmış ve İnönü, İncesu'da saldırıya uğramıştır.

27 Mayıs 1960 günü, askerler yönetime el koymuştur. DP, bu darbe sonrasında kapatılmış, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, bakanlar ve DP'li milletvekilleri evlerinden alınıp gözüaltına alınmışlardır (Aydın ve Taşkın, 2020, s. 61-64). Darbeyi gerçekleştiren askerlerden oluşan Millî Birlik Komitesi kurulmuş, bu komitenin başkanlığına Orgeneral Cemal Gürsel seçilmiş, komitenin çoğunluğunu alt rütbeli subaylar oluşturmuştur. Millî Birlik Komitesi'nde etkisi en fazla hissedilen iki kişi Cemal Madanoğlu ve Alparslan Türkeş olurken, Cemal Gürsel, Millî Birlik Komitesi başkanlığının yanında devlet başkanlığı görevini de yürütmüştür. Bu sırada, CHP Genel Başkanı konumunda bulunan İsmet İnönü, en erken zamanda seçimlerin yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Aydın ve Taşkın, 2020, s. 67). Komitenin iki etkili isminden biri olan ve CHP'ye sempati besleyen Cemal Madanoğlu da seçimlerin kısa sürede yapılmasını istemiştir. Alparslan Türkeş ise askeri yönetimin uzunca bir süre iktidarda kalması gerektiğini savunmuştur (Aydın ve Taşkın, 2020, s. 71). 29 Eylül 1960 tarihinde Demokrat Parti kapatılmış, DP iktidarı ve önemli DP'li isimler anayasayı ihlal etmekle suçlanmışlardır (Aydın ve Taşkın, 2020, s. 73). Suçlananların yargılamalarına 14 Ekim 1960'ta Yassıada'da başlanmıştır.

Şahıslara yönelik küçük ve özel suçlamalar da olmakla beraber asıl suçlama anayasayı ihlal noktasında olmuştur. MBK içinde yaşanan fikrî ayrılıktan yukarıda bahsedilmiştir. Türkeş'in liderlik ettiği askerî yönetimin devam etmesi gerektiğini düşünenlere karşı Cemal Gürsel, fikir olarak hızlı biçimde seçim yapıp demokrasiye dönülmesini amaçlayan Cemal Madanoğlu grubuna yakın olmuştur. 13 Kasım 1960 tarihinde, Alparslan Türkeş'in liderliğindeki grup MBK'den tasfiye edilmiştir (Tekin, 2021, s. 6). 15 Eylül 1961 tarihinde, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve dönemin eski Genelkurmay Başkanı hakkında ölüm cezası kararı verilmiş, Celal Bayar'ın idam kararı ileri yaşı sebebiyle kaldırılmış ve cezası müebbet hapsolarak değiştirilmiştir. 16 Eylül 1961 tarihinde Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, 17 Eylül 1961 tarihinde ise Adnan Menderes idam edilmiştir.

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Kurucu Meclis tarafından 1961 anayasası hazırlanmıştır. 1961 anayasası, kuvvetler ayrılığını devlet yönetiminin temeli hâline getirmeyi amaçladı, siyasi partileri demokrasinin en önemli gereği olarak ilan etmiş, devlete kişi hak ve hürriyetlerini koruma ve genişletme görevi yüklemiş, üniversitelere özerklik vermiş ve düşünce özgürlüğü, grev ve lokavt hakkı, sendika kurma haklarını tanımıştır (Aydın ve Taşkın, 2020, s. 87-91). İktidardan düşürülen Demokrat Parti'nin henüz görev başındayken ve darbe gerçekleşmeden önce muhalefet partisi CHP tarafından eleştirildiği görülmektedir. CHP, bu eleştirilerini en başta ekonomi alanında yoğunlaştırmıştır. CHP, Demokrat Parti'yi üretimi ve istihdamı arttırmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir. DP, kaynakları mamul madde ve lüks ürün ithalatına ayırmıştır. Diğer taraftan, DP, CHP'nin yapıcı eleştirilerini görmezden gelip bunlara baskıyla karşılık vermiştir. DP iktidarı döneminde gazeteciler tutuklanmış, basına sansür uygulanmıştır. Ayrıca DP, CHP lideri İnönü'nün yurtiçi gezilerini engellemiş, hatta Uşak gezisinde İnönü DP destekçileri tarafından saldırıya uğramış ve kafasına taş atılmıştır (Küçük, 2008, s. 64). Bu tarz girişimler, tecrübeler, ordu içinde DP'nin iktidardan uzaklaştırılması gerektiği fikrini ortaya çıkarmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nde diplomatlık ve büyükelçilik yapan Oğuz Gökmen'e göre, 27 Mayıs 1960 darbesi, 14 Mayıs 1950 seçimlerini Demokrat Parti'ye kaybedenlerin bir rövanşıdır. Gökmen, muhalefetin orduyu darbe için kışkırtmak adına bazı girişimlerde bulunduğunu ifade etmektedir (Gökmen, 2006, s. 307).

27 Mayıs 1960 darbesini yöneten ve liderliğini yapan isim Tümgeneral Cemal Madanoğlu olmuştur. Askeri cuntanın başına, Cemal Gürsel'i getiren ve üniversiteyi darbeye ortak eden ismin de Cemal Madanoğlu olduğu ifade edilmektedir. Üniversitenin darbeye rol oynaması yedi anayasa hukuku profesörünün 27 Mayıs yöneticilerinin karargâhına askerî uçakla getirilmesi ile başlamıştır. Darbenin meşrulaştırılması için anayasanın askıya alınması ve aynı zamanda bir komite kurulması fikrini veren bu yedi anayasa hukuku profesörü olmuştur. Yani Millî Birlik Komitesi'nin kurulması fikrini bu profesörler vermiştir. Askerî cuntanın lideri Cemal Gürsel, darbe yapıldığında kara kuvvetleri komutanıdır (Yeter! Söz Savunmanın belgeseli, 2023).

Emekli Büyükelçi Güner Öztekin hatıralarını anlattığı eserde, 27 Mayıs 1960 darbesine dair ifadelere yer vermiş, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği görevinde çalışırken, Birinci Siyasi Daire Genel Müdürü Vahit Halefoğlu, kendisine Adnan Menderes'in Portekiz Başbakanı Salazar'a gönderdiği mektubu vererek mektupta düzeltmeler yapmasını istemiş,

Halefoğlu mektubu Öztekin'e iletirken mektup içeriğini unutmasını söylemiştir. Mektupta Menderes, Türkiye'de erken seçim yapılacağından Salazar ile daha sonra görüşebileceğini ifade etmektedir. Öztekin, bu olaydan kırk yıl sonra bir yemek sırasında Metin Toker'e Menderes'in mektubundan bahsetmiş ve Toker, erken seçim yapılsaydı 27 Mayıs darbesinin gerçekleşmeyeceğine inandığını söylemiştir. Öztekin de erken seçim yapılsaydı, 27 Mayıs askerî darbesinin gerçekleşmeyeceğini düşündüğünü belirtmiştir (Öztekin, 2021, s. 19-20). Öztekin, 27 Mayıs 1960 darbesi gerçekleştiğinde Dışişleri Genel Sekreterlik'te görevli, darbenin gerçekleştiği gün akşam saat 18 civarında Sarper, Öztekin'i çağırtmıştır. Öztekin, Sarper'in yanına gittiğinde Sarper, Genel Sekreterlik makamındadır ve yanında birkaç kişi daha vardır. Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü Faruk Berkol ile Başbakanlık Özel Kalem Müdürü Ercüment Yavuzalp'in darbe sonrasında durumlarının ne olacağı hakkında konuşulmuş ve Sarper ile yanındakiler bu iki isim için endişelerini dile getirmişlerdir (Öztekin, 2021, s. 21).

Güner Öztekin, Selim Sarper'in darbe sonrasında Dışişleri Bakanı olmak gibi bir niyetinin olmadığını ifade etmiş, Sarper de öyle bir niyeti olmadığını Özel Kalem Müdürü Selçuk Korkud'a açıklamıştır. Korkud ise bunu Güner Öztekin'e aktarmıştır. Cemal Gürsel, Selim Sarper'i Dışişleri Bakanı yapmak istemiş ve bunu Sarper'e de iletmiştir, Sarper ise bu teklifi kibar biçimde reddetmiştir. Daha sonra, Selim Sarper, Cemal Gürsel ile yüz yüze görüşmüş, görüşmeden sonra Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterliği'ne dönen Sarper'in yüzünün kıpkırmızı olduğu aktarılmaktadır (Öztekin, 2021, s. 23). Sarper, Güner Öztekin'e ve Selçuk Korkud'a kendisine teklif edilen Dışişleri Bakanlığını kabul etmek durumunda kaldığını söylemiştir. Sarper, Dışişleri Bakanı olduktan sonra ilk gelen yabancı büyükelçilerden biri İran Büyükelçisi olmuş ve kendisi Şah'tan aldığı talimatı açıklamıştır. İran yeni hükûmeti tanımak için bir müddet bekleyecek, eğer Sarper Dışişleri Bakanı yapılırsa İran hemen yeni hükûmeti tanıyacaktır. İran Şahı, Sarper ile İran Meşhed'deki görüşmesinden oldukça memnun kalmıştır. Sarper, Dışişleri Bakanı olduktan sonra ABD'li ve İngiliz gazeteciler Sarper ile görüşmeyi istemişlerdir. Öztekin, bu durumu Sarper'e söylemiş, Sarper de Öztekin'e: *"Bana çok iyi İngilizce bilen ve tercüme yapacak birisini bul hemen"* demiştir (Öztekin, 2021, s. 23).

Öztekin, eserinde bunu anlatırken o anda bu duruma çok şaşırdığını ifade etmektedir, çünkü Selim Sarper, bunu çok iyi İngilizce bilmesine rağmen söylemiştir. Öztekin'in kendi sözleri üzerine şaşırdığını anlayan Sarper, Öztekin'e şunu söylemiştir: *"Anglosakson*

gazeteciler esas itibarıyla iç politika ile ilgili olmadık sualler soracaklardır. Konu çok nazik. Böyle hallerde tercüman kullanmak sana her sualin cevabı için ekstra 30-40 saniye, bazen bir dakika kazandırır. Bu süre sana, vereceğin cevabı bir daha kafandan geçirme fırsatı verir ki bu çok önemli olabilir. Bunu meslek hayatın boyunca unutma, lisan bilgin konusunda da hiç komplekse kapılma” demiştir. Bunun üzerine basın toplantısı için Selim Sarper’in tercümanı olarak Ekrem Güvendiren gönderilmiştir. Toplantıdan sonra Sarper, Güvendiren’i kutlamış ve teşekkür etmiştir.

Sarper, Güner Öztekin’e sık sık nasihat vermiştir. Sarper, Öztekin’e şöyle öğüt vermiştir: *“Misyon Şefi olduğunda, zaman zaman maiyetindeki memurların senin arkandan bazı söylemlerde, hatta bazen ölçüsüz ifadelerde bulunduklarını duyduğunda bunlar hakkında katiyen menfi his beslemeyeceksin, bunlarla ilişkileri aynı çizgide yürüteceksin, zira bunların söylemleri, onların aslında o sırada duydukları geçici öfkenin neticesidir. Bu da çaresiz memurun ruh dengesi için önemlidir”* (Öztekin, 2021, s. 21-24).

27 Mayıs 1960 darbesi sırasında yaşanan bir olayı dönemin Cumhurbaşkanı Celâl Bayar’ın torunu Emine Gürsoy Naskali aktarmaktadır. Celâl Bayar, darbeyi gerçekleştirenler tarafından Harp Okulu’na götürülmüştür. Bayar, Harp Okulu’nda bulunduğu sırada kendisiyle görüşmeye Selim Sarper ve Alparslan Türkeş gelmişler Bayar’a Cemal Gürsel adına geldiklerini söylemişlerdir. Selim Sarper, bu görüşme sırasında Celâl Bayar’a Ankara Altındağ’da kendisi lehine gösteri düzenleneceğini haber aldıklarını diplomatik nezaket içinde söylemiştir. Altındağ’da yapılacak bu gösterinin durdurulması için Sarper ve Türkeş, Celâl Bayar’dan yardım istemişler, bu gösterinin durdurulmaması hâlinde göstericilere sert biçimde müdahale edileceğini Cemal Gürsel adına söylemişlerdir. Celâl Bayar ise kendisinin o anda tutuklu bir cumhurbaşkanı olduğunu ve Sarper ile Türkeş’in ne sıfatla ve yetkiyle kendisinden böyle bir şey istediklerini sormuştur.

Bayar, Sarper ve Türkeş’e istedikleri yardımı yapamayacağını iletmiş, Bayar’ın bu tutumunu Selim Sarper daha hızlı ve sakın biçimde kabullenmiştir. Celâl Bayar’ın torunu Emine Gürsoy, Selim Sarper’in diplomasi üslubu ile her dönemde kendine yer bulmuş bir isim olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Gürsoy, Türkiye Cumhuriyeti tarihindeki dışişleri bakanlarına bakıldığında Selim Sarper’in öne çıkan bir dışişleri bakanı olmadığını da eklemiştir (Gürsoy Naskali, Röportaj, 2024).

Dönemin Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy da 27 Mayıs 1960 darbesinde yaşananları ve bu dönemdeki hatıralarını aktarmıştır. Nilüfer Gürsoy, darbe gerçekleştikten sonra Millî Birlik Komitesi lideri Cemal Gürsel ile görüştürülmüştür. Gürsoy, Cemal Gürsel'e babasının durumunu sorduğunda Gürsel, babasının sağlığı için endişelenecek bir durum olmadığını söylemiştir. Bu günlerde Selim Sarper, Nilüfer Gürsoy ile telefonda görüşmüş ve Harbiye'de babası Celâl Bayar ile görüşeceğini söylemiştir. Sarper, telefonda Nilüfer Gürsoy'a babası Celâl Bayar'a söylemek istedikleri bir şeylerin olup olmadığını, Harbiye'ye gittiğinde söylediklerini babası Celâl Bayar'a ileteceğini söylemiştir. Gürsoy, Sarper'den babası Celâl Bayar'a kendileri için endişelenmemesini ve durumlarının iyi olduğunu söylemesini istemiştir.

Selim Sarper, Harbiye'de Celâl Bayar ile görüştüktan sonra tekrar Nilüfer Gürsoy'u aramış ve Celâl Bayar'ın durumu hakkında bilgi vermiştir. Sarper ayrıca, Nilüfer Gürsoy'dan herhangi bir durum olduğunda kendisine, eşine veya kızına durumu bildirmesini istemiştir. Nilüfer Gürsoy, Selim Sarper'in gösterdiği yakınlık sebebiyle memnun olmuştur. Hatta daha sonraki zamanlarda Nilüfer Gürsoy, Sarper'e gösterdiği yakınlık sebebiyle bulunduğu Çeşme'den mektup yazmış ve Sarper'in kızıyla telefonda görüşmüştür. Ayrıca Celâl Bayar, darbe sonrasında kasasının anahtarını Selim Sarper'e vermiş Sarper bunu Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy'a söylemiştir. Selim Sarper, bu telefon görüşmesinden sonra Nilüfer Gürsoy'a kasanın anahtarını ve Celâl Bayar'ın cep saatine takılı kalemini göndermiştir (Gürsoy, 2022, s. 358-359).

27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenler, radyoda yayınlanan bildiride NATO ve CENTO'ya bağlı kalacaklarını açıklamışlardır. Fakat yine de bir konuda endişelileri oldukları anlaşılmaktadır, ihtilali gerçekleştirenler bu hareket sonrasında başka bir devlet tarafından Türkiye'ye müdahale edilmesinden endişe duymuşlardır. ABD'nin bu müdahaleyi yapabileceği düşünülmüş, Demokrat Parti iktidarında Türkiye-ABD arasında yapılan ikili anlaşmanın böyle bir müdahaleye izin verip vermediği MBK için bir soru işareti olmuştur. Öte taraftan, SSCB'nin de Türkiye'nin içerideki bu durumu sonrası Türkiye'ye saldırabileceği düşünülmüştür. Darbeyi gerçekleştirenler, Dışişleri Bakanı Genel Sekreteri Selim Sarper'i bu konulardaki endişelerini giderebilecek kişi olarak görmüşlerdir. Darbeyi gerçekleştirenlerden bazıları Sarper'i tanımakta ve ona güvenmektedirler. Onlara göre Sarper iç siyasi işlere karışan partizan biri değildir ve ayrıca Batı, Sarper'i tanımakta ve

güvenmektedir. Darbeyi gerçekleştirenler endişe duydukları konuları sormak ve kendisinden destek almak için Sarper'i çağırmışlardır.

Selim Sarper'in evine bir süvari yüzbaşı gitmiş ve Sarper'e Fatin Rüştü Zorlu'nun Sarper'in evinde olup olmadığını sormuştur. Sarper, kendisinin evinde olmadığını isterlerse arama yapabileceklerini bildirmiştir. Neticede Sarper, darbeyi gerçekleştirenlerle buluşmak üzere Örfi İdare Mahkeme Salonu'na getirilmiştir. Selim Sarper, radyodaki darbe yayını dinlediğini, radyoda okunan bildiride NATO'ya, CENTO'ya ve Batı'ya bağlılık açıklanmasını memnuniyetle karşıladığını bildirmiştir. Sarper'e yöneltilen ilk soru ABD-Türkiye ikili antlaşma ile ihtilal durumunda ABD'nin Türkiye'ye müdahale edip edemeyeceği ile alakalı olmuştur. Sarper, antlaşmada ABD'nin Türkiye'ye müdahale edebileceğine dair hiçbir şey olmadığını söylemiştir. Selim Sarper'in çağırılmasının en önemli sebebi belki de ihtilali ya da darbeyi gerçekleştirenlerin Batı tarafından tanınmak istemesidir. Darbeyi yapanlar, bir teklif sunmuşlar ve Selim Sarper'i dışişleri bakanı yapmak istediklerini belirtmişlerdir. Böylelikle Selim Sarper, bakanlık teklif edilen ilk sivil olmuştur. Fakat Selim Sarper'in böylesi bir darbe sonrası için oldukça doğal olan endişeler vardır. Henüz darbe tam anlamıyla başarıya ulaşamamış, ayrıca ihtilalcileri tam olarak tanımamaktadır. Bu nedenle onlara tam olarak güvenmekte zorluk çekmiştir.

Selim Sarper, Batı'da sevilen ve sayılan, itibarı yüksek bir diplomat ve devlet adamıdır ve bir darbe iktidarının bakanı olmanın kendisinin dış dünyadaki saygınlığına zarar verebileceğini düşünmüştür. Sarper, Dışişleri Bakanlığı teklifini en başta kabul etmemiş, kendisinin partiler içi ilişkilere karışmadığını ve devam ettiği umumi kâtiplik görevinde kalmak istediğini söylemiştir. Darbeyi gerçekleştirenler bu konuda Sarper'i zorlamamış ve isteğini kabul etmişlerdir (İpekçi ve Coşar, 2012, s. 182-183).

Darbeyi gerçekleştirenler özellikle ABD'nin müdahalesinden çekinmişlerdir. Bunun sebebi 5 Mart 1959 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında imzalanan işbirliği antlaşması olmuştur. Bu antlaşmaya göre, Türkiye topraklarına herhangi bir saldırı olduğu takdirde ABD, Türkiye'yi korumak için müdahale edebilecektir ve bu müdahale silahlı kuvvetlerin kullanılmasını da içermektedir (Soysal, uluslararası bağitlar, 2000, s. 508). Sarper, kendisine Dışişleri Bakanlığı teklifini sunan Millî Birlik Komitesi'nin teklifini kabinenin askerlerden oluşacağını düşünerek kabul etmemiş, fakat daha sonra bakanlardan sadece üç tanesinin asker, geri kalanların tamamen sivil olacaklarını öğrenmiştir. Askerlikten gelen Orgeneral Fahri Özdilek Savunma Bakanı, Tuğgeneral Sıtkı Ulay

Ulaştırma Bakanı ve Tümgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu İçişleri Bakanı olmuştur. Geri kalan bütün bakanlar siviller arasından seçilmiştir. Bakanların çoğunun sivil olduğunu öğrenen Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı teklifini reddettiği için pişman olmuş ve bu pişmanlığını Cemal Gürsel'e bildirmiştir. Bu sırada, Cemal Gürsel ile kurmay Albay Sami Küçük bu konuyu görüşmüşler; Cemal Gürsel, Dışişleri Bakanlığı'na Oramiral Fahri Korutürk'ün getirildiğini Selim Sarper için geç kalındığını söyleyince Sami Küçük, daha sonraki radyo yayınlarında Selim Sarper'in Dışişleri Bakanı olarak açıklanabileceğini söylemiş ve Cemal Gürsel bunu kabul etmiştir. Böylelikle Selim Sarper, Dışişleri Bakanı olarak belirlenmiştir (Küçük, 2008, s. 109). Millî Birlik Komitesi'nin yeni hükûmeti kurarken en çok kararsız kaldığı bakanlık Dışişleri Bakanlığı olmuştur (Karavelioğlu, 2007, s. 47). Bu sorun da artık çözülmüştür.

Selim Sarper'in Dışişleri Bakanı yapılması Millî Birlik Komitesi'nin başarılı bir diplomat olan Sarper'e güvendiklerini göstermekte, MBK onun saygı duyulan, alanında başarılı bir diplomat olduğunu bilmektedir. Ayrıca, Sarper'in diplomatik kariyeri oldukça iyidir ve kendisi seçkin bir diplomattır. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Dışişleri, Dışişleri Bakanları'nın yanında Genel Sekreter'e, Dışişleri'nin çeşitli alanlarının yöneticilerine de dışişleri karar alma mekanizmasında önemli roller verecek biçimde değişmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Türkiye'nin dış işlerinde etkili olan aktör sayısı artmıştır (Tamkoç, 1976, s. 254-255).

Sarper, Dışişleri Bakanı olduktan sonra, Dışişleri Genel Sekreterlikte çalışan Güner Öztekin yanına çağırtmıştır. Sarper, bu sırada Özel Kalem'de, yabancı devlet adamlarına gönderilmek üzere Yassıada idam kararlarına karşı gelen mesajlar yazdırmaktadır. Öztekin de bu mesajları tercüme etmesi görevini vermiştir. Bu mesajların Cemal Gürsel'e verilmesi amaçlanmaktadır. Yassıada duruşmalarının sürdüğü dönemde Selim Sarper ve Güner Öztekin bir görüşme gerçekleştirmiştir. Öztekin Sarper'e idam kararları çıkmasının Türkiye'nin imajına zarar vereceğini söylemiş, askerî darbenin zaten bu imajda bir olumsuzluğa sebep olduğunu belirtmiştir. Selim Sarper, Öztekin Cemal Gürsel'in de idamlara karşı olduğunu ve Millî Birlik Komitesi üyelerini kendi düşüncesine getirmeye çalıştığını açıklamıştır. Selim Sarper, Öztekin bu bilgiyi kimseye söylememesi hususunda uyarmıştır. Bir gün Güner Öztekin ve Orhan Kulin Dışişleri Özel Kalem'de iken İsmet İnönü Dışişleri Bakanlığı'na gelmiştir. İnönü ilk önce Selim Sarper'in nerede olduğunu sormuş, ardından da Cemal Gürsel ile telefonda görüşme gerçekleştirmiştir. İnönü, Cemal Gürsel'e yapılan ihtilalin

imajına zarar vermemesinin daha uygun olacağını, kan dökülmesinin lüzumsuz olduğunu söylemiş ve Adnan Menderes'in idamını engellemeye çalışmıştır (Öztek, 2021, s. 27-29).

Güner Öztek, darbeden seneler sonra Paris Büyükelçiliği'nde iken Dışişleri Bakanlığı görevinden ayrılmış bulunan Selim Sarper ile Paris'te görüşmüştür. Sarper, bu dönemde Avrupa Konseyi Parlamentosu toplantısı için Paris'te bulunmaktadır. Öztek ve Sarper, 27 Mayıs darbesi sonrasındaki idam kararlarını da konuşmuşlar, Selim Sarper idam kararının Millî Birlik Komitesi'nin dört üyesinin karar değiştirmesi sonrası gerçekleştiğini açıklamış, bu karar değişikliği ile idam kararına karşı olan Cemal Gürsel gibi düşünenler, komitede azınlık hâline gelmişlerdir (Öztek, 2021, s. 29-30).

Millî Birlik Komitesi'nin Dışişleri Bakanı Selim Sarper, görevine başladıktan sonra ilk çabalarını Türkiye'deki askerî yönetimin dünyada tanınması noktasında yoğunlaştırmıştır. Sarper, bu çabalarında başarı elde etmiş ve 1 Haziran 1960 tarihine gelindiğinde yeni yönetimi tanıyan devlet sayısı otuz bir olmuştur (Milliyet, 2 Haziran 1960, s. 1). 27 Mayıs yönetimi, 30 Mayıs 1960 tarihinde ABD ve İngiltere, 31 Mayıs 1960 tarihinde ise SSCB tarafından tanınmıştır. 27 Mayıs yönetimi açıkladığı ilk bildiride, NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığını ifade etmiş, bu açıklama ABD'de memnuniyet yaratmıştır. ABD Başkanı Eisenhower, 11 Haziran 1960'ta Cemal Gürsel'e bir mesaj iletmış, bu mesajda ABD'nin Türkiye ile dostluk ilişkisine devam etmek arzusunda olduğunun altı çizilmiştir. 27 Mayıs yönetimi, dış politikada radikal değişiklikler yapma gayret ve isteğinde olmamıştır.

Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 1961 senesindeki açıklamasında, 27 Mayıs yönetiminin dış politikasının temelinde Atatürk'ün “yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesinin olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan, dış politikada yaşanan bir değişiklik bağımsızlık için mücadele eden devletlerle ilgili olmuştur. Sarper açıklamasında, Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve özgürlük için savaşılan milletlere karşı bir yakınlık hissettiğini ifade etmiştir. Öte taraftan Sarper, Türkiye'de yönetim değişse de devletin NATO, CENTO ve daha önce yapılan antlaşmalara bağlı kalacağını açıklamıştır. Sarper, SSCB ile ilişkilerle ilgili de 1953 yılının ilişkiler için önemli bir tarih olduğunu, bu seneden itibaren ilişkilerde iyileşmeye yönelik birtakım gelişmelerin olduğunu belirtmiştir. 27 Mayıs yönetiminin Demokrat Parti iktidarından ayrılan en önemli yönlerinden biri bağımsızlık için savaşılan milletlere yakınlıktır, bunun en somut örneği Cezayir'in Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesinde Cezayir'e sempati duyulması olmuştur (Gönlübol ve Bayülken, 1996, s. 323-325).

30 Mayıs 1960 tarihinde Dışışleri Bakanı Selim Sarper, Cemal Gürsel'in isteğiyle İsmet İnönü ile görüşmeye gitmiştir. Bu görüşmede Sarper, İnönü'nün dış politikadaki fikirlerini öğrenecektir (Toker, 2020, s. 910). İsmet İnönü görüşmede, Sarper'e Türkiye'nin Batı Bloku içinde kalması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca 27 Mayıs yönetiminin duyurduğu ilk bildiride NATO ve CENTO'ya bağlılığın açıklanmasını memnuniyetle karşıladığını açıklamıştır. İsmet İnönü, Türkiye'nin "huysuz bir müttefik" olmaması gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca İnönü bu konuşmada Sarper'den yeni yönetim hakkında bilgi almıştır (Toker, 2020, s. 917).

4 Haziran 1960 tarihli *New York Times* gazetesinde Selim Sarper ile ilgili "Devamlılığın Sembolü" başlıklı bir yazı yer almıştır. Yazıda, 27 Mayıs yönetiminin yönetimi devraldıktan hemen sonra yaptığı darbenin dış politikada değişiklik yapılacağı anlamına gelmediğine dair açıklamalarına yer verilmiştir. Dışışleri Bakanlığı için Selim Sarper ismi öne çıktığında Türkiye'nin müttefikleri bundan güven ve memnuniyet duymuştur. Selim Sarper, 60 yaşında Dışışleri Bakanı olarak kariyerinin zirvesine ulaşmıştır. Yazıda, Selim Sarper'in diplomatlık geçmişinden ve ailesinden de bahsedilmiştir (New York Times, 4 Haziran 1960, s. 3).

4 Haziran 1960 tarihli *New York Times* yazısında, Dışışleri Bakanı'nın kişiliğinin dış politikada belirleyici bir unsur olduğu ifade edilmiştir. Özellikle, bir devletin yönetimi değiştiğinde, darbe olduğunda ortaya çıktığına dikkat çekilmiştir. İlgili yazıda, ABD'nin Sarper'in Dışışleri Bakanı seçilmesinden mutlu olduğu ifade edilmektedir. Sarper hem ABD'nin hem de NATO'nun eski dostu olarak tanımlanmıştır. Sarper, Türkiye'nin BM Baş Delegesi olarak o kadar uzun yıllar ABD'de kalmıştır ki, artık Sarper ve ailesi, ABD'yi ikinci ülkeleri gibi görmektedirler (New York Times, 4 Haziran 1960, s. 22). Sarper, NATO'daki görevi sırasında da kararlı ve azimli bir müttefik temsilcisi olduğunu göstermiştir. Sarper, mesafeli fakat keskin biçimde Adnan Menderes'in otoriter tutumuna karşı olmuştur. Yazıda, Selim Sarper'in görev aldığı süre boyunca Türkiye'nin ABD destekçisi bir devlet olarak kalacağı ifade edilmiştir. Çünkü Sarper, Moskova Büyükelçisi olarak görev almış ve SSCB tehdidini en yakından yaşamıştır. Yazıda, Sarper'in Türkiye'nin Orta Doğu'da yumuşak politikalar izlemesine karşı çıkacağı ve Mısır lideri Cemal Abdünnasır'a karşı yatıştırma politikası izlemeyeceği ifade edilmiştir (New York Times, 4 Haziran 1960, s. 22).

2 Haziran 1960 tarihli bir CIA belgesinde, Türkiye'deki 27 Mayıs 1960 darbesi hakkında açıklamalar yer almaktadır. Belgede, darbenin önemli ve güçlü bir halk desteğine sahip olduğu belirtilmiş, İstanbul ve Ankara'da yeni yönetim lehine gösteriler düzenlendiği ifade edilmiştir. Belgede, bakanlar kabinesinin 3 asker ve 15 sivilden oluştuğu belirtilmiştir. Ayrıca belgede Selim Sarper'in BM ve NATO'da diplomatlık yaptığı ve aynı zamanda güçlü bir Amerikan destekçisi olduğu ifade edilmiştir (CIA, Current Intelligence Weekly Summary, 0005705904, 2 Haziran 1960).

Görsel 5.

Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel, Maliye Bakanı Ekrem Alican ve diğer bakanlarla birlikte (Anadolu Ajansı)

Selim Sarper 27 Mayıs yönetiminde, Kurucu Meclis'te 6 Ocak 1961 tarihinde Bakanlar Kurulu üyesi göreviyle yer almıştır. 27 Mayıs 1960 ve 5 Ocak 1961 tarihleri arasındaki 24. hükümet olan 1. Cemal Gürsel Hükümeti'nde ve ardından 5 Ocak 1961- 20

Kasım 1961 tarihleri arasındaki 25. Hükûmet olan 2. Cemal Gürsel Hükümeti'nde Dışışleri Bakanı olarak görevlendirilmiştir (Seyitdanlıoğlu, 2017, s. 259).

Sarper'in Dışışleri Bakanı olduğu dönemde, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısına katılmak üzere ABD'de bulunmuştur. 4 Ekim 1960 tarihinde, Türkiye'ye dönen Sarper, havaalanında gazetecilerin BM Genel Kurulu toplantısına ilişkin sorularını cevaplamıştır. Sarper, BM Genel Kurulu toplantılarının 1960 yılı sonuna kadar devam edeceğini söylemiş, toplantılarda Doğu ve Batı blokları arasında bir uzaklaşma yaşandığını fakat bunun zamanla değişebileceğini ifade etmiştir (Tercüman, 5 Ekim 1960, s. 1). BM Genel Kurulu toplantısında, Doğu ve Batı blokları arasında bir uzlaşma olmadığını ifade eden Sarper, ayrıca iki kutbun aralarının en açık olduğu toplantı senesinin 1960 olduğunu da eklemiştir. Sarper, BM Genel Kurulu toplantısı vesilesiyle Ürdün Kralı Hüseyin, SSCB lideri Kruşçev ve Mısır lideri Cemal Abdülnasır ile görüştüğünü de söylemiştir (Yeni İstanbul, 5 Ekim 1960, s. 1).

27 Mayıs 1960 darbesi ve Selim Sarper ile ilgili önemli bir bilgiyi TRT muhabiri ve 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Yassıada yargılamalarına dair bilgileri ve yargılanan Demokrat Partili isimlerin savunmalarına yer veren “Yeter! Söz Savunmanın” adlı belgeselin metin yazarı ve editörü Hüseyin Günay aktarmaktadır. Kendisiyle gerçekleştirilen görüşmede, Günay, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Yüksek Soruşturma Kurulu'nun Selim Sarper'in ifadelerinden de yararlandığını belirtmektedir. Sarper'e Soruşturma Kurulu tarafından, Demokrat Parti iktidarı döneminde devlette aldığı görevler ve özellikle yargılanan Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışışleri Bakanlığı yapması sebebiyle sorular yöneltilmiştir. Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışışleri Bakanlığı'nın son döneminde Selim Sarper, Dışışleri Bakanlığı Genel Sekreteri görevindedir. Yüksek Soruşturma Kurulu, önemli isimlerin ifadesine gözaltına alınanların aleyhine delil toplamak için başvurmuştur. Selim Sarper, en başta kendisinin de tutuklanabileceği endişesini taşımıştır. Sarper'in bu kaygısı dönemin gazetelerinde de yer bulmuştur. Fakat Sarper yargılanmamış, sadece Demokrat Parti iktidarı dönemiyle ilgili ifadesine başvurulmuştur. Özellikle Dışışleri Bakanlığı konusunda Sarper'den yararlanılmıştır. Sarper, kendisinin tutuklanmayacağını anlayınca ve ifadesi alındıktan endişesi ortadan kalkmış ve 27 Mayıs 1960 temsilcileri tarafından Dışışleri Bakanı yapılmıştır.

Selim Sarper'e Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından en çok Fatin Rüştü Zorlu ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Günay, bu bilgilere “Yeter! Söz Savunmanın” adlı belgeselin

metin yazarlığı ve editörlüğünü yaptığı dönemde yararlandığı kaynaklardan ulaştığını belirtmektedir (Günay, röportaj, Ocak 2024).

Görsel 6.

Dışişleri Bakanı Selim Sarper(solda), Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel (sol 2)'in NATO Avrupa Güneydoğu Müttefik Kuvvetler Komutanı General Harry P. Storke (sol 3) onuruna verdiği yemekte, Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay(sağda).

Cüneyt Akalın, 27 Mayıs yönetimi zamanında dış politikada bir tek adam dönemi yaşandığını belirtmektedir, bu tek adam dış politikada tek sorumlu kişi olan Selim Sarper'dir. Akalın, bunun sebebinin 27 Mayıs yönetiminin iç politikaya ağırlık vermesi olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle, dış politika tamamen Sarper'in kontrolünde kalmıştır (Akalın, 2000, s. 216). Akalın'ın Orhan Koloğlu'ndan aktardığı üzere Selim

Sarper, İsmet İnönü ekolünden gelmektedir ve İnönü ile iyi ilişkileri vardır. Selim Sarper, Batı dünyası tarafından oldukça iyi bilinen bir diplomattır ve aynı zamanda bazı önemli Batılı devlet yöneticileriyle iyi ilişkileri vardır. 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında dış politika tamamen Sarper'e bırakılmış, onun dış politikadaki kararları meclis tarafından da denetlenmemiştir (Akalın, 2000, s. 218).

3.2. Türkiye Cumhuriyeti-ABD İlişkileri

27 Mayıs sonrası dönemde, iki devletin ilişkilerinde öne çıkan mesele 1960 darbesi ve ABD'nin bu darbeye karşı aldığı tutum olmuştur. 27 Mayıs 1960'ta darbeyi gerçekleştirenler yayınladıkları ilk bildiride, yeni yönetimin NATO ve CENTO'ya bağlı kalacağını bildirerek, ABD'nin darbeyi gerçekleştirenlere karşı olumsuz tutum almasına engel olabileceklerini düşünmüşlerdir. ABD, darbeyi gerçekleştirenlere karşı olumsuz bir tavır almamış ve darbeden üç gün sonra 30 Mayıs 1960 tarihinde yeni yönetim, ABD tarafından tanınmıştır. Diğer yandan, merak edilen diğer bir mesele, DP iktidarı döneminde, Türkiye ile ABD arasında imzalanan ikili anlaşmaların geleceği olmuştur. Bunun temel sebebi, 27 Mayıs darbesinin en nihayetinde DP'yi iktidardan indirmesidir ve yeni yönetimin eski iktidardan farklı bir tutum içine girme ihtimali düşünülmüştür. Fakat, 1 Haziran 1960 tarihinde açıklama yapan Dışişleri Bakanı Sarper, yeni yönetimin eski anlaşmalara sadık kalacağını ifade etmiştir. Diğer bir mesele ise Türkiye'nin ABD'den aldığı borçlar meselesi olmuş, 4 Temmuz 1960 tarihinde Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel yaptığı açıklamada, Türkiye'nin ABD'den aldığı borçları ödeyeceğini söylemiş, fakat bu borçlar ödenirken Türkiye'nin gelişmesinin yavaşlayabileceği ve bunun da NATO'ya zarar verebileceği, bu yüzden ABD'nin Türkiye'ye yaptığı yardımların arttırılması gerektiğini belirtmiştir (Erhan, 2020, s. 681).

Türkiye'de 27 Mayıs 1960 darbesi yaşanırken, Orta Doğu'da da benzer olaylar yaşandığı görülmektedir. Mısır'da 1952 ve 1954 darbeleri, Irak'ta 1958 darbesi ve Suriye'de 1961 darbesi gerçekleşmiştir. Bu darbelere karşı, Avrupa'nın ve ABD'nin tutumları farklı olmuştur. Avrupa, özellikle de İngiltere darbelere karşı olumsuz bir tutum benimsemiştir. ABD ise SSCB ile yakınlaşmadıkları sürece bu yeni yönetimlere karşı olumlu ve yumuşak bir tavır takınmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesiyle ilgili önemli bir iddia, darbenin arkasında ABD'nin olduğudur (Keskin, 2011). 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenler bu iddiayı

yalanlamışlardır. Orhan Erkanlı³ da bu iddialara karşı çıkmış, bu darbenin arkasında yabancı bir gücün olmadığını belirtmiştir. Darbeyi gerçekleştirenlerden biri olan Sami Küçük de ABD ile herhangi bir temasta bulunulmadığını söylemiştir (Fırat, 1997, s. 18-20).

Görsel 7.

Dışişleri Bakanı Selim Sarper(ayakta gözlüklü), Demokrat Parti iktidarında sıkıyönetimce yasaklanan ve 27 Mayıs darbesi sonrası 26 Haziranda gerçekleşen 19 Mayıs gösterilerinde protokolde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Org. Cemal Gürsel ile birlikte.

27 Mayıs darbesinin arkasında ABD'nin olduğunu iddia edenlere göre, bu iddianın mantıklı gerekçeleri vardır. Her şeyden önce 1950-1954 arasında oldukça iyi biçimde seyreden DP-ABD ilişkileri 1954 yılında kötüleşmeye başlamış, DP, bozulmaya başlayan Türk ekonomisinde, ABD yardımlarından memnun değildir. Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, ABD'nin Türkiye'ye yardım etmesinin zorunlu olduğunu, istenilen ve beklenen ABD yardımlarının gelmediği takdirde, Türkiye'nin başka devletlerden yardım alabileceğini söylemiş ve aslında dolaylı olarak SSCB işaret edilmiştir. 1960 Temmuz'unda, Adnan Menderes'in bu konu hakkında da görüşmek üzere Moskova'ya gideceği ifade edilmiştir. Bu iddiaları doğrulayanlardan biri, Hasan Esat Işık'tır. ABD'nin Menderes ve Zorlu'dan

³ Orhan Erkanlı, 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi üyelerinden biridir. Milli Birlik Komitesi içindeki tartışmalardan sonra MBK görevi sona erdirilen 14'lerden biridir. Bu 14 ismin görevine son verildikten sonra yurtdışında pasif göreve gönderilmişlerdir (Tatlısu, 2021, s. 103-114).

memnun olmadığını ve bu isimlerin değişmesini en çok ABD'nin isteyeceğini söylemiştir. Melek Fırat ise 27 Mayıs darbesinin arkasında, ABD'nin rolünün olduğunu söylemenin şu an için mümkün olmadığını fakat ABD'nin 27 Mayıs'a karşı çıkmadığının ve yeni yönetimle en kısa sürede iyi ilişkiler kurduğunun çok açık olduğunu söylemiştir (Fırat, 1997, s. 21).

Görsel 8.

4 Haziran 1960 New York Times gazetesi Selim Sarper hakkında "A Symbol of Continuity" yazısı.

A Symbol of Continuity

Selim Sarper

THE Turkish military men who overthrew the Government of Premier Adnan Menderes May 27 announced from the start that the coup meant no change in foreign policy.

Turkey's allies were reassured further when on the following day Selim Sarper was named Foreign Minister. By position, experience and character, he is a symbol of continuity, while the junta governing Turkey prepares for new elections and, as it did yesterday, builds up a case against the ousted regime.

A career diplomat, the 60-year-old Mr. Sarper has now risen to the top of his profession. Earlier this spring he was appointed secretary general of the Foreign Ministry.

Envoy to Many Lands

His ambassadorial posts have been Moscow, 1944-46, Rome, 1946-47, United Nations, 1947-57, and finally, permanent representative on the Council of the North Atlantic Treaty Organization from 1957 until his shift to the Turkish capital this year. Mr. Sarper's years at the United Nations bridged the 1950 change-over in Ankara from the defeated People's Republican party to the Democratic party after the general election. His position, like that of most of Turkey's non-partisan civil servants, was not affected.

On the eve of World War II, Mr. Sarper caught the eye of Turkey's political leaders. He was tall, erect, with a properly impassive face and shrewd eyes behind his glasses. His superiors were impressed with his forthrightness and self-confidence.

In 1939 he was borrowed from the foreign service to establish a Press Bureau, which soon became the Directorate-General of Press and Radio. While the war raged around Turkey, Selim Bey, as he was generally addressed, kept the domestic press in line with the requirements of Turkey's national policy.

This called for maintaining faith in Turkey's hard-pressed allies, Britain and France, avoiding provocation to Germany, and eternal vigilance against Soviet demands. He used his powers over the press with firmness and intelligence and made few lasting enemies.

He had to deal with correspondents of all the belligerent powers. His excellent French and German and his increasingly fluent English, stood him in good stead. While serving on the United Nations Security Council he arranged for correspondents to attend the monthly dinner meetings of the Council. It was his theory that it would do the diplomats some good as well as the correspondents.

As Ambassador in Moscow

Associated Press

The tree bore fruit

the Mediterranean. Foreign Minister Vyacheslav M. Molotov found that Ambassador Sarper could be as stonily unyielding as he himself was.

Within the Moscow diplomatic colony he used this case history effectively in persuading the representatives of less experienced nations of two essential facts: that the Soviet Union had resumed an expansionist policy and that it was possible for a smaller nation to say "No!" to it.

He played the same part at the United Nations. There he was recognized as an excellent diplomat, personable, friendly—and always vigilant where his country's interests were involved.

His father was an official of the Ottoman Empire, serving as governor of various provinces. The son learned English at Robert College, an American school in Istanbul, before going to Germany to study. He obtained a degree there and at the law school of Ankara University.

Fought With Ataturk

His education was interrupted by Turkey's war of independence after World War I. He served as a reserve lieutenant in the army of Ataturk.

Mr. Sarper is stouter, his straight, dark hair is graying, but he is still the same vigorous, energetic man who came back from that war to share in the rebuilding of modern Turkey.

He and his gentle-voiced wife, Mme. Kamuran Sarper, have two daughters, Ulken, who was graduated from Cedar Crest College in Allentown, Pa., and Ayshe, who attended Bayside High School and was graduated from the Spence School here.

When the Turkish United Nations delegate started cultivating an orange tree at

27 Mayıs yönetiminin hükümet programına bakıldığında, Soğuk Savaş'ın altı önemle çizilmediği, SSCB'nin ve Doğu Blok'unun barışa zararları gibi konuların işlenmediği görülmektedir. Bu gibi kritik konulara daha ihtiyatlı bir tutum alınmış, dünya siyasetinin en önemli meselesinin istikrarlı ve kalıcı barışı sağlamak olduğu açıklanmıştır. Hükümet programında, Türkiye'nin dostça yaklaşan ülkelere karşı aynı şekilde karşılık vereceği ve

hiçbir devleti düşman olarak görmediği ifade edilmiş, NATO'ya karşı bakış açısı temelde değişmese de ilişkilerin egemenlik ve eşitlik esaslarına uygun olarak geliştirileceği belirtilerek DP iktidarından farklı bir tutum belirlenmiş ve aslında bu vesileyle önceki iktidar eleştirilmiştir (Fırat, 1997, s. 33). Haluk Ülman ve Mehmet Gönlübol'a (1996) göre DP'nin izlediği dış politikayı Demokrat Parti iktidarına 27 Mayıs darbesinin yapılmasının sebebi olarak görmek mümkün değildir. Çünkü 27 Mayıs yönetimi dış politikada köklü değişikliğe gitmemiştir. 27 Mayıs darbesinde temel belirleyiciler Demokrat Parti'nin iç politika anlayışı ve ülkenin içinde bulunduğu ekonomik problemler olmuştur (Ülman ve Gönlübol, 1996, s. 323).

27 Mayıs yönetimi sırasında, Türkiye-ABD ilişkilerinin genel olarak olumlu seyrettiği görülmektedir. 11 Haziran 1960 tarihinde, ABD Başkanı Eisenhower tarafından Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e kutlama mesajı gönderilmiş, ABD'nin yeni yönetimin NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığından duyulan memnuniyet duyduğu açıklanmış, ayrıca ABD'nin Türkiye ile dostça ilişkileri geliştirmek niyetinde olduğu ifade edilmiştir. İkili ilişkilerde, öne çıkan mevzu ABD yardımları olmuştur. Yeni yönetim, DP döneminde ekonomide plan ve tedbirler noktasında yetersizlik olduğunu tespit etmiştir.

Yeni yönetim, ekonomide ABD'nin tavsiyelerini dikkate almış, planlı ekonomi için Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması adına adımlar atılmıştır. Ayrıca tasarruf tedbirleri alınmış, ordunun ve savunma masraflarının ekonomiyi olumsuz etkilediği belirtilerek bu alanlarda tasarrufa gidilmiştir. ABD'nin Türkiye'deki büyükelçisi Warren, Türkiye'ye ABD ekonomik yardımının süreceğini açıklamıştır. Böylelikle, DP iktidarında kısılan ABD yardımları bu dönemde tekrar hızlanmış ve hatta Türkiye, 1960 yılında dışarıdan aldığı yardımların %75'ini ABD'den almıştır. DP iktidarıyla iyi ilişkilerde bulunması nedeniyle rahatsızlık duyulan ABD Büyükelçisi Warren'in görevden alınması da ikili ilişkilere olumlu yansımış, yeni Büyükelçi Raymond Hare olmuştur. Bu dönemde, Demokrat Parti iktidarında gerginleşen ve kötüleşen Türkiye-ABD ilişkileri iyileştirilmiş ve bu durum 1964 Johnson Mektubu'na kadar sürmüştür (Fırat, 1997, s. 44-46).

27 Mayıs yönetimi de Türkiye için en büyük tehdidin SSCB'den geldiğinin farkında olmuş ve bu yüzden NATO ile ilişkilere büyük önem vermiştir. 28 Haziran 1960 tarihinde SSCB lideri Nikita Kruşçev, Cemal Gürsel'e bir mektup göndermiş ve Türkiye'ye tarafsız bir politika izlemesini önermiştir. Kruşçev mektubunda Türkiye'nin tarafsızlık politikası

izlemesinin Türkiye-SSCB ilişkilerine olumlu yansıtacağını ve Türkiye'nin bu politikadan bir kaybı olmayacağını ifade etmiştir.

Nikita Kruşçev, SSCB'nin Türkiye'nin ABD ile ilişkilerini bozma niyetinde olmadığını, SSCB'nin ikili ilişkilerde güveni tesis etme niyetinde olduğunu da açıklamıştır. Cemal Gürsel de bu mektuba karşılık olarak Kruşçev'e bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Gürsel, Türkiye'nin NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığından söz etmiş, Türkiye'nin bu oluşumlar içerisinde yer almasının SSCB'ye karşı kötü niyet taşımadığını ve sadece savunma amaçlı olduğunu söylemiştir. Gürsel, açıklamasında Türkiye'nin tarafsızlık politikasını takip edemeyeceğini ve bunun sebebinin Türkiye'nin güvenliğiyle ilgili olduğunu açıklamıştır. 27 Mayıs yönetimi, bir askerî yönetim olduğundan askerlerin ihtiyaçları için ABD yardımına Demokrat Parti'den daha fazla ihtiyaç duymuştur. Diğer taraftan, 27 Mayıs yönetimi Türkiye-ABD arasındaki bazı anlaşmalarda değişiklik talep etmiştir. Bu anlaşmalardan biri NATO Kuvvetler Statüsü Anlaşması'dır. Talep edilen değişiklik madde değişikliğine değil anlaşmanın uygulanmasına yönelik olmuştur. Diğer taraftan 27 Mayıs yönetimi, ABD askerlerinin bazı ayrıcalıklarının kısıtlanmasını da istemiştir (Uslu, 2016, s. 175-178).

Kâmil Karavelioğlu, 27 Mayıs darbesinin ABD için tam bir sürpriz olduğunu ifade etmektedir. Fakat Selim Sarper'in Dışişleri Bakanı yapılması ABD'yi memnun etmiştir. Darbeden kısa süre sonra ABD henüz yeni yönetimi tanımadan önce ABD Büyükelçisi'nin Cemal Gürsel ile görüşmesini Selim Sarper sağlamıştır (Karavelioğlu, 2007, s. 88). ABD Büyükelçisi Warren, Cemal Gürsel ile görüşmesinde 27 Mayıs darbesinin şimdiye kadar gördüğü en hızlı ve etkili darbe olduğunu söylemiştir. NATO Başkomutanı Nordstad, Türkiye'ye geldiğinde Selim Sarper'in evini de ziyaret etmiş ve ailesiyle tanışmıştır. Bu ziyaret 25 Temmuz 1960 tarihinde gerçekleşmiştir. Öte taraftan bir diğer mesele Fransa ile ilgilidir. Demokrat Parti'nin laikliğe zarar veren eylemlerinden kaygılanan Fransa, Demokrat Parti'ye göre daha çağdaş bir tutumu benimseyen 27 Mayıs darbesini olumlu karşılamakta gecikmemiştir (Karavelioğlu, 2007, s. 89-90).

ABD'ye göre darbeden önceki iktidarda Adnan Menderes ve özellikle Fatin Rüştü Zorlu, ABD'nin aleyhine ve Türkiye ile SSCB ilişkilerini güçlendirecek adımlar atmaya hazırlanmışlardır. Demokrat Parti iktidarını buna yönlendiren ise istenen yardımların ABD tarafından verilmemesi olmuştur. Dışişleri Bakanı Zorlu, Türkiye'nin ABD ile kayıtsız şartsız bu kadar sıkı ilişki kurmasına karşı olmuştur. Zorlu'ya göre ABD'nin gücüne

dayanması Türkiye için bir fayda getirmeyecektir ve hatta ABD'nin Türkiye'den istekleri de artacaktır. Bu sebeple Türkiye, SSCB ve Bağılantısızlar ile iyi ilişkiler kurmalıdır (Yetkin, 1995, s. 62-63). Millî Birlik Komitesi içinde yaşanan 14'ler olayında 14 kişi komiteden tasfiye edilmiştir. Bu isimlerden biri olan Numan Esin, 27 Mayıs olayında darbeyi yapanların da bilmediği bir dış etkinin söz konusu olabileceğini belirtmiştir. Esin, özellikle Millî Birlik Komitesi'nin bölünmesi ve 14'ler olayında dış güçlerin etkili olduğunu ifade etmektedir. Diğer taraftan Çetin Yetkin ise açıklamasında, 27 Mayıs darbesini yapanın ABD olduğunu söylemediğini fakat darbeyi yapanların ABD'de eğitim almış olduklarını ve ABD'ye yakınlık duyduklarını, yapılan darbenin de aslında ABD'nin menfaatlerine yaradığını açıklamak niyetinde olduğunu söylemiştir (Yetkin, 1995, s. 88).

Oral Sander (2016, s. 267-268) 27 Mayıs 1960 darbesinin arkasında, ABD'nin olduğunu gösterecek yeterli kanıt olmadığını ifade etmektedir. Ayrıca ABD'ye göre, Türkiye'de iktidar değişse bile Türkiye ile ABD ilişkileri aynı düzeyde seyredecektir. Bu nedenle ABD'nin Türkiye'ye müdahale etmesine gerek yoktur. ABD, DP'nin CHP'ye karşı anti-demokratik tavırlarından memnun değildir ve DP'ye bu konuda daha ılımlı davranılması konusunda ABD tarafından tavsiyelerde bulunulmuştur. 1 Haziran 1960 tarihinde Dışişleri Bakanı Sarper, Türkiye'nin NATO ittifakına bağlı kalacağına dair açıklama yapmış, bu açıklamada ayrıca ABD'nin SSCB tarafından düşürülen U-2 casus uçağı olayı sonrasında SSCB'nin Türkiye'ye yönelik tehdide varan sözlerinin Türkiye tarafından önemsenmeyeceği ifade edilmiştir (Sander, 2016, s. 270).

Görsel 9.

Dışışleri Bakanı Selim Sarper(solda), Devlet ve Hükümet Başkanı Org. Cemal Gürsel (sol 2)'in NATO Avrupa Güneydoğu Müttelik Kuvvetler Komutanı General Harry P. Storke (sol 3) onuruna verdiği yemekte, Genelkurmay Başkanı Org. Cevdet Sunay(sağda)

30 Mayıs 1960 tarihli bir CIA belgesi dikkat çekicidir. Bu belgede, 27 Mayıs 1960 darbesine ilişkin bilgiler ve açıklamalar yer almaktadır. Belgede, ordu içinde Menderes hükûmetine karşı memnuniyetsizliklerin olduğu ve bunun sebepleri açıklanmıştır. Menderes'in orduyu kullanarak muhalefet üzerinde baskı kurmaya çalışması hoş karşılanmadığı, ayrıca ordu içinde İsmet İnönü'ye karşı sempati olduğuna dikkat çekilmiştir. Demokrat Parti iktidarının yabancı yardımları kullanarak yolsuzluk yaptığı iddialarına da yer verilmiştir. Belgede, 27 Mayıs darbesine karşı güçlü bir muhalefetin olmadığı da aktarılmaktadır (CIA-RDP79R00890A001200050027-0, NSC Briefing, 30 Mayıs 1960). 8 Haziran 1960 tarihli bir başka CIA belgesinde, Türkiye-SSCB ilişkilerine dair bilgiler yer almaktadır. Belgede, SSCB'nin Türkiye ile ilişkilerini güçlendirmek için adımlar attığına

dair bilgiler bulunmaktadır. Kruşçev'in Türkiye Devlet Başkanı Cemal Gürsel'e bir mektup göndererek Moskova'ya davet ettiği belirtilmektedir. Ayrıca, 4 Haziran 1960 tarihinde SSCB Büyükelçisi Ryzhov'un Türkiye'nin BM Daimî Temsilcisi Selim Sarper ile görüştüğü ve SSCB'nin Türkiye'ye ekonomik yardımlarını arttırmak istediğini ilettiği ifade edilmektedir. 5 Haziran 1960 tarihinde ise Selim Sarper'in ABD Büyükelçisi ile yaptığı görüşmede, Kruşçev'in Türkiye'ye yönelik görüşlerine dair endişelerini ilettiği ve Cemal Gürsel ve askerî yönetiminin SSCB baskısı altında olmaları nedeniyle ABD'nin SSCB'ye karşı Türkiye ile dayanışma içinde olduğuna dair açıklama yapılmasının önemli olabileceği belirtilmektedir (CIA-RDP79T00975A005100330001-8, Central Intelligence Bulletin, 8 Haziran 1960).

6 Temmuz 1960 tarihli diğer CIA belgesinde yine Türkiye-SSCB ilişkilerine dair bilgiler yer almıştır. Belgeye göre SSCB, Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmak ve böylelikle Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek ve de Türkiye'yi tarafsız bir politika izlemeye yönlendirmek istemektedir. Selim Sarper, Türkiye'nin SSCB'nin ekonomik yardım teklifini reddedeceğini fakat Türkiye üzerinde büyük SSCB baskısı olduğunu belirtmiştir. Sarper, Amerikan yardımlarını Moskova'nın baskısı konusu içinde değerlendirmek istemediğini fakat bu noktada ABD'nin Türkiye'ye en kısa sürede yardım etmesi gerektiğini söylemiştir (CIA-RDP79T00975A005200050001-9, Central Intelligence Bulletin, 6 Temmuz 1960).

4 Temmuz 1960 tarihinde Ankara'da Türkiye ile ABD arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre ABD, Türkiye'ye 1 milyar lira yardım yapacaktır. Yardım anlaşması Türkiye adına Dışişleri Bakanı Selim Sarper, ABD adına ABD Büyükelçisi Warren tarafından imzalanmıştır. Bu konudaki habere göre ABD, Türkiye'nin bu yoldaki talebini 24 saat içinde cevaplandırmıştır. Bu para millî savunma, iktisadi kuruluşlar ve teknik yardım projeleri için ayrılacaktır. Sarper anlaşma sonrası yaptığı açıklamada, anlaşmanın iki devletin iktisadi ilişkileri için olumlu olduğunu söylemiştir. Aynı zamanda Sarper'e göre bu yardımlar, hür dünyaya katkı sağlamak isteyen devletlerin ilişkilerini güçlendirecektir (Cumhuriyet, 5 Temmuz 1960, s. 1, 5).

Cüneyt Akalın eserinde, 27 Mayıs yönetimi döneminde ABD-Türkiye ilişkilerinde önemli rol oynayan NATO Müttelik Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Norstad'dan bahsetmiştir. Akalın, Norstad'ın Türk dış politikasını bu dönemde oldukça etkileyen biri olduğunu söylemiştir. ABD, 27 Mayıs yönetimiyle iyi ilişkiler kurmak istemiş fakat bu niyet uzun süre gerçeğe dönüşemeyen bu niyeti gerçeğe dönüştüren isim Norstad olmuştur. Norstad'ın 1960 yılının Temmuz ayında gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti, Türkiye-ABD

ilişkileri açısından oldukça önemlidir. Bu ziyaret 25 Temmuz 1960 tarihinde gerçekleşen bir günlük bir ziyaretir. Bu ziyaretle MBK ile ABD arasındaki ilişkiler tam anlamıyla tesis edilmiştir. Norstad, ziyareti sırasında bütün Millî Birlik Komitesi üyeleriyle görüşüğünü söylemiştir. Ayrıca Norstad, Maliye ve Ticaret Bakanları ile Dışişleri Bakanı Sarper ile görüşmüş ve hatta evini ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin arkasından, Norstad, ABD Başkanı Eisenhower ile görüşerek ziyareti hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca Norstad, Demokrat Parti liderlerinin idam edilmesini engellemek için MBK ile iletişime geçip çaba göstermiştir (Akalin, 2000, s. 220-221).

DP iktidarından 27 Mayıs yönetimi ve Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı dönemine uzanan bir mesele Jüpiter füzeleri meselesi olmuştur. Jüpiter füzeleri meselesinin geçmişine kısaca göz atmak yerinde olacaktır. SSCB tarafından 1957 yılında Sputnikler fırlatılmış, bu olay ABD'yi bunu başaran SSCB'nin nükleer konusunda ABD'nin önüne geçmiş olabileceği noktasında endişeye düşürmüştür. Bu sebeple ABD, NATO'yu SSCB'ye karşı güçlendirmek için SSCB yakınındaki NATO müttefiklerine orta menzilli nükleer füze yerleştirmeye karar vermiştir. Topraklarına nükleer füze yerleştirilmesini kabul eden üç ülke İtalya, İngiltere ve Türkiye olmuştur. 1959 senesinin Ekim ayındaki antlaşma ile Menderes iktidarı, Türkiye'ye 15 adet Jüpiter füzesi yerleştirilmesini kabul etmiştir.

DP iktidarı döneminde, Jüpiter füzeleriyle ilgili çalışmalara başlanmış, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra askerî yönetim de Jüpiter füzelerini aktif hâle getirmek için çalışmış ve bunu SSCB'nin tepki içeren mesajlarına rağmen sürdürmüştür. 1961 yılının son dönemlerinde Jüpiter füzeleri Türkiye'ye yerleştirilmiştir. Fakat ABD Jüpiter füzelerinin zamanın gerisinde kalan etkisiz ve düşmanı füzeyi elinde bulunduran devlete karşı kışkırtan silahlar olması nedeniyle kısa sürede bu füzelerin Türkiye'den kaldırılması gerektiğini düşünmeye başlamıştır (Uslu, 2016, s. 126-127). ABD Başkanı Kennedy de bu füzelerin sökülmesini istemiş ve ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, füzelerin sökülmesi gerektiğini Dışişleri Bakanı Selim Sarper'e iletmiştir (Sander, 2016, s. 296).

Dean Rusk, bu teklifi 1961 yılının Mayıs ayında NATO toplantısında Sarper'e iletmiştir. Sarper ise, Türkiye hükûmetinin Jüpiter füzelerinin Türkiye'ye yerleştirilmesi için gereken parayı henüz mecliste kabul ettirdiğini ve hükûmetin Jüpiterlerin sökülmesi gerektiğini meclise iletmediği takdirde küçük düşeceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Jüpiter füzelerinin kaldırılması için ilk önce Akdeniz'e Polaris denizaltıları getirilmesi gerektiğini, aksi takdirde Türkiye'nin prestiji ve güveninin azalacağını söylemiştir (Uslu, 2016, s. 128-

129). Türkiye'nin Jüpiter füzelerinin kaldırılmasına karşı çıkmasına rağmen 1962 yılında, Küba Bunalımının da etkisiyle ABD ve SSCB'nin nükleer bir savaşın eşiğinden dönerek anlaşmaları sonucunda Jüpiter füzeleri Türkiye'den kaldırılmış, bu kaldırma işlemi ancak 1963 senesinde tamamlanabilmiştir (Erhan, 2020, s. 683-684). Fakat bu konu Sarper'in Dışişleri Bakanlığı döneminde gerçekleşmemiştir.

Dönemde, Türkiye-ABD ilişkilerinde öne çıkan konulardan biri de NATO'nun değişen stratejisi ile ilgilidir. NATO'nun stratejisinin değişmesinde, NATO Müttefik Kuvvetleri Komutanı Norstad'ın fikri etkili olmuş, Norstad, “*toptan tepki*” fikrine karşı “*sınırlı savaş*” fikrini öne çıkarmıştır. Bu fikir, ABD Başkanı Kennedy yönetimi sırasında, ABD tarafından “*esnek karşılık/flexible response*” fikrinin oluşturulmasını sağlamıştır (Nash, 1994). Esnek karşılık fikrine göre, ABD herhangi bir konuda ilk olarak nükleer silaha sarılmayacak, olaylar önem sırasına göre ayrılacak ve ABD'nin öncelikleri söz konusu değilse nükleer silah kullanılmayacak ve daha küçük silahlar kullanılacaktır. Bu strateji değişikliği bir NATO üyesi olan Türkiye'yi de ilgilendirmektedir (Criss, 1997). Şayet Türkiye'ye bir saldırı olursa Türkiye buna kitlesel karşılık vermeyecek, bunun yerine klasik savaş stratejilerini kullanacaktır. Bu konuda, Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile Norstad arasında 1961 yılının Mayıs ayında bir görüşme gerçekleşmiştir. Sarper bu görüşmede, SSCB'nin Kars'a kadar gelip burada durması ve NATO'nun bir oldubittiyle karşılaşması durumunda NATO'nun ne yapacağını sormuştur. Norstad ise açıklamalarıyla Sarper'in endişelerini gidermeye çalışmış, ABD'nin Türkiye'nin işgaline sessiz kalamayacağını, aksi takdirde NATO ittifakının dağılacağını ifade etmiştir (Aslan ve Aslan, 2018). Türkiye'ye böyle bir saldırı gerçekleşirse Norstad, duruma göre nükleer veya konvansiyonel karşılık verilebileceğini de söylemiştir (Akalin, 2000, s. 241).

Türkiye-ABD ilişkilerinde öne çıkan bir diğer konu, “Eminsu'lar Sorunu” olmuştur. 13 Temmuz 1960 tarihinde, ABD Büyükelçisi Warren yanındaki askerî danışmanlar ile Cemal Gürsel ve MBK'ya ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret sırasında Gürsel, Türk ordusunda yaşlanmanın ortaya çıktığını, bu sorunu gidermek için bazı askerlerin mecburi emekliye sevk edileceklerini söylemiştir. Emekli edilecek subaylara Emekli İnkılâp Subayları adı verilmiş, kısaltma olarak ise bu askerlere “*Eminsu'lar*” denmiştir (Aslan, 2024). Gürsel, bu askerlerin emekli olabilmeleri için Türkiye'nin 100 milyon liraya ihtiyaç duyduğunu ve bunun ABD tarafından karşılanabileceğini söylemiş, ABD Büyükelçisi, Gürsel'in bu isteğine karşı çıkmıştır. Warren'a göre bunun iki sebebi bulunmakta, birincisi

bu askerlerin emekliye ayrılmasının Türk ordusunun kuvvetini azaltma ihtimali bulunmaktadır. İkincisi, ABD'nin ekonomik kaynakları da sınırlıdır ve bir gün tükenebilir. Diğer bir neden de bu emekliye ayırmanın siyasal amaçlı olması ve tasfiye amacını taşımasıdır. Warren'a ABD'nin bu işe girmemesi gerektiğini düşünmüştür. Neticede Eminsu'lar sorunu NATO Komutanı Norstad'ın çabalarıyla sona ermiş ve ABD, Türkiye'ye 10 milyon dolar yardım yapmayı kabul etmiştir (Bakırcı, 2019; Armaoğlu, Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs makalesi, 1996, s. 218-220).

4 Nisan 1961 tarihinde, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, kuruluşunun 12. yıldönümü sebebiyle NATO'ya bir mesaj göndererek NATO'nun o güne kadar barış ve güvenlik için çalışmalarını başarıyla sürdürdüğünü, bundan sonra da çalışmalarını sürdüreceğini ifade etmiştir. Ayrıca Sarper, Türkiye'nin NATO ideallerine bağlılığının altını çizmiştir (Cumhuriyet, 5 Nisan 1961, s. 1). 28 Nisan 1961 tarihinde, CENTO (Merkezî Anlaşma Teşkilatı) Dokuzuncu Bakanlar Konseyi toplantısı sona ermiş, üyeler, savunmada koordinasyonu sağlamak üzere bir kumandanlık kurmaya karar vermişlerdir. CENTO toplantısı için Ankara'ya gelen ABD Dışişleri Bakanı Dean Rusk, Selim Sarper ile görüşmüş, ABD ve Türkiye'yi ortak ilgilendiren konular konuşulmuştur (Cumhuriyet, 29 Nisan 1961, s. 1, 5). Selim Sarper, CENTO toplantısında dünyadaki gerginliklerin devam ettiğini ve bu sebeple CENTO üyeleri arasındaki işbirliğinin sürdürülmesinin öneminden bahsetmiştir (Milliyet, 27-28 Nisan 1961, s. 1, 5).

8 Mayıs 1961 tarihinde, NATO Bakanlar Konseyi toplanmış, bu toplantıya üye devletlerin dışişleri bakanları katılmıştır. Toplantıda, NATO Genel Sekreteri, dünyada komünizmin hâlâ önemli bir tehlike olduğunu söylemiştir. Sarper ise, komünizme karşı daha kuvvetli bir işbirliği yapılması gereğinden bahsetmiş, toplantı 10 Mayıs 1961 tarihinde sona ermiştir (Milliyet, 9 Mayıs 1961, s. 1). Türkiye ve Yunanistan'a yardımlar verilmesine dair kararlar ilgili çalışmalar yapılırken, Sarper bu sıralarda İngiltere ve Yunanistan Dışişleri Bakanları ile görüşmüştür. ABD, NATO'ya Polaris denizaltıları vermeyi kararlaştırmıştır (Cumhuriyet, 11 Mayıs 1961, s. 5). Sarper, NATO Bakanlar Konseyi toplantısından döndükten sonra gazetecilere açıklamalarda bulunmuş ve NATO yardım heyetinin bir iki ay içinde Türkiye'ye geleceğini belirtmiştir. Bu heyet, Türkiye'ye ekonomik ve askerî gücü arttırmak için yapılacak yardım için önceden bir rapor hazırlamak üzere Türkiye'ye gelecektir. Sarper, NATO'da yardıma ihtiyacı olan iki ülkenin bulunduğunu ve bunların Türkiye ve Yunanistan olduğunu söylemiştir (Cumhuriyet, 13 Mayıs 1961, s. 1, 4).

22 Eylül 1961 tarihinde Dışışleri Bakanı Selim Sarper, BM Genel Kurulu toplantısına katılmak üzere New York'a gitmiştir (Milliyet, 23 Eylül 1961, s. 1). 27 Eylül 1961 tarihinde ise Sarper, ABD Dışışleri Bakanı Dean Rusk ile görüşmüştür (Milliyet, 28 Eylül 1961, s. 1). Selim Sarper, 12 Ekim 1961 tarihinde Türkiye'ye dönmüştür. Sarper, Paris'te NATO Başkumandanı Norstad ile görüşmüş, görüşmelerde Türkiye'nin askerî durumunun ve Türkiye'ye askerî yardımlar meselelerinin ele alındığı açıklanmıştır (Cumhuriyet, 13 Ekim 1961, s. 1, 5).

7 Aralık 1961 tarihinde Selim Sarper, NATO Konseyi Onur Başkanı yapılmıştır. Bu Sarper'e özel bir durum değildir, bütün üye devletlerin Dışışleri Bakanları bir yıl için bu makama getirilmektedir (Milliyet, 8 Aralık 1961, s. 5). Türkiye'den bir heyet NATO'dan askerî yardım istemek üzere Paris'e gidecektir. Bu heyetin içinde Millî Savunma Bakanı İlhami Sancar, Dışışleri Bakanı Selim Sarper ve Maliye Bakanı Şefik İnân da yer alacaktır (Cumhuriyet, 11 Aralık 1961, s. 1). Bu heyet, Türkiye'ye geri döndükten sonra Selim Sarper açıklamalarda bulunmuştur. Sarper, NATO yardımı ve miktarı için şimdiden bir şey söylenemeyeceğini ve ayrıca Türkiye'nin SSCB'den yardım isteğinde bulunmayacağını söylemiş ve ayrıca NATO'dan yardım alınmadığı takdirde ordudaki asker sayısında azaltma yapılmayacağını açıklamıştır (Cumhuriyet, 20 Aralık 1961, s. 1, 5).

3.3. Türkiye Cumhuriyeti-SSCB İlişkileri

27 Mayıs 1960 darbesi öncesinde, Türkiye-SSCB ilişkilerine kısaca bakıldığında ilişkilerde belli bir yumuşama olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş sırasında 1950'li yılların son dönemlerinde Batı Bloku ile Doğu Bloku arasındaki ilişkilerde belli bir yumuşama yaşanmıştır. Bu yumuşama süreci, Türkiye-SSCB ilişkilerine de olumlu yansımıştır. 31 Ekim 1959 tarihinde, SSCB lideri Nikita Kruşçev yaptığı açıklamada, SSCB'nin Türkiye ile ilişkilerini iyileştirmek niyetinde olduğunu söylemiştir. Türkiye'nin Dışışleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 28 Şubat 1959'da bir konuşma yapmış, konuşmasında blok politikalarının artık Türkiye-SSCB ilişkilerinin geliştirilmesinin önünde bir engel teşkil etmediğini açıklamıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar da 1 Kasım 1959 tarihli meclis konuşmasında Türkiye-SSCB ilişkilerinin iyileşmesini olumlu bulduğunu ifade etmiştir. 1959 yılının 9 Aralık günü Türkiye'nin Sağlık Bakanı Lütfi Kırdar liderliğindeki heyet Moskova'ya gitmiş, bu gezi tam 12 gün sürmüştür. 1960 yılında, Adnan Menderes'in Moskova'ya, Kruşçev'in

ise Ankara'ya geleceği ifade edilmiştir. Başbakan Menderes, Moskova'ya 15 Temmuz 1960 tarihinde gidecektir. Fakat hedeflenen bu ziyaret 27 Mayıs 1960 darbesi sebebiyle gerçekleşmemiştir (Tellal, 2020, s. 519-520).

1960 yılında, Türkiye-SSCB ilişkilerine yansıyan önemli bir mesele U-2 olayı olmuştur. ABD'nin sahip olduğu U-2 casus uçakları istihbarat amacıyla oldukça başarılı fotoğraflar çekebilen uçaklardır. 1 Mayıs 1960'ta, Adana İncirlik Üssü'nden hareket eden bir U-2 uçağı SSCB'nin hava sahasına girmiş ve bu uçak SSCB tarafından düşürülmüş, SSCB, böyle bir uçağın kendi toprakları üzerinden geçmesine izin verdiği için Türkiye'yi eleştirmiştir. Kruşçev, SSCB'ye saldırı olduğu takdirde ilk hedeflerin uçakların kalktığı askerî üsler olacağını söylemiştir. Bu Türkiye'ye yöneltilmiş bir tehdittir. 8 Mayıs 1960 tarihinde bu sözlere Türkiye tarafından cevap verilmiş, Türkiye'nin Amerikan uçaklarına SSCB üzerinde uçuş yapmaları için izin vermediği belirtilmiştir (Erhan, 2020, s. 573-574).

SSCB, 27 Mayıs 1960 darbesinin bölgedeki diğer darbeler gibi Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini farklı boyuta taşıyacağını düşünmüştür (Fırat, 1997, s. 46). 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Türkiye-SSCB ilişkilerinin ne yönde seyredeceği merak konusu olmuştur. 31 Mayıs 1960 tarihinde SSCB, 27 Mayıs yönetimini tanımış, bu tarihte SSCB Büyükelçisi Rijov, Cemal Gürsel'i ziyaret etmiş ve tanımanın resmen kayda geçmesi de bu görüşme sırasında olmuştur. Görüşmede Rijov, SSCB'nin 27 Mayıs yönetiminin SSCB ile iyi ilişki kurmasından memnun olacağını belirtmiştir. Darbeden önce Menderes'in Moskova'yı ziyaret etmesi planlanmış, Rijov bu gezinin 27 Mayıs yönetimi tarafından yapılabileceğini belirtmiş, Cemal Gürsel, bu geziyi yapamayacağını söylemiştir. 28 Haziran 1960 tarihinde, SSCB lideri Kruşçev, Cemal Gürsel'e bir mektup göndermiş ve Türkiye'nin daha bağımsız ve tarafsız bir dış politika izlemesinin kendisi adına daha faydalı olacağını, SSCB'nin Türkiye-ABD ilişkilerinin bozulmasını istemediğini, SSCB'nin de ABD ve Avrupa ile iyi ilişkilerde geliştirme niyetinde olduğunu ifade etmiştir.

Cemal Gürsel, bu mektuba 8 Temmuz 1960 tarihli mektupla karşılık vererek, Türkiye'nin NATO'ya bağlılığını belirtmiş, Türkiye-SSCB ilişkilerinin gelişmesinin SSCB'nin iyi niyetine ve samimiyetine bağlı olduğunu da eklemiştir. Türkiye'nin SSCB ile ilişkilere verdiği önemi gösteren bir olay da Türkiye'nin yeni SSCB Büyükelçi seçimi olmuştur. Yeni SSCB Büyükelçisi olarak daha önce Dışişleri Bakanlığı'na getirilmesi planlanan Fahri Korutürk belirlenmiştir. Ekim 1960'ta, Dışişleri Bakanı Sarper ile SSCB lideri Kruşçev, New York'ta bir araya gelmiş, bu esnada Kruşçev, SSCB'nin Türkiye'ye

ekonomik yardımda bulunmak istediğini iletmiştir (Çolakoğlu, 2018). Cemal Gürsel'i Moskova'ya davet ettiklerini bildirmişlerdir. Ancak bu teklifler Selim Sarper tarafından reddedilmiştir.

Kruşçev, SSCB ordusunun Türkiye sınırından epey uzağa çekilmesini önermiş, bu teklifle iyi ilişkiler kurma gayesini göstermek istemiştir. Türkiye'nin de aynı şekilde, ordusunu SSCB sınırından çekebileceğini ve ortak denetim yapılabileceğini belirten Kruşçev'in bu talepleri de Sarper tarafından kabul edilmemiştir (Tellal, 2020, s. 773-774). Kruşçev'in, Cemal Gürsel'e mektubuna dönülürse, mektupta Kruşçev, Türkiye'nin tarafsız politika izlediği takdirde Türkiye-SSCB ilişkilerinin daha iyi yönde seyredeceğini söylemiştir. Ayrıca, bu politikayla Türkiye savunma harcamalarını azaltacak, Türk halkı ve ekonomisi refaha kavuşacaktır. Cemal Gürsel verdiği cevapta, Türkiye'nin NATO'da yer almasının SSCB ile ilişkileri geliştirmede engel olmadığını ifade etmiştir. Türkiye'nin NATO'da bulunmasının saldırgan bir tutum olmadığı, tek amacın savunmayı sağlamak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Gürsel, Türkiye'nin tarafsızlık politikasının askerî harcamaları azaltacağına inanmadığını, askerî harcamaların azalması için küçük devletleri büyük devletlere karşı koruyabilecek bir silahsızlanma gerektiğini de eklemiştir (Bilge, 1996, s. 417-418).

Selim Sarper'in Kruşçev ile görüşmesine *Cumhuriyet* Gazetesinde yer verilmiştir. Sarper aynı zamanda SSCB Dışişleri Bakanı Gromiko ile de görüşmüştür. Sarper, görüşmelerin karşılıklı anlayış esaslarına uygun biçimde geliştiğini ifade etmiştir (Cumhuriyet, 5 Ekim 1960, s. 1-5). Selim Sarper, 7 Ekim 1960 tarihinde düzenlenen basın toplantısında gazetecileri Kruşçev ile yaptığı görüşme ve BM Genel Kurulu toplantısı hakkında detaylı biçimde bilgilendirmiştir (Vatan, 8 Ekim 1960, s. 1).

1960 yılında, Türkiye'nin SSCB'ye karşı dış politikasının hedeflerinden biri Türkiye'nin NATO'dan ayrılmadan ve NATO ilkelerine bağlı kalarak SSCB ile ilişkilerini düzeltmesi olmuştur. 27 Mayıs yönetimi, DP dönemindeki SSCB politikasında büyük değişiklik yapmamıştır. 9 Ocak 1960 tarihinde Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, TBMM'de bir açıklama yapmış, SSCB'ye karşı uygulanacak politikalarda iki tutumun hâkim olduğunu belirtmiştir. Bir görüşe göre, SSCB'nin dünya hâkimiyetini arzuladığını, uluslararası komünizm fikrinde bir değişiklik yapılmadıkça SSCB'nin samimi bulunamayacağını düşünmekteydi. Bu nedenle Türkiye, SSCB politikasında tedbiri elden bırakmamalıydı. Diğer görüştekiler ise SSCB'nin barış politikasının samimi olduğuna

inanmakta, barışın SSCB'nin kalkınması ve refahı için de gerekli olduğunu düşünmektedirler. Zorlu, SSCB ve Türkiye'nin komşu devletler olduğunu, iki devlet arasında barışın iki millete de faydalar getireceğini söylemiştir. Türkiye'nin amacı SSCB ile dostça ve samimi ilişkiler geliştirmektir. SSCB, Türkiye'nin blok politikasını anlayışla karşılamalıdır, çünkü bu ittifak politikası saldırıya değil savunmaya yöneliktir ve amaç Türkiye'nin güvenliğini sağlamaktır (Bilge, 1996, s. 414-416).

Dışişleri Bakanı Sarper, 1960 yılının sonunda Paris'te bir açıklama yaparak, Türkiye-SSCB ilişkilerine dair fikirlerine yer vermiştir. Sarper, Türkiye ve SSCB'nin iyi komşuluk ilişkilerinin önünde bir engel olmadığını kabul ettiklerini açıklamış, 1960 yılındaki iyi niyet açıklamalarına rağmen 1961 yılında ilişkilerde tam anlamıyla iyileşme yaşanmamış ve hatta bu yıl ilişkilerde duraklama yılı olarak öne çıkmıştır. 3 Şubat 1961 tarihinde SSCB, Türkiye'ye Türkiye'nin NATO ile ilişkileri ve Jüpiter orta menzilli füzelerin yerleştirilmesi ile ilgili bir nota vermiştir. Türkiye, bu notaya 25 Şubat 1961 tarihinde cevap vererek, bağımsız bir devlet olarak savunma tedbirleri almasının Türkiye'nin en doğal hakkı olduğunu, ek olarak, Türkiye'nin içinde bulunduğu ittifakın BM Anayasası'na uygun olduğu ifade edilmiştir.

Sarper 19 Kasım 1961'de yaptığı açıklamada, Türkiye'nin SSCB'den yardım istemediğini, gelecekte de böyle bir niyetinin olmadığını açıklamıştır. Diğer taraftan, 1961 yılının Kasım'ında, SSCB lideri Kruşçev, İsmet İnönü'nün başbakan olmasını tebrik etmek için mesaj yollamış, İnönü de Kruşçev'e cevabında, Türkiye'nin SSCB-Türkiye arasında iyi komşuluk ilişkilerinin kurulmasını arzu ettiğini ve ilişkilerin karşılıklı saygıya dayandırılması gerektiğini belirtmiştir (Bilge, 1996, s. 418-419).

Türkiye, SSCB'nin ilişkileri iyileştirmek adına hamlelerine ihtiyatlı biçimde yaklaşmış olmakla beraber ama önceki tutumundan farklı olarak iyi ilişkilere katkı için adımlar atmıştır. 1961 ve 1962 yıllarında iki devlet arasında teknik anlaşmalar imzalanmıştır (Kamel, Çağdaş Türk 200 yıllık, 1999, s. 411). 27 Nisan 1961 tarihinde doğrudan demiryolu ulaşımı için Türkiye-SSCB tarafından imzalanan sözleşme bu anlaşmalardan biridir (Tellal, 2020, s. 774).

18 Ağustos 1961'de, SSCB'nin ele geçirdiği CENTO belgelerini yayınlaması Türkiye-SSCB ilişkilerine olumsuz yansımıştır. SSCB bu belgeleri gizlice ele geçirip diplomatik nezakete uymayan biçimde basına açıklamıştı. Türkiye de bir CENTO üyesi

olarak SSCB'nin bu tutumundan rahatsızlık duymuştu. Muhtemelen bu belgeler 1958 Irak darbesi sonrasında, SSCB tarafından ele geçirilmiştir. CENTO belgelerinde, savaş planları yer almaktadır. 8 Eylül 1961'de SSCB'nin İstanbul Başkonsolosu Volov'un, bu belgeleri İstanbul'da basına göstermesi büyük tepki toplamış, ancak CENTO belgeleri bunalımı da bir şekilde halledilmiş ve ilişkilere büyük zarar vermemiştir (Tellal, 2020, s. 774-775).

Dışişleri Bakanı Sarper'in 1961 yılındaki bütçe konuşmasında yaptığı açıklamalar Türkiye'nin SSCB'ye karşı dış politikasına da ışık tutmaktadır. Sarper konuşmasında, 1953 yılından sonra Türkiye-SSCB ilişkilerinin gelişmesine dair beklentilerinin arttığını söylemiştir. 27 Mayıs yönetimi, SSCB ile iyi komşuluk ilişkileri kurmak istemiş, bu ilişkilerin egemenliğe ve güvenliğe saygı temelinde gelişmesini arzu etmiştir. Sarper, Türkiye'nin SSCB ile samimi biçimde ilişkileri iyileştirmek niyetinde olduğunu söylemiştir. SSCB ile ilişkilerde izlenen yol, 27 Mayıs yönetiminin Atatürk'ün "Yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesinden ilham almasıyla çizilmiştir (Gönlübol ve Ülman, 1996, s. 325). Sarper 22 Şubat 1961 tarihli konuşmasında, Türkiye-SSCB ilişkilerine değinirken İnkılâp Hükümeti'nin yani 27 Mayıs yönetiminin SSCB ile ilişkileri iyileştirmek adına ümit veren fırsatları kaçırmadığını ifade etmiştir. Sarper, Türkiye'nin ilişkilerin itimada ve hukuk eşitliğine uygun olmasını arzu ettiğini belirtmiştir (Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 22 Şubat 1961, c. 1, 4. Birleşim, s. 202).

27 Aralık 1961 tarihinde Başbakan İsmet İnönü ile SSCB Büyükelçisi Rijov ile görüşmüşler, bu görüşmede Dışişleri Bakanı Selim Sarper de yer almıştır. Rijov görüşme sonrası gazetecilere yaptığı açıklamada, görüşmelerin Türkiye-SSCB ilişkileri üzerine olduğunu, görüşmelerde yardım konusunun ise yer almadığını açıklamıştır (Cumhuriyet, 28 Aralık 1961, s. 1, 5).

1962 yılına gelindiğinde, ilişkilerdeki önemli bir konu olarak SSCB'nin Türkiye'ye 500 milyon dolar yardım yapacağı iddiası öne çıkmaktadır. İddiaya göre SSCB bu parayı, Türkiye SSCB'nin NATO ile ilgili isteklerini kabul ederse verecektir. SSCB'nin bu teklifi Başbakan İsmet İnönü ile SSCB Ankara Büyükelçisi arasındaki görüşmede yaptığı iddia edilmiştir. 4 Ocak 1962'de, Dışişleri Bakanı Sarper mecliste konuşarak, SSCB'nin bu tarz teklifleri Türkiye'de her iktidar değişikliğinde yaptığını, iddialardaki büyük miktardaki para yardımının gerçeği yansıtmadığını söylemiştir. Bütün bunlara ek olarak, Sarper, Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini kurarken her zaman NATO ittifakını göz önünde bulundurduğunu da belirtmiştir. Sarper, 21 Şubat 1962 tarihinde de bir açıklama yaparak Türkiye'nin hedefinin

SSCB ile karşılıklı saygıya dayalı iyi komşuluk ilişkileri kurmak olduğunu söylemiştir (Bilge, 1996, s. 420). Sarper, ABD'nin vereceği yardımların Devlet Planlama Teşkilatı'nın hazırladığı 1962 Geçiş Programı ile 5 Yıllık Kalkınmayı kapsayacağını ifade etmiştir (Cumhuriyet, 5 Ocak 1962, s. 5).

21 Şubat 1962 tarihli meclis konuşmasında Sarper, dünya siyasetindeki en ciddi meselenin devletlerin iki bloka ayrılması olduğunu söylemiş, ayrıca dünya barışının sağlanması için silahsızlanmanın önemine işaret etmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 21 Şubat 1962, c. 3, 52. Birleşim, s. 161). Sarper, Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini karşılıklı saygıya dayanan biçimde geliştirmek arzusunda olduğunu altını çizmiştir. Türkiye, ilişkilerin iyileşmesi önünde hiçbir engel ortaya koymamış, ilişkilerin iyileşmesi için sadece karşılıklı ve samimi saygı beklemiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 21 Şubat 1962, c. 3, 52. Birleşim, s. 163).

27 Mayıs yönetiminin hükûmet programında Türkiye-SSCB ilişkilerinin ne yönde seyredeceğine dair açıklamalar bulunmaktadır. Öncelikle, Türk dış politikası şekillendirilirken Türk milletine yabancıların gösterdiği saygıya bağlı olarak hareket edilecektir. Türkiye, kimseyi düşman olarak görmemekte olup eğer bir devlet Türkiye ile dostluk ilişkisi kurmak istiyorsa Türkiye buna dostça karşılık verecektir. Programda, Türkiye'nin dünya barışının korunması için NATO ve CENTO ittifaklarına güvendiği ve inandığı ifade edilmiştir. Programda, SSCB ile ilişkilerin saygı esasına dayalı ve iyi komşuluk ilişkisi geliştirmek üzere oluşturulmasının Türkiye'nin samimi isteği olduğu belirtilmiştir (Neziroğlu, Hükûmetler Programları, 2013, s. 1308-1309).

3.4. Türkiye Cumhuriyeti-Yunanistan İlişkileri

1950-1955 yılları arasında süreçte, Türkiye ile Yunanistan NATO gibi bir oluşumun çatısı altında bulunmalarının getirdiği sorumluluk bilinciyle ilişkilerini iyi tutmaya ve ilişkilerini karşılıklı ziyaretlerle güçlendirmeye çalışmıştır (Bulut, 2008). Soğuk Savaş'ın iki kutuplu dünyası Türkiye ile Yunanistan ilişkilerine olumlu biçimde yansımıştır. 1955-1960 döneminde ise ikili ilişkiler Kıbrıs sorununun etkisiyle olumsuz yönde ilerlemiştir (Değerli, 2012). Kıbrıs sorunu, iki ülkenin NATO için menfaatlerini bir tarafa bırakma arzusunu sarsmış ve her iki ülke de kendi menfaatlerini ön plana koymuştur. Neticede Kıbrıs sorunu,

1959 Zürih ve Londra Antlaşmaları ile kurulan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti ile     lmeye çalışılmıştır (Geniş, 2021).

Türkiye-Yunanistan ilişkileri iki   kenin de bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında neler yaşayacağını dikkatle izlemesi nedeniyle 1963 senesine kadar durgun bir hâlde olmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı 16 Ağıustos 1960 tarihinde ilan edilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesinden bir gün sonra 28 Mayıs 1960 tarihinde yeni yönetim, Kıbrıs konusundaki tutumunu açıklamıştır. Millî Birlik Komitesi, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran Londra Antlaşmalarına bağılı kalacağını açıklamıştır (Değerli, 2012).

11 Temmuz 1960 tarihli h k met programında, Kıbrıs konusuna da değinilmiş, bağımsız bir Kıbrıs devletinin kurulmasıyla Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin gelişmesinin ve iyileşmesinin  n n n açıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca programda yeni yönetimin, Kıbrıslı Türklere her zaman dostluk besleyeceği ve yardımda bulunacağı açıklanmıştır. 27 Mayıs yönetiminin amacı Kıbrıs konusunda radikal bir politika değişikliğine gitmemek ve mümkün olduğunca temkinli davranmak olmuş, bu tutumla Türkiye-Yunanistan ilişkilerine zarar vermemek amaçlanmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs Büyükelçisi olarak 1962 yılına kadar Emin Dirvana görev yapmıştır (Keser ve Kata, 2017).

Kıbrıs Cumhuriyeti kurulduktan kısa süre sonra, Kıbrıslı Rumlar, Zürih ve Londra Antlaşmalarını ihlal etmeye başlamışlardır (Değerli, 2012). Özellikle, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Türk cumhurbaşkanı yardımcısının veto hakkına sahip olması, Kıbrıslı Türklere devlet memurluğunda yüzde 30'luk kontenjan ayrılması gibi konularda iki topluluk arasında çıkar  atışması yaşanmıştır. Kıbrıslı Rumların amacı Kıbrıslı Türklerin adadaki haklarını ortadan kaldırmak olmuştur. Bu konuda, Dışışleri Bakanı Sarper, 5 Ağıustos 1961 tarihinde açıklama yapmış, Kıbrıslı Türklerin adada iyi niyetli olduklarını ve Zürih-Londra Antlaşmalarını kabul ettiklerini belirtmiştir.

Sarper, ayrıca bu iki antlaşmayı ortadan kaldırmak ya da ihlal etmek istemenin sonucun bu amacı taşıyanlar için iyi olmayacağını söylemiştir. Sarper, bir başka açıklamasını şubat 1962 tarihinde, Kıbrıs gazetesi olan *Akın* gazetesine yapmıştır. Sarper, Kıbrıslı Türklerin rahat olmaları ve endişeye kapılmamaları gerektiğini, Kıbrıslı Rumların ve onların basın kuruluşlarının Zürih ve Londra Antlaşmalarına saldırmalarının doğal olduğunu söylemiştir. Sarper, bu iki antlaşmayı bozmanın kimsenin lehine olmayacağını ifade etmiştir (Bilge, 1996, s. 373).

Kıbrıs sorunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren izlediği Yunanistan ile dostluk kurma temelli dış politikayı değiştirmiştir. Bunun sebebi Yunanistan tarafından desteklenen Kıbrıslı Rumların, Kıbrıslı Türklere karşı takındıkları tutum olmuştur. Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmasını yani Enosis istemişlerdir. Yunanistan, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ile girdiği Batı ittifakının da etkisiyle Türkiye'yi kendine bir rakip olarak görmüştür (Akıman, Çağdaş 200 yıllık, 1999, s. 581). Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanlığındaki Türkiye, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ni desteklemiştir (Dinç, 2022). Türkiye, bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ne büyükelçi gönderen ikinci devlet olmuş, büyükelçi 18 Ağustos 1960'ta gönderilmiştir (Karadeli, 2016, s. 65).

Milli Birlik Komitesi'nin DP'ye karşı takındığı tutumu, DP iktidarıyla iyi ilişkileri bulunanlara karşı da takınarak, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yardımcısı bulunan Fazıl Küçük'e de mesafeli yaklaşmıştır. Küçük'ün, Menderes gibi anti-demokratik eğilimler taşıdığı ifade edilmiş, Küçük, olumsuz biçimde eleştirilirken bu sırada öne çıkarılan isim eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu'ya Kıbrıs'ta Türk askerinin bulunması ve Türkiye'nin Kıbrıs'ta garantör olması gerektiği hususlarında baskı yapan Rauf Denktaş olmuştur (Sığın, 2023).

Milli Birlik Komitesi, Fazıl Küçük konusunda harekete geçmeyerek durumu kendisinin anlamasını isteyen bir politika benimsemiştir. Bu dönemde, öne çıkan isimlerden biri de İhsan Ali olmuştur.⁴ İhsan Ali dönemin Kıbrıs Türk yönetiminin DP ile iyi ilişkilerde bulunduğunu ve 27 Mayıs yönetimiyle iyi ilişki kurabilecek yeni bir yönetimin gelmesi gerektiğini ifade etmiş ve parti kurup cumhurbaşkanı adayı olmak istemiştir (Fırat, 1997, s. 73-74).

27 Mayıs yönetimi, Kıbrıs konusunda "bekle ve gör" politikası benimsemiştir. Bu politika, özellikle bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin örgütlenme sürecinde belirginleşmiştir. 27 Mayıs yönetimi, Kıbrıs sorununun çözümünün Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin iyileşmesi açısından hayati önem taşıdığına inanmıştır. Millî Birlik Komitesi'nin Kıbrıs konusundaki tavrını en iyi özetleyen ifadelerden biri, Bülent Ecevit'e aittir. Ecevit, Kurucu

⁴ İhsan Ali, Milli Birlik Komitesi'nin Demokrat Parti ile ilişkileri ve anti-demokrat tutumları sebebiyle Fazıl Küçük'ü gözden çıkardığı dönemde Kıbrıs'ta yeni bir siyasi parti kurup cumhurbaşkanı adayı olmak istemişti. İhsan Ali de Milli Birlik Komitesi gibi Kıbrıs'taki Fazıl Küçük liderliğinin Demokrat Parti yönetimiyle içli dışlı bir yönetim kurduğunu, bu sebeple Kıbrıs'taki Türk liderliğinin 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenlerle uyumlu bir noktada olması gerektiğini söylemiştir (Fırat, 1997, s. 74).

Meclis'te yaptığı konuşmada, Kıbrıs'ta barışın Türkiye-Yunanistan dostluğuna, Türkiye-Yunanistan ilişkilerindeki barışın da Kıbrıs'taki huzura bağlı olduğunu vurgulamıştır (Köprülü, 2018). Bu dönemde, Kıbrıs Antlaşmalarının aleyhinde konuşanlar genelde Kıbrıslı Rumlar olmuş, 10 Şubat 1961 tarihinde, eski bir EOKA lideri olan Kıbrıs'ın İçişleri Bakanı Yorgaçis yaptığı açıklamada, Enosis fikrini övmüştür. Makarios ise Nisan 1961'de yaptığı açıklamada anayasayı ihlal edecek biçimde vergi toplanmasını istemiş, Aralık 1961'de ise anayasanın bazı maddelerinin değiştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Gürün, 1983, s. 395).

30 Mayıs 1960 tarihli *New York Times* Gazetesinde, Millî Birlik Komitesi'nin Zürih ve Londra Antlaşmalarına bağlılıklarını bildirmesinin Kıbrıs'ta olumlu yankı bulduğuna dair açıklamalara yer verilmiştir. Sarper'in Dışişleri Bakanı yapılması, bunun Türkiye'nin Kıbrıs Türklerine lehine politikasının devamı anlamına geldiğini düşünen Kıbrıslı Türkler tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (New York Times, 30 Mayıs 1960, s. 20). Aynı açıklamalar, *The Times* gazetesinde de yer bulmuştur (The Times, 30 Mayıs 1960, s. 12).

Selim Sarper 1 Haziran 1960 tarihinde yaptığı açıklamada, 27 Mayıs yönetiminin dış politikada değişikliğe gitmeyeceğini ve Zürih-Londra Antlaşmalarına sadık kalınacağını açıklamıştır (Milliyet, 2 Haziran 1960, s. 1). Bu açıklamanın hemen ardından, 4 Haziran 1960 tarihinde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Türk Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük, Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile görüşmüş, Türkiye'nin Atina Büyükelçisi Adnan Kural da bu görüşmede bulunmuştur. Görüşmede, Fazıl Küçük, Selim Sarper'e Zürih ve Londra Antlaşmalarının son şeklini aktarmış, Ankara'ya gelen Kıbrıs heyetinin içinde, Rauf Denktaş da bulunmuş, bu heyet daha sonra Türkiye'nin Ticaret ve Maliye bakanları ile görüşmüştür (Cumhuriyet, 5 Haziran 1960, s. 5).

11 Haziran 1960 tarihinde Sarper, bu sefer bir Yunan gazetesine açıklamalarda bulunarak, Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde herhangi bir değişim olmadığını, Türkiye'nin Yunanistan'ı dost ve müttefik bir devlet olarak gördüğünü, ikili ilişkilerin daha iyi yerlere geleceğini ve yakın zamanda kendisinin Yunanistan'a ziyaret niyetinin bulunduğunu söylemiştir (Milliyet, 12 Haziran 1960, s. 6).

11 Temmuz 1960 tarihinde, Millî Birlik Komitesi yönetiminin hükûmet programı okunmuş, Yunanistan'ın dost ve müttefik olduğunun altı çizilmiş, ayrıca hükûmetin Kıbrıs sorununun çözülmesinden sonra gelişen Türkiye-Yunanistan ilişkilerinden memnuniyet

duyduğu ve ilişkilerin güçlenmesinin hükûmetin samimi arzusu olduğu ifade edilmiştir. Programda Zürih ve Londra Antlaşmaları ile Kıbrıs'taki Türklerin huzurunun sağlanacağı, haklarının güvence altına alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca, Kıbrıs'taki Türklerin Türkiye'den her zaman yardım alacağı ifade edilerek hükûmetin Kıbrıslı Türklerin sorumluluklarını yerine getireceğine ve refaha ereceğine inandığının altı çizilmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013, s. 1308-1309).

Ağustos 1960'ta Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Yunanistan'ın Ankara Büyükelçisi ile bir görüşme gerçekleştirmiş, olumlu bir havada gerçekleşen bu görüşmede Kıbrıs Cumhuriyeti hakkında konuşulmuştur (Milliyet, 14 Ağustos 1960, s. 1). 16 Ağustos 1960 tarihinde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanıyla 1878'den 82 yıl sonra tekrar Kıbrıs'a gelen Türk askerleri bölgedeki Kıbrıslı Türkler tarafından sevinçle karşılanmışlar ve İngiltere'nin Kıbrıs valisi Foot, adadan ayrılmıştır (Cumhuriyet, 17 Ağustos 1960, s. 1). Nazım Güvenç (1984, s. 132), Kıbrıs Cumhuriyeti'nin 27 Mayıs yönetimi esnasında kurulduğunu fakat Kıbrıs konusunda Türkiye'nin karar vericilerinin Demokrat Parti yöneticileri olduğunu belirtmiştir. Kıbrıs bağımsızlığı giden süreçte yer alan önemli antlaşmaların hemen hemen hepsi DP iktidarı döneminde imzalanmıştır. Bu nedenle, 27 Mayıs sonrası bu konuda izlenen dış politikada devamlılık olduğunu belirtmek gerekir.

25 Eylül 1960'ta, Dışişleri Bakanı Selim Sarper ile Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff, New York'ta görüşmüşler, iki taraf da aynı görüşte olduklarını belirtmişlerdir. Buna göre, Soğuk Savaş'ın hâkim olduğu iki kutuplu düzende aynı blokun içinde yer alan Türkiye ve Yunanistan bu şartlarda ilişkilerini geliştirmelidirler (Milliyet, 26 Eylül 1960, s. 1). 20 Ekim 1960 tarihinde Selim Sarper, Atina'ya giderek, Yunan yetkililerle yapacağı görüşmelerden ümitli olduğunu söylemiştir. Sarper, açıklamasında Türkiye'nin dış politikasında Atatürk'ün “*Yurtta sulh, cihanda sulh*” ilkesinin geçerli olduğunu belirterek Atatürk ile Venizelos tarafından oluşturulan Türkiye-Yunanistan dostluğunu hatırlatmıştır. Sarper, Türkiye-Yunanistan arasındaki dostluk ve müttefiklik ilişkisinin daha da gelişip güçleneceğine inandığını ifade etmiştir (Hatzivassiliou, 2012).

Selim Sarper, Atina'da Yunanistan Başbakanı Karamanlis ile görüşmüştür. Akşam saatlerinde ise Yunanistan Dışişleri Bakanı Averoff tarafından Selim Sarper'in ziyareti sebebiyle yemek düzenlenmiş, Sarper akşam yemeğindeki konuşmasında, “*Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasının Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir bağ kurduğunu*” söylemiştir (Cumhuriyet, 21 Ekim 1960, s. 1). Ayrıca Sarper, Türkiye ile Yunanistan'daki azınlıkların

iki ülke arasındaki anlaşmaya konu olduklarını ve bu anlaşmada kararlı olduklarını ifade etmiştir. Sarper, 27 Mayıs hareketinin Yunanistan tarafından olumlu karşılanmasından da memnuniyet duyduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet, 21 Ekim 1960, s. 1-5). Sarper, Başbakan Karamanlis ile görüşmesinde, Cemal Gürsel'in Türkiye-Yunanistan dostluğuna önem verdiğini ve Türkiye-Yunanistan işbirliğinin Türk dış politikası için önemli olduğunu söylediğini ifade etmiştir (Milliyet, 22 Ekim 1960, s. 1). Ayrıca Sarper, Yunanistan'da Balkanlar'da silahsız bölge oluşturulması konusunun da görüşüldüğünü belirtmiştir (Bozkurt, 21 Ekim 1960, s. 1).

İki gün süren Türkiye-Yunanistan görüşmeleri ardından, iki ülke bir bildiri yayımlamıştır. Bildiride iki devlet, Kıbrıs Cumhuriyeti'ni desteklemeye devam edeceklerini açıklamışlardır. Sarper-Averoff görüşmesinde, dünya barışı ve silahsızlanma gibi konular da ele alınmıştır. İki devlet bildiride, NATO'ya bağlılıklarını teyit etmişler ve ayrıca Orta Doğu'daki milletlerin bağımsızlığının ve refahının önemli olduğunu ve bu konuda fikir birliği içinde olduklarını ilan etmişlerdir. Azınlıkların huzur ve refahının Türk-Yunan dostluğu için öneminin altı çizilmiştir (Cumhuriyet, 23 Ekim 1960, s. 1, 5). Yunanistan ziyaretinden sonra Türkiye'ye dönen Selim Sarper, havaalanındaki açıklamasında, görüşmelerde Balkan Paketi'nin canlandırılması konusunun konuşulmadığını ifade etmiştir. Sarper ayrıca, Yunanistan ziyaretinde Gümölcine'ye de gittiğini ve burada yaşayan Türk azınlığın lideriyle görüştüğünü söylemiştir. Sarper, Batı Trakya'da bulunan Türk azınlığın şikâyetlerini dinlemiştir (Cumhuriyet, 24 Ekim 1960, s. 1, 5). Bülent Ecevit, Ulus gazetesinin Günaydın bölümündeki yazısında Sarper ile Averoff görüşmesinin sıcak ve samimi bir atmosfer içinde gerçekleştiğini belirtmiştir. Ecevit, yazısında Sarper ile Averoff'un birbirlerini gayet iyi şekilde tanıdıklarını, bunun da görüşmelere olumlu yansıdığını ifade etmiştir. Hatta birbirlerine samimi yaklaşımları sebebiyle diplomatik görüşmelerin soğuk ve samimiyetten uzak protokol kurallarından sıyrıldılar. Ecevit, Sarper-Averoff görüşmesine dair Yunan basınında da ifadelerin yer aldığını belirtti, Yunan basını iki ülke arasında hala çözülmemiş sorunların bulunduğuna işaret etmekteydi, bu sorunlardan bazıları: Türkiye'deki Yunan topluluğun ve iş adamlarının durumu, iki ülke arasındaki sınır meseleleri. Ecevit, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Yunanistan'ın Türkiye'ye bakışında olumlu bir değişim olduğunu aktarmaktadır, bunun sebebi şuydu: 27 Mayıs darbesinin ardından Türkiye, 6-7 Eylül 1955 olaylarının kim tarafından ortaya çıkarıldığına dair titiz bir araştırma yürütüyordu, Türkiye'nin bu tutumu Yunanistan'ı

memnun etmişti ve Türkiye'nin güvenilir bir devlet olduğuna dair inancını pekiştirmişti (Ecevit, 1960, s. 1, 3).

14 Aralık 1960 tarihinde, Selim Sarper ile Yunanistan Dışışleri Bakanı Averoff bu sefer de Paris'te NATO toplantısı için bulundukları sırada görüşmüşler ve görüşmede Zürih ve Londra Antlaşmaları hakkında konuşulmuştur (Milliyet, 15 Aralık 1960, s. 3). 19 Aralık 1960'ta, Dışışleri Bakanı Selim Sarper, Yunanistan ve Kıbrıs Cumhuriyeti dışışleri bakanlarıyla Paris'te bir araya gelmiştir. Zürih Anlaşması'nın gereği olarak yapılan bu görüşme üç devlet arasındaki ilk toplantı olmuştur. Görüşmede Kıbrıs'ın güvenliği ve Türk-Yunan askerlerinin adada bulunması hakkında konuşulmuştur (Cumhuriyet, 20 Aralık 1960, s. 3). Ocak 1961'de, Ankara'da Yunanistan Büyükelçiliği'nde Sarper'e Yunanistan'ın en önemli nişanı olarak bilinen Kral George nişanı takdim edilmiştir (Milliyet, 21 Ocak 1961, s. 5).

Dışışleri Bakanı Selim Sarper, TBMM'de 22 Şubat 1961 tarihinde Türkiye'nin dış politikası üzerine bir konuşma yapmış, Yunanistan'ın Türkiye'nin dostu ve müttefiki olduğunu ve ayrıca Yunanistan'la ilişkilerin dostça olduğunu, Türkiye'nin samimi arzusunun Yunanistan ile ilişkilerin daha verimli hâle gelmesi olduğunu, ayrıca ikili ilişkilerin güçlenmesinin devletlerin menfaatine hizmet edeceğini açıklamıştır (Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 22 Şubat 1961, c. 1, 4. Birleşim, s. 201).

22 Mayıs 1961 tarihinde, Kıbrıslı gazeteciler Türkiye'yi ziyaret ederek Dışışleri Bakanı Selim Sarper ile görüşmüşlerdir. Gazeteciler, Kıbrıs'taki sorunlar hakkında Sarper'i bilgilendirmişlerdir. Bu sorunlardan biri de Kıbrıs'taki devlet memuriyeti oranları ile ilgilidir. Sarper, bu sorunun çözüleceğini ifade ederek, gazeteciler Kıbrıs Cumhuriyeti'ni kuran antlaşmalara göre şekillenen devlet memuriyetinde yüzde 30 Türk oranının uygulanmadığını ve Makarios'un kurallara aykırı biçimde vergi topladığını, Sarper'e iletmışlerdir (Milliyet, 23 Mayıs 1961, s. 1, 5).

5 Ağustos 1961 tarihinde, Selim Sarper, Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay ile görüşmüş, ardından ABD Büyükelçisi Raymond Hare'i makamında kabul etmiştir. Bu görüşmelerden sonra yaptığı açıklamada Sarper, Kıbrıslı Rumları sert biçimde uyarmış, Kıbrıslı Türklerin adada iyi niyetle bulunduklarını ve Londra Antlaşması'nı kabul ettiklerini söylemiş, bu antlaşmaları ihlal edenlerin kazançlı çıkmayacağını ifade ederek antlaşmaların öneminden bahsetmiştir (Cumhuriyet, 6 Ağustos 1961, s. 1, 5).

27 Kasım 1961 tarihinde, Başbakan İsmet İnönü tarafından hükûmet programı okunmuştur. Programın dış politikayla ilgili kısmında Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerine de değinilmiştir. İnönü, Türkiye'nin içten arzusunun Kıbrıs Cumhuriyeti'nde antlaşmalar çerçevesinde barışın sürmesi ve Kıbrıs vatandaşlarının refahının sağlanması olduğunu söylemiştir. Kıbrıs sorununun çözülmesinden sonra Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin geliştiğini ifade eden İnönü, Türkiye'nin ikili ilişkileri daha iyi hâle getirme arzusunda olduğunu ifade etmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013, c. 3, s. 1335).

5 Şubat 1962 tarihinde, Cumhuriyet Senatosu'nda konuşan Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Türkiye-Yunanistan ilişkilerine de değinerek Türkiye-Yunanistan ilişkilerinin dostça geliştiğini ve ilişkilerde ortak menfaatlerin gözetildiğini belirtmiştir. Sarper, Türkiye'nin Kıbrıs vatandaşlarının barış, ahenk ve refah içinde yaşamalarını arzu ettiğini ifade etmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs'ta bazı kesimlerin düşmanlığı kışkırtıcı ve huzuru bozucu eylemlere giriştiğini öğrendiğini söyleyen Sarper, bu konuda Türkiye'nin Kıbrıs hükûmetini büyükelçisi aracılığıyla uyardığını ve Türkiye'nin arzusunun Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bölge barışına katkı sağlaması olduğunu belirtmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 5 Şubat 1962, c. 2, 31. Birleşim, s. 164).

3.5. Türkiye Cumhuriyeti-Orta Doğu İlişkileri

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra, Türkiye'nin Orta Doğu'daki devletlerle ilişkilerinde değişimler görülmüştür. DP iktidarı döneminde, Türkiye'nin Orta Doğu devletleriyle ilişkileri NATO menfaatleri çerçevesinde şekillenmiş ve Türkiye, Orta Doğu'da "Batı'nın sözcüsü" görevini üstlenmiştir (Yeşilbursa, 2010). Bu politika, aktif bir politika olmakla beraber Türkiye adına olumlu neticeler getirmemiştir. Türkiye'nin Orta Doğu'ya Batı gözlükleriyle bakması Arap devletlerinin Türkiye'ye olumsuz bir tavır almasına sebep olmuş, Türkiye 1950'li yılların DP dış politikasını değiştirip bölge devletleriyle karşılıklı saygı ve eşitlik üzerine ilişki kurmaya yönelmiştir (Demir ve Özduygün, 2021; Fırat ve Kürkçüoğlu, 2020, s. 784).

27 Mayıs yönetimi, DP'nin bağımsızlık için savaştan Orta Doğu devletlerine karşı izlediği politikanın yanlış olduğunu düşünmüştür. Dış politikada çok fazla değişiklik getirmese de temel değişiklik, Orta Doğu devletlerine karşı izlenen politikanın değişmesi olmuş, 27 Mayıs yönetimi Bağlantısız devletler ile iyi ilişkiler kurmaya yönelmiştir (Duran

ve Karaca, 2013). Türkiye, bağımsızlıkları için savaşı devletleri destekleyecektir ve bu devletlerden biri de Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi veren Cezayir'dir. Cemal Gürsel, Cezayir ile ilgili yaptığı açıklamada, Türkiye'nin Fransa'ya karşı Cezayir'i desteklemesinin çok doğal olduğunu, çünkü Türkiye'nin de benzer bir bağımsızlık savaşı verdiğini ifade etmiştir (Sönmez, 2010).

Türkiye'nin Cezayir konusundaki yeni tutumu, Araplar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Cezayir konusunda alınan tutum böyleyken, bu tutum konusunda yönetim içinde anlaşmazlıklar da olmuştur. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye'nin Fransa'ya karşı tutum almasının Türkiye-Avrupa ilişkilerini bozacağını düşünmüştür. Ayrıca, Türkiye ve Fransa, NATO üyesi iki devlettir. Bu anlaşmazlık sebebiyle Türkiye, Cezayir konusunda sözlü desteğin ötesine geçerek bir eyleme girişmemiştir. 20 Aralık 1961 tarihinde BM'deki oylamada Türkiye, Cezayir'e self-determinasyon hakkı tanınmasına yönelik talebi desteklemiştir (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2020, s. 785-786).

1958 yılında, Mısır ve Suriye birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni oluşturmuşlar, daha sonra Suriye'de 29 Eylül 1961 tarihinde bir darbe yaşanmış ve darbe yönetimi Birleşik Arap Cumhuriyeti'nden ayrılma kararı vermiştir. Türkiye, bu kararın ardından yeni Suriye yönetimini ve devletini tanımıştır. Türkiye'nin bu kararından hoşnutsuz olan Mısır, 30 Eylül 1961 tarihinde, Türkiye ile diplomatik ilişkilerini kesmiştir. Bu sırada Irak'ta yaşanan gelişmeler Türkiye için daha önemli gözükmemektedir. 1958 darbesiyle Irak'ta yönetimi ele alan General Kasım, Irak'ta güçlenmek için Kürtlerden ve komünistlerden destek almaya başlamıştır. Kürtlerin Irak'ta güçlenmesi Türkiye'de de Kürtlerin var olması ve Türkiye'deki Kürtler ile Irak Kürtlerinin ortak hareket edebilecekleri düşüncesi sebebiyle 27 Mayıs yönetimi için bir tehdit sinyali olmuştur. 1962 senesinin Nisan ayında Kuzey Irak'taki Kürtler, General Kasım'a karşı Mustafa Barzani liderliğinde ayaklanmış ve amaçlarının bağımsız Kürt Cumhuriyeti kurmak olduğunu ifade etmişlerdir. Türkiye bu durumu dikkatle izlemiş ve kendisine yönelik tehditlere karşı önlem almaya hazır bulunmuştur (Fırat ve Kürkçüoğlu, 2020, s. 786-787).

Dönemin Türkiye-İran ilişkilerine bakıldığında bazı sorunlar olsa da genelde bir olumlu hava gözlenmektedir. Bu olumlu havanın sebebi hem Türkiye'nin hem de İran'ın ABD'nin müttefiki olmasıdır. Pehlevi döneminde İran, ABD ile iyi ilişkiler içinde olmuş, bu nedenle Türkiye ve İran, bu ortak payda sebebiyle iyi ilişkilerini sürdürmüşlerdir (Kasapsaraçoğlu, 2020). İki devlet arasındaki ilişkilerin daha iyi hâle gelmesinin önünde

bazı engeller de bulunmaktaydı. İran'ın Kürtleri Fars olarak görüp desteklemesi, Türkiye'nin çıkarlarına aykırıydı. İran'ın Türkiye'nin iyi ilişkiler kurduğu, Irak'taki Kürtleri desteklemesi bu politikanın Türkiye'deki Kürtler için de kullanabileceğini düşündürmüştür. İran'ın Orta Doğu'da en büyük güç olma arzusu da Türkiye'nin çıkarları için bir tehdit olarak algılanmıştır (Akbaş, 2019).

İran, Türkiye'nin CENTO'ya gereken önemi vermediğini düşünmüştür. Türkiye, 1961'de İran'a yaptığı açıklamada, Türkiye'nin askerlerini NATO'ya yönlendirdiğini ve bu sebeple CENTO'ya kuvvet aktaramayacağını belirtmiştir. İran, ayrıca ABD ile ilişkilerinde Türkiye'yi bir rakip olarak görmüş ve ABD'nin Türkiye'ye İran'dan daha fazla önem verdiğini düşünmüştür. Diğer bir sorun, iki devletin rejimiyle ilgili olmuştur. İran bir monarşi, Türkiye ise bir cumhuriyettir. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Türkiye'de, İran'daki monarşi yönetimine bakış değişmiş ve bu yönetim şekli eleştirilmeye başlanmıştır (Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, 2020, s. 801-804). Bütün bunlara ek olarak, 1960'lı yılların başından itibaren Türkiye ve İran'ı aynı noktada buluşturan CENTO'ya karşı İran olumsuz tutum içine girmiş, İran, NATO benzeri bir yapının kurulmasını talep etmiştir (Çetinsaya ve Çağdaş 200 yıllık, 1999, s. 509).

27 Mayıs 1960 darbesinin Türkiye'nin Orta Doğu politikasını radikal biçimde değiştirdiğini söylemek güçtür. 27 Mayıs yönetimi, CENTO'ya bağlılığı açıklarken aslında Orta Doğu politikasında çok önemli bir değişiklik olmayacağını haberini de vermiştir. Diğer taraftan, 27 Mayıs yönetiminin 1960-1963 döneminde yaşanan istikrarsız medeniyle dış politikada radikal değişikliklere gitmesi de pek kolay görünmemektedir (Kürkçüoğlu, 1972, s. 8). Türkiye'nin 1958 yılında, Irak darbesi, ABD'nin Lübnan çıkarması ve İngiltere'nin Ürdün'e müdahalesi olaylarında aldığı Batı'yı destekleyen tutumu 1960 yılında da devam etmiştir. Zaten 1960'lı yılların ikinci yarısına kadar 1958 yılındaki gibi bir buhran Orta Doğu'da yaşanmamış, bu sebeple 27 Mayıs yönetiminin Demokrat Parti'den ne kadar farklı bir politika izleyeceğini gösteren bir olay da yaşanmamıştır (Kürkçüoğlu, 1972, s. 137).

27 Mayıs 1960 darbesinden önce Orta Doğu'da 1950'li yılların ikinci yarısında yaşanan buhranlar neticesinde, SSCB, Orta Doğu'da aktif bir oyuncu hâline gelmiş, Türkiye'nin güneyinde SSCB'nin güçlenmesi hâliyle Türkiye'yi endişelendirmiş ve SSCB'nin Orta Doğu'da yarattığı tehdide karşı Türkiye-ABD ilişkileri güçlenmiştir. 27 Mayıs yönetimi iktidara gelmeden önce Türkiye'nin Orta Doğu'da izlediği ABD ve Batı

destekçisi politika, Türkiye'nin Orta Doğu'da başarısız olmasına sebep olmuştur (Armaoğlu, 2023, s. 393-394).

Millî Birlik Komitesi içinde 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenlerden biri olan Kurmay Yüzbaşı Numan Esin hatıralarında, kendilerinin DP iktidarının Cezayir politikasından memnun olmadıklarını ifade etmiştir (Aktürk, 2018). Türkiye, Cezayir konusunda yıllarca Fransa'yı desteklemiş, Dışişleri Bakanlığı, Millî Birlik Komitesi'nin Cezayir'i destekleme kararına karşı çıkmış fakat daha sonra bunu kabul etmiş, yine de BM'de Dışişleri Bakanlığı Cezayir konusunda çekimser kalmıştır. MBK içindeki Kurmay Albay Alparslan Türkeş de anılarında Demokrat Parti'nin Cezayir politikasını eleştirmiştir. Türkeş, MBK üyelerinin DP'nin bu tutumu sebebiyle üzgün olduğunu, Cezayir'i dost bir devlet olarak gördüklerini ifade etmiştir (Balcı ve Bilgü, 2020). Türkeş, açıklamalarında Türkiye'nin Libya Elçiliği aracılığıyla Cezayir'deki ihtilal hareketinin temsilcileriyle görüştüklerini belirtmektedir. Ayrıca, Türkiye bu dönemde Cezayir'e silah sevkiyatı da yapmıştır. 13 Temmuz 1960 tarihinde Libya'nın Ankara Büyükelçisi Essad El-Jerbi, Kurmay Albay ve Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş'i Cezayir konusunda bilgilendirmek amacıyla bir yazı göndermiştir. Yazıda, Cezayir Millî Kurtuluş Cephesi'nin ABD, İspanya, Belçika, İtalya, İngiltere ve Federal Almanya gibi aralarında NATO üyelerinin de bulunduğu ülkelerde temsilcilik açtığı ve Cezayir'e insani yardımda bulunduğu ifade edilmiştir (Koçak, 2010, c. 1, s. 175).

Görsel 10.

Devlet Başkanı, Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Başbakan Cemal Gürsel (bastonlu), Türkiye'ye resmi ziyarette bulunacak olan Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han'ı karşılamak için Esenboğa Havaalanı'nda. Dışişleri Bakanı Selim Sarper (sağ 2)

Sarper, 17 Haziran 1960 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında açıklamalar yapmış, iki Cezayirli albayın kendisine geldiğini ve Türkiye’de Cezayir için bir büro açılmasını ve bu büroda neşriyat yapmak isteklerini söylemiştir. Sarper, bu konuda onlara taraftar olmadıklarını, çünkü Fransa’nın Cezayir konusunda oldukça hassas olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de Fransa aleyhine yayın yapmanın uygun olmayacağını da belirten Sarper, Türkiye’nin bu hareketi Fransa’ya bildirip kendilerinin de Kürdistan lehine ve Türkiye aleyhine yayınlara engel olmalarını isteyebileceğini söylemiştir (Olson, 1977 Koçak, 2010, c. 1, s. 175-176). Sarper aynı toplantıda, Mısır ile ilgili açıklamalarda da bulunmuş, Mısır’da bir siyasi partinin kongresinde, Türkiye’nin Hatay’dan başlayıp Sivas’a kadar ulaşan topraklarının Arap toprakları olduğu ve bunların geri alınması için hazırlıkların yapılması gerektiğinin ifade edildiğini söylemiştir.

Sarper, Türkiye’nin Arap devletleri ile ilişkileri iyileştirmek gayretindeyken, Mısır’ın böyle bir eylem içinde olmasını eleştirerek Mısır’ın bu gayesinin bir hayal olmaktan öteye gidemeyeceğini söylemiştir (Koçak, 2010, c. 1, s. 366-367). Sarper konuşmasında,

Türkiye-İsrail ilişkilerine de değinmiş, Mısır'ın Türkiye aleyhine niyetleri tek kriter olsaydı Türkiye'nin İsrail'e hemen sefir göndermesi gerekeceğini, fakat Türkiye ile ilişkileri iyi olan Irak, Ürdün gibi Arap devletlerinin olduğunu belirtmiştir. Türkiye, bu sırada İsrail'de bulunan elçisini geri çekmiş ve bir daha yeni bir elçi gönderilmemiştir.

Sarper, Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerinde dünya Yahudiliği konusunu göz önünde bulundurması gereğinden bahsetmiş, ABD'de finansın Yahudilerin elinde olduğunu söylemiştir. Sarper'e göre, İsrail ile ilişkiler önemlidir ve İsrail ile yaşanan sıkıntılar Türkiye'ye olumsuz yansımaya sebep olacaktır (Koçak, 2010, c. 1, s. 368). Sarper ayrıca, Orta Doğu'da büyük ve birleşik bir Arap devletinin kurulmasının Türkiye'nin menfaatlerine uygun düşmeyeceğini belirtmiş, böyle bir durumda kuzeyde SSCB ve güneyde Arapların Türkiye için büyük tehdit oluşturacaklarını söylemiştir (Koçak, 2010, c. 1, s. 369).

11 Temmuz 1960 tarihli Millî Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı'nda Devlet Vekili Amil Artus tarafından Türkiye'nin dış politikasına da değinilmiş ve Türkiye'nin CENTO'ya bağlılığına dikkat çekilerek, CENTO'nun Orta Doğu'da barışı ve güvenliği sağlama amacıyla olduğu belirtilmiştir. Türkiye'nin Orta Doğu devletlerine yakınlık duyduğunu açıklayan Amil Artus Türkiye'nin Arap devletlerinin bağımsızlık içinde refaha erişmelerini samimi biçimde istediğini açıklamıştır. Ayrıca Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti ve Irak ile karşılıklı anlayışa dayanan ilişkilerden memnuniyet duyulduğunu ifade etmiştir (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013, s. 1308-1309). Türkiye'nin İsrail ile ilişkilerine bakıldığında, İsrail'in kuruluş yıllarında Türkiye'nin 1955 Bağdat Paketi'ni oluşturmaya yönelik çabaları ve Araplarla iyi ilişkileri sebebiyle Türkiye-İsrail ilişkilerinde tam anlamıyla olumlu bir adım atılamadığı görülmektedir.

1958 Irak Darbesini izleyen süreçte, Orta Doğu'da SSCB'nin ve Nasır liderliğindeki Mısır'ın güçlenme ihtimali artınca Türkiye ile İsrail yakınlaşmaya başlamış, hatta 28-29 Ağustos 1958 tarihlerinde, Türkiye ile İsrail, ortak güvenlik endişeleri sebebiyle Çevresel Pakt antlaşmasını imzalamışlardır (Özcan, 1999, s. 540-541). 26 Eylül 1960 tarihinde, Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Cezayir konusunda açıklama yaparak, Türk milletinin Cezayir halkının meşru emellerine sempati beslediğini fakat Türkiye'nin Fransa ile de müttefik olduğunu söylemiştir (Cumhuriyet, 27 Eylül 1960, s. 3).

22 Şubat 1961 tarihli Kurucu Meclis oturumunda, Dışişleri Bakanı Sarper, Türkiye-Orta Doğu devletleri ilişkilerine de değinmiş, Türkiye'nin NATO ve CENTO'ya bağlılığının

zerre kadar gevşemediğini açıklayarak, CENTO'nun da NATO gibi BM ilkelerine uygun bir oluşum olduğunu söylemiştir. Sarper, Türkiye'nin İran ve Pakistan ile ilişkilerinin güçlendiğini ve başta Irak ve Ürdün olmak üzere Kuzey Afrika'daki ve diğer Arap devletleriyle dostluk ilişkisi kurmak arzusunda olduğunu söylemiştir. Arap devletlerinin de Türkiye ile aynı amaçlara sahip olmasından Türkiye'nin memnuniyet duyduğunu ifade eden Sarper bu ilişkilerde bazen sorun çıkarmak isteyenlerin bulunduğu söyleyerek Türkiye'nin dostluğuna samimi biçimde inananlara ilişkilerin gelişeceğini belirtmiştir (Kurucu Meclis Tutanak Dergisi, 22 Şubat 1961, c. 1, 4. Birleşim, s. 201-202).

5 Şubat 1962'de Dışişleri Bakanı Sarper, Cumhuriyet Senatosu'nda konuşmuş, CENTO'nun önemine vurgu yaptıktan sonra, Arap devletlerinin refahının Türkiye'nin samimi arzusu olduğunu belirtmiş ve özellikle de Türkiye'nin komşuları Irak ve Suriye ilişkilerinin bu arzu çerçevesinde geliştiğini söylemiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 5 Şubat 1962, c. 2, 31. Birleşim, s. 164).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SELİM RAUF SARPER’İN MİLLETVEKİLLİĞİ

4.1. Selim Rauf Sarper’in Milletvekilliği

Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı görevini tamamladıktan sonra siyasi yaşamına milletvekili olarak devam etmiştir. Selim Sarper, milletvekili olmadan önce Dışişleri Bakanlığı görevinden iki defa istifa etmiş, ilk istifası reddedilmiş fakat ikinci istifası kabul edilmiştir (Özkan, 2022, s. 200). Sarper Dışişleri Bakanlığı sırasında, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in bazı davranışlarından rahatsız olmuş ve rahatsızlığını Millî Birlik Komitesi sözcüsü Kemal Bağlum’a anlatmıştır. Sarper Bağlum’a, Cemal Gürsel’in bazen Başbakanlık binasından ya da köşkten çıkarken vatandaşlarla konuştuğunu, bu konuşmalar sırasında dış politikadan da söz ettiğini ve yabancı devletlerle ilgili diplomasi kurallarına ve nezaketine uymayan sözler de ettiğini belirtmiştir. Bu sözler, gazetelere yansıdığına Cemal Gürsel’in söz ettiği yabancı devletlerin büyükelçileri durumu Dışişleri Bakanı Selim Sarper’e ilettikleri için Sarper bu durumdan oldukça rahatsız olmuş ve Kemal Bağlum’dan yardım istemiştir. Bağlum ise gazetecilerle konuşarak Başbakanlık veya Köşk yakınında Cemal Gürsel ile konuşmamalarını istemiştir. Gazeteciler bunu kabul etmiş ve birkaç gün sonra Cemal Gürsel etrafında gazetecileri göremeyince şaşırmıştır (Bağlum, 2002).

Gürsel, bunun Kemal Bağlum tarafından istendiğini öğrenince kendisiyle görüşüp oldukça sert bir dille Kemal Bağlum’u fırçalamıştır. Kemal Bağlum, konunun Selim Sarper ile ilgili olduğunu Gürsel’e söylememiştir (Bağlum, 2002, s. 174-175). Şüphe yok ki bu tarz hadiselerin Selim Sarper’in Dışişleri Bakanlığı’ndan istifasından etkisi olmuştur. Kendisi Gürsel’in ifadeleri sebebiyle yabancı devletlerin büyükelçilerine karşı sık sık zor durumda kalmıştır.

Cumhuriyet Gazetesi, Sarper’in ilk istifasının kabul edilmediğini “*Sarper’in istifası kabul edilmedi*” şeklinde aktarmıştır (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1961, s. 1). Cemal Gürsel, 3 Temmuz 1961 tarihinde Başbakanlık binasından ayrıldığı sırada gazeteciler kendisine Selim Sarper’in istifa ettiği haberinin doğruluğunu sormuşlar, Cemal Gürsel ise şu şekilde cevap vermiştir: “*Sizin gazeteleriniz epey hayal yapıyor. Hiç böyle bir şey yok. Bazı çürük yumurta*

kırılabilir, fakat bizim Dışışleri Bakanımız çürük değildir”. Haberde ayrıca Selim Sarper’in istifa kararı sebebiyle MBK üyelerinin ve siyasi çevrelerin memnuniyetsizlik duyduğu aktarılmıştır. Bununla beraber Selim Sarper’in seçimlere kadar görevine devam edeceği anlaşılmıştır (Cumhuriyet, 4 Temmuz 1961, s. 1-5).

Görsel 11.

Türkiye’ye gelen İngiltere Kraliçesi 2. Elizabeth (solda), Esenboğa Havalimanı’nda Milli Birlik Komitesi Başkanı, Devlet ve Hükümet Başkanı, Silahlı Kuvvetler Başkomutanı Org. Cemal Gürsel (sağda) tarafından törenle karşılandı. Dışışleri Bakanı Selim Sarper (sağ arkada).

Selim Sarper, kabul edilmeyen ilk istifasını 2 Temmuz 1961 tarihinde sunmuş ve yaptığı açıklamada istifa kararının gerekçesini açıklamamıştır (Milliyet, 3 Temmuz 1961, s. 1-5). 5 Temmuz 1961’de Dışışleri Bakanı Selim Sarper ile Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel görüşmüş, Sarper istifa kararını geri aldığını ifade etmiştir. Gürsel bu görüşmede, Selim Sarper’e on, on beş gün izin vermiştir. Sarper yaptığı açıklamada, izni süresince yerine muhtemelen Ticaret Bakanı Mehmet Baydur’un vekâlet edeceğini söylemiştir (Cumhuriyet, 6 Temmuz 1961, s. 1). Sarper, Türk basınının kendisine güveni sebebiyle minnettar

olduğunu söylemiş, ayrıca Selim Sarper'in konuşmasını sonlandığı sırada gözyaşlarına hâkim olamadığı ifade edilmiştir (Cumhuriyet, 6 Temmuz 1961, s. 1-5).

Selim Sarper'in istifasının reddedilmesi konusu CIA belgelerinde de yer almaktadır. Selim Sarper, Devlet Başkanı Cemal Gürsel'in son zamanlarda oldukça hasta olduğunu ve bu sebeple hükûmetin güçlü bir lidere sahip olmadığını söylemiştir (The President's Intelligence Checklist, CIA-RDP79T00936A000100160001-8, 7 Temmuz 1961). 25 Aralık 1961'de CHP milletvekili Nihat Erim, Senato Başkanı Suat Hayri Ürgüplü ile görüşmüştür. Ürgüplü, Cemal Gürsel'in Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in değiştirilmesini ve Sarper'in yerine Nihat Erim'in getirilmesini istediğini Erim'e açıklamıştır. Başbakan İnönü ise Sarper'in yerine Feridun Cemal Erkin'in getirilmesinden yana olmuştur (Erim, 2021, c. 2, s. 742).

15 Mart 1962 tarihli *Cumhuriyet* Gazetesinde, Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in istifa mektubunu Başbakan İsmet İnönü'ye sunduğu haberi yer almıştır. Bu dönemde Dışişleri Bakanlığı'na Selim Sarper'in yerine Turhan Feyzioğlu, İsmail Rüştü Aksal veya Feridun Cemal Erkin'in getirilebileceği konuşulmaktadır (Cumhuriyet, 15 Mart 1962, s. 1). 16 Mart 1962 tarihli *Cumhuriyet* gazetesi haberinde, Selim Sarper'in istifasının kabul edildiği haberi verilmiştir. Selim Sarper, basın mensuplarına yaptığı açıklamada istifasının vazifesiyle ilgili olduğunu, istifasını görevini iyi yapmadığını hissettiği için sunduğunu ve istifasında başka hiçbir sebebin etkili olmadığını söylemiştir (Cumhuriyet, 16 Mart 1962, s. 1, 5). Melek Fırat'ın (1997, s. 107) aktardığına göre, Selim Sarper'in istifasının sebeplerinden biri iddialara göre dış yardım koordinasyonu görevini yerine getiren Devlet Bakanı Turhan Feyzioğlu ile arasındaki anlaşmazlık olmuştur.

Selim Sarper'in SSCB'nin yardım teklifini basına aktarması sebebiyle iki bakan arasında tartışma yaşanmıştır. Ayrıca, Feyzioğlu'nun Sarper'i dış yardım koordinasyonu konusunda ikinci plana attığı söylenmektedir. Sarper'in istifasında bu sebeplerin de etkili olduğu ifade edilmektedir. Turhan Feyzioğlu'nun Başbakan İsmet İnönü tarafından desteklendiği belirtilmektedir. Sarper'in 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenlerden radikallerle arasının iyi olduğu ve yurtdışına çıktığında Millî Birlik Komitesi'nden tasfiye edilen 14'ler ile görüştüğü söylenmektedir. Hatta 14'lerin, Selim Sarper'e cumhurbaşkanlığına adaylığını koymasını istedikleri ifade edilmektedir. 22 Şubat 1962 tarihinde Albay Talat Aydemir ve arkadaşları, ordu içindeki 27 Mayısçı grupların tasfiyesi sebebiyle ayaklanmışlar, 22 Şubat olayı sırasında bütün hükûmet mensupları Başbakan

İsmet İnönü ile Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na gitmiş, Selim Sarper ise İsmet İnönü ile hareket etmemiş ve Dışişleri Bakanlığı'nda kalmıştır. Bu olay İnönü'nün dikkatini çekmiş, neticede Selim Sarper'in yerine Feridun Cemal Erkin, yeni Dışişleri Bakanı olmuştur (Fırat, 1997, s. 107).

Diğer taraftan, 22 Şubat olayının arkasında 14'ler vardır ve 22 Şubat 1962 ayaklanmasını başlatan Talat Aydemir, komutları yurtdışından almıştır (Altuğ, 1991, s. 120). Selim Sarper'in 14'ler ile görüştüğü iddialarına dair önemli bir olayı Kurtul Altuğ anlatmaktadır. 14'lerden biri olan Orhan Erkanlı, New York'a gitmiş ve burada Selim Sarper ile görüşmüştür. Orhan Erkanlı, Selim Sarper'e cumhurbaşkanlığı adayı olmasını önermiş, Sarper de bu öneri karşısında şöyle söylemiştir: *“Canım olur mu beni iki liderime karşı çıkarmak istiyorsunuz?”*, daha sonra Selim Sarper, sürgünde bulunduğu Brüksel'den Paris'e gelen ve 14'lerden biri olan Orhan Kabibay ile görüşmüştür. Selim Sarper, Erkanlı ve Kabibay'ın cumhurbaşkanlığı önerisine Kabibay ile görüşmesinde memleket görevi diyerek olumlu yaklaşmıştır. Sarper'in bu olaylar içinde bulunduğu anlaşılınca kendisi İsmet İnönü'nün gözünden düşmüştür (Altuğ, 1991, s. 165-167). Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı görevinden alınmasının sebebinin Kâmil Karavelioğlu, Sarper'in yurtdışında 14'ler ile görüşmesi olarak açıklamaktadır (Karavelioğlu, 2007, s. 181).

Emekli Büyükelçi ve aynı zamanda, Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı ve Genel Sekreterliği döneminde, yanında çalışmış bulunan Güner Öztekin de bu konuda bildiklerini aktarmaktadır. Öztekin, Selim Sarper'in Dışişleri Bakanlığı'ndan istifası sonrası olmadık dedikoduların ortaya atıldığını ifade etmiştir. Bu dedikodulara göre darbe girişiminde bulunan Talat Aydemir ile Selim Sarper irtibat hâlinde olmuşlardır. Öztekin (2021, s. 35), bu iddiaların gerçeklerden bütünüyle uzak olduğunu Selim Sarper'i yakından tanıyan kişiler tarafından bilindiğini ifade etmektedir.

Öztekin'e göre, bu iddialar tamamen asılsızdır, Sarper'in bir albay liderliğindeki darbe kalkışmasının İsmet İnönü karşısında yenileceğini bilecek kadar akıllı bir adam olduğunu eklemektedir. İnönü, 1964 yılındaki hükûmet değişikliğinde, Selim Sarper'e İmar ve İskân Bakanlığı'nı önermiştir (Öztekin, 2021, s. 35-36). Buradan Selim Sarper'in Talat Aydemir ile böyle bir ilişkisi olması durumunda, İnönü'nün Sarper'e bakanlık teklif etmeyeceği çıkarımını yapmak mümkündür.

4.2. On İkinci Dönem Milletvekilliği

Selim Sarper, TBMM’de 12. dönemde CHP’den ve bağımsız milletvekili olarak görev almıştır (TBMM Albümü 1920-2010, c. 2, s. 801). Selim Sarper, 15 Ekim 1961 tarihindeki Türkiye genel seçimleri sonucunda CHP’den İstanbul milletvekili olmuştur (Özkan, 2022, s. 207). 15 Ekim 1961 tarihindeki seçimlere dört siyasi parti girmiştir. Bu partiler şunlardır: Cumhuriyet Halk Partisi, Adalet Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi. CHP, oyların yüzde 36,7’sini, Adalet Partisi ise yüzde 34,8’ini almıştır. CHP 173, AP ise 158 milletvekili çıkarmıştır (Bilâ, 1999, s. 192).

Tablo 2. 15 Ekim 1961 Türkiye Genel Seçimleri (Bila, 1999).

Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı %	Milletvekili Sayısı
CHP	3,724,752	36,7	173
AP	3,527,435	34,8	158
YTP	1,391,934	13,7	65
CKMP	1,415,390	14,0	54

Selim Sarper’in milletvekili olarak faaliyetlerine bakıldığında, ilk olarak öne çıkan meselelerden biri 25 Nisan 1962 tarihinde Sarper’in mecliste, Avrupa Ortak Pazarı konusunda yaptığı açıklamadır. Sarper açıklamasında, Türkiye’nin benzeri uluslararası kuruluşlara katılmasının kolay olmadığını söylemiştir. Öte taraftan Sarper, uluslararası bir oluşum içinde bir devletin sadece kendini ilgilendiren konularla ilgilenmesinin diğer konuları önemsememesinin yanlış bir tutum olacağını ifade etmiştir. Sarper, görüşülen konuda hükûmetin ve Dışişleri Bakanlığı’nın görüşünün alınmasının gerekli olduğunu da eklemiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 25 Nisan 1962, 1. Toplantı yılı, 14. Birleşim, c. 1, s. 145).

3 Eylül 1962 tarihinde, CHP Grup Başkanvekili Vefik Pirinçcioğlu’nun açıklamasıyla CHP, Millet Meclisi Dışişleri Komisyon üyeliğine İstanbul Milletvekili Selim Sarper’i aday göstermiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3 Eylül 1962, 1. Dönem, 111. Birleşim, c. 6, s. 305). Oylama sonucunda, Selim Sarper, 3 Eylül 1962 tarihinde Millet Meclisi Dışişleri Komisyonu üyeliğine seçilmiştir. Sarper, Anayasa Komisyonu’nda açıkta bulunan üyelikler için de aday gösterilse bile komisyona seçilememiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3 Eylül 1962, 1. Dönem, 111. Birleşim, c. 6, s. 306).

Tablo 3. 15 Ekim 1961 Türkiye Senato Seçimleri (Bila, 1999).

Parti	Aldığı Oy	Oy Oranı %	Senatör Sayısı
CHP	3,734,285	37,2	36
AP	3,560,765	35,5	71
YTP	1,401,637	14,0	27
CKMP	1,350,892	13,5	16

6 Eylül 1962’de Sarper, CHP Grup Başkanvekili olmak için aday olmuş, fakat seçilememiştir. Sarper 12 oy, Suphi Baykam 48 oy, Lebit Yurtoğlu ise 44 oy almıştır (Milliyet, 7 Eylül 1962, s. 7). Yapılan oylama sonucunda, İbrahim Öktem ve Suphi Baykam, tekrar CHP Grup Başkanvekili olmuşlardır (Cumhuriyet, 3 Kasım 1962, s. 3).

17 Aralık 1962 tarihinde CHP Kurultayı’nda seçimler düzenlenmiş ve seçimlerde İsmet İnönü destekçisi Genel Merkez adayları büyük çoğunlukla parti meclisine girmişlerdir. Selim Sarper de seçimler sonucunda parti meclisine giren isimlerden biri olmuştur. Selim Sarper, parti meclisine giren yeni altı kişiden biri olmuştur (Cumhuriyet, 18 Aralık 1962, s. 1, 5).

15 Nisan 1963 tarihinde Millet Meclisi’nde yapılan seçimlerde Avrupa Konseyi İstişari Asamblesi’ne asıl ve yedek üyeler seçilmiştir. Sarper, aldığı 220 oy ile Avrupa Konseyi İstişari Asamblesi asıl üyeliğine seçilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 15 Nisan 1963, c. 16, 72. Birleşim, s. 328). Burada Türkiye’nin Avrupa Konseyi’ne üyelik geçmişine dair bilgi vermek uygun olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa Konseyi’ne kuruluşundan üç ay sonra 1949 senesinin ağustos ayında davet edildi ve Türkiye de Avrupa Konseyi’nin kurucu üyesi kabul edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, t.y.). Selim Sarper, Avrupa Konseyi’nin Danışma Meclisi’ne diğer adıyla Parlamenterler Meclisi’ne seçilmiştir. Avrupa Konseyi Danışma Meclisi’ndeki temsilciler, üye devletlerin milletvekilleri arasından seçilmektedir. Burada görev alan parlamenterler, hükûmeti temsil etmektedirler (Soysal, 2000, s. 311).

Selim Sarper, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi’nde Mayıs 1963 tarihinden itibaren Başkan Yardımcısı görevini üstlenmiştir (Parliamentarians of the Council of Europe: Biographies, 10 Mayıs 1963, s. 17). Aynı zamanda, Sarper Avrupa Konseyi Danışma Meclisi’nin temsilciliğini de yapmıştır (Parliamentarians of the Council of Europe, Haziran 1964, s. 113-114).

1 Kasım 1963 tarihinde, Millet Meclisi'nde İzmir Milletvekili Kadri Özek tarafından Selim Sarper, Millet Meclisi Başkanlığı'na aday olarak gösterilmiştir. Millet Meclisi Başkanlığı için yapılan seçimlerde Selim Sarper 117 oy, Fuat Sirmen ise 140 oy almıştır. Aranılan sayılara ulaşamadığı için seçim tekrar edilmiş, seçimin ikinci turunda Selim Sarper, 109 oy, Fuat Sirmen ise 121 oy almıştır ve bu turda da sonuç alınamamıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1 Kasım 1963, c. 23, 1. Birleşim, s. 4, 5).

Seçimlerde üçüncü ve dördüncü turlarda da netice alınamamış, dördüncü turda Selim Sarper 120 oy, Fuat Sirmen 106 oy almış ve Sarper böylece rakibini geride bırakmış fakat yine bir sonuca ulaşamamıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1 Kasım 1963, s. 13-14). Seçimin beşinci turunun ardından Selim Sarper, Millet Meclisi Başkanlığı seçimini kolaylaştırmak için adaylığını geri çektiğini ilan etmiştir. Seçimin altıncı ve yedinci turunda da Millet Meclisi Başkanı seçilememiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2 Kasım 1963, c. 23, 2. Birleşim, s. 17-18). Fuat Sirmen 270 oyla tekrar Millet Meclisi Başkanı olarak seçilmiştir. Seçimin bu kadar uzamasının temel sebebi CHP ile AP arasındaki anlaşmazlık olmuş, konunun çözülmesinde CHP ile AP arasında bir centilmenlik antlaşması yapılmasının etkili olduğu söylenmiştir (Cumhuriyet, 6 Kasım 1963, s. 1, 7). Adalet Partisi'nin desteklediği Enver Aka ise Senato Başkanı seçilmiştir. CHP ve AP anlaşarak Millet Meclisi Başkanlığı için CHP'nin adayı Fuat Sirmen'i, Senato Başkanlığı için ise AP'nin adayı Enver Aka'yı destekleme kararı almışlardır (Cumhuriyet, 7 Kasım 1963, s. 1).

Selim Sarper'in bu dönemde, aktif rol aldığı meselelerden biri Kıbrıs sorunu olmuştur. 5 Ağustos 1963 tarihinde, Kıbrıs Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Makarios, anayasadan duyduğu memnuniyetsizlikten söz etmiş ve anayasanın değiştirilmesi gerektiğini söylemiştir. Makarios, anayasa değişikliğinin ne yönde olması gerektiğini 30 Kasım 1963 tarihinde açıklamış, anayasanın cumhurbaşkanı ve cumhurbaşkanı yardımcısına tanıdığı veto hakkının kaldırılmasını, ayrıca vergilendirmede de veto hakkı kaldırılmasını, Kıbrıs'taki bütün güvenlik güçlerinin birleştirilmesini ve ordudaki ve idaredaki görevlendirmenin nüfus oranına göre yapılmasını istemiştir.

Makarios'un bu istekleri 1960 yılında belli ilkelere göre kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş ilkelerine aykırıdır. Bu isteklerle Kıbrıslı Rumlar ve Türkler arasındaki eşitlik ortadan kalkacak ve bu düzenin yerine Türklerin azınlık hâline geldiği üniter bir yapı benimsenecektir. 6 Aralık 1963 tarihinde Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı Makarios'un bu isteklerini açık biçimde reddettiğini açıklamıştır (Fırat, 1997, s. 123-124).

21 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıslı Rumlar, Kıbrıslı Türklere saldırı düzenlemeye başlamış, bu saldırılarda 24 Türk öldürülmüştür. Bu olaylar neticesinde Kıbrıs Cumhuriyeti'nde anayasanın kurduğu sistem işlemez hâle gelmiştir. Garanti Anlaşması'na göre Türkiye adaya müdahale edebileceği için bu anlaşmanın verdiği hakkı göz önünde bulundurularak 25 Aralık 1963 tarihinde Türk Hava Kuvvetleri Kıbrıs üzerinde uyarı uçuşu yapmaya yönlendirilmiştir (Soysal, 1997, s. 286).

13 Ocak 1964 tarihinde, Avrupa Konseyi Danışma Meclisi bir görüşme düzenlemiştir. Selim Sarper de bu görüşmede Danışma Meclisi Başkan Yardımcısı olarak bulunmuştur. Bu toplantıda Kıbrıs'taki gelişmeler de ele alınmıştır. Danışma Meclisi Başkanı Fransız Pierre Pflimlin, 2 Ocak 1964 tarihli bir mektubun kendisine Türk delegasyonu tarafından iletildiğini belirtmiştir. Türk delegasyonunun ilettiği mektupta Aralık 1963'ün son günlerinde Kıbrıs'ta yaşanan gelişmelere değinilmiştir. Mektupta Avrupa Konseyi Danışma Meclisi'nin üyelerinden oluşan tarafsız bir grubun Kıbrıs'taki olayları izlemek için gözlemci olarak Kıbrıs'a gönderilmesini teklif edilmiştir. Danışma Meclisi Başkanı, bu mektubu Danışma Meclisi'ndeki Kıbrıs, İngiltere ve Yunanistan temsilcilerine iletmiştir. İngiltere temsilcisi Crathorne, Türkiye'nin bu isteğinin, düzenlenmesi planlanan Londra Konferansı'nın arifesinde gerçekleşmesinin Kıbrıs sorununun çözümüne olumsuz yansıtacağını söylemiştir. Toplantıda söz alan Selim Sarper, 12 Aralık 1963 tarihindeki görüşmelerde Kıbrıs konusunun yer almasına kendisinin karşı çıktığını fakat şimdi Kıbrıs'ta yaşanan trajik olaylar sebebiyle Kıbrıs konusunun gündeme alınması gerektiğini belirtmiş ve Avrupa Konseyi Meclisi'nde Kıbrıs konusunun görüşülmesinin Londra'daki görüşmelere olumsuz etki etmeyeceğini düşündüğünü söyleyerek Kıbrıs konusunun gündeme alınmasını istemiştir. Kıbrıs konusunun 15 Ocak 1964 tarihinde görüşülmesine karar verilmiştir (Council of Europe, "Meeting held in Strasbourg at 9 a.m. on Monday", 13 Ocak 1964).

24 Ocak 1964 tarihinde, TBMM'de Selim Sarper, Avrupa Konseyi'ndeki Kıbrıs konusu çalışmalarıyla ilgili açıklamalar yapmıştır. Sarper konuşmasında, Ocak ayının başlarında Türk temsilcilerin Avrupa Konseyi İstişare Assamblesi'ne telgraf gönderdiğini, bu telgrafta Türk tarafının Kıbrıs'a gözlemci bir heyet gönderilmesi isteğinin yer aldığını söylemiştir. On kişiden oluşan Türk heyeti, Avrupa Konseyi'nin Strasbourg'daki toplantısına gitmişler, bu heyet üyeleri kendi aralarında görüşerek şikâyetlerini dile

getirilmesi, Kıbrıslı Türklerin yaşadığı problemlerin anlatılması, Kıbrıs'ta yaşanan olumsuz hadiselerde ölenlerin ve yaralananların olduğunun bildirilmesi yönünde karar almışlardır.

Sarper, Strasbourg'daki toplantının kolay geçmediğini açıklamıştır. Sarper, toplantıda Kıbrıs konusunun gündeme alınmasının Londra görüşmelerine olumsuz yansıyabileceğine dair endişelerin olduğunu söylemiştir. Sarper, Avrupa Konseyi'ndeki görüşmelerde Türkiye'nin Garanti Anlaşması gereğince, Kıbrıs'a müdahale hakkının doğduğundan da söz etmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 24 Ocak 1964, 1. Dönem, c. 25, 40. Birleşim, s. 539-541). Selim Sarper yaptığı konuşmayla Avrupa Konseyi'nde Türkiye'nin Kıbrıs olaylarına dair tutumunu anlatmış, kendisinin ve heyetteki arkadaşlarının Kıbrıs olaylarına dair faaliyetlerinden bahsetmiştir.

21 Ocak 1964 tarihinde Cumhuriyet Senatosu'nda Elâzığ üyesi Celal Ertuğ, Avrupa Konseyi'ndeki Kıbrıs görüşmelerine dair açıklamalarda bulunmuştur. Celal Ertuğ açıklamalarında şunlardan bahsetmiştir: 15 Ocak 1964 tarihinde, Kıbrıs konusu Avrupa Konseyi'nde görüşülmüş, bu görüşmelerde ilk açıklamayı Siyasi Komisyon Başkanı ve aynı zamanda Belçika Senatosu Başkanı olan Struye yapmıştır. Struye, Kıbrıs'ta yaşananları kınayarak sözlerine başlamıştır. Struye, Kıbrıs konusunun Avrupa Konseyi üyelerinden birkaçını ilgilendiren bir mesele olduğunu bu nedenle Avrupa Konseyi'nin Kıbrıs meselesine sessiz kalamayacağını belirtmiştir. Struye'nin konuşmasından sonra Selim Sarper de bir konuşma yapmış, Kıbrıs'ta büyük sayıda kadın ve erkeğin öldürüldüğünü söylemiş, Noel gecesinde savaşların bile durduğunu fakat Kıbrıs'ta bu alışılmış duruma uyulmayıp Kanlı Noel gerçekleştiğini ifade etmiştir. Sarper, Türkiye'nin Kıbrıs'ın içişlerine karışmakla suçlandığını ifade ederek bu iddiaların yersiz olduğunu söylemiştir. Sarper konuşmasında, Kıbrıs'ın kurucu anlaşmalarından olan Garanti Anlaşması'nın dördüncü maddesine değinmiş, bu maddeye göre Türkiye'nin yaşanan hadiseler neticesinde adaya müdahale hakkının doğduğunu söylemiştir. Sarper'den sonra Türk heyetindeki İstanbul milletvekili Oğuz Oran bir konuşma yapmış ve konuşmasında Zürih ve Londra Antlaşmalarından ve Kıbrıs'ın tarihinden bahsetmiştir (Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 21 Ocak 1964, 3. Toplantı yılı, c. 17, 30. Birleşim, s. 462-464).

Kıbrıs sorununun görüşülmesi için 15 Ocak 1964 tarihinde, Londra Konferansı toplanmıştır. Konferansta Türk tarafının görüşlerini Rauf Denктаş açıklamıştır. Denктаş, 1960 yılında oluşturulan düzenin Kıbrıslı Türklerin güvenliğini koruyamadığını söylemiş ve Kıbrıs için tek çözümün iki toplumun oluşturduğu federal bir devletin kurulması olduğunu,

bu federal devletin sınırlarının coğrafi olarak ayrılması ve toplumların güvenliğini sağlamak için zorunlu nüfus mübadelesi yapılması gerektiğini savunmuştur (Fırat, 2020, s. 724).

Rauf Denктаş, 4 Ocak 1964 tarihinde, Fazıl Küçük'ün sağlık sorunları sebebiyle görevinden ayrılması üzerine Kıbrıslı Türklerin yeni temsilcisi ve ayrıca Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yeni cumhurbaşkanı yardımcısı olmuştur (Yiğit Yüksel, 2018). Londra Konferansı'nda Türk tarafı sadece iki toplumlu federal bir devlet istememiş, aynı zamanda Kıbrıslı Türklerin korunması için Kıbrıs'a NATO kuvvetlerinin yerleştirilmesini de istemiştir. Londra Konferansı'nda Rumlar, Garanti Anlaşması'nın kaldırılmasını ve üniter tek bir devletin kurulmasını istemişler, ayrıca BM'nin Kıbrıs konusunda harekete geçmesini de önermişlerdir. Bu karşılıklı talepler neticesinde Londra Konferansı'nda olumlu bir sonuç alınamamıştır (Soysal, 1997, s. 288).

Kıbrıs'ta olaylar 1964 yılının Mart ayı içinde de sürmüştür. Bunun üzerine Türkiye, Kıbrıs'a nota vermiş, notada çatışmaların durmaması hâlinde Türkiye'nin adaya tek taraflı olarak müdahale edeceği açıkça ifade edilmiştir. Türkiye, durumu Birleşmiş Milletler'e de ileterek Kıbrıs'a BM Barış Gücü'nün gönderilmesini istemiştir. 14-27 Mart 1964 tarihlerinde BM Barış Gücü Kıbrıs'a yerleşse de Kıbrıs'taki çatışmaların önüne geçememiştir (Fırat, 1997, s. 128-129).

Rauf Denктаş hatıralarında, Kıbrıs sorununa dair önemli detaylar anlatmaktadır. 12-13 Mart 1964 tarihlerinde Rumlar, Kıbrıslı Türklerin bulunduğu Bağlarbaşı köyüne 3 bin kişi ile saldırmışlar ve beş Türk'ü öldürmüşlerdir (Denктаş, 1996, s. 187). 14 Mart 1964 tarihinde, Kıbrıslı Rumlar, Lefkoşa'daki Türklere ve İngilizlere saldırmışlardır. Ayrıca Rumlar, Kıbrıslı Türklerin yaşadığı bölgelere Kızılây'ın yardım göndermesini de engellemişler, ayrıca saldırılarını özellikle Türklerin yaşadığı köylere yoğunlaştırmışlardır. 15 Mart 1964 tarihinde Küçük Kaymaklı bölgesindeki Türk evleri Rumlar tarafından tahrip edilmiştir (Denктаş, 1996, s. 195).

24 Şubat 1964 tarihinde düzenlenen Avrupa Konseyi Danışma Meclisi toplantısında Kıbrıs'ın durumu tekrar görüşülmüş, Belçika temsilcisi ve komite başkanı Struye yaptığı açıklamada, Avrupa Konseyi'nin üyelerini ilgilendiren bir meselede kayıtsız kalamayacağını fakat konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınması sebebiyle Avrupa Konseyi'nin konuya en azından o anda müdahale etmemesi gerektiğini açıklamıştır. Sarper konuşmasında, Struye'ye çabaları için teşekkür etmiştir. Sarper, Kıbrıs'a silah aktarımı

yapıldığını ve bunun önemli bir konu olduğunu söylemiş, ayrıca Kıbrıs konusu BM Güvenlik Konseyi'nde çözülemezse Kıbrıs'taki şiddet olaylarının artmasının olası olduğunu belirterek sorun çözülmediği takdirde devletlerin Kıbrıs'a Kıbrıslıları korumak adına müdahalesinin de olası olduğunu eklemiştir. Ayrıca Sarper, Türkiye'nin Kıbrıslı Türklerin katledilmesine kayıtsız kalamayacağını vurgulamıştır. Sarper, Avrupa Konseyi'nin Kıbrıs'ta insan haklarının ihlal edildiğine dair bildiri yayınlaması gerektiğini de söylemiştir (Council of Europe Consultative Assembly, 11 Mart 1964, s. 3-5). Aynı toplantının bir diğer oturumunda Sarper, Kıbrıs konusunda BM görüşmelerine çok fazla umut bağlamamak gerektiğini söylemiştir. Sarper, BM Güvenlik Konseyi Kıbrıs konusunda başarısız olursa Avrupa Konseyi'nin harekete geçmesi gerektiğini savunmuş ve Avrupa Konseyi'nin bazı ülkeleri tarafından Kıbrıs için bir polis gücünün kurulmasının mümkün olup olmadığını sormuştur (Council of Europe Consultative Assembly, 11 Mart 1964, s. 3-4).

Sarper, Avrupa içindeki kanlı bir olayda Avrupa Konseyi'nin kayıtsız kalmasının zor olduğunu, Kıbrıs'ta kadınların ve çocukların da dâhil olduğu yüzlerce savunmasız insanın katledildiğini söylemiştir. Avrupa Konseyi'ndeki görüşmelerde, Kıbrıs delegesi ortada insan hakları ihlali doğuran bir olayın yaşanmadığını söylemiş, Sarper, Kıbrıs delegesinin bu açıklamasını hayret ve üzüntüyle karşıladığını açıklamıştır (Cumhuriyet, 25 Şubat 1964, s. 7). Bu sıralarda Türkiye'nin Kıbrıs konusunda ABD ve İngiltere'ye nota vererek Kıbrıs'a müdahale edebileceğinin sinyallerini verdiği görülmektedir. Meclis tarafından 16 Mart 1964 tarihinde hükûmete Kıbrıs'a müdahale etme yetkisi verilmiştir. Fakat Türkiye, adaya müdahale isteğini ABD Başkanı Johnson'ın İsmet İnönü'ye gönderdiği mektup ve NATO Başkomutanı Lemnitzer'in Türkiye'ye savaştan kaçınması çağrısı sebebiyle tam anlamıyla uygulayamamıştır (Güvenç, 1984, s. 137).

ABD Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı William Fullbright, Kıbrıs konusu için önce Yunanistan'ı daha sonra Türkiye'yi ziyaret etmiştir. 7 Mayıs 1964 tarihinde Ankara'ya gelen Fullbright, Selim Sarper ile de görüşmüş, Sarper bu görüşmeyi partisi CHP adına gerçekleştirmiştir. Sarper, Fullbright ile görüşmesinde Kıbrıs'ın Türkiye için çok önemli olduğunu açıklamıştır. William Fullbright, Adalet Partisi'nden Faruk Sükan ve Yeni Türkiye Partisi sözcüsü ile de görüşmüş, tüm siyasi partiler, Fullbright'a Kıbrıs'ın Türkiye'nin millî davası olduğu hakkında görüş bildirerek Kıbrıs konusunda aynı tutumu benimsemişlerdir (Milliyet, 8 Mayıs 1964, s. 1, 7).

Cumhuriyet Gazetesinde, gazeteci Yılmaz Çetiner'in Selim Sarper ile röportajı yayımlanmıştır. Selim Sarper, bu sırada Çankaya'da iki odalı küçük bir apartman dairesinde eşiyile birlikte yaşamaktaydı, daha önce Hariciye Köşkü'nde yaşıyorlardı. Yılmaz Çetiner, böylesi bir köşkten bir apartman dairesine taşınmanın daha önceki Dışişleri Bakanı eşleri için oldukça zor olduğunu, fakat Selim Sarper'in eşinin bu durumdan hiç üzüntülü olmadığını aktarmaktadır. Sarper, boş vakitlerinde yerli ve yabancı gazeteleri okuduğunu, zaman zaman da kitap okuduğunu, aynı zamanda yabancı diplomatların ve elçilerin sürekli kendisini ziyaret ettiklerini söylemektedir. Selim Sarper, Türkiye'nin takip ettiği dış siyasetin Kıbrıs meselesi de dâhil olmak üzere doğru olduğunu ve Kıbrıs meselesine büyük emek verdiğini söylemiştir.

Görsel 12

. 13 Ekim 1964 Cumhuriyet gazetesinde Yılmaz Çetiner'in Milletvekili Selim Sarper ile dış politika hakkında röportajı.

Sarper, Kıbrıs konusunda bütün barışçıl yolları tüketmeden silaha sarılmanın anlamsız olduğunu ve 1963 Aralık olaylarından beri Türkiye'nin Kıbrıs politikasında herhangi bir hata olmadığını ifade etmiştir. Sarper, Türkiye'nin ABD'ye yüzde yüz tabi olmasının insana rahatsızlık vereceğini belirterek ABD'ye siyasi ve iktisadi açıdan tabi

olmamak için Türkiye'nin çaba göstermesi gerektiğini ifade etmiştir. Sarper, SSCB ile ilişkiler konusunda ise Türkiye'nin SSCB ile ilişkilerini normalleştirme gayretini arttırması gerektiğini belirtmiştir. Kendisi Türkiye'nin NATO'dan çıkmasını savunan görüşlere karşıdır. Türkiye, NATO üyesi olarak kalmalıdır fakat NATO içinde millî menfaatlerine aykırı bir durum olduğunda bu duruma karşı direnmek Türkiye'nin hem hakkı hem de görevidir. Sarper, tarafsızlık konusuna inanmadığını ve dünyada o anda tarafsız bir devlet bulunmadığını söylemiştir (Cumhuriyet, 13 Ekim 1964, s. 1, 7).

16-18 Ekim 1964 tarihlerinde 17. CHP Kurultayı düzenlenerek yeni parti meclisi üyeleri belirlenmiştir. Selim Sarper de tekrar parti meclisinde yer almıştır. Selim Sarper ile parti meclisinde yer alan bazı isimler şunlardır: Nihat Erim, Turhan Feyzioğlu, Bülent Ecevit, Ferit Melen, Suphi Baykam, Orhan Öztrak (Bila, 1999, s. 209). Selim Sarper'in tekrar parti meclisinde yer alması İsmet İnönü ile Sarper'in ilişkilerinin sanıldığı kadar kötü olmadığını gösteren bir işaret olarak kabul edilebilir.

14 Ocak 1965 tarihli Millet Meclisi toplantısında Selim Sarper, Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasında, "Barış Gönüllüleri" adlı ABD oluşumundan Türkiye'nin faydalanması konusunda yapılan antlaşmaya dair bir konuşma yapmıştır. Selim Sarper, "Barış Gönüllüleri" adlı oluşumun genç ve idealist ABD'lilerden oluştuğunu söylemiş, bu oluşumun Türkiye'ye gelmesi durumunda hiçbir ayrıcalıktan faydalanmayacağını belirtmiştir. Sarper, bu oluşumdaki gençlerin yardımsever olduğunu, bunların Türk köylüsünün arasına girerek onların dillerini öğreneceğini söylemiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 14 Ocak 1965, c. 34, 39. Birleşim, s. 664). Barış Gönüllüleri adlı oluşum ABD'de Başkan Kennedy tarafından kurulmuştur. Bu oluşumun içinde genç Amerikalı uzmanlar ve öğretmenler yer almıştır. Bunların amacı gelişmekte olan ülkelerin kırsal bölgelerini inceleyerek bölgedeki hayat standartlarını yükseltmek ve aynı zamanda bölgenin eğitim seviyesini arttırmak olmuştur. Türkiye ile ABD arasında Barış Gönüllüleri'nin Türkiye'ye gelmesine izin veren antlaşma 1962 senesinin Ağustos ayında imzalanmıştır. Barış Gönüllüleri'nin kırsal bölgelerde CIA adına bilgi toplama ve ajanlık faaliyeti yürütme iddiaları ortaya atılmıştır. Ayrıca bazı kişiler, bu oluşumu Türkiye'deki başarılı kimseleri yurtdışına yönlendirmekle suçlamışlardır. Neticede tüm bu iddialar ve suçlamalar karşısında kademeli olarak ilk önce Türkiye'deki Barış Gönüllüleri'nin sayısı azaltılmış, ardından bu oluşumdaki tüm kişiler ABD tarafından ülkelerine geri çağırılmıştır (Erhan, 2020, s. 695-696).

4.3. On Üçüncü Dönem Milletvekilliği

10 Ekim 1965 tarihinde Türkiye genel seçimleri düzenlenmiş, bu seçimleri Adalet Partisi %52,8 oy alarak kazanmış, CHP ise %28,7 oy almıştır. Adalet Partisi 240, CHP 134 milletvekili çıkarmıştır (Uyar, 2017, s. 197). Bu dönemde, CHP içinde “Ortanın Solu” tartışmaları yaşanmış, Bülent Ecevit ve İsmet İnönü, CHP’nin ortanın solunda ve devrimci bir parti olduğunu vurgulamışlardır. Kasım Gülek, CHP’nin ortanın solunda konumlanmasına karşı çıkarak CHP’nin sosyalist bir parti olmadığını söylemiştir. İsmet İnönü de CHP’nin sosyalist bir parti olmadığını fakat ortanın solunda konumlandığını söylemiştir (Bilâ, 1999, s. 220-221).

Selim Sarper, 13. dönemde milletvekilliği görevine devam etmiş ve bu görevi hayatını kaybedene kadar sürmüştür (Çınar, 2012, 1909). Ne var ki Selim Sarper, 18 Ekim 1966 tarihinde başlayan CHP’nin 18. Kurultayı’nda bu sefer parti meclisine seçilmemiştir (Bilâ, 1999, s. 225). Selim Sarper, 1965 genel seçimlerinde CHP’nin İstanbul’dan çıkardığı dokuz milletvekilinden biri olmuştur (Milliyet, 13 Ekim 1965, s. 7). Selim Sarper, 1966 yılındaki 18. CHP Kurultayı’nda parti meclisine seçilmek için adaylığını koymuş fakat yeteri kadar oy alamadığı için parti meclisine seçilememiştir (Cumhuriyet, 24 Ekim 1966, s. 1). Adalet Partisi’nin zaferinin ardından Türkiye Cumhuriyeti’nin yeni başbakanı Süleyman Demirel olmuştur (Neziroğlu ve Yılmaz, 2013, s. 2174).

1965 genel seçimlerinin ardından dış politikada öne çıkan konu Kıbrıs olmuştur. Bu dönemde, Kıbrıslı Rumların, Magosa’daki Türklere saldırıları sebebiyle Türkiye, konuyu BM Güvenlik Konseyi’ne taşımıştır. BM Güvenlik Konseyi, Kıbrıs’taki iki tarafı itidalli davranmaya davet etmiştir (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Kasım 1965, sayı 14, s. 5). 1965 yılının Aralık ayında, BM Genel Kurulu’nda Kıbrıs konusunu ele almak için Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, ABD’ye gitmiştir. Çağlayangil, BM’de Kıbrıs konusundaki Türkiye görüşlerini açıklamıştır. BM Siyasi Komisyonu’na 32 Asya-Afrika devleti tarafından sunulan ve bütün devletlerin Kıbrıs’ın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı duymaya davet edildiği karar tasarısı kabul edilmiştir (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Aralık 1965, sayı 15, s. 5-6). Bu tasarıda, Kıbrıs’a yabancı bir müdahaleye karşı çıkılmıştır. Aslında bu tasarı, Kıbrıs’ı kuran 1959 antlaşmalarının varlığını kabul etmemiştir. BM’nin aldığı bu karar Türkiye aleyhine, Yunanistan ve Makarios lehine olmuştur (Fırat, 1997, s. 171-172). BM görüşmeleri gerçekleştirilmeden önce Dışişleri Bakanlığı, CHP

milletvekilleri Selim Sarper, Feridun Cemal Erkin ve Nihat Erim'in BM görüşmelerine katılmasını istemiş, Bakanlık bu isteği Adalet Partisi iktidarına iletmiştir (Cumhuriyet, 16 Kasım 1965, s. 7). İsmet İnönü, günlüklerinde bu konuya yer vermiştir. 16 Kasım 1965 tarihli notunda İnönü, Dışişleri'nin Sarper, Nihat Erim ve Erkin'i götürmek istediğini fakat CHP'nin ve kendisinin bunu kabul etmediğini aktarmıştır (İnönü, 2008, s. 979). Nihat Erim, CHP grup toplantısında üç ismin neden gönderilmediğine dair açıklamalar yapmıştır. Erim, Kıbrıs konusunda CHP ile Adalet Partisi arasında görüş ayrılığı olduğunu aktarmış, CHP'nin Kıbrıs konusunu Türk-Yunan ilişkileri çerçevesinde değerlendirdiğini fakat Adalet Partisi'nin bu noktada CHP'den farklı bir tutum içinde olduğunu söylemiştir (Cumhuriyet, 19 Kasım 1965, s. 1). Bu arada yeni Başbakan Süleyman Demirel, 17 Kasım 1965 tarihinde Kıbrıs konusunda U.P.I ajansına verdiği demeçte Türkiye'nin Kıbrıs konusunda şimdiye kadar sabrettiğini, barış için sorumluluğunun bilince olduğunu fakat haklarını da korumak niyetinde olduğunu söylemiştir (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Kasım 1965, sayı 14, s. 32).

Selim Sarper, Nihat Erim ve Feridun Cemal Erkin'in Dışişleri tarafından BM görüşmelerine davet edilmesi hususunda Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil da 18 Kasım 1965 tarihinde bir açıklama yapmış, Selim Sarper ve Erim'in görüşmelere katılmasının faydalı olacağını düşündüklerini, ayrıca Sarper ve Erim'in bu konuda tecrübeli olduklarını, böylelikle Dışişleri'nin onların tecrübesinden yararlanacağını söylemiştir (Dışişleri Belleteni, Kasım 1965, sayı 14, s. 33).

Milliyet Gazetesinde Selim Sarper'in CHP'nin Dışişleri Bakanlığı'nın Sarper, Erim ve Erkin'i davetini reddetmesi üzerine açıklaması yer almıştır. Sarper açıklamasında, Kıbrıs konusunda CHP ile hükûmet arasında görüş ayrılığı olmadığını söylemiş ve Dışişleri'nin teklifinin reddedilme gerekçesinin partizan kaygılar olmadığını da belirtmiştir (Milliyet, 20 Kasım 1965, s. 1).

Kıbrıs konusundan başka bu dönemde Türk dış politikasını meşgul eden konulardan biri Türkiye Cumhuriyeti ile ABD arasındaki ikili anlaşmalar olmuştur. Türkiye'deki kamuoyu 1965 senesinin sonundan başlayarak bu ikili anlaşmaları eleştirmeye başlamıştır. Öncelikle bu anlaşmaların TBMM tarafından onaylanmamaları nedeniyle kamuoyunda şüphe uyandırdıklarına vurgu yapılmıştır. İkincisi, bu ikili anlaşmaların Türkiye ya da NATO çıkarlarına değil ABD çıkarlarına hizmet ettiği düşünülmüştür. Üçüncüsü, bu anlaşmalarda Türkiye'nin bağımsızlığına ters düşen ve ABD'ye ayrıcalık tanıyan bazı maddelerin bulunduğu ifade edilmiştir. Bu eleştirilere, Adalet Partisi iktidarı tarafından

cevap verilmiştir. İktidar, bu anlaşmaların TBMM onayından geçmemesinin bir problem teşkil etmediğini savunmuştur. Ancak yoğun eleştirilerin de etkisiyle Başbakan Süleyman Demirel, 7 Nisan 1966 tarihinde ABD’ye ikili anlaşmaların gözden geçirilip, yenilenmesi önerisinde bulunmuş, bu teklif ABD tarafından kabul edilmiştir (Uslu, 2016, s. 200-201). Diğer taraftan bu dönemde Türkiye’de solculuk, ABD ve NATO karşıtlığı güçlenmiş, bazı solcu kesimler Türkiye’nin NATO’dan çıkması gerektiğini ve NATO’nun Türkiye’nin bağımsızlığına aykırı olduğunu savunmuşlardır (Erhan, 2020, s. 694).

Selim Sarper, 6 Mayıs 1966 tarihinde Millet Meclisi’nde Türkiye-ABD ikili anlaşmalarına dair bir açıklama yapmıştır. Sarper açıklamasında, hükûmetin ABD ile anlaşmaları bir veya birkaç anlaşma içinde toplamak için ABD ile irtibat hâlinde olduğunu basından öğrendiğini ve bunu memnuniyetle karşıladığını ifade etmiştir. Sarper, çok sayıdaki anlaşmanın tek bir anlaşma hâlinde derli toplu bulunmasının faydalı olacağını ifade etmiştir. Bu ikili anlaşmaların meclis tarafından bilinmediğini, yapılan ikili anlaşmalar hakkında meclise bilgi verilmesi gerektiğini ve yapılan anlaşmaların meclisin onayına sunulması gerektiğini söyleyen Sarper, hükûmetin anlaşmaları meclise getirmemesinde anlaşılacak taraflar olduğunu da eklemiştir. Sarper’e göre hükûmetin anlaşmalardaki bazı konuların ifşa edilmemesini istememesi onun en doğal hakkıdır. Sarper, en azından bir araya getirilmiş tek nihai anlaşmanın meclisin onayına sunulmasını istediğini de ifade etmiştir. Sarper konuşmasının devamını Pakistan’ın CENTO üyeliğine dair haberlere ayırmıştır.

Sarper, Dışişleri Bakanı Çağlayangil’in Adalet Partisi grup toplantısında Pakistan’ın CENTO üyeliğinden ayrılacağını ifade ettiğini söylemiş, Pakistan’ın neden CENTO’dan ayrılma niyetinde olduğu konusunun, meseleyi ayrıntılarıyla bilen bir hükûmet yetkilisi tarafından mecliste açıklanmasını istemiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 6 Mayıs 1966, c. 6, 93. Birleşim, s. 387-388). 30 Nisan 1967 tarihinde 48 milletvekili ve senatör CHP’den istifa etmişlerdir. İstifa edenlerden 15 tanesi senatör, 23 tanesi ise milletvekilidir. Bu istifalar, CHP olağanüstü kurultayından bir gün sonra gerçekleşmiş, istifa edenler yaptıkları açıklamada “Biz CHP’den değil, CHP bizden ayrıldı” demişlerdir. İstifa eden bazı isimler şunlardır: Ferit Melen, Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Fethi Çelikbaş. İstifa edenler istifa gerekçesi olarak CHP’nin sosyalist çizgiye kaydığını ve Atatürk ilkelerine sadık kişileri partiden uzaklaştırma amacında olduğunu göstermişlerdir (Cumhuriyet, 1 Mayıs 1967, s. 1, 7). CHP Parti Meclisi’nden de sekiz kişi de istifa etmiş, oluşan bu sekiz kişilik boşluk için

yeni isimler seçilmiştir. Selim Sarper de parti meclisine seçilen yeni sekiz isimden biri olmuştur (Cumhuriyet, 3 Mayıs 1967, s. 1).

27 Nisan-1 Mayıs 1967 tarihleri arasında Başbakan Süleyman Demirel, Pakistan Cumhurbaşkanı Eyüp Han'ın davetiyle Pakistan'a ziyarette bulunmuştur. Bu ziyarette bulunan Türk heyetinin içinde CHP Milletvekili Selim Sarper de yer almıştır. Selim Sarper'den başka heyetin içinde Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Adalet Partisi Senato Grup Başkanı Ahmet Nuri Âdemoğlu, Maliye Bakanı Cihat Bilgehan gibi isimler de bulunmuştur. Ziyaret sırasında Başbakan Demirel, Pakistan'ın Kıbrıs konusunda Türkiye'yi desteklemesi sebebiyle Pakistan'a teşekkürlerini iletmiştir. Pakistan Cumhurbaşkanı ve Başbakan Demirel, Kıbrıs'taki iki topluluğun varlığını inkâr etmeyen bir çözüm bulunması gereğini vurgulamışlardır (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Nisan 1967, sayı 31, s. 99-100).

1-5 Mayıs 1967 tarihleri arasında ise bu sefer Başbakan Süleyman Demirel, İran Başbakanı Emir Abbas Hüveyda'nın daveti üzerine İran'a ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarete giden Türk heyetinin içinde yine Selim Sarper yer almıştır. Selim Sarper dışında Türk heyetinin içinde bulunan bazı isimler şunlardır: Maliye Bakanı Cihat Bilgehan, Adalet Partisi Senato Grup Başkanı Ahmet Nuri Âdemoğlu, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Zeki Kunalalp. Türkiye-İran görüşmeleri dostluk havası içinde gerçekleşmiş; Türkiye ve İran, Kıbrıs konusunda aynı görüşte olduklarını açıklamışlardır. Başbakan Demirel, İran'a Kıbrıs konusunda Türkiye'ye destek vermesi sebebiyle teşekkür etmiştir (Dışişleri Bakanlığı Belleteni, Mayıs 1967, sayı 32, s. 49-50).

Başbakan Süleyman Demirel, daha sonra 9-13 Mayıs 1967 tarihleri arasında Federal Almanya'yı ziyaret etmiş (Dışişleri Belleteni, Mayıs 1967, sayı 32, s. 58). Almanya'ya giden Türk heyetinin içinde CHP Milletvekili Selim Sarper yine yer almıştır (Cumhuriyet, 10 Mayıs 1967, s. 7). 12 Nisan 1967 tarihinde Selim Sarper, Türkiye İşçi Partisi Milletvekili Behice Boran ve iki arkadaşının Türkiye-ABD arasındaki ikili anlaşmalar konusunda meclis araştırması yapılmasına dair verdikleri önerge üzerine Millet Meclisi'nde CHP grubu adına açıklama yapmıştır. Selim Sarper, bu önerge verildiği sırada Cumhurbaşkanı ve Dışişleri Bakanı'nın ABD'de bulunduğunu söylemiş, kendisinin bu önergenin ABD ziyareti sonrasında verilmesini tercih edeceğini ifade etmiştir. Sarper, CHP'nin bu tarz konularda Türk kamuoyunun aydınlatılması taraftarı olması nedeniyle Türkiye İşçi Parti milletvekilleri tarafından verilen bu önergenin CHP tarafından destekleneceğini açıklamıştır. Sarper açıklamasında, önergenin kabul edileceğini fakat bu ikili anlaşmaların birer NATO

anlaşması olması sebebiyle askerî sırlar da içerebileceğinin altını çizmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 12 Nisan 1967, c. 16, 84. Birleşim, s. 64).

22 Mayıs 1967 tarihinde Selim Sarper, bu sefer TBMM’de Başbakan Süleyman Demirel ile katıldığı Almanya ve Belçika ziyaretleri üzerine bir açıklama yapmıştır. Sarper, Federal Almanya’ya yapılan ziyaretin Türkiye-Almanya dostluğuna uygun bir hava içinde geliştiğini ifade etmiştir. Türk heyeti, ziyaret sırasında Bonn’da Federal Almanya Cumhurbaşkanı Heinrich Lübke ile görüşmüştür (TBMM Tutanak Dergisi, 22 Mayıs 1967, c. 17, 105. Birleşim, s. 290). Sarper, Almanya ziyaretinde kendisini en çok memnun eden konunun Almanya’daki Türk işçilerle temas etmek olduğunu belirtmiş, ayrıca Alman yöneticilerinden Türk işçilerini öven açıklamalar duyduğunu da söylemiştir. Sarper, Almanya’dan sonra Türkiye heyetinin Belçika’ya gittiğini söylemiştir. Belçika ziyareti, Başbakan Süleyman Demirel’in Türkiye-Avrupa Ekonomik Topluluğu Ortaklık Konseyi başkanlığı sebebiyle gerçekleşmiştir. Sarper, Belçika ziyaretinde Belçika’nın Türkiye’ye karşı dostça tutumuna vurgu yapmıştır. Türk heyeti, Brüksel’de Ortak Pazar yetkilileriyle de görüşmüştür (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22 Mayıs 1967, c. 17, 105. Birleşim, s. 290-291).

12 Haziran 1967 tarihinde Selim Sarper TBMM’de, 23 Haziran 1959 tarihinde imzalanan Türkiye-Lübnan arasındaki Kültür Anlaşması’nın onaylanmasına dair kanun tasarısı münasebetiyle bir konuşma yapmış ve bu tarz anlaşmaların başka devletlerle de yapılmasının faydalı olacağını söylemiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 12 Haziran 1967, c. 18, 117. Birleşim, s. 440).

5 Temmuz 1967 tarihinde Selim Sarper Millet Meclisi’nde bu sefer, Aydın Milletvekili Reşat Özarda’nın Kıbrıs Türklerinin durumunu bizzat Kıbrıs’ta incelemek için Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasına dair önergesi münasebetiyle bir açıklama yapmıştır. Sarper açıklamasında, Reşat Özarda’nın bu önergeyi verme sebebini CHP’nin gayet iyi biçimde anladığını ve partinin Özarda ile aynı hisleri paylaştığını söylemiş, önergeyle ilgili CHP’nin bazı tereddütleri olduğunu da açıklamıştır. CHP’nin birinci tereddüdü Kıbrıs’ın BM’ye üye olan yabancı bir devlet olması sebebiyle bir başka devletin meclisinden Kıbrıs’a heyet göndermek hukuken doğru olmayabileceğine yönelik olmuştur. İkinci tereddüt Kıbrıs’a gönderilmek istenen Türk heyetinin Kıbrıs devleti tarafından ülkeye alınıp alınmayacağına dair şüphelerin bulunması olmuştur. Öte taraftan Sarper noktayı hükûmetin Kıbrıs’a gönderilecek heyetin güven içinde çalışmasını temin edip edemeyeceği

noktasına da dikkat çekmiştir. Sarper, açıklamasında CHP'nin tereddütlerini açıklamıştır (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5 Temmuz 1967, c. 20, 133. Birleşim, s. 391).

Kıbrıs konusunda İsmet İnönü, önemli açıklamalar yapmış, Makarios'un güvenilir biri olmadığını ve kendi çıkarları için ABD ve SSCB'yi kullandığını söylemiştir. İnönü, Kıbrıs konusunda ABD'nin düşüncesini tam manasıyla hiçbir zaman öğrenemediğini de belirtmiştir (Cumhuriyet, 8 Aralık 1967, s. 1). 15-30 Kasım 1967 tarihleri arasında Kıbrıslı Rumlar, Türk köyleri olan Geçitkale ve Boğaziçi köylerine saldırdı ve yirmi üç Türk'ü öldürmüşler, bu olay sonrasında TBMM, hükûmete gerekli gördüğünde Kıbrıs'a müdahale yetkisi vermiştir. Türkiye'nin baskısı ve NATO ile ABD'nin diplomasisiyle Türk ve Yunan askerleri dışındaki tüm yabancı askerlerin Kıbrıs'tan çekilmesi 2 Aralık 1967 tarihinde kararlaştırılmıştır. Kıbrıs'ta anayasa ilkelerinin Kıbrıslı Rumlar tarafından ihlal edilmesi sebebiyle Kıbrıslı Türk yöneticiler, Geçici Türk Yönetimi ilkelerini ortaya koymuşlardır (Soysal, 1997, s. 312-313).

22 Mart 1968 tarihinde Millet Meclisi'nde bazı milletvekillerine izin verilmesine dair Başbakanlık Divanı kararı açıklanmıştır. İstanbul Milletvekili Selim Sarper de izin verilen milletvekilleri arasında olmuştur. Selim Sarper'e hastalığı sebebiyle 21 gün izin verilmiş ve iznin 18 Mart 1968 tarihinden itibaren başlayacağı belirtilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 22 Mart 1968, c. 27, 62. Birleşim, s. 296-297).

13 Nisan 1968 tarihinde CHP içinde oluşturulan NATO Komisyonu çalışmalarını tamamlamıştır. Bu komisyonun içinde Selim Sarper de yer almış, komisyonun başkanlığını Nihat Erim yapmıştır. NATO Komisyonu içinde ayrıca bir Redaksiyon Komisyonu oluşturulmuş, bu komisyonda Selim Sarper ile Mustafa Ok ve Orhan Kabibay yer almışlardır. Bu üç isim, NATO'da görev almış emekli Türk askerlerle, Dışişleri Bakanlığı NATO bölümündeki yetkililerle ve NATO konusunda bilgi alabilecekleri akademisyenlerle görüşmeler gerçekleştirmiştir. En sonunda üç kişilik Redaksiyon Komisyonu, NATO konusunda bir rapor hazırlayarak CHP NATO Komisyonu'na sunmuş, bu rapor kabul edilerek benimsenmiştir. Selim Sarper'in de içinde bulunduğu komisyon tarafından hazırlanan raporda Türkiye'nin NATO'da kalması gerektiği ifade edilmiş fakat NATO konusunda bazı ufak çaplı değişiklikler ve reformlar yapılabileceğinin de altı çizilmiştir (Milliyet, 14 Nisan 1968, s. 1, 9).

Selim Sarper, bu sırada akciğer ameliyatı olmuştur. Bu ameliyat, Haydarpaşa Göğüs Hastalıkları Hastanesi'nde gerçekleşmiştir. Bu haberi 5 Mayıs 1968 tarihli *Milliyet* gazetesi vermiştir (Milliyet, 5 Mayıs 1968, s. 7). Selim Sarper, ikinci akciğer ameliyatını da Haydarpaşa Hastanesi'nde olmuştur (Milliyet, 14 Mayıs 1968, s. 3).

4 Ekim 1968 tarihinde Millet Meclisi'nde Selim Sarper'e 19 Haziran 1968 tarihinden itibaren 25 gün, 30 Eylül 1968 tarihinden itibaren 19 gün olmak üzere toplam 44 gün izin verildiği belirtilmiştir. Hastalığı sebebiyle bir toplantı yılı içinde iki aydan fazla izin alan İstanbul Milletvekili Selim Sarper'in ödeneğinin verilmesine dair Başkanlık tezkeresi, 4 Ekim 1968 tarihinde kabul edilmiştir (Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4 Ekim 1968, c. 28, 88. Birleşim, s. 835-836).

İsmet İnönü günlüklerinde, 13 Temmuz 1968 tarihinde Haydarpaşa Hastanesi'nde Selim Sarper'i ziyaret ettiğini belirtmiştir. İnönü, Selim Sarper'in çok çok hasta olduğunu, ameliyat geçirerek kurtulduğunu söylemiştir (İnönü, 2008, c. 2, s. 1092).

Görsel 13.

12 Ekim 1968 Milliyet gazetesi Selim Sarper'in ölüm ilanı.

12.10.1968, Milliyet, Sayfa 7

Rumeli Beylerbeyi merhum Mustafa Rauf Paşa ve Seher hanımın torunları, merhum Esat Rauf Sarper ile merhume İclâl Sarper'in oğulları, merhum Fuat Paşanın damadı, Kâmurân Sarper'in sevgili eşi, Ülker Kural ile Ayşe Vanlı'nın kıymetli babaları, Suzan Tarhan, Nilüfer Sarper'in kardeşleri, Lâmia Gerede, Hamide Solak, Sait Sarper, Hâkmet Sarper'in yeğenleri Orhan Tarhan Tomris Sarper Halûk Tarhan, Güneş Akbil Mehmet Sarper'in dayıları Sait Uralman Kemal Uralman Rıza Uralman'ın enişteleri, İsmail Sarper'in kavinbiraderi Adnan Kural ve Şevki Vanlı'nın kayınbabaları, Fuat, Turgut, Selim'in büyükbabaları

ESKİ DİŞİŞLERİ BAKANLARINDAN, İSTANBUL MİLLETVEKİLİ

SELİM SARPER

11.10.1968 de Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Aziz nâşı 13. Ekim. 1968 Pazar günü öğle namazını müteakip Şişli Camii'nden kaldırılarak Edirnekapı Şehitliğinde ebedî istirahatgâhına tevdi edilecektir.

Selim Sarper, 11 Ekim 1968 tarihinde Ankara'daki evinde vefat etmiştir. Selim Sarper, kanser hastalığına yakalanmış ve bu sebeple ameliyat olmak durumunda kalmıştır (Milliyet, 12 Ekim 1968, s. 1). Selim Sarper'in cenazesi 13 Ekim 1968 tarihinde öğle namazından sonra Şişli Camii'nden kaldırılarak Edirnekapı Şehitliği'nde defnedilmiştir. Selim Sarper'in cenazesinde askerî tören gerçekleştirilmiştir. Sarper'in cenazesine CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, İstanbul milletvekilleri ve senatörleri, garnizon ve merkez komutanları katılmıştır (Cumhuriyet, 14 Ekim 1968, s. 1).

Selim Sarper, yaşamının sonuna kadar Türkiye Cumhuriyeti siyaset sahnesinde bulunup önemli görevlerde yer almış; diplomatlık, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ve mecliste İstanbul milletvekilliği yaparak devlete büyük hizmetlerde bulunmuş önemli bir isim, bir devlet adamıdır.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, zorlu süreçlerin arkasından kurulmuş bir devlettir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşları, Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği için savaşmış askerlerdir. Savaştan yenilgiyle ayrıldıktan sonra küllerinden yeni bir devlet inşa etmek hiç de kolay değildi. Devletin kurulmasından sonra da kurumların oturtulması, modernleşmeyi getirecek inkılapların yapılması gerekiyordu. İki savaş arası dönemde modernleşme ve kurumsallaşmayı sağlayan yenilikler yapıldıktan sonra henüz yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti kendini, İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı bir dünya siyasetinin içinde buldu. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından öne çıkan iki güç olan ABD ve SSCB liderliğinde şekillenen iki kutuplu dünya ve Soğuk Savaş öne çıkan konu oldu. Bütün bu süreç boyunca henüz genç Türkiye Cumhuriyeti bürokratları, üstesinden gelmesi zor zamanlardan geçti. Bu isimlerden biri de Selim Rauf Sarper idi. Selim Rauf Sarper, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan hemen sonra devlet hizmetine girdi ve vefat ettiğinde sene 1968 idi, dünya siyasetinde hala Soğuk Savaş ön plandaydı.

Selim Rauf Sarper, devlet içinde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında 1925 yılında kurulan İstiklal Mahkemeleri Şark İstiklal Mahkemesi'nde zabıt kâtipliği ile başladığı devlet hizmetini 1968 yılındaki vefatına kadar sürdürmüş, Millet Meclisi'nde milletvekili olarak görev yapmakta olduğu 1968 yılında hayatını kaybetmiştir. Uzun yılları kapsayan bir süreçte görev alan Selim Sarper, bir kariyer diplomatıydı. Diplomatlığa en alt seviyeden başlayan Sarper, zaman içinde bir diplomatın gelebileceği en yüksek seviye olan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na kadar yükselmeyi başarmıştır.

Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı'ndaki ilk görevine 1927 yılında çevirmen olarak başlamıştır. Sarper'in yurtdışındaki ilk görev yeri SSCB sınırları içindeki Odesa olmuş, 1928 senesinde, Odesa Konsolos Muavinliği görevine getirilmiştir. 1929 yılında, ilk önce Moskova Büyükelçiliği 3. kâtipliği ve ardından 2. kâtipliği görevlerini yürüten Selim Sarper, 1931 senesinde Dışişleri Bakanlığı Özel Kalem Müdürlüğü'nde çalışmaya başlamıştır. 1933'te Gümülcine Konsolosu, 1935'te Odesa Konsolosu ve 1937'de Berlin Konsolosu olan Sarper, 1938 yılında Dışişleri Bakanlığı 2. Daire'de Şube Müdürü olmuştur. 1939 yılında Romanya'nın başkenti Bükreş'te Bükreş Elçiliği Müsteşarı olarak görevlendirilmiş, aynı sene içinde Dışişleri Bakanı Özel Kalem Müdürü olarak yetkilendirilmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'nın giderek şiddetlenmeye başladığı 1940 yılında, Basın Yayın Genel Müdürü olarak görevlendirilen Sarper, Türk basınının en yetkili ismi olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın hızla sürdüğü 1944 yılında Moskova Büyükelçisi olan Sarper, 1946 yılında Roma Büyükelçisi olarak atanmıştır. Roma Büyükelçisi görevini sürdürdüğü sırada 1947'de, Türkiye Cumhuriyeti'nin Birleşmiş Milletler Büyükelçi Daimî Temsilcisi yapılmıştır. Uzun süre bu görevde kalarak yabancı devletler nezdinde büyük bir saygınlık kazanan Sarper, 1957 yılında Türkiye'nin NATO Daimî Delegesi olmuştur. 27 Mayıs 1960 Darbesi gerçekleştirildikten ve Demokrat Parti iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra 27 Mayıs askeri yönetiminin Dışişleri Bakanı seçilen Sarper, bu görevi 1960-1962 yılları arasında sürdürmüştür. 1961 yılında, Kurucu Meclis'te milletvekili olarak yer almaya başlayan Sarper, mecliste 12. dönem milletvekilliğini 1961-1965 yılları arasında sürdürmüştür. Sarper, 1965 Türkiye genel seçimlerinden sonra tekrar CHP milletvekili olarak mecliste yer almıştır. 13. dönem milletvekilliği görevi sırasında 1968 yılında hayatını kaybetmiştir.

Selim Sarper, ABD ve Avrupa devletleri tarafından saygı duyulan bir diplomat hâline gelmiştir. Bu saygınlığı, Birleşmiş Milletler ve NATO'da Türkiye temsilciliği yaptığı dönemde kazanmıştır. Bu dönemde izlediği aktif, etkili, ılımlı ve barışçı siyasetin bu saygınlığı kazanmasında büyük etkisi olduğu görülmektedir. Selim Sarper'in uzun yıllar boyunca devletin en önemli makamlarına getirilmiş olması onun Türkiye Cumhuriyeti'nin güvendiği saygın bir devlet adamı olduğunu göstermektedir. Devlet, ona duyduğu güveni İkinci Dünya Savaşı sırasında Basın Yayın Genel Müdürü ve Moskova Büyükelçisi yaparak göstermiştir. Yine Demokrat Parti döneminde diplomatlık yapmasına rağmen Dışişleri Bakanı yapılması ve tasfiye edilenlerden biri olmaması onun devletin güvendiği biri olduğunu göstermektedir.

Selim Sarper, Dışişleri Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği döneminde aktif bir dış politika izleyerek Türkiye'nin Kıbrıs davasını kararlılıkla savunmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında başlayan Moskova Büyükelçiliği görevi sırasında SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov ile görüşmesi ve bu görüşmede Türkiye Cumhuriyeti'nin haklarını oldukça net biçimde savunması, kariyerinde önemli yer teşkil etmektedir. Kendisinin ABD ve Avrupa tarafından saygı duyulan bir diplomat olmasının sebeplerinden biri de dış politikada aktif, kararlı ve net bir tavır içinde olmuş olmasıdır. Selim Sarper, Birleşmiş Milletler ve NATO'da Türkiye delegesi olarak görev

aldığı dönemde Türkiye'nin Kore Savaşı, NATO, Kıbrıs ve Filistin gibi konulardaki görüşlerini açıklamış ve ülkesinin hakkını kararlılıkla savunmuştur.

Çalışma kapsamında, özellikle Türk dış politikasında adı sıklıkla geçen Selim Sarper'in, Türk siyasi hayatı ve dış politikasında yeri ve önemi nedir sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Bu sorunun cevabı verilirken, Selim Sarper'in hayatına dair detayların da anlatılması gerekli görülmüştür, çünkü Sarper hayatının büyük kısmını devlet görevlerini yerine getirmeye ayırmıştır. Neden Selim Sarper'in seçildiği sorusu önemli bir soru olacaktır. Selim Sarper, İkinci Dünya Savaşı yıllarından, 1950'li ve 1960'lı yıllara kadar Türk siyasi tarihi araştırmalarında hep ismi geçen bir şahsiyet olmasına rağmen sadece Selim Sarper'i konu alan eser sayısı gerçekten çok azdır, buradan hareket edilerek kendisine odaklanan bir çalışma ortaya koyma gerekliliği hissedilmiştir.

Selim Sarper'in kısa hayat hikâyesiyle ve aile üyelerine dair bilgilerle başlayan bu çalışmada, Selim Sarper'in devlete bürokrat ve yönetici yetiştiren bir aileden geldiği görülmektedir. Selim Sarper'in kariyeri, adeta Türkiye Cumhuriyeti tarihiyle paralel biçimde ilerlemiş, erken diplomatlık kariyerine, Mustafa Kemal Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde başlamıştır. Kariyerine bu kadar erken dönemde başlamış bir şahsiyetin devlet tarafından güvenilir bir diplomat olarak görülmesi oldukça doğal olarak değerlendirilebilir.

Selim Sarper'in konsolosluk, büyükelçilik müfettişi olarak başladığı kariyeri bir diplomatın gelebileceği en yüksek seviye olan Dışişleri Bakanlığı ile zirveye ulaşmıştır. Bir diplomat olarak Selim Sarper'in kariyerinde Basın Yayın Genel Müdürlüğü de önemli yer tutmaktadır. Sarper'in Basın Yayın Genel Müdürlüğü'nün cumhuriyet tarihinin belki de en kritik anlarından birini teşkil eden İkinci Dünya Savaşı'na rastlaması kendisine kariyerinde yükselme yolunda önemli bir fırsat vermiş ve güvenilirlik kazandırmıştır. Çalışmada bahsedildiği gibi, İkinci Dünya Savaşı sırasında basın, sıkı CHP kontrolü altındaydı ve bu dönemde Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper de oldukça yetkili ve etkili bir isimdi. Böylesi kritik anlarda ifa edilen görevler, kişilerin devlete bağlılık ve güvenilirlik konularında imtihanı gibidir.

Sarper'in kariyerine odaklanan az sayıdaki çalışmalarda, en çok konu edilen olaylarından biri SSCB Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov ile görüşmesi olmuştur. Sarper'in bu görüşmedeki inisiyatif alan tavırları, devletin egemenlik haklarını SSCB

karşısında muhafaza etmesi kariyerinin en parlak olaylarından. Sarper, mevzu bahis olaydan sonra bizzat Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından takdir edilmiştir. Sarper-Molotov görüşmesinin önemli bir yanı şudur, bu görüşmelerden sonra uzun yıllar dostluk havası içinde gelişen Türkiye Cumhuriyeti-SSCB ilişkileri bozulmuştur. Bunun temel sebebi, Türkiye'nin SSCB'yi bir tehdit olarak algılamaya başlamasıdır. Türkiye'yi ABD ile iyi ilişkilere yönlendiren ve NATO üyesi olmasını sağlayan da Türkiye'nin SSCB'ye bakışındaki bu radikal değişim olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Sarper'in bu kırılma anında devletin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak öne çıktığı görülmektedir.

Selim Sarper'in Dışişleri Bakanı olmadan önce 1940'lı yılların sonundan 1950'li döneme uzanan Türkiye'nin BM ve NATO temsilciliği görevleri, Sarper'in dünyaca tanınan bir diplomat olmasını sağlamıştır. Türkiye'nin dünyadaki sesi olarak Sarper, yabancı meslektaşları tarafından takdir görmüş, kişilik özellikleri ile bile öne çıkan bir şahsiyet olmuştur. Sarper'in dünya barışına ve hürriyete olan inancı, Türkiye'nin temsil ettiği dünya siyasetini yansıtmıştır. Sarper, Türkiye ile gerginlik yaşayan Yunanistan ve SSCB gibi devletlerle ilişkileri yürütürken belli bir itidali her zaman gözetmiş, kimi zaman yabancı temsilcilerle dostluklar kurarak çözümsüz görülen sorunların barışçı biçimde çözülmesi için yapıcı rol oynamıştır. Yabancı diplomatların Selim Sarper'in kişilik özelliklerine ve mesleki yetkinliğine gösterdiği ilgi bir açıdan yabancı devletlerin Türkiye Cumhuriyeti'ne bakışında olumlu değişiklikler yaratmasında da rol oynamış olmalıdır.

Selim Sarper, 27 Mayıs darbesini gerçekleştiren askeri yönetim tarafından Dışişleri Bakanı seçilmişti. Özellikle, Avrupa tarafından anti-demokratik bir siyasi tutum olarak görülen 27 Mayıs Darbesi, Selim Sarper'i Dışişleri Bakanı yapsa da aslında Sarper'in dünyadaki tanınırlığına zarar verebilirdi, Sarper uluslararası arenada hep demokratik, ılımlı, barışçı ve hürriyet yanlısı bir siyasetin temsilcisi olmuştu. Selim Sarper'in bu dönemde Dışişleri Bakanı olması da önemlidir, çünkü tıpkı 1945 yılında Türkiye-SSCB ilişkilerinde yaşanan kırılma gibi, 27 Mayıs 1960 Darbesi ile Türk dış politikası da genel olarak incelendiğinde bazı noktalarda değişikliklere gitmiştir. Sarper, DP iktidarının önemli diplomatlarından biri olarak Türk dış politikasındaki bazı değişikliklerin yaşandığı dönemde önemli bir göreve getirilerek DP ve 27 Mayıs yönetimi arasındaki fikir ayrılıklarının dış politikadaki en önemli tanığı ve temsilcisi olmuştur. Bu fikir ayrılıklarından biri şuydu, DP aktif Batı yanlısı bir dış politika izlerken, 27 Mayıs yönetimi Türkiye-Batı ilişkilerini egemenlik ve eşitlik haklarını sağlama alır nitelikte, bazı noktalarda NATO'yu değil

Türkiye'nin çıkarlarını önceleyen bir yolda düzenlemeye çalışmıştır. Bu kısmi değişimin en somut örneklerinden biri, Türkiye'nin Cezayir Bağımsızlık Savaşı'na bakışıdır. DP iktidarı döneminde, Türkiye, Fransa ile ilişkileri önemli görüp Cezayir'e destek açıklamamıştır. Ancak Milli Birlik Komitesi, Cezayir'in bağımsızlık savaşında, Türkiye'nin kuruluş döneminde Atatürk önderliğindeki emperyalizmle mücadelesine dair benzerlikler görmeyi yeğleyen bir tutumu benimsemiş ve Cezayir'in savaşını haklı görmüştür.

Selim Sarper, Dışışleri Bakanı olduğunda bazı değişikliklere rağmen tam anlamıyla radikal bir Türk dış politikası değişiminden bahsetmek de yanlış olacaktır. Çünkü, Milli Birlik Komitesi yönetimi ele aldığından, ilk iş NATO'ya ve CENTO'ya bağlılığını açıklayarak radikal bir dış politika sapmasının önüne geçmiştir.

Dışışleri Bakanlığı görevinin ardından Selim Sarper, TBMM'de milletvekili olarak çalışmalarına devam etmiştir. Selim Sarper, TBMM'de genellikle dış politikayı inceleyen konularda etkin rol oynamış, diplomatlığın getirdiği tecrübeyle milletvekillerini dış politika hakkında bilgilendirmiştir. Selim Sarper'in en son görevi de milletvekilliği olmuştur.

Selim Sarper'in Dışışleri Bakanlığı döneminde, Türkiye Cumhuriyeti, Orta Doğu ve SSCB ilişkilerini içinde bulunduğu NATO blokundan bağımsız bir şekilde geliştirmeye meyilli olmuştur. Bu konuda, DP döneminde izlenen NATO stratejisine dayanan Orta Doğu politikasının başarısızlığı etkili olmuştur. DP iktidarının Orta Doğu siyaseti aktif NATO yanlısı bir siyasetti. Orta Doğu'nun bağımsızlıkçı ve tarafsız kalmaya meyilli devletleri içinde karşılık bulmayan bu siyaset, bölgede Türkiye'nin prestijine olumsuz yansımıştır. Türkiye, SSCB ile ilişkilerini de itidalli, samimi diğer taraftan normalleşmenin önünü açan bir tutum içinde geliştirmeye çalışmıştır. Fakat, bu noktada da Türkiye, SSCB'nin tutumlarına tam bir güvenilirlik içinde olamazdı.

Selim Sarper'in Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'de Büyükelçi Daimî Temsilciği yaptığı dönemde Sarper'in dönemin önemli uluslararası konularına karşı tutumu net bir şekilde görülmektedir. Sarper, BM Daimî Temsilciliği sırasında Türkiye'nin haklarını azimle ve uluslararası hukuk çerçevesinde savunmuştur. Mesela, SSCB'nin BM temsilcisi Vişinski'nin Türkiye'yi savaşı kışkırtan bir devlet olarak suçlaması üzerine Sarper, Türkiye'nin uluslararası ortamda her zaman barış yanlısı bir devlet olduğunu söylemiştir. Kore Savaşı konusunda, Sarper, Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesinin Türkiye'nin saldırganlığa karşı koyma ve barışı sağlama amaçlarına hizmet ettiğini belirtmiştir.

Türkiye'nin Kore'ye yardım etmesinin uluslararası barışa yönelik olduğunu söyleyen Sarper, Kore yerine bir başka devletin saldırgan bir tutuma uğraması halinde yine yardım edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Sarper, Türkiye'nin NATO'ya katılma arzusunu uluslararası ortamlarda sıkça dile getirmiştir. Türkiye'nin NATO'ya katılmasıyla NATO'yu askeri anlamda güçlendireceğini söyleyerek, Türkiye'nin güvenliğinin sağlanmadan Avrupa'nın güvenliğinin de sağlanamayacağını altını çizmiştir. Kıbrıs sorunda ise Sarper önemli görevler üstlenmiş, 1954 yılında, Kıbrıs sorunu uluslararası bir sorun olarak BM'de görüşülmeye başladığında, BM'de Türkiye'nin tezini açıklayan kişi Selim Sarper olmuştur. Sarper, Yunanistan'ın Kıbrıs politikasının Kıbrıs'ın özerkliğine değil, Yunanistan'a bağlanmasına yani Enosis'e dayandığını söylemiştir. Ayrıca Sarper, Kıbrıs'ın Türkiye'ye Yunanistan'dan daha yakın bir coğrafi konumda olduğunu ve tarihte Kıbrıs'ın Türk egemenliğinde kaldığını fakat hiçbir zaman Yunanistan egemenliğinde kalmadığını da eklemiştir. Sarper, Türkiye'nin Kıbrıs tezini tarihsel, coğrafi, iktisadi, hukuki ve ulusal güvenlik gerekçeleriyle açıklamıştır.

Tez çalışmasında, Selim Sarper'in hayatı, faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler sunarak, Türkiye Cumhuriyeti ve Türk dış politikası tarihinin önemli bir bölümüne ışık tutacaktır. Dışişleri Bakanı olarak iki sene görev alan Selim Sarper'in, dışişlerinde bir Tefik Rüştü Aras veya Numan Menemencioğlu etkisi yaratması beklenemezdi. Diğer taraftan, Selim Sarper'in cumhuriyet tarihinin önemli zamanlarında hiç de azımsanmayacak işler yaptığı da inkâr edilmemelidir.

Sonuç itibarıyla, bu tez çalışması belirtildiği üzere, Selim Sarper'in Türk siyasi hayatındaki önemini ve rolünü ortaya koymaktadır. Bir biyografik çalışma metodolojisi üzerinden Türk siyasi hayatını ve dış politikasını okuma fırsatını okuyuculara sunmaktadır. Selim Sarper'in hayatını diplomasiye adanmasının kendisinin biyografisinin okuyuculara bu imkânı tanıdığı açıktır. Bu tez çalışması, hayatını devlet görevine adanmış böylesi önemli bir şahsiyetin kendisi hakkındaki kaynak yetersizliğini giderme ve Sarper hakkındaki sonraki çalışmalara yön ve ilham verme amacını taşımaktadır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, Selim Sarper gibi çokça önemli şahsiyet bulunmaktadır. Bu şahsiyetleri konu alan bilimsel yöntemlerle ele alıp, irdeleyen eser sayısı oldukça azdır. Bu nedenle, bu tarz bir döneme ya da kişiye odaklanarak, belirli bir süreci anlamaya çalışan bilimsel çalışmaların sadece Selim

Sarper araştırmalarına değil, gerektiği değeri bulamamış diğer devlet adamlarına dair araştırmalara da öncülük etmesi amaçlanmıştır.

Tez çalışmasının bir diğer önemi şuradan ileri gelir. Türkiye'nin yabancı devletlerle ilişkileri hem Selim Sarper'in konsolosluk döneminde, ayrıca hem büyükelçilik ve dışışleri bakanlığı dönemlerinde incelenmiştir. Türkiye'nin ABD, SSCB, Orta Doğu ve Yunanistan ile ilişkilerinin zaman içindeki seyri de gayet net biçimde anlaşılmış olacaktır. Bu açıdan bir biyografinin, Türk dış politikasının incelenmesinde faydalı olabileceği de gösterilmiş olacaktır.

Neticede, alışma ile Selim Sarper'in diplomatik yönüne dair bazı sonuçlar ortaya çıkarılmıştır. Selim Sarper, Türkiye Cumhuriyeti tarafından kendisine güvenilen bir görev adamı imajı çizmektedir. Diplomatlığı ve Dışışleri Bakanlığı göz önüne alındığında Sarper, hükümetin kendisine verdiği görevleri başarıyla yerine getirmeye çalışmıştır ve kaygısı, bu görevleri istenen şekilde yerine getirmek olmuştur. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu atmosferinde Selim Sarper, SSCB'yi kendisine tehdit olarak gören Türkiye Cumhuriyeti'nin ideallerini benimsediği Batı ile iyi ilişkiler geliştirme, SSCB'ye karşı NATO üyeliğinin gereklerini yerine getirme gerçeklerine uygun hareket etmeye gayret göstermiştir. Soğuk Savaş çerçevesinde değerlendirildiğinde kendisine atfedilen kötücül "Batıcı" imajının yanlış olduğu ortaya çıkmaktadır. Sarper'in Batı ile ilişkileri, Soğuk Savaş atmosferinde Türkiye Cumhuriyeti'nin NATO üyesi olmasının bir sonucuydu ve bunu bireysel bir tutum olarak görmek dönemin şartlarını görmezden gelmek olacaktır. Öte taraftan, kendisinin öğretim hayatının lise ve üniversite dönemlerinin Almanya'da geçmesi de kendisi hakkında söylenen "Batıcı" imajını doğrulamaz, çünkü bu dönemde sadece Sarper değil, pek çok devlet adamı Batı'da eğitim almıştı, Sarper'e özel bir durum ortada yoktu. Yine, Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren modernleşme anlayışını Batı'nın modernleşmesiyle uyumlu hale getirmişti, bu sebeple Selim Sarper hakkında geliştirilen Türkiye'nin aleyhine Batıcı olduğu söyleminin diplomatlık hayatına bakıldığında gerçeklerden uzak olduğu ortaya çıkmaktadır. Sarper, bir görev adamı diplomat olarak hükümet kararlarını ön plana koymuştur, inisiyatif almak istediği zamanlarda bu inisiyatifi hükümet kararına bağlı kalarak ve bu kararı gerçekleştirmek adına almıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

CIA, Current Intelligence Weekly Summary, 0005705904, 2 June 1960.

CIA-RDP79R00890A001200050027-0, NSC Briefing, 30 May 1960.

CIA-RDP79T00975A005100330001-8, Central Intelligence Bulletin, 8 June 1960.

CIA-RDP79T00975A005200050001-9, Central Intelligence Bulletin, 6 July 1960.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1964-1965

FRUS(Foreign Relations of the United States), “*The Acting Secretary of the State to the Embassy in Turkey*”, Document 252, 10 August 1953, United Nations Affairs, volume 3, 1952-1954.

FRUS, “*The Charge in Turkey(Rountree) to the Department of State*”, 13 August 1953, Document 253, volume 3, 1952-1954.

FRUS, “*The Secretary of State to the Embassy in Turkey*”, 1 September 1953, Document 261, volume 3, 1952-1954.

FRUS, “*The Charge in Turkey(Rountree) to the Department of State*”, 7 September 1953, Document 265, volume 3, 1952-1954.

Kurucu Meclis Tutanak Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

NATO official document, RDC(57)220, “NOMINATION OF TURKISH PERMANENT REPRESENTATIVE”, 1957-06-04.

SALT Araştırma Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi

TBMM Tutanak Dergisi

The President's Intelligence Checklist, CIA-RDP79T00936A000100160001-8, 7 July 1961.

The Yearbook of the United Nations 1950, Columbia University Press, New York, 1951.

The Yearbook of the United Nations 1951, Department of Public Information, United Nations, New York, 1952.

Dokümanter Kaynak

“Yeter! Söz Savunmanın”, görüntü yönetimi: Tahsin Özkan, editör: Köksal Akpınar ve Hüseyin Günay, TRT, 2023.

İnternet Kaynakları

Birleşmiş Milletler Antlaşması, turkiye.un.org/tr/33449.birlesmis-milletler-antlasmasi

Churchill, W. (1946). “Churchill's Iron Curtain Speech”. *Westminister College*, Erişim Adresi: <https://www.wcmo.edu/about/history/iron-curtain-speech.html>

Council of Europe, “Meeting held in Strasbourg at 9 a.m. on Monday”, 13 January 1964.

Council of Europe Consultative Assembly, “Meeting held at Paris Office at 3 p.m. on 24th February 1964”, 11 March 1964.

Habora, B. (2013). “Bir Çınar Okul: Adana Erkek Lisesi”, *Evrensel Gazetesi*, 29 Ekim 2013, Erişim Adresi: <https://www.evrensel.net/yazi/69670/bir-cinar-okul-adana-erkek-lisesi>.

İnönü Vakfı internet sitesi, <https://www.ismetinonu.org.tr/boraltan-koprusu-olayi-agustos-1945/>, “Boraltan Köprüsü Olayı”.

Parliamentarians of the Council of Europe: Biographies, 10 May 1963.

Parliamentarians of the Council of Europe, June 1964.

Resmî Gazete, <https://www.resmigazete.gov.tr/>

TBMM Albümü 1920-2010

TBMM Albümü 1920-2010, c. 2

https://www5.tbmm.gov.tr/TBMM_Album/Cilt2/Cilt2.pdf, c. 2 (1950-1980), Ankara, 2010.

T.C. Şanlıurfa Valiliği, <http://www.sanliurfa.gov.tr/gorev-yapmis-valiler>

T.C. Tunceli Valiliği, <http://www.tunceli.gov.tr/hukumet-konagi-tarihce>

Türkiye Cumhuriyeti Birleşmiş Milletler Daimî Temsilciliği resmî sitesi, <https://turkuno-dt.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmî internet sitesi, https://www.mfa.gov.tr/sayin_-selim-r_-sarper_in-ozgecmisi.tr.mfa .

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı resmî internet sitesi, https://www.mfa.gov.tr/sayin-melih-rauf-esenbel_in-ozgecmisi.tr.mfa

Türkiye Cumhuriyeti Moskova Büyükelçiliği resmî sitesi, <https://moskova-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>.

Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği resmî sitesi, <https://roma-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>.

Kitaplar

27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları(2 Haziran 1960- 6 Ocak 1961). (2010) , haz. Cemil Koçak. (1). Yapı Kredi Yayınları.

Acar, İ. (1989). *Lübnan Bunalımı ve Filistin Sorunu*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Akalın, C. (2000). *Askerler ve Dış Güçler: Amerikan Belgeleriyle 27 Mayıs Olayı*. Cumhuriyet Kitapları.

Akant, İ. (1990) *Moskova Otel National 333 Numaralı Oda*. Milliyet Yayınları.

Akbaş, R. (2020). *Refah Faciası*, Dorlion Yayınları.

Akdevelioğlu, A. & Kürkçüoğlu Ö. (2020). İran'la İlişkiler. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (1). İletişim Yayınları.

Akıman, N. (1999). Türk-Yunan İlişkilerinin Değerlendirilmesi (1974-1997). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Akşin, A. (2019). *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Akşin, S. (2021). *Kısa Türkiye Tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Akyürekli, M. (2014). *Gerekçe ve Hükümleriyle Şark İstiklal Mahkemesi Kararları-1: 1925 Diyarbakır-Elâzığ Yargılamaları*. Nûbihar Yayıncılık.
- Akyürekli, M. (2013). *Şark İstiklal Mahkemesi 1925-1927*. Kitap Yayınevi.
- Al, A. (2014). *Türk Dış Politikası (1918-1980)*. Kaknüs Yayınları.
- Altuğ, K. (1991). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*. Yılmaz Yayınları.
- Aras, T. R. (1945). *Görüşlerim*. Semih Lütfi Kitabevi.
- Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Armaoğlu, F. (1983). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Armaoğlu, F. (2023). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*. Kronik Kitap.
- Armaoğlu, F. (2017). *Türk Amerikan İlişkileri*. Kronik Kitap.
- Armaoğlu, F. (2020). *Türk Dış Politikası Tarihi*. Kronik Kitap.
- Asaf, M. (1986). *1909 Adana Ermeni Olayları ve Anıları*. haz. İsmet Parmaksızoğlu. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Atabey, F. (2014). *1939 Türk-İngiliz-Fransız İttifakı*. IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Aydın, M. (2022). *Gümölcine Sancağı 1879-1912*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aydın, M. (2020). *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye 1939-1945. Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (1). İletişim Yayınları.
- Aydın, S. & Taşkın Y. (2020) *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*. İletişim Yayınları.
- Bağlum, K. (2002). *Bir Dönemin Uyuyan Kulağı*. Ümit Yayıncılık.

- Barlas, D. (1999). Türkiye'nin 1930'lardaki Balkan Politikası. *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Barlas, D. & Güvenç S. (2014). *Türkiye'nin Akdeniz Siyaseti (1923-1939): Orta Büyüklükte Devlet Diplomasisi ve Deniz Gücünün Sınırları*, çev. Barış Cezar, Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bilâ, H. (1999). *CHP 1919-1999*. Doğan Kitap.
- Bilge, A. S. (1992). *Güç Komşuluk: Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Bilge, A. S. (1996). İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965 Yılları): Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Türk-Sovyet İlişkileri. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi.
- Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonunda Pek Sayın Selim Sarper'in Tarihi Hitabesi*. Kıbrıs Millî Türk Birliği Yayını.
- Black, J. (2022). *Kısa İtalya Tarihi*. çev. Ekin Duru. Say Yayınları.
- Burçak, R. S. (1983). *Moskova Görüşmeleri (26 Eylül 1939-16 Ekim 1939) ve Dış Politikamız Üzerindeki Tesirleri*. Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Yayını.
- Cebesoy, A. F. (2000). *Millî Mücadele Hatıraları*. Temel Yayınları.
- Chaumont, C. (1995). *Birleşmiş Milletler*. çev. Radi Başgut. İletişim Yayınları.
- Cin, T. (2009). *Türk-Yunan İlişkilerinde İki Eski Başkent: Gümölcine-İstanbul*. Orion Kitabevi.
- Çetinsaya, G. (1999). Türkiye-İran İlişkileri (1945-1997). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Denk, E. (2019). *Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi*, Siyasal Kitabevi.
- Denktaş, R. R. (1996). *Rauf Denktaş'ın Hatıraları*. (1). Boğaziçi Yayınları.
- Dikerdem, M. (1989). *Hariciye Çarkı: Anılar*. Cem Yayınevi.

- Eraslan, C. (2015). Üçüncü Kısım: Türk İnkılâbının Yapılanması 5. Bölüm: Siyasal Alanda Yeniden Yapılanma. *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi*. ed. Cemil Öztürk. Pegem Akademi.
- Erbengi, T. & Kutluğ, E. (2005). *Müşir Mehmed Zeki Paşa ve Belgelerle Ermeni Olayları*. Kuşak Ofset.
- Erden, Ö. (2017). *Türkiye'nin Doğu Sınırının Oluşumu (Antlaşmalar-Protokoller-Problemler)*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Erhan, Ç. (2020). ABD ve NATO'yla İlişkiler. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (1). İletişim Yayınları.
- Erhan, Ç. & Kürkcüoğlu, Ö. (2020). Filistin Sorunu. *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (1). İletişim Yayınları.
- Erim, N. (2021). *Günlükler 1925-1979*. (1). Yapı Kredi Yayınları.
- Erim, N. (2021). *Günlükler 1925-1979*. (2). Yapı Kredi Yayınları.
- Erkin, F. C. (1980). *Dışişlerinde 34 Yıl: Anılar-Yorumlar*. (1). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Erkin, F. C. (1968). *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Başnur Matbaası.
- Erol, M. S. (2012). 1923-1938 Dönemi Türk Dış Politikası. *Türk Dış Politikası (1919-2012)*. ed. Haydar Çakmak. Barış Platin Kitap.
- Esmer, A. Ş. & Sander, O. (1996). 1939-1945 Dönemi. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi.
- Evsal, V. (1987). *Gazeteciler Cemiyeti ve 40 Yıl (1946-1986)*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Fırat, M. M. (1997). *1960-71 Arası Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu*. Siyasal Kitabevi.
- Fırat, M. & Kürkcüoğlu, Ö. (2020). Arap Devletleriyle İlişkiler (1945-1960). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (1). İletişim Yayınları.

Fırat, M. & Kürkçüoğlu, Ö. (2020). Arap Devletleriyle İlişkiler (1960-1980). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*. (1). İletişim Yayınları.

Frey, F. W. (1965). *The Turkish Political Elite*. The M.I.T Press.

Gerede, H. (2002). *Hüsrev Gerede'nin Anıları: Kurtuluş Savaşı, Atatürk ve Devrimler (19 Mayıs 1919- 10 Kasım 1938)*. haz. Sami Önal. Literatür Yayıncılık.

Golan, G. (1991). *Soviet policies in the Middle East from World War Two to Gorbachev*. Cambridge University Press.

Gökmen, O. (2006). *Diplomasi: Diplomaside 40 yıl, 11 ay, 17 gün...!*, Yamaç Ofset.

Gönlübol, M. & Ülman, A H. (1996). İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası (1945-1965 Yılları): Genel Durum. *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)*. Siyasal Kitabevi.

Güçlü, Y. (2018). *The Armenian Events of Adana In 1909: Cemal Paşa and Beyond*. Hamilton Books.

Günver, S. (1985). *Fatin Rüştü Zorlu'nun Öyküsü: Z "Zorro" Gibi*. Bilgi Yayınevi.

Gürsoy, B. & Gençalp, E. (2014). *Çağdaş Balkan Siyaseti: Devletler, Halklar, Parçalanma ve Bütünleşme*, "Romanya", Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.

Gürsoy, N. (2022). *Darağacındaki İstiklal Madalyası: 27 Mayıs Darbesi*, "27 Mayıs ve Bizler", haz. Emine Gürsoy Naskali, İstanbul: Lale Yayıncılık.

Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan Günümüze Kadar)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Gürün, K. (2000). *Savaşan Dünya ve Türkiye: Savaş (1939-1945)*, c. 3, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Gürün, K. (1991)ç *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Güvenç, N. (1984). *Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye*, İstanbul: Çağdaş Politika Yayınları.

Güvenir, O. Murat, 2. *Dünya Savaşında Türk Basını: Siyasal İktidarın Basını Denetlemesi ve Yönlendirmesi*, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1991.

Güz, N. (1991). *Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri, (1920-1927)*, Ankara: Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası.

Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası 1774-2000*, çev. Petek Demir, İstanbul: Mozaik Yayınları.

Harbutt, F. J. (1988). *The Iron Curtain: Churchill, America, And The Origins Of The Cold War*. Oxford University Press.

Hasanlı, C. (2011). *Tarafsızlıktan Soğuk Savaşa Doğru Türk-Sovyet İlişkileri (1939-1953)*, çev. Ali Asker, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Herlihy, P. (1986). *Odessa: A History 1794-1914*, Cambridge: Harvard University Press.

İnönü, İ. (2008). *Defterler (1919-1973)*, c. 2, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İpekçi, A. ve Ömer Sami Coşar. (2012). *İhtilâlin İçyüzü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kamel, A. (1999). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, “II. Dünya Savaşının Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri”, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Karadeli, C. (2016). *Cumhur Başkanları ve Dış Politika*, “Cemal Gürsel”, ed. Haydar Çakmak, Ankara: Kripto Basım Yayım.

Karakaş, N. (2013). *Türk-Amerikan Siyasi İlişkileri (1939-1952)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Karavelioğlu, K. (2007). *Bir Devrim İki Darbe: 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül*, İstanbul: Gürer Yayınları.

Keskin, Y. Z. (2011). *27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Ve 12 Mart 1971 Muhtırasının Türk Devlet Teşkilatı İle Siyaset Hayatına Etkileri*.

Keyman, F. (2012). *Türk Dış Politikası (1919-2012)*, “Atatürk ve Dış Politika Vizyonu”, ed. Haydar Çakmak, Ankara: Barış Platin Kitap.

Kılıç, S. (2012). *Hitler’in Gizli Dosyalarında Türkiye*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

- Kılıç, S. (2005). *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye'deki Alman Okulları (1852'den 1945'e Kadar)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kışlalı, M. A. (1965). *Sovyet Rusya ve Birleşmiş Milletler*, Ankara Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Koçak, C. (1991). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939): İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Kuneralp, Z. (1999). *Sadece Diplomat: Anılar-Belgeler*, İstanbul: İSİS Yayın.
- Küçük, S. (2008). *Rumeli'den 27 Mayıs'a: İhtilalin Kaderini Belirleyen Köşk Harekâtı*, İstanbul: Mikado Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö. E. (1972). *Türkiye'nin Arap Orta Doğu'su'na Karşı Politikası (1945-1970)*, Ankara: Sevinç Matbaası.
- McGhee, G. (1992). *ABD-Türkiye-NATO-Orta Doğu*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Mengeş, Y. (2018). *İkinci Dünya Savaşı Dönemi Türk-İtalyan İlişkileri*, İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Meray, S. L. ve Osman Olcay. (1997). *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri (Mondros Bırakışması, Sevr Andlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Mussolini, B. (2022). *Faşist Devlet*, çev. Çelebi Cantekin, Ankara: Dorlion Yayınları.
- Nebioğlu, O. (1961-62). *Türkiye'de Kim Kimdir: Yaşayan Tanınmış Kimseler Ansiklopedisi*, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- Neziroğlu, İ. ve Tuncer Yılmaz. (2013). *Hükûmetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, c. 2(22 Nisan 1950-20 Kasım 1961), Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.

- Neziroğlu, İ. ve Tuncer Yılmaz. (2013). *Hükûmetler-Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, c. 3(20 Kasım 1961-27 Ekim 1965), Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı Yayınları.
- Oba, A. E. (2019). *Türkiye-Romanya İlişkileri: Geçmiş ve Günümüz Uluslararası Sempozyumu: Bildiriler*, “Türk Diplomatlarının Anılarında Romanya ve Türk-Romen İlişkileri”, haz. Duygu Türker Çelik, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Oran, B. (2020). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, “1960-1980 Dönemin Bilançosu”, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Örgeevren, A. S. (2002). *Şeyh Sait İsyanı ve Şark İstiklâl Mahkemesi: Vesikalar, Olaylar, Hatıralar*, haz. Osman Selim Kocahanoğlu, İstanbul: Temel Yayınları.
- Özcan, G. (1999). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, “50. Yılı Biterken Türkiye-İsrail İlişkileri”, haz. İsmail Soysal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Özersay, K. (2020). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, “Montreux Boğazlar Sözleşmesi”, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öztek, G. (2021). *Evvel Zaman İçinde Hatıralar*, İstanbul: Cinius Yayınları.
- Sander, O. (2018). *Balkan Gelişmeleri ve Türkiye 1945-1965*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2014). *Siyasi Tarih (1918-1994)*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Sander, O. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964)*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Satan, A. (1998). *Darçağda Bir Çelebi: Ziyad Ebüzziya Kitabı*, “Mülteci Türkler üzerine”, haz. Ö. Faruk Şerifoğlu, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Seyitdanlıoğlu, M. (2017). *Türk Parlamento Tarihi: Kurucu Meclis (6 Ocak 1961-15 Ekim 1961)*, c. 2, TBMM Kültür, Ankara: Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları.
- Sezer, D. B. (1999). *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç*, “Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye’nin İttifaklar Politikası”, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sonyel, S. R. (2014). *İngiliz Gizli Belgelerine Göre Adana’da Vuku Bulan Türk-Ermeni Olayları (Temmuz 1908-Aralık 1909)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Soysal, İ. (1997). *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye: Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İstanbul: İsis Yayıncılık.
- Soysal, İ. (1983). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)*, c. 1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Soysal, İ. (1993). *Türk Dış Politikası İncelemeleri İçin Kılavuz (1919-1993)*, İstanbul: Eren Yayıncılık.
- Soysal, İ. (2000). *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları (1945-1990)*, c. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Şapolyo, E. B. (1971). *Türk Gazeteciliği Tarihi: Her Yönüyle Basın*, Ankara: Güven Matbaası.
- Şimşir, B. (2017). *İlk Dönem Türk Diplomasisi Üzerine İncelemeler (1878-1946)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Tamkoç, M. (1976). *The Warrior Diplomats: Guardians of the National Security and Modernization of Turkey*, Salt Lake City: University of Utah Press.
- Tekeli, İ. ve Selim İlkin. (2018). *Dış Siyaseti ve Askeri Stratejileriyle İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E. (2020). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, "SSCB'yle İlişkiler", c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tellal, E. (2000). *Uluslararası ve Bölgesel Gelişmeler Çerçevesinde SSCB-Türkiye İlişkileri (1953-1964)*, Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.
- Toker, M. (2020). *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1960-1973)*, c. 2, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Topuz, H. (2003). *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Topuz, H. (1973). *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Tuncer, H. (2014). *27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Uslu, N. (2016). *Çatlak İttifak: 1947'den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Uyar, H. (2017). *İki Darbe Arasında CHP (1960-1971)*, İstanbul: Doğan Kitap.

Uzgel, İ. (2020). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, “Batı Avrupa’yla İlişkiler”, c. 1, İstanbul: İletişim Yayınları.

Weisband, E. (1974). *İkinci Dünya Savaşında İnönü’nün Dış Politikası*, çev. M. Ali Kayabal, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Yetkin, Ç. (1995). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül’de Amerika’nın Yeri*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

Yuca, İ. S. (2019). Hidayet Kara, *Tanzimat’tan Günümüze Olaylar ve Kişiler Ekseninde Türk Hariciyesi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Makaleler

Abalıoğlu, Y. N. (1937). Milâno Mülâkatı Vesilesile Türk-İtalyan Münasebetleri. *Cumhuriyet gazetesi*.

Akalın, C. (2000). Tarihî Dönemecinde Bir Diplomat: Selim Sarper. *İdare Hukuku ve İlimleri Dergisi*. 14(1). 6-19.

Akbaş, A. (2019). “Devrim Öncesi İran: Rıza Şah Dönemi İran Modernleşmesi-Soğuk Savaş’ın İran İç Siyasetine Yansımaları, Petrol Politikaları, Musaddık Yönetimi Ve Toprak Reformu. *Sosyologca*.

Aktürk, Ş. (2018). Türkiye’de Ulus Devletin Dönüşümü: Çok Kültürcü Açılımların Sebepleri Ve Sonuçları, 2004-2013. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 74-101.

Alasya, H. F. (2022). Kıbrıs: İngiliz İşgali ve İdaresi Diyanet Vakfı Yayınları, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (25), 379-382.

Albayrak, M. (2000). Türkiye’nin Kıbrıs Politikaları (1950-1960). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 16(46), 249-275.

Armaoğlu, F. (1996). Amerikan Belgelerinde 27 Mayıs Olayı. *Belleten*, 60(227), 203-226.

- Aslan, K. (2024). Cumhuriyet Dönemi İç Borçlanmalardan “Hürriyet İstikrazı Tahvilleri”. *Mevzu-Sosyal Bilimler Dergisi*, (11), 397-429.
- Aslan, Ö., & Aslan, Ö. (2018). Two Military Coups In Turkey And One Unwavering Supporter. *The United States And Military Coups In Turkey And Pakistan: Between Conspiracy And Reality*, 107-199
- Baharççek, A. & Ekici, S. (2016). NATO’ya Üyelik Sürecinde Türkiye ABD İlişkileri. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*. 6(1). 149-166.
- Bakırcı, F. (2019). Parlamenter Sistem Siyasal İstikrarsızlıkların Nedeni Midir? 1960-1971 Dönemi. *Viraverita E-Dergi*.
- Balcı, M., & Bilgü, H. (2020). Cezayir Bağımsızlık Savaşı Bağlamında Türk Dış Politikası. *Pearson Journal*, 5(9), 175-189.
- Balıkçioğlu, E. (2016). Kıbrıs Müzakerelerinde “Taksim” Tartışmaları (1956-1959). *Vaknûvis Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*. 1(2). 30-61.
- Baytal, Y. (2021). 1950-1960 Yılları Arasında Kıbrıs Anlaşmazlığı, Enosis Meselesi Ve Türkiye. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(28), 301-322.
- Birinci, A. & Karatepe, T. Ç. (1997). Halim Sabit Şibay. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (15). 336-337.
- Bulut, S. (2008). Sovyet Tehdidine Karşı Güvenlik Arayışları: I. Ve II. Menderes Hükümetlerinin (1950-1954) Nato Üyeliği Ve Balkan Politikası. *Atatürk Yolu Dergisi*, 11(41), 35-61.
- Coşar, Ö. S. (1957). Kıbrıs dair son karar!. *Cumhuriyet gazetesi*.
- Coşar, Ö. S. (1958). Kıbrıs için manda!. *Cumhuriyet gazetesi*.
- Criss, N. B. (1997). Strategic Nuclear Missiles İn Turkey: The Jupiter Affair, 1959–1963. *The Journal Of Strategic Studies*, 20(3), 97-122
- Çelebi, M. (2015). Atatürk Dönemi ve Sonrasında Türkiye-İtalya İlişkilerini Etkileyen Faktörler. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 31(91). 93-130.

- Çetinkaya, G. (2019). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Ve Eisenhower Doktrini. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 1-14.
- Çolakoğlu, E. F. (2018). Soğuk Savaş Dönemi Askeri Darbeleri Ve Abd: Türkiye Ve Yunanistan Örnekleri. *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 2(1), 76-92.
- Değerli, E. S. (2012). Demokrat Parti Döneminde Türkiye'nin Kıbrıs Politikası (1950–1960). *Gazi Akademik Bakış*, (11), 85-102.
- Demir, Ş., & Özduygün, Y. (2021). Demokrat Parti İktidarında Türkiye'nin Bölgesel Sorunlara Yaklaşımı. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 374-392.
- Demirkent, I. (2022). Kıbrıs: Tarih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (25). 371-373.
- Dinç, F. T. Türk'ün Millî Davası “Kıbrıs Meselesi” nin 1955-1967 Yılları Arasında Muş Basınındaki Yansımaları. *Belgi Dergisi*, (24), 239-265.
- Duran, H., & Karaca, A. (2013). 1950-1980 Döneminde Türkiye-Ortadoğu İlişkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi Journal Of Economics & Administrative Sciences (Jeas)*, 14(1).
- Ecevit, B. (1960). Yunanistan Notları II: Atina Görüşmeleri. *Ulus gazetesi: “Günaydın”*. 1-3.
- Efe, İ. (2019). NATO'ya Üyelik Sürecinde Türkiye-ABD İlişkileri ve Türk Kamuoyundaki Akisleri. *History Studies*. 11(2). 601-619.
- Erkmen, A. (2020). “Türkiye'nin Nato Üyeliği Ve Üyeliğin Tbmm'de Kabulü”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 1024-1049.
- Geniş, K. C. (2021). Londra-Zürich Anlaşmalarına Giden Süreç (05.02. 1959-19.02. 1959). *Belgi Dergisi*, (21), 233-252.
- Hatzivassiliou, E. (2012). Revisiting Nato's Stabilizing Role In South-Eastern Europe: The Cold War Experience And The Longue Durée. *Southeast European And Black Sea Studies*, 12(4), 515-531.

- Karaman, M. L. (1996). Filistin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (13). 89-103.
- Kasapsaraçoğlu, M. (2020). Soğuk Savaş Döneminde Türkiye’de Yapılan Askeri Darbeler Ve Amerika. *Gaziantep University Journal Of Social Sciences*, 19(3), 1342-1356.
- Keser, U., & Kata, M. (2017). 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi Ve Kıbrıs Türk Mücadelesine Yansımaları. *Turkish Studies (Elektronik)*, 12(16), 361-386.
- Kıbaroğlu, M. (2017). Türkiye-NATO İlişkileri. *SETA Analiz*. (195). 1-19.
- Kostak, E. (2024). Soğuk Savaş Döneminde Savunma İttifakı Olarak NATO’nun Kurulması ve Türkiye’nin Üyeliğine Giden Yol. *History Studies*. 16(2). 201-223.
- Köprülü, G. (2018). Cemal Gürsel Dönemi Türk Dış Politikasının Dinamikleri. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 3(3), 34-56.
- Kroll, H. (2011). Bir Diplomatın Türkiye Anıları (1936-1943). *Belleten*, 75(272), 205-260.
- Kumek, İ. (2022). Türk Dış Politikasında Statü Arayışı: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği (1951-52, 1954-55, 1961, 2009-2010). *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 77(3), 559-582.
- Küçük, C. (2007). Oniki Ada. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. (33). 353-355.
- Nash, P. (1994). Nuclear Weapons İn Kennedy's Foreign Policy. *Historian*, 56(2), 285-300.
- Olson, N. I. R. (1977). Turkish Foreign Policy 1960-1964: Continuity, Change And The Cyprus Crisis. *Oriente Moderno*, 57(7/8), 269-286.
- Özkan, B. (2015). Making Cyprus A National Cause İn Turkey’s Foreign Policy, 1948–1965. *Southeast European And Black Sea Studies*, 15(4), 541-562.
- Özkan, C. E. (2023). Selim Rauf Sarper (1899-1968). *Atatürk Ansiklopedisi*.
- Savrun, E. (2018). Kıbrıs Sorununun Birleşmiş Milletlere Taşınmasının Ardından Ortaya Çıkan Yunan-Rum Eoka Tedhiş Örgütü. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(13), 75-89.
- Sığın, A. (2023). 1950-1960 Yılları Arasındaki Demokrat Parti Döneminin Sosyo-Politik Atmosferini Anlamaya Yönelik Bir Çalışma. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 6(5).

Sönmez, Ş. (2010). Cezayir Bağımsızlık Hareketinin Türk Basınına Yansımaları 1954–1962. *Uluslararası Yönetim İktisat Ve İşletme Dergisi*, 6(12), 289-318.

Tatlısu, K. (2021). Milli Birlik Komitesi İçinde Çıkan İkilem ve General Cemal Madanoğlu-Albay Alparslan Türkeş İlişkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. (1). 102-121.

Tekin, F. (2021). 27 Mayıs 1960 Darbesi Sonrası Milli Birlik Komitesi ve Propaganda Çalışmaları. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8(2). 1-23.

Toker, Ö. (1961). Sarperlerin Hikâyesi. *Akis Dergisi*. 21(362). 23-25.

Uyar, H. (2015). “70. Yılında Boraltan Köprüsü Olayı”, *Toplumsal Tarih*, 1-10.

Uzman, N. (2018). II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri Ve Türkiye’nin Tepkisi. *Gazi Akademik Bakış*, 11(22), 117-142.

Yalçın, O. (2011). İkinci Dünya Savaşında İsmet İnönü Ve Churchill Arasında Yapılan Adana Görüşmesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 12(47), 701-731.

Yalman, A. E. (1937). *Tan gazetesi*.

Yeşilbursa, B. K. (2010). Demokrat Parti Dönemi Türkiye'nin Ortadoğu Politikası (1950-1960). *History Studies (13094688)*, 2(3).

Yiğit Yüksel, D. (2018). Kıbrıs'ta Yaşananlar Ve Türk Mukavemet Teşkilatı (1957-1964). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 34(98), 311-376.

Röportajlar

Celâl Bayar’ın torunu Emine Gürsoy Naskali ile, Ocak 2024.

Selim Sarper’in kız kardeşi Nilüfer Sarper’in torunu Ahmet Sarper ile, Ocak 2024.

TRT muhabiri ve “Yeter! Söz Savunmanın” belgeselinin metin yazarı ve editörü Hüseyin Günay ile, Ocak 2024.

Süreli Yayınlar

Akis dergisi

Akşam

Ayın Tarihi, Şubat 1947, Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, No. 159.

Ayın Tarihi, Nisan 1947, Başbakanlık Basın ve Yayın Genel Müdürlüğü, No. 161.

Bozkurt

Cumhuriyet

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Kasım 1965, sayı 14.

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Aralık 1965, sayı 15.

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Nisan 1967, sayı 31.

Dışışleri Bakanlığı Belleteni, Mayıs 1967, sayı 32.

Evrensel gazetesı

Milliyet

Tan

Tercüman

The New York Times

The Times

Ulus

Vatan

Yeni İstanbul

Yeni Sabah

Tezler

Güngör, E. (2022). Adalet Partisi'nin kadın milletvekilleri ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki faaliyetleri (1961-1980) (Master's thesis, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

EKLER

EK 1 The New York Times gazetesinin 4 Haziran 1960 tarihli sayısındaki Selim Sarper yazısı

EK 2 Milliyet gazetesinin 12 Ekim 1968 tarihli sayısında Selim Sarper'in ölüm ilanı

EK 3 The New York Times gazetesinin 13 Ekim 1968 tarihli sayısındaki Selim Sarper yazısı

EK 4 Selim Sarper'in adının baş harflerinin yer aldığı Smith and Wesson markalı silahı

EK 5 Akis dergisinin 5 Haziran 1961 tarihli sayısındaki Selim Sarper fotoğrafı

EK 6 1951 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısı sırasında Selim Sarper

EK 7 Selim Sarper'in eşi ve çocuklarıyla fotoğrafı

EK 8 Selim Sarper'in gençlik fotoğrafı

EK 9 TBMM Albümünde Selim Sarper

EK 10 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Başbakanlık Binası merdivenlerinde Selim Sarper ve gazeteciler

EK 11 Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper ve yanında ABD Büyükelçisi Steinhardt

EK 12 Moskova Büyükelçiliği üçüncü kâtipi Selim Rauf Bey'in harcırahı

EK 13 Odesa Konsoloslughuna tayin edilen Selim Rauf için agreman verildiği belgesi

EK 14 Berlin Konsoloslughuna tayin edilen Selim Sarper

EK 15 Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından gönderilmiş 22 Kasım 1940 tarihli ve 4227-2515 sayılı suret

EK 16 13 Ekim 1964 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan Selim Sarper haberi

EK 17 Türkiye Cumhuriyeti'nin üçüncü cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın torunu Emine Gürsoy Naskali ile 3 Ocak 2024 tarihinde gerçekleştirilen röportajdan

EK 1 The New York Times gazetesinin 4 Haziran 1960 tarihli sayısındaki Selim Sarper yazısı

A Symbol of Continuity

Selim Sarper

THE Turkish military men who overthrew the Government of Premier Adnan Menderes May 27 announced from the start that the coup meant no change in foreign policy.

Turkey's allies were reassured further when on the following day Selim Sarper was named Foreign Minister. By position, experience and character, he is a symbol of continuity, while the junta governing Turkey prepares for new elections and, as it did yesterday, builds up a case against the ousted regime.

A career diplomat, the 60-year-old Mr. Sarper has now risen to the top of his profession. Earlier this spring he was appointed secretary general of the Foreign Ministry.

Envoy to Many Lands

His ambassadorial posts have been Moscow, 1944-46, Rome, 1946-47, United Nations, 1947-57, and finally, permanent representative on the Council of the North Atlantic Treaty Organization from 1957 until his shift to the Turkish capital this year. Mr. Sarper's years at the United Nations bridged the 1950 change-over in Ankara from the defeated People's Republican party to the Democratic party after the general election. His position, like that of most of Turkey's non-partisan civil servants, was not affected.

On the eve of World War II, Mr. Sarper caught the eye of Turkey's political leaders. He was tall, erect, with a properly impassive face and shrewd eyes behind his glasses. His superiors were impressed with his forthrightness and self-confidence.

In 1939 he was borrowed from the foreign service to establish a Press Bureau, which soon became the Directorate-General of Press and Radio. While the war spread around Turkey, Selim Bey, as he was generally addressed, kept the domestic press in line with the requirements of Turkey's national policy.

This called for maintaining faith in Turkey's hard-pressed allies, Britain and France, avoiding provocation to Germany, and eternal vigilance against Soviet demands. He used his powers over the press with firmness and intelligence and made few lasting enemies.

He had to deal with correspondents of all the belligerent powers. His excellent French and German and his increasingly fluent English, stood him in good stead. While serving on the United Nations Security Council he arranged for correspondents to attend the monthly dinner meetings of the Council. It was his theory that it would do the diplomats some good as well as the correspondents.

As Ambassador in Moscow

Associated Press

The tree bore fruit

the Mediterranean. Foreign Minister Vyacheslav M. Molotov found that Ambassador Sarper could be as stonily unyielding as he himself was.

Within the Moscow diplomatic colony he used this case history effectively in persuading the representatives of less experienced nations of two essential facts: that the Soviet Union had resumed an expansionist policy and that it was possible for a smaller nation to say "No!" to it.

He played the same part at the United Nations. There he was recognized as an excellent diplomat, personable, friendly—and always vigilant where his country's interests were involved.

His father was an official of the Ottoman Empire, serving as governor of various provinces. The son learned English at Robert College, an American school in Istanbul, before going to Germany to study. He obtained a degree there and at the law school of Ankara University.

Fought With Ataturk

His education was interrupted by Turkey's war of independence after World War I. He served as a reserve lieutenant in the army of Ataturk.

Mr. Sarper is stouter, his straight, dark hair is graying, but he is still the same vigorous, energetic man who came back from that war to share in the rebuilding of modern Turkey.

He and his gentle-voiced wife, Mme. Kamuran Sarper, have two daughters, Ulken, who was graduated from Cedar Crest College in Allentown, Pa., and Ayshe, who attended Bayside High School and was graduated from the Spence School here.

When the Turkish United Nations delegate started cultivating an orange tree at

EK 2 Milliyet gazetesinin 12 Ekim 1968 tarihli sayısında Selim Sarper'in ölüm ilanı

12.10.1968, Milliyet, Sayfa 7

Rumeli Beylerbeyi merhum Mustafa Rauf Paşa ve Seher hanımın torunları, merhum Esat Rauf Sarper ile merhume İclâl Sarper'in oğulları, merhum Fust Paşanın damadı, Kâmurân Sarper'in sevgili eşi, Ülker Kural ile Ayşe Vanlı'nın kıymetli babaları, Suzan Tarhan, Nilüfer Sarper'in kardeşleri, Lâmia Gerede, Hamide Solak, Sait Sarper, Hikmet Sarper'in yeğenleri Orhan Tarhan Tomris Sarper Halûk Tarhan, Günes Akbil Mehmet Sarper'in dayıları Sait Uralman Kemal Uralman Rıza Uralman'ın enişmeleri, İsmail Sarper'in kavnıbiraderi Adnan Kural ve Şevki Vanlı'nın kayınbabaları, Fuat, Turgut, Selim'in büyükbabaları

ESKİ DIŞİŞLERİ BAKANLARINDAN, İSTANBUL MİLLETVEKİLİ

SELİM SARPER

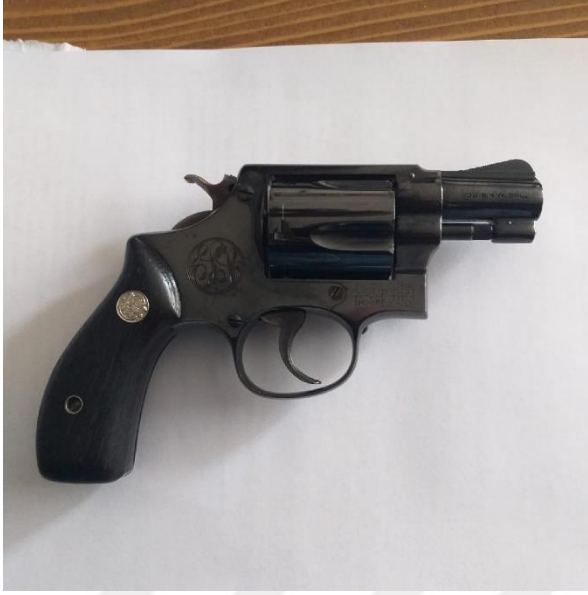
11.10.1968 de Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Azı nâşı 13. Ekim, 1968 Pazar günü öğle namazını müteakip Şişli Camiinden kaldırılarak, Edirnekapi Şehitliğinde ebedî istirahatgâhına tevdi edilecektir.

EK 3 The New York Times gazetesinin 13 Ekim 1968 tarihli sayısındaki Selim Sarper yazısı

EK 4 Selim Sarper'in adının baş harflerinin yer aldığı Smith and Wesson markalı silahı
(Kaynak: Oda Tv İnternet Sitesi, <https://www.odatv4.com/kultur-sanat/disisleri-eski->

[bakani-selim-sarperin-silah-koleksiyonu-ortaya-cikti-77481926](#), “Selim Sarper’in silah koleksiyonu ortaya çıktı” haberi, 23 Temmuz 2023)

EK 5 Akis dergisinin 5 Haziran 1961 tarihli sayısındaki Selim Sarper fotoğrafı

EK 6 1951 yılında Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi toplantısı sırasında Selim Sarper (masada sağdan ikinci kişi Selim Sarper)

EK 7 Selim Sarper'in eşi ve çocuklarıyla fotoğrafı

EK 8 Selim Sarper'in gençlik fotoğrafı

EK 9 TBMM Albümünde Selim Sarper (TBMM Albümü 1920-2010, 2. Cilt(1950-1980, 2010)

İSTANBUL

Selim SARPEN (Selim Rauf SARPEN)

CHP/BAĞIMSIZ

İstanbul – 1899, Esat Rauf – Macide İclal – Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi – İngilizce, Fransızca, Almanca – Diplomasi, Hukuk – Gümül-cine, Odesa, Berlin Konsolosu, Bükreş Elçiliği Müsteşarı, Basın -Yayın Genel Müdürü, Moskova ve Roma Büyükelçisi, BM ve NATO Nezdindeki Türkiye Daimî Başdelegesi, Dışişleri Bakanlığı Umûmî Katibi, Güvenlik Konseyi Başkanı – Kurucu Meclis Bakanlar Kurulu Üyesi (06.01.1961 – 15.10.1961) - I. (XII) Dönem İstanbul Milletvekili – 24., 25. ve 26. Hükümet Dışişleri Bakanı – Evli, 2 Çocuk.

Ölüm Tarihi: 11.10.1968

EK 10 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında Başbakanlık Binası merdivenlerinde Selim Sarper ve gazeteciler

EK 11 Basın Yayın Genel Müdürü Selim Sarper ve yanında ABD Büyükelçisi Steinhardt

Amerika Büyük Elçisi Steinhardt ile Basın ve Yayın ^{26 6 1945} Genel Müdürü mak ve halkım
Selim Sarper mikrofon başında Türklere Ameri

FF 59/104

EK 12 Moskova Büyükelçiliği üçüncü kâtibi Selim Rauf Bey'in harcırahı

(Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, 571/ 36000-142228-45, 3 Ekim 1929)

Ruble	Kp.	
5		Evden istasyona otomobil ücreti
5		Eşyanın evden istasyona nakli
3	50	İstasyonda eşyanın hamaliyesi
48	50	Birinci yataklı tiren ücreti
22		Eşyanın tren nakliye ücreti
4		Eşyanın istasyondan eve nakli
3		Eşyanın istasyonda hamaliyesi
91	00	<u>Ruble olarak yekun</u>

Lira	Kuruş	
24	00	5-7 Ağustos 1929 üç günlük sekizer liradan yevmiyem

Seyyahat ettiğim tarihte Maliye Vekâleti Celilesince muayyen kurs mucibince, (1 lira=1,20 R.) üzerinden (91/1,20=75,08) 91 Ruble 75 lira 8 kuruşa müsavî olduğundan, Odesadan Moskovaya azimet masrafım olan 75 lira 8 kuruşla 24 liradan ibaret yevmiyemin mecmuu olan 99 lira 8 kuruşun bittahvil, Türkiye İq-Bankası İstanbul Şubesindeki 60293 numaralı İngiliz hesabı carime havale edilmesine müsaade buyurulmasına arz ve istihdam eylerim Efendim Hazretleri.

Moskova, 2 Teşrinievvel 1929

Moskova Büyükelçiliği
3 üncü kâtibi
Selim Rauf
(Selim Rauf)

Hakikata muvafık olduğu tastik kılınır
Moskova Maslahatgüzarı
Başkâtip

Muhammed Ali

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MOSKOVA
BÜYÜKELÇİLİĞİ

15.03.2021 tarih ve 32363030 sayılı Karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

EK 13 Odesa Konsolosluğuna tayin edilen Selim Rauf için agreman verildiği belgesi

(Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, 571/ 35521-139746-1, 6 Eylül 1935)

Türkiye Cumhuriyeti
Hariciye Vekâleti
Şifre Müdürlüğü
№1883

Moskova B. Elçiliğinden
Yazıldığı tarih 6-9-1935
Geldiği tarih 7-9-1935
Numarası 366

[Bu yazının mahrem tutulmasına
itina ehemmiyetlidir]

Şifre Tel.

Dış Bakanlığına

Bay Selim Rauf için Agreman verildiği
Hariciyeden bildirdiler. ve Bay Sever için bir
kağ güne kadar cevap vereceklerini söylediler. Arz
olunur. Üçüncü Kâtip Cemil.
F.ö

D. III
N. 1434
9.9.1935

Büyük elçilik

D. III ne
Zat İşleri Şifre
M. T.

Konsolosluk İşleri Şifre Şifre
Tahsilatı.
9.9.35
T. alkan

Bir sureti Zat
İş. ne verilmiştir.

MUAMELE GÖRECEK NUSHA
21.02.2020 tarih ve 24227645 sayılı karar ile gizliliği kaldırılmıştır.

EK 14 Berlin Konsolosluğuna tayin edilen Selim Sarper

(Dışişleri Bakanlığı Diplomatik Arşivi, 501/ 32198-128521-4, 15 Mart 1937)

Türkiye Cümhuriyeti Hariciye Vekâleti Konsolosluk İşleri Müdürlüğü U. No <u>1085</u> H. No <u>2</u> Lef <u>2</u>	Ankara <u>15.3.1937</u> Hulâsa
---	--

12842 Numaralı ve 19/2/937 tarihli karar-
name ile Berlin Konsolosluğuna Odesa Konsolosu
Selim Sarper tayin edilmiş olduğundan mumailayh
namına tanzim edilecek tayin beratının Dairemize
tevdi buyrulması recasile işbu Müzekkere Protokol
Dairesi Şefliğine takdim edildi.

K.ve M.H.Dairesi
Şefi z
h. Bayazıt

Protokol Unvanı Müzekkere
 Tarihi, 16-3-1937
 Numarası, 429
 Dosyası, Almanya DI-C 1

2-c

5

Cevabı muharrerata hangi daire ve şube ifadesile yazıldığıнын ve umumî ve hususî numaralarının derci mercudur.

EK 15 Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper tarafından gönderilmiş 22 Kasım 1940 tarihli ve 4227-2515 sayılı suret (SALT Araştırma, Feridun Fazıl Tülbentçi Arşivi, 22 Kasım 1940, 4227-2515)

427000042302

T. C.
BAŞVEKÂLET
MATBUAT UMUM MÜDÜRLÜĞÜ
Sayı :
4227-2515

S U R E T

Ankara:22/T.Sani/1940

Gazete ve mecmuaların haber bendlerinde, makalelerinde veya ilânlarında bazı devlet memurlarının veya hususî eşhasın isimleri derçedilmesi lâzım geldiğinde çok def'a soy adı kullanmadan küçük isimlerin yazılmas ile iktifa edildiği görülmektedir.

Bu tarz, 2525 numaralı kanun ile ve 24.K.evvel.1934 tarihli ve 2/1759 numaralı İcra Vekilleri Hey'eti kararnames ile mer'iyete giren soy adı nizamnamesinin ruhuna aykırı olduğundan başka; meselâ (Müddeî Umumî Ali vak'a mahalline gitmiştir),(Vali Mehmet mezuniyetinden avdet etmiştir)veya(.... vekili Hasan Mecliste)..... hakkında izahat vermiştir) nev'inden yazıların yersiz olduğu tarafınızdan teslim buyrulacağı gibi, (Şahit Ahmet'in, müddeî Mehmet'in..... müracaatları) gibi ilânların bir çok karışıklıklara meydan verdiği de aşîkârdır.

Bu itibarla gazetelerimizde küçük adlarla beraber soyadlarının da kullanılmasının bundan sonra usûl ittihazı suretile hem yukarı da arz olunan mahzurun bertaraf edileceği ve hem de halkımızı bu âdete alıştırmak bakımından Matbuatımızın faideli bir hizmet ifa etmiş olacağı muhakkaktır.

Bu vesile ile saygılarımı tekrarlarım.

Matbuat Umum Müdürü

(Selim E.Sarper)

V.

EK 16 13 Ekim 1964 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan Selim Sarper haberi (Yılmaz Çetiner'in Selim Sarper ile Türk dış politikası üzerine röportajı)

BIŞ POLİTİKAMIZ NASIL OLMALIDIR ?

RÖPORTAJ: YILMAZ ÇETİNER

Selim Sarper'in düşüncesi 1963' den bu yana Kıbrıs politikasında hata görmüyorum

Sarper Amerika ile münasebetlerimiz konusunda
«yüzde yüz tâbi olmak rahatlık vermez» diyor

Birleşmiş Milletlerin toplantılarına 10 yıl daimi delegemiz olarak iştirak eden ve 27 Mayıs'tan sonra Dışişleri Bakanlığına getirilen Selim Sarper, halen eşi ile birlikte Çankayada iki odalı ufak bir apartamanda oturuyor. Hariciye köşkünün ihtişamından sonra böyle mütevazı bir daire pek çok Bakan hanımına güç gelmiş, hatta sırf orada oturmak kaprisi bir takım politik olayların perde arkası ve hakiki sebebini teşkil etmiştir ama, görüyorduk ki, Bayan Sarper bundan hiç müteessir değildi.

Hâlen C.H.P. nin İstanbul milletvekili olan Selim Sarper, oturma odasının bir köşesinde kendisine ayırdığı koltuğa rahatça gömülerek «sigarasını yaktı ve:

— Yerli, yabancı gazeteleri tetkik ediyorum. Sonra da kitap okuyorum, dedi.. Diğer zamanlarında da eksik olmasın dostlar hiç yalnız bırakmazlar. Yabancı büyükelçiler ve diğer diplomatlarla devamlı olarak görüşürüm...

— MESELEYİ SİLÂHLA HALLETMEK LÜZUMSUZDUR Başbakan İsmet İnönü ile Sarper'in arasının pek iyi olmadığı yolunda aylarca önce çıkan dedikoduların hakikatle hiç bir alakası bulunmadığını, anladığımız bu görüşmeler sırasında eski Dışişleri Bakanı düşüncelerini şöyle sıraladı:

(Arkası Sa. 7, Sü. 4 de)

Sarper: hata yok diyor

WALTER LİPPMANN

Yazıları 200 den fazla gazetede aynı zamanda yayınlanan ünlü yorumcu WALTER LİPPMANN, Türkiye'de yalnız CUMHURİYET'te yazacak. İlk yazı, önümüzdeki günlerde yayınlanacaktır.

SİYAH BEYAZ

Çağımızın ünlü yazarı JAMES BALDWIN'ın hâdise yaratacak yazı serisi: SİYAH BEYAZ.

**YAKINDA
CUMHURİYET'te**

C. Erkin muhtemelen Lâtin Amerikalılarını da alacak — Gazeteler —

EK 17 Türkiye Cumhuriyeti üçüncü cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın torunu Emine Gürsoy Naskali ile 3 Ocak 2024 tarihinde gerçekleştirilen röportajdan

